

СТРАТЕГІЧНІ ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ (реалії та пріоритети в умовах війни)

№ 3-4 (193-194) 2023

ЗМІСТ

2 СТРАТЕГІЧНІ ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ (реалії та пріоритети в умовах війни)

4 Розділ I. Воєнна дипломатія України: особливості, завдання, стратегічні пріоритети

4 1.1. Деякі аспекти еволюції зовнішньої
політики України

9 1.2. Геополітичні процеси та тенденції

12 1.3. Завдання та пріоритети зовнішньої
політики в умовах війни

20 Додаток 1. Основні країни-донори військової
допомоги Україні у складі «Рамштайн»

24 Розділ II. Стратегічне партнерство в умовах війни

24 2.1. Сучасний стан і особливості
стратегічного партнерства

28 2.2. Нормативно-правові аспекти відносин
на пріоритетних напрямках

30 2.3. Політичні чинники партнерства

34 2.4. Безпекові напрями та пріоритети

38 2.5. Економічні вектори зовнішньої
політики України

46 2.6. Енергетична складова стратегічного
партнерства

55 2.7. Соціальний фактор зовнішніх відносин

60 Висновки

62 Розділ III. Висновки і рекомендації

62 3.1. Реалії та особливості зовнішньої політики
на пріоритетних напрямках

66 3.2. Пропозиції та рекомендації щодо зміцнення
і розвитку стратегічного партнерства

73 УКРАЇНА НА СВІТОВІЙ АРЕНІ: НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ І СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

(Заочний круглий стіл представників влади і
незалежних експертів)

Дмитро КУЛЕБА, Іванна КЛИМПУШ-ЦИНЦАДЗЕ,
Ігор ЖОВКВА, Володимир ОГРИЗКО,
Павло КЛИМКИН, Андрій ВЕСЕЛОВСЬКИЙ,
Сергій СОЛОДКИЙ, Петро БУРКОВСЬКИЙ,
Олександр ХАРА

92 Стратегічне партнерство в умовах війни: експертні оцінки і спостереження

111 Напрями і пріоритети зовнішньої політики очима громадян

Статті

136 Стан і перспективи стратегічного
партнерства країни з державами світу
Олександра ДАВИМУКА

142 Партнерство Києва і Брюсселя
в реаліях війни
Вероніка МОВЧАН

148 Реалії та практика стратегічного
партнерства України в умовах
повномасштабної війни
Надія КОВАЛЬ

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Разумкова —
шеф-редактор журналу
«Національна безпека і оборона»

Юрій Якименко

Генеральний директор
Центру Разумкова

Павло Пинзеник

Редактори-коректори

Зорина Міщеня
Карина Мокляк

Дизайн і макет

Тетяна Овсяник

Техніко-комп'ютерна
підтримка

Володимир Кекух
Євген Скрипка

Журнал зареєстровано в Державному комітеті інформаційної політики
України, свідоцтво KB № 4122. Журнал видається з 2000 р. українською та
англійською мовами. Загальний тираж 1 300 примірників.

Адреса редакції:

01032, Київ, бул. Т. Шевченка, 336, 7 поверх

тел.: (044) 201-11-98

e-mail: info@razumkov.org.ua, вебсторінка: www.razumkov.org.ua

У разі використання матеріалів, посилання на журнал
«Національна безпека і оборона» є обов'язковим.

Усі фотоматеріали, розміщені в цьому журналі, взяті із загальнодоступних
джерел.

© Центр Разумкова, 2023

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

Проєкт «Стратегічні партнери України»
здійснено за сприяння Представництва
Фонду Конрада Аденауера в Україні

СТРАТЕГІЧНІ ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ (реалії та пріоритети в умовах війни)

Війна в Україні створила нові виклики і загрози, спровокувала небезпечну поляризацію світової спільноти, ескалацію конфліктності та непередбачуваності на глобальному і регіональному рівнях. В умовах широкомасштабної російської агресії тривають складні процеси становлення воєнної дипломатії Києва, вдосконалення і трансформації її цілей, завдань і пріоритетів на ключових зовнішніх напрямках, у т. ч. принципів і мотивів стратегічного партнерства.

Дії України на світовій арені нині загалом сфокусовані на забезпеченні обороноздатності, інституалізації української Формули миру, інтеграції до ЄС і НАТО, набутті безпечних гарантій, посиленні антиросійських санкцій, захисті прав наших громадян за кордоном, залученні підтримки для відновлення країни тощо.

На фоні тривалої війни спостерігаються неоднозначні процеси позиціонування країн

світу щодо російської агресії, визначення відповідних моделей їх поведінки. Загалом світову спільноту можна умовно поділити на: коаліцію союзників України; держави, які солідарні з нашою країною; «нейтральні» країни, які дистанціюються від війни; групу прихильників агресора. Водночас простежується еволюція позицій світових держав, зокрема, розширюється коло країн солідарних з Україною у її боротьбі за свободу, суверенітет і територіальну цілісність.

Реалії війни вплинули на характер партнерства України з країнами світу, обумовили необхідність інвентаризації системи зовнішніх відносин. Отже, нині серед найбільш важливих індикаторів пріоритетності та стратегічності двосторонніх відносин можна виокремити: підтримку опору України російським загарбникам і засудження злочинів країни-агресора; взаємні довгострокові інтереси, що ґрунтуються на цінностях демократії, верховенстві права; сприяння європейській і євроатлантичній інтеграції України.

Загалом, процеси і тенденції, пов'язані з війною, актуалізують питання щодо вдосконалення кола держав, відносини з якими, згідно з чинною «Стратегією зовнішньополітичної діяльності України», визначені як пріоритетні, стратегічні для України. Очевидно, що відповідна позиція тієї чи іншої країни у вирішальний для України період визначатиме у подальшому рівень і модель двосторонніх відносин. Своєю чергою, виглядає доцільним унормування правових засад запровадження інструментів стратегічного партнерства.

Аналітична доповідь складається з трьох розділів.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ	розглядаються деякі аспекти формування засад зовнішньої політики країни, регіональні і глобальні тенденції, окреслюються цілі та пріоритети української дипломатії, які визначають специфіку стратегічного партнерства в умовах війни.
У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ	відзначаються особливості та критерії стратегічного партнерства під час війни, правові аспекти відносин з пріоритетними країнами. Також оцінюються стан і перспективи стратегічного партнерства в різних сферах — політичній, безпековій, економічній, енергетичній, гуманітарній тощо.
У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ	узагальнюються результати досліджень, міститься комплекс рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення і розвитку стратегічного партнерства в різних сферах.

Авторський колектив аналітичної доповіді:

- ✓ від Центру Разумкова: М. ПАШКОВ (керівник проєкту), співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки; М. СУНГУРОВСЬКИЙ, директор військових програм; П. СТЕЦЮК, науковий консультант з правових питань; С. ЧЕКУНОВА, провідний експерт енергетичних програм; М. МІЩЕНКО, заступник директора соціологічної служби; О. ПИЩУЛІНА, провідний експерт соціальних і гендерних програм;
- ✓ від Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка: О. ШНИРКОВ, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин;
- ✓ від Центру глобалістики «Стратегія ХХІ»: керівник енергетичних програм І. СТУКАЛЕНКО.

У цьому журналі «Національна безпека і оборона» назва країни-агресора пишеться по-різному: «рф», «РФ», «росія», «Росія». Це зумовлене внутрішніми переконаннями кожного окремого експерта. Редакція видання поважає позицію авторів, тому зберігає оригінальність написання.

Інформація та думки, викладені в цьому дослідженні, належать винятково авторам і не обов'язково відображають позицію Фонду Конрада Аденауера.

I.

ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ, ЗАВДАННЯ, СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

У цьому розділі розглядаються деякі аспекти складного процесу формування засад зовнішньої політики країни, який відбувався під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. Окреслюються процеси і тенденції глобального та регіонального рівня, на фоні яких діє українська дипломатія. У розділі також відстежуються особливості політики України на світовій арені в умовах війни та пріоритетні завдання, які визначають характер і специфіку стратегічного партнерства України з державами світу.

1.1. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

В умовах широкомасштабної війни триває переведення країни та її зовнішньої політики на воєнні рейки, відбуваються складні багаторівневі процеси вдосконалення цілей, завдань, інструментарію і напрямів діяльності офіційного Києва на світовій арені. Для більш

повного аналізу трансформації змісту і засад національної дипломатії доцільно стисло окреслити еволюцію зовнішньої політики України, її базових пріоритетів і, відповідно, формування системи стратегічного партнерства з країнами світу¹.

Деякі базові принципи зовнішньої політики були окреслені ще в Декларації про

¹ Детально процеси становлення і розвитку зовнішньої політики України викладені у виданні – Україна: 30 років на європейському шляху. – Центр Разумкова, 2021 р. с. 268-287 – <https://razumkov.org.ua/uploads/2021-nezalezhnist-30.pdf>.

державний суверенітет України (16 липня 1990 р.). Зокрема, Декларація наголошувала на рівноправності в зовнішніх відносинах, сприянні зміцненню міжнародної безпеки, пріоритеті загальнолюдських цінностей і загальновизнаних норм міжнародного права. Водночас Україна проголошувала намір стати у майбутньому «постійно нейтральною» та неядерною державою².

У якості відступу, слід підкреслити, що аналіз змісту ідеології зовнішньої політики України, її діяльності на світовій арені дають підстави стверджувати, що ключовою складовою політики офіційного Києва була і залишається миролюбність, пріоритет добросусідських відносин з країнами світу, повага до міжнародного права, прагнення мирного вирішення конфліктів у рамках визнаних міжнародних інституцій, відмова від діалогу з позиції сили тощо.

Процеси позиціонування України в системі міжнародних відносин, становлення національної дипломатії, поступове визначення зовнішніх стратегічних орієнтирів відбувалися в умовах складних внутрішніх трансформацій. Країна утверджувалася на світовій арені, розбудовуючи партнерські відносини з провідними країнами світу, зміцнювалося співробітництво (у форматі членства і партнерства) з впливовими міжнародними інституціями, формувалася система торгово-економічного співробітництва на дво- та багатосторонньому рівнях.

Вперше нормативно-правове упорядкування засад зовнішньої політики України було здійснене в Постанові Верховної Ради «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (2 липня 1993 р.)³. З огляду на тогочасні реалії, проблеми та виклики цей документ мав цілісний, збалансований характер. У ньому були класифіковані національні інтереси держави на світовій арені, визначені головні завдання та засади зовнішньої політики, окреслені принципи відносин України з міжнародними інституціями, визначені засоби інформаційного забезпечення і механізми здійснення зовнішньої політики.

Оцінюючи «Основні напрями...», слід звернути увагу на три важливі моменти. Перше, у документі чітко визначається курс на європейську інтеграцію. Зокрема, наголошується, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах...»⁴. Друге, Україна розглядає СНД як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів. Третє, Україна підтверджує свій намір стати у майбутньому без'ядерною державою.

Вже у 1994 р. ця ідея «без'ядерної держави» була реалізована у «Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» («Будапештський меморандум»)⁵. В обмін на «гарантії» росії, США та Великої Британії Україна позбулася потужного ядерного потенціалу. Зрозуміло, що цей крок слід оцінювати з точки зору тодішньої ситуації, внутрішніх умов і зовнішніх обставин. Але, на жаль, ці «гарантії» виявилися марними і не забезпечили безпеку України, не захистили від російської агресії.

Надалі концептуальні принципи зовнішньої політики були закріплені в Конституції 1996 р. Зокрема, в Основному Законі визначені засади зовнішньополітичної діяльності країни, функції та повноваження гілок влади, встановлені нормативно-правові аспекти здійснення зовнішніх відносин.

Окреслюючи загальні риси та тенденції періоду становлення та розвитку української дипломатії перших років незалежності, слід зазначити, що еволюційна специфіка та особливості зовнішньої політики визначалися багатьма суперечливими зовнішніми і внутрішніми факторами. Отже, на процеси визначення пріоритетів на світовій арені впливали як інтереси національного державного істеблішменту та фінансово-промислових груп, що формувалися в той період, так і складні зовнішньополітичні тенденції. Помітним був також вплив пострадянських, проросійських настроїв, які підсилювалися інтеграційними процесами в

² Декларація про державний суверенітет України. — Верховна Рада України, 16 липня 1990 р., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

³ Постанова Верховної Ради «Про Основні напрями зовнішньої політики України» 2 липня 1993 р. — Верховна Рада України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>.

⁴ Там само.

⁵ Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. — Верховна Рада України, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

рамках СНД і агресивною політикою росії на пострадянському просторі⁶.

Внаслідок цих та інших факторів зовнішньополітична практика тих часів (зокрема політика т. зв. «багатовекторності») мала значною мірою характер балансування між проголошеним європейським курсом і процесом реінтеграції пострадянського простору під егідою росії. Це можна проілюструвати наступними епізодами. 31 травня 1997 р. президенти України і росії підписали Базовий договір про дружбу, співробітництво і партнерство, а 9 липня 1997 р. українська сторона уклала Хартію про особливе партнерство з НАТО, в рамках якої була створена Комісія Україна-НАТО. Своєю чергою, Київ намагався інтенсифікувати партнерство з ЄС: у 1998–2000 рр. було ухвалено низку стратегічних документів інтеграції України до ЄС. Водночас у вересні 2003 р. українська сторона разом з росією, Казахстаном і Білоруссю підписала Угоду про формування Єдиного економічного простору. У 2004 р. суто кон'юнктурним кроком було вилучення з Воєнної доктрини України тези про членство в НАТО⁷.

Реалізація проголошеного євроінтеграційного курсу обмежувалася комплексом чинників: складна внутрішня ситуація в Україні, повільність реформ, слабкість демократичних інститутів, неналежна боротьба з корупцією. Водночас спостерігалися спроби реваншу з боку комуністичних сил, опір колишньої номенклатурної еліти, кон'юнктурні інтереси олігархічних груп тощо. При цьому проголошений курс на євроінтеграцію непослідовно реалізовувався українською владою на світовій арені й у внутрішній політиці країни. У цьому контексті слід згадати про відступ від прозахідного курсу та започаткування проросійського дрейфу в період президентства В. Януковича. Тоді виникла реальна загроза приєднання до Митного союзу (ЄАЕС) під егідою Москви і перетворення України на підконтрольну державу-сателіт.

Ці складні суперечливі процеси позначалися на характері й особливостях формування нормативно-правової бази зовнішніх відносин. Це стосується базового Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 р.), яким вдосконалювалися деякі принципи діяльності України у світі⁸. Хоча в Законі була зафіксована мета набуття членства в ЄС, але Україна визначалася як «європейська позаблокова держава». Згодом така «позаблоковість» України була вилучена Верховною Радою у грудні 2014 р. Натомість у Законі була зафіксована перспектива приєднання до НАТО (остаточна редакція тези про членство в Альянсі узгоджена у 2017 р.)⁹.

Цей базовий Закон, до тексту якого Верховна Рада вносила ряд доповнень і уточнень, є нині чинним. Проте слід зазначити, що документ нині не відповідає сучасним реаліям і процесам, що відбуваються в Україні та світі.

Окремо слід стисло окреслити тодішню практику встановлення Україною стратегічного партнерства з іншими країнами світу. Отже, на початку 2000-х років в результаті реалізації багатовекторної політики на світовій арені Україна мала близько 20 «стратегічних» (особливих, ключових) партнерів¹⁰. З деякими країнами (США, Польща, Узбекистан, Болгарія, Азербайджан, Канада, росія, Грузія) відносини стратегічного партнерства оголошувалися у спільних заявах, деклараціях, договорах. Наприклад, 21 травня 1997 р. в Спільній Заяві президентів України і Польщі «До порозуміння і єднання» відзначено, що Україна та Польща є стратегічними партнерами. 5 червня 2000 р. в Спільній заяві президентів України і США було підтверджено зобов'язання «розвивати та поглиблювати стратегічне партнерство між Україною та Сполученими Штатами у XXI столітті»¹¹.

В інших випадках керівництво України декларувало стратегічні відносини в

⁶ Більш детально див.: Україна: 30 років на європейському шляху. – Центр Разумкова, Київ, 2021. с. 268–287, <https://razumkov.org.ua/uploads/2021-nezalezhnist-30.pdf>.

⁷ Там само.

⁸ Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» набув чинності 1 липня 2010 р. – Верховна Рада України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

⁹ Там само.

¹⁰ Стратегічні партнери України: декларації і реалії. Національна безпека і оборона, № 12, 2000 р. с. 3–5., https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD12_2000_ukr.pdf.

¹¹ Там само.

односторонньому порядку — Китай, Аргентина, Ізраїль, Німеччина, Фінляндія. Слід додати, що в «Основних напрямках зовнішньої політики України» (1993 р.) стратегічними партнерами визначалися також всі прикордонні країни — отже, до цієї групи додавався ще ряд держав. Тобто стратегічне партнерство в «українському виконанні» розповсюджувалося на окремі країни Європи, Азії, Північної та Південної Америки тощо. Певною мірою така політика керівництва країни здійснювалася під впливом кон'юнктурних міркувань, швидкоплинних геополітичних тенденцій, без належного врахування потенціалу та перспектив розвитку стратегічного партнерства як важливого інституту зовнішньої політики. Водночас слід додати, що не були вніормовані засади, принципи і характеристики такої моделі міждержавних відносин, що обумовлювало в деяких випадках кон'юнктурне трактування змісту стратегічного партнерства. Загалом така декларативна практика навряд чи сприяла встановленню справжніх стратегічних відносин і свідчила, імовірно, про «розфокусованість» зовнішньополітичного курсу та стратегічних орієнтирів¹².

Війна, розв'язана росією проти України у 2014 р., стала «вододілом», що розділив зовнішньополітичний процес на «довоєнний» етап становлення і розвитку та етап опору країні-агресору, що триває донині. Війна значною мірою визначила спрямованість, характер і орієнтири сучасної зовнішньої політики України. У цей період формується база нормативно-правових актів, пов'язаних з переведенням країни на воєнні рейки і забезпеченням опору країні-агресору¹³. Паралельно відбулося унеможливлення будь-якої інтеграції у східному напрямі та остаточне і незворотне утвердження курсу на членство в ЄС і НАТО. У цьому напрямі Україна зробила два стратегічні кроки.

Перший, 19 травня 2018 р. набув чинності Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 травня 2018 р. «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав», яким скасовується участь України у роботі статутних органів СНД. Це означає відмову України від участі у будь-яких інтеграційних процесах на пострадянському просторі.

Другий, Верховна Рада 7 лютого 2019 р. ухвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору)», ініційований Президентом П. Порошенком¹⁴. Отже, курс на приєднання до ЄС і НАТО зафіксовано на конституційному рівні.

Зрозуміло, що це лише окремі фрагменти, але вони дають певне уявлення про складну та багаторівневу еволюцію поетапного формування пріоритетів і стратегічних засад національної системи зовнішніх відносин.

За останні роки українська влада здійснила ряд кроків щодо розвитку і вдосконалення засад зовнішньої політики з огляду на виклики та потреби воєнного часу. Зокрема, у 2020-2022 рр. були ухвалені РНБО України та запроваджені в дію указами Президента ряд важливих концептуальних документів (стратегій), які тією чи іншою мірою визначають діяльність влади на світовій арені в різних сферах — політика, безпека, економіка, кіберпростір тощо¹⁵. Загалом ці стратегії присвячені проблемам безпеки і в них простежується єдиний концептуальний підхід: а) захист країни від зовнішніх і внутрішніх загроз; б) рух до ЄС і НАТО; в) опір російській агресії на різних напрямках (див. таблицю «Деякі стратегічні документи...»)¹⁶.

¹² Див.: Україна: 30 років на європейському шляху. — Центр Разумкова, 2021. с. 283-284, <https://razumkov.org.ua/uploads/2021-nezalezhnist-30.pdf>.

¹³ Наприклад, на законодавчому рівні затверджена державна політика щодо деокупації Донбасу, надана політико-правова оцінка збройного конфлікту на сході України. 23 лютого 2018 р. набув чинності Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях».

¹⁴ Зміни до Конституції про курс України на ЄС і НАТО набули чинності. — Укрінформ, 21 лютого 2019 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2644931-zmini-do-konstitucii-pro-kurs-na-es-i-nato-nabuli-cinnosti.html>.

¹⁵ Крім зазначених нижче стратегій слід згадати, що у 2021 р. Кабмін ухвалив Стратегію реформування державного управління України до 2025 р., Стратегію людського розвитку, Космічну програму тощо.

¹⁶ Див.: Щорічні аналітичні підсумки і прогнози. Україна 2021-2022. Помірні досягнення, масштабні загрози. Центр Разумкова, 2022 р., с. 12, <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2022-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR.pdf>.

ДЕЯКІ СТРАТЕГІЧНІ ДОКУМЕНТИ, ЩО ПОРУШУЮТЬ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ¹⁷	
Назва документу (дата набуття чинності)	Стислий зміст
Стратегія національної безпеки України 14 вересня 2020 р.	Стратегія визначає пріоритети національних інтересів у сфері безпеки, поточні та прогнозовані загрози безпеці країни. Окреслюються основні напрями зовнішньо-політичної та внутрішньополітичної діяльності держави. Зокрема, стратегічним пріоритетом визначається набуття членства в ЄС і НАТО. Виокремлюється коло країн, відносини з якими мають пріоритетний, стратегічний характер.
Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя 24 березня 2021 р.	У документі окреслюються керівні принципи політики України щодо окупованого півострова, визначаються пріоритетні напрями та передумови деокупації та реінтеграції.
Стратегія воєнної безпеки 25 березня 2021 р.	Стратегія визначає цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, спрямовані на захист національних інтересів від воєнних загроз, надання відсічі та стримування збройної агресії проти України.
Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 р. 11 серпня 2021 р.	Стратегія окреслює основні виклики та загрози, визначає завдання, серед яких – забезпечення стійкості до зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, збереження та розвитку економічної потужності країни, гарантування економічної незалежності України.
Стратегія комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 р. 11 серпня 2021 р.	Метою Стратегії є підвищення рівня поінформованості та розуміння українським суспільством, міжнародною спільнотою змісту та практичної цінності змін в Україні, пов'язаних з реалізацією стратегічного курсу євроатлантичної інтеграції.
Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України 20 серпня 2021 р.	Метою Стратегії є створення конкурентоспроможного та високотехнологічного оборонно-промислового комплексу, здатного задовольнити наявні та перспективні потреби Збройних сил України та інших військових формувань в озброєнні та військовій техніці.
Стратегія кібербезпеки України 26 серпня 2021 р.	Пріоритетами Стратегії є забезпечення кіберпростору задля захисту суверенітету держави та розвитку суспільства; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України у кіберпросторі; європейська та євроатлантична інтеграція у сфері кібербезпеки.
Стратегія зовнішньополітичної діяльності України 26 серпня 2021 р.	У Стратегії надається аналіз зовнішньополітичного середовища, окреслюються виклики та загрози, визначаються цілі, напрями та механізми зовнішньополітичної діяльності України.
Стратегія забезпечення державної безпеки 16 лютого 2022 р.	Стратегія визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у цій сфері. Окреслюються процеси і тенденції у безпековому середовищі, визначаються цілі, напрями та завдання політики у сфері державної безпеки.

Слід зазначити, що у «Стратегії національної безпеки України» міститься розгорнутий зовнішньополітичний розділ, де визначені основні пріоритети і напрями діяльності держави на світовій арені. Водночас в п. 34–36 надається перелік організацій і держав, відносини з якими мають стратегічне значення. Це – ЄС, НАТО, США, Велика Британія, Канада, Німеччина, Франція, Азербайджан, Грузія, Литва, Польща, Туреччина¹⁸. Згодом цей перелік було доповнено у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України».

Отже, нині базовим документом, що визначає позиції й інтереси України на світовій арені є «Стратегія зовнішньополітичної діяльності України». В узагальненому вигляді наскрізними темами документу є: а) протидія російській агресії, відновлення територіальної цілісності України визнається найвищим пріоритетом. У документі міститься комплекс заходів з опору експансії РФ; б) пріоритетом зовнішньої політики визначається курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію; в) окреслюється коло стратегічних

¹⁷ Таблиця підготована на основі документів і матеріалів опублікованих на сайті Офісу Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/administration>.

¹⁸ Указ Президента України № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

партнерів, відносини з якими мають пріоритетний стратегічний характер; г) географія відносин охоплює різні регіони світу — Індотихоокеанський регіон, Центральна Азія, Близький Схід, Африка, Латинська Америка. Окремою темою є багатостороннє співробітництво в рамках міжнародних організацій; г) серед пріоритетів визначаються економізація зовнішньополітичної діяльності, публічна дипломатія, захист прав українців за кордоном, трудова міграція тощо.

Водночас слід мати на увазі, що, по-перше, документ має рамковий характер і його складовими є адресні середньострокові плани дій (державні політики) у визначених пріоритетних напрямках. МЗС у 2021–2023 рр. ухвалило і запровадило стратегії дій на азіському, африканському, латиноамериканському напрямках. По-друге, Стратегія є «документом середньострокового планування» і динаміка світових процесів обумовлюватиме внесення коректив і доповнень.

1.2. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Широкомасштабна війна в Європі, розв'язана росією проти України, набула глобального масштабу, спровокувала небезпечну поляризацію і конфронтацію між світовими центрами впливу, зростання конфліктності та непередбачуваності глобальних і регіональних процесів. Наслідком цього стали масштабні кризові явища на енергетичних, промислових, продовольчих ринках, падіння рівня добробуту громадян в різних регіонах світу, що супроводжувалося сплеском популізму, активізацією радикальних, екстремістських сил¹⁹.

Зовнішня політика України здійснюється на фоні та під впливом ескалації небезпечних взаємопов'язаних конфліктів регіонального і глобального рівнів. В узагальненому вигляді ідеться про: низку локальних конфліктів, що мають прямий або опосередкований вплив на Україну; гостру конфронтацію на осі колективний Захід–росія, спричинену агресією кремля проти України; протистояння США–Китай, яке набуває ознак системної світової кризи; глобальний

конфлікт демократичного цивілізованого світу і табору авторитарних країн.

Ці тенденції та процеси окреслені у врізці «Регіональні та глобальні конфлікти і тенденції».

В узагальненому вигляді окреслені тенденції зводяться до наступного.

Перше, конфронтація між колективним Заходом і росією, спричинена агресією кремля проти України, триває на фоні ескалації китайсько-американського конфлікту. Це посилює тенденції глобального протистояння між демократичним світом і табором авторитарних держав. Між цими світовими центрами триває боротьба за вплив у різних регіонах світу — Африка, Латинська Америка, Близький Схід тощо.

Друге, війна в Україні надала потужного імпульсу для зміцнення ідеологічної солідарності та військово-політичної, економічної консолідації колективного Заходу. Відтак, основним питанням є зміцнення і розширення коаліції демократичних країн, об'єднаних ідеєю захисту свободи, загальнолюдських цінностей, міжнародних норм співіснування тощо.

Третє, є підстави прогнозувати, що це протистояння на рівні «демократія–авторитаризм» буде визначати особливості та динаміку світових тенденцій у ближчій перспективі. Причому саме політико-безпековий фактор постає визначальним у процесі подальшого розмежування і поляризації сучасного світу.

Підбиваючи підсумки, слід констатувати, що на зміст, характер і спрямованість воєнної дипломатії України прямо чи опосередковано впливають складні та різномірні процеси та тенденції, що відбуваються на регіональному та глобальному рівнях. Політика Києва на світовій арені змушена враховувати, з одного боку, загальну геополітичну кон'юнктуру, глобальні тенденції та кризові явища. А з іншого — корегувати свої зовнішньополітичні дії з урахуванням позицій та інтересів країн-союзників.

¹⁹ Більш детально див.: Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі. Київ: Центр Разумкова, 2022 р., с. 4–5, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf.

РЕГІОНАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ КОНФЛІКТИ І ТЕНДЕНЦІЇ

Кризові явища і конфлікти регіонального рівня

Широкомасштабна війна в центрі Європи загострила соціально-економічні проблеми на теренах ЄС. Ускладнив ситуацію масштабний приплив біженців з України. Загрозою для ЄС є зростання суспільної недовіри до традиційних демократичних інститутів, що обумовлене соціальним розшаруванням, економічними проблемами, комплексом зовнішніх впливів і внутрішніх етнічно-демографічних факторів. Війна також актуалізувала хронічну проблему ЄС – чинний консенсусний механізм ухвалення важливих рішень. Дестабілізуючим фактором є тривала гібридна експансія кремля на теренах ЄС, складовими якої є: втручання у внутрішньополітичні процеси, експорт корупції, дезорієнтація громадської думки, інспірування розбіжностей між європейськими державами, підтримка радикальних, популістських рухів, диверсійно-підривна діяльність.

Складною залишається ситуація у Балканському регіоні, де спостерігаються внутрішньополітичні кризи, ескалація нестабільності (Чорногорія, Боснія та Герцеговина), триває міжетнічний конфлікт Сербія-Косово. У Сербії переважають проросійські настрої, орієнтації на підтримку партнерства з країною-агресором, що суперечить зовнішній політиці ЄС²⁰.

Загрозою для Європи є агресивний режим самопроголошеного диктатора О. Лукашенка, який перетворив Білорусь на країну-сателіта і плацдарм для російської експансії на європейському напрямі. Збільшує небезпеку передислокація до Білорусі військових підрозділів ПВК «Вагнер» і рішення про розміщення на території країни російської тактичної ядерної зброї.

Перманентно напруженою залишається ситуація довкола Придністров'я через намагання РФ дестабілізувати ситуацію в Молдові шляхом політико-економічного тиску, організації провокацій, публічних акцій протесту маргінальних політичних сил. Стало відомо про план «Стратегічні цілі РФ в Республіці Молдова», який передбачав політико-економічне поглинання Молдови, блокування її євроінтеграційного курсу і втягнення до ОДКБ і ЄАЕС²¹.

Грузія переживає внутрішньополітичну кризу. Спроба правлячої партії «Грузинська мрія» ухвалити 7 березня 2023 р. Закон «Про прозорість іноземного впливу» викликала масштабний громадський протест, загострила протистояння між Парламентом і Президентом, владою і опозицією²². Дестабілюють і ускладнюють ситуацію в Грузії: домінуючий вплив одіозного олігарха Б. Іванішвілі, відверте дистанціювання влади від війни в Україні, гальмування процесу євроінтеграції країни, проросійський дрейф офіційного Тбілісі.

Небезпечною є тривала конфронтація Вірменії та Азербайджану. Швидкоплинний збройний конфлікт Баку і Єревана в Нагірному Карабасі (2020 р.) перейшов у латентну фазу і супроводжується гострим політико-дипломатичним протистоянням, територіальними претензіями і взаємними погрозами²³. Попри мирні домовленості (жовтень 2022 р.) ситуація залишається вибухонебезпечною.

На Близькому Сході, де стикаються інтереси США, Китаю, Росії, спостерігаються різноспрямовані процеси. Дестабілізуючим фактором є агресивний іранський режим²⁴. Нерозв'язаним залишається тривалий збройний конфлікт в Сирії, який містить загрозу ескалації.

Конфронтація Захід-росія, спричинена агресією кремля проти України

Країна-агресор здійснює політику геноциду і фізичного знищення української нації. З початку російської агресії (лютий 2014 р.) країни колективного Заходу та інші держави продемонстрували солідарність з Україною, підтримку її територіальної цілісності. Конфронтація на осі Захід-росія набула довгострокового глобального характеру, посилила турбулентність і непередбачуваність світових політичних, соціально-економічних процесів. Війна в Україні, з одного боку, посилила солідарність і консолідацію країн демократичного світу, а з іншого – інспірувала подальшу поляризацію світової спільноти. Союзники України

підтримують українські інтереси на світовій арені, сприяють політичній ізоляції Москви, поширюють процес міжнародного визнання Росії спонсором тероризму. Серед головних стратегічних союзників України у протистоянні російській інтервенції є США та ЄС. Вашингтон і Брюссель є основними донорами всебічної допомоги Києву, координаторами і лідерами санкційної політики на російському напрямі. Водночас, ряд інших країн світу здійснюють політико-дипломатичну підтримку, військово-технічну, фінансово-економічну, гуманітарну допомогу Україні у боротьбі з агресором.

²⁰ Більш детально див.: Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Національна безпека і оборона, № 1-2. 2022 р. с. 6-9, https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

²¹ Як Кремль хотів захопити Молдову: ЗМІ отримали план Москви. – УНІАН, 15 березня 2023 р., <https://www.unian.ua/world/yak-kreml-hotiv-zahopiti-moldovu-zmi-otrimali-plan-moskvi-12180114.html>.

²² Ю. Панченко. Бій за європейське майбутнє: як дії влади поставили Грузію на поріг революції. – Європейська правда, 8 березня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/03/8/7157542/>.

²³ МЗС Азербайджану закликала Вірменію усвідомити реалії другої Карабаської війни. – Інтерфакс-Україна, 20 березня 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/political/898572.html>.

²⁴ Іран пригрозив виходом з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. – Укрінформ, 23 січня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3657252-iran-prigroziv-vihodom-z-dogovoru-pro-nerozpovsudzena-adernoj-zbroj-zmi.html>.

Ескаляція протистояння США-Китай

Останнім часом загострюється конфронтація світових гравців – США та Китаю. Варто згадати створення у вересні 2021 р. військово-політичного альянсу США, Великої Британії й Австралії (AUKUS) для протистояння КНР в Індо-Тихоокеанському регіоні. Помітно підвищив напругу у відносинах Вашингтону і Пекіну візит спікера Палати представників Конгресу США Н. Пелосі у Тайвань (серпень 2022 р.). На фоні мілітаризації Китаю, постійного збільшення його воєнного бюджету та посилення антиамериканської риторики керівництва КНР подальша ескаляція конфлікту довкола Тайваню містить небезпеку силового китайсько-американського конфлікту з непередбачуваними наслідками.

Нова «Стратегія національної безпеки США» (жовтень 2022 р.) розглядає Китай як найбільшу небезпеку і єдину світову потугу, яка «здатна і має намір змінити увесь міжнародний порядок». Як зазначається в документі, Пекін прагне зробити світ більш залежним від себе²⁵. Символічним фактом є те, що у лютому 2023 р. в Конгресі США розпочав роботу новий Спеціальний комітет з питань стратегічної конкуренції між США і КНР. Китайсько-американський конфлікт має ознаки системної глобальної кризи. У гостру політичну, торгово-економічну конфронтацію між Вашингтоном і Пекіном втягнуті окремі країни і регіони світу. Ареною такого протистояння дедалі більше стають країни Південно-Східної та Центральної Азії, Близького Сходу, Африки, Латинської Америки²⁶.

Поляризація світової спільноти, глобальне розмежування демократичного світу і табору авторитарних країн

Російська агресія стала каталізатором небезпечного поглиблення глобального розмежування (політичного, економічного, ідеологічного) між західним демократичним світом на чолі з США, ЄС, НАТО і табором країн, де домінують авторитарні/тоталітарні тенденції, культ особи, нехтування правами людини (росія, Китай, КНДР, Білорусь, Сирія).

просування демократії в різних регіонах, протистояння авторитаризму тощо.

Посилився процес об'єднання і консолідації великої групи держав демократичного світу, солідарних з Україною. Така інтеграція демократичного альянсу триває по різних векторам. По-перше, посилюється згуртованість і координація дій країн в рамках традиційних інституцій. Зокрема, в січні 2023 р. ЄС і НАТО підписали нову декларацію про зміцнення стратегічного партнерства, спільну протидію сучасним загрозам і викликам геополітичного суперництва²⁷. У березні 2023 р. лідери США та ЄС ухвалили спільну заяву, в якій задекларували поглиблення співробітництва сторін на світовій арені, зміцнення протидії російській експансії в Європі²⁸. Триває консолідація демократичних сил на міжнародних майданчиках – ГА ООН, ОБСЄ, Рада Європи, G7 тощо.

Водночас протягом 2022-2023 рр. посилюються тенденції зближення і узгодження дій групи авторитарних країн. Помітно активізувалося політичне, військово-технічне співробітництво росії й Ірану. Зокрема, Іран поставляє рф ударні безпілотники, які росія використовує у війні проти України. У березні 2023 р. Тегеран оголосив про плани закупівлі російських винищувачів Су-35 і спільного будівництва на території росії заводу з виробництва безпілотників. У березні 2023 р. відбулися спільні навчання військово-морських сил росії, Китаю та Ірану під назвою «Пояс безпеки-2023» в Оманській затоці.

По-друге, запроваджуються нові ініціативи й акції з метою протистояння як російській агресії, так і зростанню авторитаризму і реваншизму у світі. Ідеться про українську ініціативу «Кримська платформа». У жовтні 2022 р. утворена нова регіональна міжнародна структура – Європейська політична спільнота, до якої увійшли 44 європейські держави. У березні 2023 р. Канада виступила з ініціативою чотиристороннього партнерства з Японією, Південною Кореєю та США з метою спільного протистояння впливу Китаю і росії²⁹. Окремо слід відзначити проведення 28-30 березня 2023 р. за ініціативою Президента США Дж. Байдена другого Глобального Саміту за демократію 2023, в якому взяли участь лідери 120 країн. Мета цього заходу – консолідація цивілізованого світу,

У 2023 р. спостерігається активізація політико-дипломатичних контактів між країнами цієї групи з метою зміцнення стратегічного партнерства і розширення торгово-економічного співробітництва. Ідеться про візит самопроголошеного президента Білорусі О. Лукашенка до Пекіну (2 березня 2023 р.) та Ірану (13 березня 2023 р.) і підписання з керівництвом цих країн документів стратегічного характеру³⁰. Своєю чергою, спробою зміцнити російсько-сирійські контакти стала зустріч в москві Б. Асада і в. путіна (15 березня).

Знаковою подією став візит до рф главою КНР Сі Цзіньпіном (21-22 березня) і підписання лідерами держав пакету з 14 двосторонніх заяв і угод. Таке поступове зміцнення китайсько-російського альянсу, створення осі Пекін-москва антизахідного забарвлення із залученням інших країн-сателітів не може не викликати занепокоєння у керівництва країн колективного Заходу. Водночас, підсумки саміту БРІКС (серпень 2023 р.) свідчать про намагання його учасників (насамперед КНР і рф) сформувати альтернативу та протизагугу G7 і в цілому колективному Заходу. У цьому ж контексті слід розглядати й зустріч лідерів рф і КНДР у вересні 2023 р.

²⁵ Нова безпекова стратегія США: як 2022 рік змусив Білий дім змінити оцінку ризиків. – Європейська правда, 20 жовтня 2022 р., <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/20/7149016/>.

²⁶ Більш детально див.: Роль і місце України в перспективних європейській та євроатлантичній системах безпеки. – Центр Разумкова, Київ, 2022 р. с. 4-9., https://razumkov.org.ua/images/2022/11/16/2022_Rolj_i_mistce_Ukr.pdf.

²⁷ НАТО і ЄС підписали нову декларацію про співпрацю: врахували ризики з боку РФ. – УНІАН, 10 січня 2023 р., <https://www.unian.ua/world/nato-i-yes-pidpisali-novu-deklaraciju-pro-spiwpracyu-vrahuvali-riziki-z-boku-rf-12104637.html>.

²⁸ Лідери США та Євросоюзу в спільній заяві підтвердили намір й надалі підтримувати Україну. – Радіо Свобода, 11 березня 2023 р., <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bayden-ssha-yevrosoyuz-pidtrymka-ukrayiny/32313192.html>.

²⁹ Канада виступила з ініціативою чотиристороннього партнерства з Японією, Південною Кореєю та США проти КНР та РФ. – Інтерфакс-Україна, 20 березня 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/political/898567.html>.

³⁰ Зокрема, 1 березня 2023 р. О. Лукашенко і Сі Цзіньпін підписали «Спільну заяву КНР і Республіки Білорусь про подальший розвиток всепогодного і всебічного стратегічного партнерства між двома країнами у нову епоху». – Сайт МЗС Китаю, 1 березня 2023 р., https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/202303/t20230302_11033905.html.

1.3. ЗАВДАННЯ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тривала російська агресія, що розпочалася в лютому 2014 р., прискорила прозахідну еволюцію зовнішньої політики України, вплинула на її завдання, стратегічні орієнтири, зміст, характер та інструментарій української дипломатії. Ці трансформаційні процеси набули нової якості та масштабу під час широкомасштабної російської інтервенції. Ідеться про здійснення дипломатії, підпорядкованій умовам і вимогам воєнного часу.

Символічною ознакою цього стало звільнення Президентом України 31 березня 2022 р. посла в Королівстві Марокко через неналежне забезпечення інтересів безпеки. В. Зеленський прокоментував таке кадрове рішення наступним чином: «Не буде зброї, не буде санкцій... то шукайте іншу роботу»³¹. Де-факто була запроваджена жорстка матриця оцінки ефективності роботи дипломатичних установ (і МЗС в цілому) у воєнний час. Загалом ідеться про забезпечення зовнішніх умов для опору російській експансії.

Громадська думка³²

На думку громадян України, найбільш важливими завданнями зовнішньої політики країни є наступні: забезпечення постачання озброєння, воєнної техніки і обладнання для ЗСУ (80,7%), забезпечення зовнішньої фінансової допомоги для стабілізації економіки України (65,4%), посилення санкцій проти країни-агресора (45,9%), сприяння міжнародному засудженню і притягненню до відповідальності росії за злочини проти України (41,2%), прискорення інтеграції до ЄС і НАТО (40,5%), залучення зовнішніх ресурсів для відбудови зруйнованих об'єктів в Україні (39,5%), зміцнення коаліції країн, які підтримують Україну у протистоянні російській агресії (28,3%), забезпечення підтримки українським біженцям за кордоном (18,2%) тощо.

Цілі та завдання зовнішньої політики у період війни були сформульовані у заявах і виступах керівництва країни для внутрішньої аудиторії та на міжнародних майданчиках — зокрема, на сесії ГА ООН, саміті Україна-ЄС, на засіданнях G7, Європейської Ради тощо. Найбільш детально напрями воєнної дипломатії окреслені у промові Глави держави на конференції послів України в грудні 2022 р.³³ і у виступі на пленарному засіданні Верховної Ради з нагоди річниці Конституції у червні 2023 р.³⁴

Згодом, на позачерговій нараді послів 2 серпня 2023 р. Президент визначив п'ять базових орієнтирів зовнішньої політики: **«Наведу зараз п'ять орієнтирів. Формула миру — перший. Зброя та санкції — другий. Інтеграція України із Євросоюзом і НАТО, безпекові гарантії та політика сусідства — третій орієнтир. Четвертий — економіка та відновлення, трансформація. П'ятий — наші люди як в Україні, так і за кордоном, у країнах вашої роботи»**³⁵. Загалом ці орієнтири, визначені В. Зеленським, кореспондуються з наведеними вище пріоритетами, які окреслили громадяни країни. В узагальненому вигляді основні орієнтири зовнішньої політики Києва можна охарактеризувати наступним чином.

Запровадження української Формули миру. Після оприлюднення Формули миру на саміті G20 (листопад 2022 р.)³⁶ ця тема стала топ-пріоритетом української дипломатії та почала активно лобіюватися українською стороною на різних рівнях у двосторонніх відносинах з країнами світу і на міжнародних майданчиках. Формула має універсальний характер і включає 10 напрямів. Зокрема, серед них — радіаційна, ядерна, продовольча, енергетична безпеки, звільнення всіх полонених та депортованих; відновлення територіальної цілісності та світового порядку;

³¹ Послів України у Грузії та Марокко відкликано, бо не працюють, як треба — Зеленський. — Українська правда, 31 березня 2022 р., <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/31/7335915/>.

³² Тут і далі наводяться результати соціологічних досліджень, опубліковані в цьому виданні.

³³ Щодня ви маєте відчувати, що від вашої роботи залежить життя людей і ситуація в нашій країні — виступ Президента на Конференції послів України. — Інтернет-представництво Президента України, 23 грудня 2022 р., <https://www.president.gov.ua/news/shodnya-vi-mayete-vidchuvati-sho-vid-vashoyi-roboti-zalezhit-80041>.

³⁴ Виступ Президента на пленарному засіданні Верховної Ради з нагоди 27-ї річниці ухвалення Конституції. 27 червня 2023 р. — Інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-peremogi-bude-krayinoyu-gidnoyu-svoiyih-geroyiv-vist-83869>.

³⁵ Ваше завдання — щоб світ завжди був разом з Україною — виступ Президента на нараді з керівниками закордонних дипломатичних установ України 2 серпня 2023 р. — Інтернет-Представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/vashe-zavdannya-shob-svit-zavzhd-buv-razom-z-ukrayinoyu-vis-84665>.

³⁶ Формула миру: Зеленський назвав 10 умов припинення війни в Україні. — Укрінформ, 15 листопада 2022 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3614525-formula-miru-zelenskij-nazvav-10-umov-pripinenna-vijni-v-ukraini.html>.

виведення російських військ та припинення бойових дій тощо³⁷.

Цей план подолання російської агресії та її наслідків має важливе значення через ряд причин. По-перше, він ініційований країною-жертвою агресії та відображає її національні інтереси і вимоги згідно з міжнародним правом і статуту ООН. По-друге, план має універсальний характер і слугуватиме міжнародно-правовою основою для інтеграції різних мирних ініціатив, запропонованих іншими державами й організаціями (Китай, ПАР, Бразилія, Африканський Союз тощо). Водночас підтримка й утвердження цього плану світовою спільнотою де-факто унеможливить «спекулятивну миротворчість» і спроби зупинити війну за рахунок України. По-третє, план є основою та стимулом для розширення і подальшої консолідації альянсу країн з різних регіонів світу, солідарних з Україною.

Нині офіційному Києву вдалося заручитися підтримкою багатьох країн світу і міжнародних інституцій. За словами В. Зеленського: пункти Формули миру «підтримані Генеральною Асамблеєю ООН. Більш як у 25 міжнародних документах задекларована підтримка Формули миру, зокрема в заявах і деклараціях «Великої сімки», Євросоюзу, Ради Європи»³⁸.

Зараз українська дипломатія зосереджує зусилля щодо забезпечення підтримки Формули миру з боку країн Глобального Півдня. Зокрема, з цією метою за допомогою країн-партнерів відбулись два раунди переговорів з політичними радниками лідерів країн Латинської Америки, Африки,

Близького Сходу (в червні Копенгаген, в серпні Джидда). Важливо, що у другому раунді консультацій, крім країн колективного Заходу, взяли участь представники Аргентини, Єгипту, Індії, Китаю, ПАР, Туреччини, Чилі, Саудівської Аравії, Кувейту, Катару тощо³⁹. Станом на вересень 2023 р., понад 70 держав світу підтримали підготовку українського мирного плану⁴⁰. Нині триває робота щодо організації Глобального саміту Формули миру, який планується восени 2023 р.

Забезпечення зовнішньої воєнної допомоги для опору російській агресії. Акумуляція поставок озброєння, матеріально-технічних ресурсів для ЗСУ є топ-пріоритетом і ключовим завданням української дипломатії. Країни-союзники постачають Україні широкий перелік зброї та військового обладнання. Протягом минулого року союзники надали Україні понад 4 000 одиниць бронетехніки, артилерійських знарядь та інших систем озброєння⁴¹ в рамках контактної групи з оборони України (UDCG-«Рамштайн»), яка об'єднує понад 50 країн світу⁴². Держави-учасниці групи підготували 17 українських бойових бригад для контрнаступальних дій.

Загалом ЄС та його країни-члени після повномасштабного вторгнення росії витратили близько €20 млрд на постачання різноманітної зброї Україні. Своєю чергою, США, станом на 25 липня 2023 р., виділили Україні понад \$43,7 млрд безпекової допомоги⁴³.

Варто нагадати, що під час Вільнюського саміту НАТО (липень 2023 р.) країни-союзники оголосили про надання Україні пакетів воєнної допомоги, які містять велику номенклатуру військової техніки — від

³⁷ Складові формули: радіаційна та ядерна безпека; продовольча безпека; енергетична безпека; звільнення всіх полонених та депортованих; виконання Статуту ООН та відновлення територіальної цілісності та світового порядку; виведення російських військ та припинення бойових дій; повернення справедливості; протидія екоциду; недопущення ескалації; фіксація закінчення війни.

³⁸ Україна перемоги буде країною, гідною своїх героїв — виступ Президента на пленарному засіданні Верховної Ради з нагоди 27-ї річниці ухвалення Конституції 28 червня 2023 р. — Інтернет-Представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-peremogi-bude-krayinoyu-gidnoyu-svoyih-geroyiv-vist-83869>.

³⁹ Глава МЗС України: Ми рухаємося хорошими темпами в напрямі організації саміту Формули миру. — Інтерфакс, 16 серпня 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/political/929091.html>.

⁴⁰ Уже понад 70 країн поділяють українську філософію Формули миру — Ігор Жовква. — Інтернет-Представництво Президента України, 31 серпня 2023 р., <https://www.president.gov.ua/news/uzhe-ponad-70-krayin-podilyayut-ukrayinsku-filosofiyu-formul-85281>.

⁴¹ Ukraine Seeks Weapons to Beat Back Russia: Here's What It's Got. — Bloomberg, 15 January 2023, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-15/ukraine-seeks-weapons-to-beat-back-russia-here-s-what-it-s-got>.

⁴² Ця група діє на американській авіабазі Рамштайн у Німеччині. У зустрічах міністрів оборони беруть участь представники понад 50 країн-союзників України, причому це не лише країни ЄС та НАТО, а також і держави Африки, Близького Сходу, Азійсько-Тихоокеанського регіону тощо.

⁴³ ЄС передав Україні 224 тис. артилерійських снарядів. — DW, 12 серпня 2023 р., <https://www.dw.com/uk/es-peredav-ukraini-224-tisaci-artilerijskih-snaradiv/a-66513533>.

пускових установок Patriot, танків Leopard 1 і ракет далекого радіусу дії SCALP до обладнання для розмінування⁴⁴. Більш детально про обсяги і номенклатуру озброєння, наданого Україні окремими країнами, ідеться у Додатку до цього розділу.

Слід констатувати, що західна воєнна допомога врятувала ситуацію на фронті під час широкомасштабної російської інтервенції. Однак, на жаль, певне зволікання з поставками систем залпового вогню, танків, систем ППО призвело, з одного боку, до масштабних людських і матеріальних втрат України, з іншого — ускладнило контрнаступ ЗСУ. Нині залишається актуальною проблема регулярного та своєчасного постачання Україні зброї у необхідній кількості та за потрібною номенклатурою — зокрема, далекобійної ракетної техніки, сучасної авіації тощо.

Зміцнення та розширення санкційного фронту проти країни-агресора. Санкційна політика є важливою складовою міжнародного опору країни-агресору, має певний «стримуючий» ефект і позначається на стані російської економіки, соціальному почутті громадян. Колективний Захід та ряд міжнародних організацій з початку російської агресії (2014 р.) запровадили комплексні пакети обмежувачих заходів щодо різних секторів російської економіки (промисловість, енергетика, банківська сфера, ВПК тощо), торговельні санкції, персональні санкції проти державно-політичного істеблішменту рф, візові обмеження тощо. Зокрема, ЄС у червні 2023 р. затвердив 11-й пакет обмежувальних заходів, спрямованих на посилення діючих санкцій проти рф і припинення їх обходу, унеможливлення отримання росією підсанкційних товарів. У квітні 2023 р. Держдеп і Мінфін США у зв'язку з російською агресією ввели нові санкційні обмеження щодо понад 120 фізичних та юридичних осіб у понад 20 країнах. До санкцій ЄС і США приєдналися також інші країни світу — Японія, Австралія, Швейцарія, Нова Зеландія та ін. Зокрема, під обмежувальні заходи потрапили близько 80% активів банківського

сектору, близько \$300 млрд валютних резервів росії були заморожені⁴⁵.

Проте, на жаль, санкції мають обмежений характер внаслідок ряду причин. Перше, Захід не наважився до запровадження повномасштабного ембарго на російські енергоносії та тотального відключення російської банківської системи від SWIFT. Друге, країна-агресор активно використовує потенціал відкритих для неї азійських ринків, налагоджує в обхід санкцій «сірий імпорт» у т. ч. для потреб військової промисловості. Хоча санкції Заходу на російському напрямі, принаймні поки що, не спричинили таких економічних проблем, які б примусили кремль зупинити агресію, очевидно, що пріоритетом України і держав-союзників є збереження та зміцнення солідарної санкційної політики.

Водночас ефект санкцій доповнюється і підсилюється процесом міжнародної ізоляції путінського режиму та політико-правовим засудженням російської агресії (більш детально про це у другому розділі доповіді). Про це свідчать наступні події та тенденції. По-перше, рф виключили з ряду міжнародних організацій. По-друге, у світі поширюється процес кваліфікації росії як країни-терориста. По-третє, широкого міжнародного резонансу набуло рішення Міжнародного кримінального суду (17 березня 2023 р.) про видачу ордерів на арешт президента росії в. путіна та дитячої омбудсменки м. львової-белової за незаконну депортацію дітей з України.

Інтеграція України до ЄС і НАТО⁴⁶. Європейська та євроатлантична інтеграція є топ-пріоритетами зовнішньої політики України, що зафіксовані у Конституції країни.

Війна, з одного боку, завдала колосальних людських, фінансово-економічних втрат країні, а з іншого — прискорила її рух до ЄС і НАТО. Зокрема, є підстави говорити про нову якість відносин Києва і Брюсселя, що обумовлено набуттям Україною кандидатського статусу, безпрецедентною інтенсивністю контактів на високому та вищому рівнях, ростом

⁴⁴ Вільнюс-2023 — це не Бухарест 2008: саміт НАТО дав результат. — Укрінформ, 13 липня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3735354-vilnus2023-ce-ne-buharest2008-samit-nato-dav-rezultat-ocikuvaniy-i-optimisticnij.html>.

⁴⁵ Фінансовий сектор Росії зазнав на сотні мільярдів доларів втрат через санкції — Bloomberg. — Радіо Свобода, 14 вересня 2022 р., <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sanktsiyi-vplyv-finsistema-rf/32034023.html>.

⁴⁶ Більш детально див.: Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. Журнал «Національна безпека і оборона», № 1-2, 2023 р., с. 25-27., <https://razumkov.org.ua/images/2023/09/13/2023-MATRA-journa.pdf>.

довіри у відносинах з лідерами Євросоюзу, лібералізацією торгово-економічних відносин, спільним протистоянням російській експансії тощо⁴⁷. Серед визначальних чинників нинішніх відносин Україна-ЄС слід виокремити наступні: а) з початком широкомасштабної агресії офіційний Брюссель активізував спільну політику щодо лобювання та відстоювання інтересів України на міжнародних майданчиках, засудив агресію і підтримав політичну ізоляцію росії; б) ЄС посилив військово-технічне співробітництво з Україною, доповнюючи на практиці європейську політику безпеки новими рішеннями та ініціативами у відповідь на ескалацію російської загрози⁴⁸; в) ЄС вдосконалив і розширив платформу фінансово-економічної допомоги та гуманітарної підтримки України, ініціювавши низку грантових програм, позик, кредитів і гуманітарних поставок. Зокрема, у грудні 2022 р. Рада ЄС затвердила план надання Україні у 2023 р. регулярної макрофінансової допомоги в обсязі до €1,5 млрд щомісяця, на загальну суму у €18 млрд.⁴⁹

В узагальненому вигляді можна виокремити два взаємопов'язані напрями євроінтеграції. Перший, реалізація базової Угоди про асоціацію Україна-ЄС, яка є масштабною програмою проєвропейських реформ. Згідно з останнім урядовим звітом (березень 2023 р.) українська сторона виконала 72% зобов'язань в рамках Угоди, найбільш успішно у сферах інтелектуальної власності, статистики, управління державними фінансами, юстиції, свободи, безпеки, прав людини, гуманітарної політики тощо⁵⁰. Другий, виконання семи рекомендацій Єврокомісії, які є передумовою надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Загалом ідеться про продовження реформування судової системи, боротьбу з корупцією і відмиванням коштів, втілення антиолігархічного закону, модернізацію національного законодавства в деяких сферах тощо⁵¹. Під час реалізації цих рекомендацій Україна зробила важливі кроки, зокрема, ухвалено ряд базових

проєвропейських законів, обрано новий склад вищих судових органів і нове керівництво антикорупційних структур, затверджено Державну антикорупційну програму, запроваджено самоаудит національного законодавства на предмет його відповідності європейським стандартам. Зокрема, в серпні набули чинності два важливі проєвропейські закони: про вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України і про зміни процедури відбору суддів Конституційного Суду.

Водночас не може не викликати занепокоєння загострення (станом на вересень 2023 р.) конфліктної ситуації довкола заборони українського агропромислового експорту з боку окремих країн ЄС — Польща, Угорщина, Словаччина. Навіть після рішення Єврокомісії (15 вересня 2023 р.) про скасування ембарго на українську агропродукцію ці держави не припинили обмежувальні заходи. Мотиви такої позиції країн-сусідів різні (у т. ч. обумовлені передвиборчою кон'юктурою, що стосується Польщі). Унаслідок цього Україна була змушена звернутися зі скаргою до СОТ. Для Києва важливо, відстоюючи власні інтереси, не допустити подальшої ескалації конфлікту, спільно з Єврокомісією знайти компромісне рішення.

У цілому можна констатувати позитивну динаміку і прогрес на євроінтеграційному напрямі, що дає підстави очікувати на започаткування переговорного процесу про вступ України до ЄС. Водночас очевидно, що умовами подальшого успішного просування України на шляху до ЄС є реалізація масштабного завдання з імплементації цінностей і норм Євросоюзу, успішна реалізація базових реформ, передбачених Угодою про асоціацію. При цьому слід зазначити, що відкриття фінального етапу на шляху України до ЄС має особливе значення для Києва і Брюсселя з огляду на геополітичну вагу і значення євроінтеграції в контексті спільного опору російській агресії.

⁴⁷ Див.: Аналітична доповідь Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи (грудень 2022 р.). с. 2-9. — Центр Разумкова, <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf>.

⁴⁸ Наприкінці 2022 р. розпочала роботу місія Євросоюзу з надання військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine), яка забезпечує спеціалізовану підготовку ЗСУ, в т. ч. Сил територіальної оборони.

⁴⁹ Рада ЄС схвалила допомогу Україні у розмірі 18 млрд євро. — Інтерфакс, 10 грудня 2022 р., <https://interfax.com.ua/news/general/877618.html>.

⁵⁰ Звіт про виконання Угоди про асоціацію за 2022 р. — Кабінет Міністрів України, https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf.

⁵¹ Більш детально див.: Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. — Національна безпека і оборона, № 1-2, 2022 р., https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr.pdf.

До активу євроатлантичної інтеграції України можна віднести, по-перше, набуття нового рівня та інтенсивності військово-технічного партнерства з державами Альянсу (у т. ч. в рамках контактної групи з підтримки України («Рамштайн»))⁵², що сприяє переозброєнню ЗСУ за стандартами НАТО, інтеграцію українського ВПК до системи оборонної промисловості Альянсу. По-друге, зростання підтримки інтеграції України до НАТО, усвідомлення ролі України в системі європейської і світової безпеки серед громадян і політичного істеблішменту країн Альянсу⁵³. Протягом першого півріччя 2023 р. офіційний Київ здійснив активну політико-дипломатичну кампанію серед країн НАТО з прискорення євроатлантичної інтеграції України. Зокрема, у травні 2023 р. з 11 країнами Західної і Північної Європи були підписані спільні заяви та декларації щодо сприяння просуванню України на шляху до НАТО. По-третє, відбулось вдосконалення і зміцнення інституційного партнерства. У квітні 2023 р. після тривалої паузи відновила роботу Комісія Україна-НАТО на рівні міністрів. Згодом Вільнюський саміт Альянсу (11-12 липня) запровадив новий інституційний формат партнерства — Рада Україна-НАТО, і в рамках саміту відбулось перше засідання Ради на вищому рівні.

З одного боку, Вільнюський саміт НАТО просунув партнерство з Україною. Як зазначено, утверджено вищий формат взаємин — Рада Україна-НАТО, Київ позбавлений виконувати ПДЧ, оголошено про нові пакети безпекової допомоги тощо. Стратегічно важливим стало ухвалення країнами G7 «Спільної декларації про підтримку України» (про це нижче). З іншого боку, результати саміту не цілком виправдали амбіційні очікування української влади. Київ не отримав запрошення до членства в Альянсі й у відносинах Україна-НАТО зберігається стратегічна невизначеність. Пояснюється це рядом внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема, небажанням Альянсу втручатися у прямий військовий конфлікт з агресивною російською імперією, острахом перед ядерним шантажем

москви, традиційним скепсисом, насамперед США і окремих країн НАТО щодо членства України в Альянсі. Але так чи інакше, співробітництво з НАТО має для України стратегічне значення і перспективи набуття членства в цій організації, пов'язані з перемогою у війні з РФ і з успішністю внутрішніх реформ. Водночас очевидно й те, що Україна не повинна знижувати темпів євроатлантичної інтеграції та має продовжувати на всіх рівнях активно просувати ідею приєднання до НАТО.

Забезпечення безпекових гарантій.

Термін «безпекові гарантії» широко вживається в українському політичному дискурсі, але якщо ідеться про згадану вище рамкову «Спільну декларацію про підтримку України», ухвалену країнами G7, то скоріше має йтися про «двосторонні безпекові зобов'язання і домовленості»⁵⁴.

Безумовно, ця декларація має стратегічну вагу і значимість для Києва і передбачає укладення «безпекових зобов'язань і домовленостей» з державами «Великої сімки» та іншими країнами, що приєднуються до цієї декларації. У тексті документу містяться наступні важливі положення: «Кожен з нас працюватиме з Україною над конкретними двосторонніми довгостроковими зобов'язаннями і домовленостями у сфері безпеки, спрямованими на:

а) *Забезпечення стійких сил, здатних захищати Україну зараз і стримувати російську агресію в майбутньому, шляхом продовження надання: допомоги у сфері безпеки та сучасного військового обладнання на суші, в повітрі та на морі з пріоритетом на протиповітряну оборону, далекобійну артилерію та вогневі засоби дальньої дії, бронетехніку та інші ключові засоби, такі як бойова авіація...*

б) *Зміцнення економічної стабільності та стійкості України, у т. ч. через зусилля з реконструкції та відновлення, з метою створення умов, сприятливих для*

⁵² Країни «Рамштайну» зобов'язалися надати Україні військову допомогу на \$65 млрд — Остін. — Європейська правда, 25 травня 2023 р., <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/25/7403876/>.

⁵³ «Громадська думка в Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах і США. Як ці країни підтримують Україну та її прагнення стати членом НАТО?» — Нова Європа, 18 травня 2023 р., <http://neweurope.org.ua/analytics/gromadska-dumka-v-nimechchyni-frantsiyi-italiyi-niderlandah-i-ssha-yak-tsi-krayiny-pidtrymuyut-ukrayinu-ta-yiyi-pragnennya-staty-chlenom-nato/>.

⁵⁴ Спільна декларація про підтримку України. — Інтернет-Представництво Президента України, 12 липня 2023 р., <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277>.

просування економічного процвітання України, включаючи її енергетичну безпеку.

в) Надання технічної та фінансової підтримки для задоволення нагальних потреб України, спричинених війною з Росією, а також для того, щоб Україна могла продовжувати впроваджувати ефективний порядок денний реформ, який підтримуватиме належне врядування, необхідне для просування на шляху до євроатлантичних прагнень...»⁵⁵.

Своєю чергою, згідно з декларацією Україна має здійснювати комплекс реформ, загалом ідентичних тим, що вимагає ЄС від Києва.

У серпні 2023 р. до Спільної декларації G7 приєдналися ряд інших країн-партнерів. Це — **Бельгія, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Норвегія, Нідерланди, Португалія, Румунія, Фінляндія, Чехія, Швеція, Греція, Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Північна Македонія, Чорногорія** тощо. Паралельно українська сторона розпочала перші раунди переговорів про укладення відповідних двосторонніх угод щодо безпекових зобов'язань із США (3 серпня) і Великою Британією (11 серпня).

Цей процес має стратегічно важливе значення для України — формується система юридично зобов'язуючих двосторонніх міждержавних угод у сфері безпеки з країнами світу, яка забезпечуватиме довгострокову, гарантовану воєнну та фінансово-економічну підтримку і допомогу Україні у протистоянні російській агресії та перемозі у війні. Очевидно, що нині для української дипломатії пріоритетом № 1 є переговорний процес щодо укладання відповідних «безпекових угод» з країнами-партнерами, що приєдналися до Спільної декларації G7.

Водночас слід звернути увагу на наступні важливі аспекти. Перше, укладення відповідних угод жодним чином не є заміною/альтернативою членства України в НАТО.

Навпаки, така договірна система безпекових зобов'язань має наближати приєднання країни до Альянсу. Друге, завданням-максимум для Києва і країн-союзників є залучення до участі у Декларації G7 країн Глобального Півдня, зокрема, латиноамериканських держав, а також Кореї, Австралії, Туреччини тощо.

Відбудова України, економічне відновлення і трансформація. Завданням стратегічного масштабу є акумуляція зовнішніх ресурсів в тактичному плані для утримання соціально-економічної ситуації в період війни, в довгостроковому — на відродження модернізованої розвиненої України на основі сучасних передових технологій і практик.

Війна завдала колосальних втрат національній економіці. Водночас Київ змушений тримати великий військовий контингент на 1 000-кілометровому російсько-українському фронті і постійно збільшувати фінансування військових потреб. Зокрема, за інформацією Міністерства фінансів: «За перші 7 місяців цього року видатки загального фонду держбюджету на сектор безпеки і оборони становили 969,2 млрд грн, або 59,1% загальної суми»⁵⁶. Водночас війна, на жаль, перетворила Україну на реципієнта зовнішньої донорської допомоги, і фінансові надходження від країн-партнерів покривають приблизно третину витрат бюджету України⁵⁷. За словами Прем'єр-міністра України Д. Шмигала, Україна у 2023 р. розраховує залучити від міжнародних партнерів \$45,8 млрд на бюджетне фінансування і \$14 млрд на швидке відновлення⁵⁸.

Українська влада здійснила ряд кроків і висунула ініціативи з метою акумуляції зовнішніх ресурсів для відродження країни, зокрема:

- ✓ У липні 2022 р. в Лугано відбулась міжнародна донорська конференція з питань відновлення України, в якій взяли участь понад 40 країн і 20 міжнародних організацій.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ З початку року Україна витратила на оборону майже 60% бюджету. — Укрінформ, 18 серпня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3749899-z-pochatku-roku-ukraina-vitratila-na-oboronu-majze-60-budzetu.html>.

⁵⁷ Фінансова допомога від міжнародних партнерів: скільки Україна отримала на 1 жовтня. — Економічна правда, 6 жовтня 2022 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/6/692303>.

⁵⁸ Україна розраховує отримати 14 млрд на відновлення — Шмигаль. — Укрінформ, 3 серпня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3743880-ukraina-rozrahovue-otrimati-14-milardiv-na-vidnovlennia-smigal.html>.

- ✓ Україна заснувала міжнародну благодійну платформу United24, до якої долучилися представники 110 країн світу.
- ✓ У вересні 2022 р. українська сторона презентувала План швидкого відновлення (Fast Recovery Plan) країни.
- ✓ У червні 2023 р. в Лондоні відбулась Міжнародна конференція високого рівня URC23 (Ukraine Reform Conference), присвячена комплексній відбудові України. Українська сторона представила оцінки потреб та першочергові плани повоєнного відновлення і стратегію довгострокового реформування.
- ✓ Уряд України заснував чотири спеціальні фонди: Фонд підтримки малого та середнього бізнесу, Фонд відновлення та трансформації економіки, Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури, Гуманітарний фонд⁵⁹.

На жаль, зовнішня фінансова допомога поки що має локальний, обмежений характер і не співставна з масштабними завданнями повоєнного відродження України. Отже, за оцінками Світового банку на відновлення та реконструкцію потрібно щонайменше до \$411 млрд⁶⁰. У цьому контексті додає оптимізму положення «Спільної декларації про підтримку України», де підтверджується, що «суверенні активи росії в наших юрисдикціях залишатимуться знерухомленими доти, доки росія не заплатить за шкоду, яку вона завдала Україні... Ми визнаємо необхідність створення міжнародного механізму відшкодування збитків, втрат або поранень, завданих російською агресією»⁶¹. Варто додати, що заморожені в різних країнах світу фінансові активи країни-агресора складають понад €300 млрд⁶², і нині актуальним є питання

розробки юридично-правових засад їх конфіскації для відшкодування Україні збитків від російської інтервенції.

Захист прав громадян України за кордоном⁶³. Традиційним пріоритетом МЗС, його системи посольств і консульств є допомога і захист прав наших співвітчизників в різних країнах світу. Широкомасштабні бойові дії, щоденні обстріли української території спричинили масовий відтік цивільного населення за кордон. Важливим є те, що ЄС відразу з початку агресії активував механізм тимчасового захисту для біженців з України, який надав право на перебування у країнах-членах і доступ до ринку праці, житла, соціального забезпечення, медичної допомоги, освіти для мільйонів громадян України. За даними ООН, станом на квітень 2023 р., у країнах Європи статус тимчасового захисту отримали понад 5 млн українців⁶⁴.

Найбільша кількість їх у Польщі, Німеччині, Чехії. За експертними оцінками, країни ЄС з початку широкомасштабної агресії виділили на прихисток для українців вже понад €43 млрд⁶⁵. Своєю чергою, оператори зв'язку ЄС та України запровадили доступний/безкоштовний роумінг між ЄС та Україною. Здійснене зниження комісій за послуги з переказу коштів в Україну, комісій до обмінних курсів євро або гривні.

Нині проблема захисту прав українських біженців є складовою стратегічного завдання — забезпечення безпечових, соціально-економічних умов для повернення наших громадян до України, тобто збереження національного людського капіталу, що є основою відновлення країни. Очевидно, що з продовженням війни це завдання ускладнюється з огляду на процеси поступової адаптації та асиміляції українських біженців у країнах Європи та інших державах світу.

⁵⁹ Фонди відновлення України. — Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini>.

⁶⁰ Дефіцит фінансування швидкого відновлення України цього року становить \$11 млрд — Світовий банк. — Європейська правда, 11 квітня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/11/699008/>.

⁶¹ Спільна декларація про підтримку України. — Інтернет-Представництво Президента України, 12 липня 2023 р., <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277>.

⁶² У ЄС знайшли спосіб передати Україні заморожені резерви РФ. — Радіо Свобода, 26 січня 2023 р., <https://www.radiosvoboda.org/a/news-es-ukrajina-rezervy-rf/32241287.html>.

⁶³ Див.: Аналітична доповідь «Зовнішня політика України в умовах війни: особливості і пріоритети» (травень 2023 р.). с. 8. — Центр Разумкова, <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/15/2023-MATRA-I-KVARTAL-6.pdf>.

⁶⁴ Кількість українських біженців зі статусом тимчасового захисту в Європі вперше перевищила 5 млн. — Інтерфакс, 4 квітня 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/general/901520.html>.

⁶⁵ Витрати на українських біженців в ЄС співставні з річними видатками бюджету України. — Європейська правда, 4 липня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/4/701865/>.

Згадані напрями, окреслені Президентом України, нині є пріоритетами воєнної дипломатії Києва. Але зрозуміло, що цим не вичерпується перелік важливих векторів української зовнішньої політики до якого слід додати також зміцнення коаліції країн-партнерів, поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні тощо. Водночас очевидно, що ці пріоритети об'єднує зовнішньополітичний курс нашої країни — інтеграція до ЄС і НАТО, складовою якого є розвиток і зміцнення стратегічного партнерства з країнами світу.

Засади зовнішніх відносин, базові вектори національної дипломатії формувалися під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. Еволюція зовнішньої політики країни, її стратегічних пріоритетів містить складні, суперечливі та драматичні періоди — національного піднесення, багатовекторності, проросійського дрейфу, утвердження стратегічного курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію, а згодом його відстоювання і захист під час російської агресії.

Широкомасштабна війна прискорила прозахідну еволюцію зовнішньої політики України, вплинула на спрямованість, характер і орієнтири діяльності офіційного Києва на світовій арені. У цей період формується нова база нормативно-правових актів, пов'язаних з забезпеченням опору країні-агресору, серед яких — «Стратегія національної безпеки України» і «Стратегія зовнішньополітичної діяльності України», які сфокусовані на захисті країни від внутрішніх і зовнішніх загроз, опорі російській інтервенції, набутті членства в ЄС і НАТО.

Зовнішні пріоритети України формуються на фоні і під впливом складних та різномірних процесів і тенденцій, що відбуваються на регіональному та глобальному рівнях — насамперед війни, розв'язаної росією проти України, яка набула глобального масштабу, спровокувала небезпечну поляризацію та конфронтацію між світовими центрами впливу, зокрема між колективним Заходом і рф. Загалом це посилює тенденції глобального протистояння між демократичним світом і табором авторитарних держав.

Отже, зовнішня політика Києва має враховувати, з одного боку, загальну геополітичну кон'юнктуру, світові тенденції та кризові явища, а з іншого — корегувати свої дії з урахуванням позицій і інтересів країн-союзників. Паралельно триває модифікація основних пріоритетів України у відносинах з державами світу і, відповідно, вдосконалення принципів і мотивів стратегічного партнерства з огляду на сучасні завдання воєнної дипломатії.

Серед основних зовнішньополітичних завдань: забезпечення підтримки світовою спільнотою української Формули миру; акумуляція зовнішньої воєнної допомоги для опору російській інтервенції; зміцнення санкційного фронту проти країни-агресора, разом із процесом міжнародної ізоляції путінського режиму; прискорення інтеграції України до ЄС і НАТО; відбудова України та її економічне відновлення тощо. Очевидно, що ці та інші, окреслені вище пріоритети є визначальними у процесі розвитку і зміцнення стратегічного партнерства України з країнами світу.

ОСНОВНІ КРАЇНИ-ДОНОРИ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ У СКЛАДІ «РАМШТАЙН»¹

США. З початку повномасштабного вторгнення Росії США вже надали Україні \$43,7 млрд військової допомоги². Важливими складовими номенклатури військово-технічної допомоги Україні є: великі обсяги ракет і боєприпасів, протитанкові комплекси Javelin, гаубиці M777, протирадіолокаційні ракети HARM, РСЗВ HIMARS, засоби ППО/ПРО (Stinger, Hawk, NASAMS, Patriot, Avenger), безпілотні системи (Phoenix Ghost, Scan Eagle, Puma, Switchblade 600, Altius-600, Jump 20, CyberLux K8, безпілотні судна берегової охорони), БТР M113, M1117, Stryker, БМП Bradley, бронемашини HMMWV, танки Abrams³.

29 грудня 2022 р. Президент США Дж. Байден підписав закон про бюджет на 2023 р. Бюджетний пакет містить \$772 млрд на внутрішні програми та \$858 млрд — на оборону. Він передбачає майже \$45 млрд на надзвичайну допомогу Україні. З них \$9 млрд мають піти на військову допомогу; \$16 млрд — на фінансування економічної та гуманітарної допомоги; \$12 млрд — на покриття витрат на поповнення резервів армії США боєприпасами після передачі Україні; \$7 млрд — на додаткові витрати американських військ в Європі.

У червні 2023 р. США оголосили про черговий пакет допомоги на суму \$2,1 млрд, до якого увійшли пускові установки та ракети Hawk, ракети GEM-T і PAC-3 для ЗРК Patriot, безпілотники Puma, артилерійські снаряди⁴.

Велика Британія. Країна наразі посідає важливе місце за обсягом військової допомоги Україні — \$7,16 млрд. Сполучене Королівство

було одним з перших, хто відгукнувся на заклики України надати їй допомогу в артилерії (гаубиці M777, РСЗВ M270), далекобійних засобах (ракети Brimstone, крилатих ракетах Storm Shadow, ударних дронах з радіусом дії понад 200 км), танках (Challenger 2), літаках (підготовка пілотів; надання матеріально-технічного забезпечення). У 2023 р. Велика Британія витратить на військову допомогу Україні £2,3 млрд (\$2,63 млрд).

Німеччина. Загальний бюджет військової допомоги Україні від Німеччини склав €2 млрд у 2022 р. та попередньо €5,4 млрд у 2023 р. Військово-технічна допомога Німеччини охоплює дуже широку номенклатуру летальних і нелетальних озброєнь і техніки: 110 танків Leopard 1 (спільно з Данією), 20 БМП Marder, чотири ЗРК IRIS-T SLM, 12 пускових установок IRIS-T SLS і ракети до них, 5 радарів великої дальності TRML-4D і 40 інших наземних радарів, 15 самохідних зенітних установок Gepard, 100 САУ RCH-155, 84 розвідувальні дрони, велика кількість снарядів, стрілецької зброї, засобів зв'язку, інженерної техніки, медичного обладнання тощо. Німеччина створює у Словаччині центр для ремонту поставленої Україні зброї з акцентом на німецькі гаубиці PzH 2000. Вагомим внеском Німеччини в посилення обороноздатності України є затверджений фонд розміром €2 млрд, який вона може використовувати для замовлення озброєнь у німецьких виробників. На найближчі роки запланована (і частково законтрактована) військово-технічна допомога на суму близько €11 млрд⁵.

¹ У додатку окреслюються обсяги військово-технічної допомоги Україні станом на травень-червень 2023 р. Країни-союзники регулярно оголошують про нові додаткові пакети допомоги Україні у сфері безпеки. Отже, показники поставок зброї Україні постійно змінюються. Наведені в Додатку дані дають уявлення про масштаб, обсяги і номенклатуру воєнної допомоги Україні з боку держав-членів групи «Рамштайн».

² ЄС передав Україні 224 тис. артилерійських снарядів. — DW, 12 серпня 2023 р., <https://www.dw.com/uk/es-peredav-ukraini-224-tisaci-artilerijskih-snaradiv/a-66513533>.

³ «Зброя, яку США передають чи вже передали Україні після масштабного вторгнення Росії. Перелік Пентагону». — Радіо Свобода 26 лютого 2023 р., <https://www.radiosvoboda.org/a/zbroja-ssha-dopomoha-ukrayini/32288966.html>.

⁴ 'Biden Administration Announces Additional Security Assistance for Ukraine'. — U.S. Department of Defense, June 9, 2023, <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3422822/biden-administration-announces-additional-security-assistance-for-ukraine>.

⁵ Посол України О. Макеєв: «Я відчуваю, що сьогодні Німеччина допомагає нам перемогти». — Дзеркало тижня, 17 травня 2023 р., <https://zn.ua/ukr/war/posol-ukrayini-oleksij-makejev-ja-vidchuvaju-shcho-sohodni-nimechchina-dopomahajenam-peremohti.html>; «Німеччина передала Україні новий пакет військової допомоги». — Слово і діло, 23 травня 2023 р., <https://www.slovodilo.ua/2023/05/23/novyna/bezpeka/nimechchyna-peredala-ukrayini-novij-paket-vijskovoyi-dopomohy>.

Польща. З початку повномасштабного російського вторгнення Польща надала Україні військової зброї, боеприпасів, амуніції та військового обладнання на суму понад €3 млрд. Польща перетворилася на хаб, без доступу до інфраструктури якого постачання західної зброї до України значно ускладнилося б або стало взагалі неможливим.

З перших днів російської агресії і до кінця квітня 2023 р. Україна отримала від Польщі 100 60-мм мінометів, 230 танків Т-72М, 20 РСЗВ БМ-21 та самохідних гаубиць 2С1, майже 40 БМП-1. Польща передала Україні 14 із 28 обіцяних винищувачів МіГ-29. Важливою частиною допомоги стали польські ПЗРК Перун, дрони-камікадзе Warmate, САУ Краб.

Разом з Великою Британією Польща ініціювала поставку в Україну танків Leopard. Але ще до цього вона надала Україні значну кількість танків, у т. ч. модернізовані Т-72. У рамках підготовки українського контр-наступу Польща надає танки Leopard 2 та РТ-91 Twardy, а також нові БТР Rosomak і самохідні мінометні установки Rak. Практично готовий до початку робіт Центр обслуговування українських Leopard 2А4(2А6) у Польщі. Завершується підготовка виробництва боеприпасів для української армії⁶.

Чехія. Чехія є однією з найактивніших країн-постачальників зброї (переважно російського виробництва) Україні на суму близько €2,3 млрд. Це, зокрема, танки Т-72, ударні гелікоптери Мі-24В, БМП BVP-1 та Pbv 501А, гаубиці Д-20, Гвоздика та Дана, РСЗВ RM-70, «Вампір», мобільні зенітні протидронові засоби, стрілецька зброя, боеприпаси тощо. Створюється спільний чесько-український кластер приватних компаній з виробництва та постачання зброї. Укроборонпром та чеська компанія VOP CZ домовилися про спільний ремонт танків Т-64. Кооперація включає виробництво військової техніки, нарощування виробництва боеприпасів, розвиток сервісних вузлів з обслуговування та ремонту зенітного озброєння та співпрацю у сфері високих технологій. Чехія також передає

Україні два ЗРК Куб, ракети та розглядає можливість передачі ЗСУ літаків L-159⁷.

Нідерланди. Загальний обсяг військової допомоги Україні з боку Нідерландів з початку повномасштабного вторгнення становить близько €1,6 млрд⁸. До переданих озброєнь належать: системи протиповітряної оборони Patriot і ракети до них, танки Leopard 1А5, боеприпаси малого калібру, прилади нічного бачення, вантажівки, інженерна техніка. Нідерланди разом з Великою Британією і Данією є найбільш активними ініціаторами передачі Україні винищувачів F-16 і навчання українських пілотів. У межах ініціативи ЄС із забезпечення України мільйонном артилерійських снарядів Нідерланди виділять на спільні закупівлі €260 млн.

Фінляндія. З початку війни сума наданої Фінляндією військової допомоги Україні становить €1,1 млрд. Допомога починалася з поставок стрілецької зброї, набойів та амуніції, поступово поширюючись на постачання 120-мм важких мінометів KRH 92 та зенітних установок 23 ІтК 61 (модернізованих ЗУ-23), 152-мм самохідних гармат 2С5 Гіацинт-С та буксирувальних безвідкатних протитанкових гармат. 25 травня 2023 р. Фінляндія схвалила 16-й пакет військової допомоги Україні на €109 млн⁹. Його склад не розголошується.

Канада. З початку 2022 р. Канада надала Україні військової допомоги на понад \$1 млрд. Серед наданого: вісім танків Leopard 2А4, одна броньована ремонтна машина, ЗРК NASAMS та ракети до неї, 39 одиниць броньованої техніки, гаубиці М777 та боеприпаси до них, протитанкова, стрілецька зброя, фотокамери для дронів, зимова форма тощо.

Данія. Допомога Україні оплачується із створеного у 2023 р. Урядом Данії фонду в розмірі \$1,01 млрд, з яких понад \$767 млн спрямовані на військову допомогу. Станом на травень 2023 р., Уряд виділив для фонду ще близько \$1,08 млрд, а наступного року планує виділити ще \$1,5 млрд. З початку війни Данія передала Україні пускові установки до берегового ракетного комплексу Harpoon,

⁶ «Польща виділила Україні військової допомоги на понад €3 млрд». — Суспільне, 24 травня 2023 р., <https://susplne.media/486274-polsa-vidilila-ukraini-vijskovoї-dopomogi-na-ponad-3-milardi-evro>.

⁷ «Чехія загалом передала Україні зброї на понад €2,3 млрд». — Європейська правда, 19 лютого 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/19/7156445>; «Павел: Чехія передасть Україні дві системи ППО «Куб»». — DW, 10 травня 2023 р., <https://www.dw.com/uk/pavel-cehia-peredast-ukraini-dvi-sistemi-ppo-i-moze-rozglasnuti-peredacu-vinisuvaciv/a-65580375>; «Україна домовилась із Чехією про спільний ремонт танків Т-64». — Еспресо, 6 червня 2023 р., <https://espresso.tv/ukraina-domovilas-iz-chechieyu-pro-spilniy-remont-tankiv-t-64>.

⁸ «Нідерланди вже надали Україні €1,6 млрд військової допомоги». — Європейська правда, 24 травня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/24/7162361>.

⁹ «Фінляндія схвалила пакет військової допомоги Україні на €109 млн». — Радіо Свобода, 25 травня 2023 р., <https://www.radiosvoboda.org/a/news-finlandiia-viiskova-dopomoga-ukraini/32427624.html>.

усі свої 19 САУ Caesar, близько 400 ПЗРК Stinger, 800 гранатометів РПГ-7 та 29 тис. пострілів до них, 5 600 пострілів до гранатомета Carl Gustav, інженерну техніку, велику кількість боєприпасів для артилерії та стрілецької зброї. Данія спільно з Нідерландами готує поставку для ЗСУ 14 танків Leopard 2A4 (за кошти Данії — сім танків); спільно з Німеччиною — 100 танків Leopard 1A5 (за кошти Данії — 33 машини); спільно з Німеччиною і Норвегією — 16 колісних САУ словацького виробництва Zuzana 2 (за кошти Данії — 5 САУ). За підтримки Німеччини Данія відновила та передала ЗСУ 54 БТР M113G3DK.

На початку травня 2023 р. Парламент Данії ухвалив рішення виділити Україні новий пакет військової допомоги вартістю понад \$250 млн. До 2030 р. Данія планує збільшити оборонні витрати, з яких понад \$3 млрд буде спрямовано на військову допомогу Україні¹⁰.

Італія. Військова допомога Італії здійснюється на річній основі згідно з парламентськими резолюціями. У 2022 р. вона становила €110 млн. У грудні 2022 р. Сенат Італії ухвалив резолюцію, яка передбачає продовження надання військової допомоги Україні до кінця 2023 р. Станом на кінець травня 2023 р., Італія надала Україні сім пакетів допомоги на загальну суму понад €1 млрд. Номенклатура військово-технічної допомоги Італії складається з боєприпасів для РСЗВ MARS II, САУ PzH 2000 та M109, систем ППО SAMP-T з ракетами Aster-30 (разом з Францією), Skyguard з ракетами Aspide, транспортних засобів M1070 Oshkosh¹¹.

Швеція. Загальний обсяг військової допомоги Швеції Україні, станом на кінець 2022 р., становив близько €570 млн. 8 лютого 2023 р. Парламент Швеції схвалив військову допомогу Україні на понад \$554 млн. Допомога включатиме такі позиції, як танки Leopard 2, артилерійські системи Archer, дві зенітні самохідні установки Gepard, ПТРК Robot 57 (NLAW), ЗПК Robotsystem 97P, 50 бойових машин піхоти CV90, боєприпаси. Швеція

розглядає можливість передачі Україні винищувачів JAS 39 Gripen.

Франція. До військово-технічної допомоги, яку Франція надає українській армії, належать: ПТРК Milan, САУ Caesar, гаубиці TRF1, ЗПК Crotale та SAMP/T-Mamba, РСЗВ LRU M270, 155-мм снаряди Bonus для знищення бронетехніки, броньованих машин (VAB), транспортні засоби, боєприпаси усіх калібрів, а також індивідуальне спорядження (шоломи, бронежилети, біноклі нічного бачення, пайки, захисний одяг і однострої), медичне обладнання та паливо. Найближчим часом Франція обіцяла підготувати та оснастити кілька батальйонів ЗСУ десятками броньованих машин і легких танків, у т. ч. AMX-10RC.

Австралія. Загалом Австралія надала Україні військової допомоги на \$0,5 млрд, включно з 90 бронемашинами Bushmaster, шістьма 155-мм гаубицями M777, БТР M113, вантажними машинами ALV, розвідувальними безпілотниками RQ-7B Shadow 200, артилерійськими боєприпасами, сучасним обладнанням забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту. Австралія веде переговори зі США та Україною про передачу бронемашин Hawkei та 41 винищувача американського виробництва F/A-18 Hornet. Готується угода із ЗСУ на 100 систем дистанційного керування зброєю RWS вартістю \$80 млн¹².

Литва. Загальний обсяг військової підтримки України з боку Литви становить близько €465 млн. З перших днів війни Литва відправила в Україну майже всі свої БТР M113 та M577, а також військові автомобілі, стрілецьку зброю, боєприпаси, засоби індивідуального захисту. Пакети допомоги в рамках «Рамштайн» містили безпілотник Bayraktar TB2, ПЗРК, гармати L70, гелікоптери Mi-8, антидронові рушниці EDM4S, боєприпаси, сухі харчові пайки тощо¹³.

Естонія. Військова допомога Естонії, надана Україні, становить близько €400 млн, що перевищує третину її річного оборонного бюджету. У перерахунку на душу населення

¹⁰ «Данія підготувала ЗСУ дев'ятий пакет допомоги». — Мілітарний портал, 15 березня, 2023 р., <https://mil.in.ua/uk/news/daniya-pidgotuvava-zsu-dev-yatyj-paket-dopomogy>; «Хоча Данія має лише дві мехбригади, вона дає Україні техніку якраз на ще одну бригаду». — Defence-Expres, 27 травня 2023 р., https://defence-ua.com/people_and_company/hocha_daniya_maje_lishe_dvi_mehbrigadi_vona_daje_ukrajini_tehniki_jakraz_na_sche_odnu_brigadu-11718.html.

¹¹ «Глава МЗС Італії виключив поставки Україні наступального озброєння». — УНІАН, 29 січня 2023 р., <https://www.unian.ua/world/viyskova-dopomoga-italiji-ukrajini-vlada-vislovilasya-pro-postachannya-nastupalnogo-ozbroynennya-12126375.html>; «Італія готує новий пакет військової допомоги». — Interfax, 30 травня 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/general/913556.html>.

¹² «США та Австралія збираються надати спільний пакет військової допомоги Україні». — Укрінформ, 5 травня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3705047-stati-i-avstralia-gotuut-spilnij-paket-vijskovo-dopomogi-ukraini-zmi.html>; «Ідуть перемовини про те, що саме слід надавати Україні» — голова комітету з питань безпеки парламенту Австралії — ТПК «Перший Західний», 22 травня 2023 р., <https://1zahid.com/info/spodivayusya-uryad-avstraliyi-nadavatyme-duzhe-potuzhnu-pidtrymku-ukrayini-na-postijnij-osnovi-piter-halil>.

¹³ «Литва анонсувала новий пакет військової допомоги Україні». — Укрінформ, 25 травня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3714238-litva-anonsuvava-novij-paket-vijskovo-dopomogi-ukraini.html>.

допомога Естонії є однією з найбільших у світі. Естонія почала надавати Україні протитанкову та стрілецьку зброю ще до початку повномасштабного вторгнення росії. З початком війни Україна отримала від неї ПТРК Javelin, гаубиці Д-30 і FH70, бронетранспортери Mamba APC, боеприпаси, десятки тисяч одиниць стрілецької зброї, спорядження¹⁴.

Латвія. Латвія є одним зі світових лідерів за відносним (як частка ВВП) обсягом надання військової допомоги Україні – 1% ВВП. Станом на травень 2023 р., підтримка, надана Урядом Латвії Україні, становила близько €300 млн. Крім того, громадяни, компанії та громадські організації Латвії зібрали пожертв ще на понад €15,7 млн. Військова підтримка Латвії охоплює самохідні гаубиці M109, гелікоптери Mi-8 і Mi-2, ПЗРК Stinger, дрони, протитанкові засоби, стрілецьку зброю, боеприпаси, індивідуальне спорядження, сухі пайки тощо¹⁵.

Іспанія. У 2022 р. Іспанія надала Україні військову допомогу на понад €300 млн. Загалом, поставки озброєнь включали: ЗРК Hawk і Spada Aspide (починаючи з листопада 2022 р.), 55 БТР M113 (протягом грудня 2022 – квітня 2023 рр.), 10 танків Leopard 2A4 (починаючи з квітня 2023 р.), п'ять самохідних 81-мм і 120-мм мінометів (починаючи з лютого 2023 р.), 1370 протитанкових гранатометів C90-CR. У 2023 р. планується додаткова поставка ще чотирьох танків Leopard 2A4 та нової партії БТР M113TOA.

Норвегія. У липні 2022 р. Норвегія заявила про намір надати Україні військову допомогу на суму €255 млн. Україні були передані 4 000 ПТРК M72, протитанкові ракети AGM-114 Hellfire, 100 ПЗРК Mistral, 22 самохідні гаубиці M109A3GN, засоби ППО, 14 броньованих автомобілів Iveco LAV III, артилерійські боеприпаси, велика кількість військової амуніції. На початку 2023 р. Норвегія передала Україні 10 тис. артилерійських снарядів і пообіцяла надіслати вісім танків Leopard 2 і чотири танки спецпризначення.

У лютому 2023 р. Парламент Норвегії ухвалив 5-річну програму допомоги Україні на майже €6,4 млрд (близько €1,3 млрд щорічно). До нового пакету допомоги увійдуть до восьми далекобійних реактивних установок MLRS і три контрбатареїнні радары Arthur¹⁶.

Словаччина. З початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну Словаччина надала Україні військової допомоги на суму близько €166 млн. Словаччина у квітні 2022 р. поставила для ЗСУ батарею ЗРК С-300 і зенітні ракети, а у березні 2023 р. першою серед країн НАТО офіційно передала Україні свої винищувачі MiG-29, комплектуючі до них, некеровані авіаційні реактивні снаряди С-8, авіаційні ракети Р-60МК, Р-73Е та Р-27Р1. Поставки військової техніки включали також чотири гелікоптери Mi-17 і два Mi-2, дві пускові установки ЗРК Куб-М2, близько 200 ракет до них, 100 ПЗРК та 500 ракет до них, 30 БМП-1, вісім САУ Zuzana 2 і ще 16 таких САУ в рамках спільної програми Словаччини, Німеччини, Норвегії та Данії, тисячі артилерійських снарядів¹⁷.

Японія. Японія традиційно дотримується заборони експортувати чи передавати військове обладнання іншим країнам. Однак японський Уряд пішов на безпрецедентний крок і вніс зміни до своїх процедур, щоб надати Україні військову допомогу. Японія виділить \$30 млн на постачання нелетального озброєння для України через трастовий фонд НАТО. Поставки обмежуються 100 автомобілями, розвідувальними БПЛА, касками та бронежилетами, 30 тис. харчових пайків. Крім того, США домовилися з Японією про поставки промислового тротилу для виробництва снарядів, що постачаються до України. У квітні 2023 р. окремі парламентарі Японії порушували питання про можливість передачу артилерійських озброєнь для ЗСУ¹⁸.

¹⁴ «Естонія надала Україні військової допомоги на понад 400 мільйонів євро». – АрміяInform, 24 травня 2023р., <https://armyinform.com.ua/2023/05/24/estoniya-nadala-ukrayini-vijskovoyi-dopomogy-na-ponad-400-miljoniv-yevro-maryana-becza/>.

¹⁵ «Латвія надала Україні військову допомогу вже на 1% свого ВВП». – Європейська правда, 26 січня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/26/7154920/>.

¹⁶ «Парламент Норвегії ухвалив 5-річну програму допомоги Україні майже на €7 млрд». – Громадське, 16 лютого 2023 р., <https://hromadske.ua/posts/parlament-norvegiji-uhvaliv-5-richnu-programu-dopomogi-ukrayini-na-majzhe-euro7-mlrd>.

¹⁷ «Що ще важливе крім С-300 та MiG-29SA для ЗСУ поставила Словаччина...». – Defence Express, 27 травня 2023 р., https://defence-ua.com/army_and_war/scho_sche_vazhlive_krim_s_300_ta_mig_29sa_dlja_zsu_postavila_slovachchina-11717.html.

¹⁸ «Військова допомога від Японії: яку техніку отримала Україна», – УНІАН, 24 травня 2023 р., <https://www.unian.ua/world/viyskova-dopomoga-vid-yaponiji-yaku-tehniku-otrimala-ukrajina-12268722.html>; «Японія не може дати снаряди, але Японія дасть дещо для США, щоб в ЗСУ стало більше снарядів». – Defense Express, 2 червня 2023 р., https://defence-ua.com/people_and_company/japonija_ne_mozhe_dati_snarjady_ale_japonija_dast_descho_dlja_ssha_schob_v_zsu_stalo_bilshe_snarjadiv-11770.html.

II. СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

У цьому розділі оцінюються деякі особливості та зміни у задекларованій системі стратегічних партнерів України в період війни, визначаються окремі критерії, що обумовлюють важливість партнерства України з країнами світу, окреслюються нормативно-правові аспекти відносин з пріоритетними країнами-партнерами. У розділі також розглядаються особливості та перспективи розвитку стратегічного партнерства в різних сферах — політичній, безпековій, економічній, енергетичній, гуманітарній тощо.

2.1. СУЧАСНИЙ СТАН І ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Широкомасштабна російська агресія спровокувала нові загрози та глобальні зміни у світі, трансформувала пріоритети та характер української дипломатії, у т. ч. на ключових зовнішньополітичних напрямках. Паралельно, на фоні війни в Україні відбулись складні та неоднозначні процеси позиціонування країн

світу щодо російської агресії та пошуку відповідної моделі поведінки. У цьому плані світову спільноту можна досить умовно поділити на наступні категорії¹:

Країни-союзники, які здійснюють безпосередню різнобічну підтримку Україні та відстоюють її інтереси на світовій арені. Це альянс понад 60 країн, які беруть участь у групі «Рамштайн», послідовно голосують в

¹ Див.: Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. Журнал «Національна безпека і оборона», № 1-2, 2023 р. — с. 28-29, — <https://razumkov.org.ua/images/2023/09/13/2023-MATRA-journa.pdf>.

ГА ООН за деокупацію Криму; приєднуються до антиросійських санкцій, підтримують створення міжнародного трибуналу тощо. Ядром цієї групи є держави колективного Заходу — країни ЄС, США, Канада, Велика Британія, а також Японія, Австралія, Нова Зеландія, Республіка Корея тощо. До них приєднуються окремі країни з різних регіонів світу — зокрема, Гватемала, Коста-Ріка, Гайана та ін.

Група країн, політично солідарних з Україною. Орієнтовно це близько 100 держав, які останнім часом підтримують в ГА ООН проукраїнські резолюції (зокрема «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН» (жовтень 2022 р.), «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі досягнень всеохоплюючого, справедливого і сталого миру в Україні» (лютий 2023 р.)).

«Нейтральні» держави, які уникають самовизначення щодо війни в Україні, намагаються підтримувати контакти з Україною і країною-агресором, закликаючи до «мирного врегулювання конфлікту». Це Китай, Індія, Бразилія, ПАР, Туреччина, ряд країн Африки, Латинської Америки, Близького Сходу.

Союзники агресора. Це обмежена група держав, до яких входять КНДР, Еритрея, Білорусь, Малі, Нікарагуа, Сирія, Іран.

Формально в «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (далі — Стратегія) проголошена розбудова/зміцнення відносин пріоритетного стратегічного (глобального) характеру з 16 країнами, які можна умовно віднести до кількох груп:

- ✓ країни-учасники G7 (США, Велика Британія, Канада, Японія);
- ✓ держави-члени ЄС (Німеччина, Франція, Польща, Литва, Румунія);
- ✓ країни Східного партнерства (Молдова², Грузія, Азербайджан);
- ✓ інші впливові країни (Китай, Індія, Бразилія, Туреччина).

Водночас Стратегія окреслює більш широкі перспективи встановлення відносин стратегічного партнерства. У ст. 4 документа наголошується: «зовнішньополітичні зусилля буде спрямовано на розвиток відносин стратегічного характеру з ключовими партнерами на міжнародній арені, передусім з ЄС, НАТО та їхніми державами-членами...»³. Тобто в широкому сенсі стратегічними партнерами України є ЄС, НАТО та їхні країни-члени.

Слід зазначити, що з державами, визначеними в документі, Україна має різний характер і рівень воєнно-політичних, фінансово-економічних, торговельних, гуманітарних відносин. Різними є як інституціональні механізми міждержавного співробітництва, так і формальна фіксація стратегічного партнерства.

Найбільш розвиненими є стратегічні відносини з США. Київ має досить широкий інструментарій співпраці з Вашингтоном — Комісія стратегічного партнерства Україна-США, Рада з торгівлі та інвестицій, Робоча група з питань нерозповсюдження та експортного контролю, Українсько-американська Робоча група з науки та технологій. Водночас відносини стратегічного партнерства закріплені у Хартії стратегічного партнерства США-Україна (2021 р.)⁴.

Своєю чергою, характеризуючи рівень відносин з КНР, слід згадати про міждержавну комісію зі співробітництва і фіксацію відносин стратегічного партнерства у «Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР» (2011 р.), у «Спільній декларації України та КНР про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства» (2013 р.)⁵.

Рівень відносин з Туреччиною визначається наявністю заснованої у 2011 р. Стратегічної ради високого рівня та українсько-турецької «Квадриги» (постійна нарада голів МО і МЗС, що діє з 2020 р.). У Спільній декларації засідання Стратегічної

² ЄС у червні 2022 р. надав Україні та Молдові статус кандидата в Євросоюз.

³ Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. Інтернет-Представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

⁴ Хартія стратегічного партнерства Україна-США. — Сайт МЗС, <https://mfa.gov.ua/news/hartiya-strategichnogo-partnerstva-ukrayina-ssha>.

⁵ Договірні-правова база між Україною і Китаєм. — Сайт МЗС України, <https://shanghai.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrayinoyu-ta-kitayem>.

ради високого рівня (10 квітня 2021 р.) сторони задекларувати необхідність зміцнення стратегічного партнерства. Також створені міждержавні структури та зафіксований рівень стратегічного партнерства з Литвою та Грузією.

Водночас у відносинах з Німеччиною, Францією, Індією, Молдовою та Румунією не сформовано міждержавних органів відповідного рівня і стратегічне партнерство не зафіксоване у двосторонніх документах.

Отже, можна констатувати, що українська сторона, декларуючи пріоритетність і стратегічну важливість партнерства з групою держав, визначених в Стратегії, має з ними різнорівневу за статусом і наявним інструментарієм систему відносин. Іншими словами, офіційний Київ задекларував наміри встановити з ними відносини стратегічного партнерства з огляду на національні інтереси і в цілому безпекове, політичне, економічне значення цих країн для України. При цьому слід звернути увагу на два важливі чинники.

По-перше, українська сторона намагається зафіксувати відносини довгострокового пріоритетного партнерства у двосторонніх документах. Зокрема, Президент України В. Зеленський і Прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда на саміті в Києві 21 березня 2023 р. ухвалили «Спільну заяву про особливе глобальне партнерство між Україною та Японією», яка де-факто має стратегічний характер для відносин Києва і Токіо⁶. Водночас важливе значення для формалізації пріоритетного партнерства з країнами Європи мала активна кампанія української сторони щодо укладення з 23 державами ЄС декларацій на вищому рівні щодо підтримки інтеграції України до ЄС і НАТО. По-друге, безумовно сприятиме зміцненню/встановленню відносин стратегічного формату з країнами світу укладення договорів щодо двосторонніх безпекових зобов'язань і домовленостей в рамках «Спільної декларації про підтримку України», ухваленій країнами G7 на Вільнюському саміті НАТО⁷. У серпні 2023 р. до цього документа приєдналося 25 країн. Це зміцнюватиме договірно-правові засади стратегічного партнерства.

«Стратегія зовнішньополітичної діяльності України» є чинним базовим правовим актом у сфері зовнішньої політики. Але цей документ було ухвалено в серпні 2021 р. у період локальних бойових дій порівняно низької інтенсивності на Сході України. За тих умов і обставин такий вибір країн загалом мав свою логіку і сенс. **Але згодом відбулась широко-масштабна російська агресія, яка вплинула на глобальні та регіональні процеси, на систему пріоритетів і завдань української дипломатії, у т. ч. на принципи та мотиви стратегічного партнерства.**

Відтак, в умовах широкомасштабної війни критерії стратегічних відносин України з державами світу, відзначені в Стратегії, можна узагальнити та доповнити наступним чином:

- ✓ наявність взаємних довгострокових інтересів, що ґрунтуються на цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини;
- ✓ сприяння реалізації стратегічного курсу України на приєднання до ЄС і НАТО;
- ✓ підтримка опору України російській інтервенції та засудження злочинів країни-агресора;
- ✓ воєнно-технічна, фінансово-економічна допомога Україні (у т. ч. у складі групи «Рамштайн» і в рамках «Спільної декларації про підтримку України» G7);
- ✓ участь у міжнародному санкційному фронті;
- ✓ приєднання до «Кримської платформи» і платформи United for Justice (U4J) з організації міжнародного трибуналу з засудження країни-агресора тощо.

Очевидно, що це умовний перелік критеріїв, який доповнюватиметься і змінюватиметься з огляду на динаміку і зміст процесів в Україні та світі.

Загалом, окреслені вище тенденції, пов'язані з війною в Україні, актуалізують питання

⁶ Спільна заява про особливе глобальне партнерство між Україною та Японією від 21 березня 2023 р. – Інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-pro-osoblive-globalne-partnerstvo-mizh-ukrayin-81717>.

⁷ Спільна декларація про підтримку України. – Інтернет-Представництво Президента України, 12 липня 2023 р., <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277>.

щодо вдосконалення формального кола держав, відносини з якими визначені як пріоритетні, стратегічні для України.

Експертна думка

Більшість представників експертного середовища України підтримують реформування системи стратегічного партнерства. 86,1% експертів вважають за необхідне інвентаризацію і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами, 7,9% дотримуються протилежної думки. Своєю чергою, 5,9% опитаних вагаються з відповіддю.

Отже, з огляду на наведені вище критерії з переліку держав, визначених у Стратегії, до пріоритетних, стратегічно важливих для України можна віднести наступні: **США, Велика Британія, Польща, Канада, Німеччина, Франція, Литва, Японія, Румунія, Молдова**. Ця група країн під час війни виступила на підтримку України, засудила російську інтервенцію, запровадила санкції та здійснює різноманітну допомогу і підтримку Києву. Це чітке і послідовне проукраїнське позиціонування керівництва країн, яке впроваджується в їхній зовнішній політиці.

Своєю чергою, за нинішніх умов, є підстави констатувати, що відносини з **Китаєм, Бразилією, Індією, Грузією** загалом не відповідають рівню стратегічного партнерства.

Зокрема, наприклад, КНР: а) посідає нейтральну позицію щодо війни в Україні, висуваючи суто декларативні миротворчі ініціативи та вважаючи війну «українською кризою»; б) активно підтримує і розвиває стратегічні відносини з країною-агресором, зміцнює з РФ фінансово-економічне співробітництво; в) не підтримує українські ініціативи на світовій арені та проукраїнські резолюції в G20, ГА ООН і Раді Безпеки; г) перебуває у гострій конфронтації з США — головним союзником України. Така модель поведінки на українському напрямі тією чи іншою мірою, з різними варіаціями, притаманна й іншим країнам цієї групи.

Очевидно, що потенціал стратегічного партнерства з **Туреччиною та Азербайджаном** значною мірою обмежується як намаганням Анкари працювати паралельно з Києвом і Москвою, переслідуючи власні інтереси, так і дистанціюванням офіційного Баку від війни в Україні.

Загалом такі оцінки «стратегічності» відносин з країнами, окресленими у Стратегії, цілком кореспондуються з думками та позиціями громадян України і представників експертного співтовариства (див. таблицю «Стратегічні партнери України...»).

СТРАТЕГІЧНІ ПАРТНЕРИ УКРАЇНИ: ОЦІНКИ ГРОМАДЯН І ЕКСПЕРТІВ⁸

	Громадяни	Експерти
Країни, які найбільшою мірою допомагають Україні у протистоянні російській агресії	США (87%), Польща (78,5%), Велика Британія (69,4%), Німеччина (50,7%), Литва (40,4%), Канада (37,9%), Латвія (34,1%), Естонія (21,4%), Франція (18,6%), Чехія (17,2%), Туреччина (12,7%), Нідерланди (9,9%), Італія (8,4%)	Польща (91,1%), США (91,1%), Велика Британія (90,1%), Німеччина (70,3%), Литва (67,3%), Естонія (59,4%), Латвія (49,5%), Канада (45,5%), Нідерланди (32,7%), Франція (26,7%), Чехія (21,8%), Данія (17,8%), Італія (12,9%)
Країни, які можна вважати стратегічними партнерами України (серед країн, згаданих у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України»)	США (93,4%)⁹, Велика Британія (93,8%), Польща (92,3%), Німеччина (87,9%), Канада (83,9%), Литва (78%), Франція (76,9%), Туреччина (56,5%), Румунія (50,1%), Молдова (52%)	США (98%), Польща (97%), Велика Британія (97%), Канада (93,1%), Литва (93,1%), Німеччина (92,1%), Франція (84,2%), Румунія (75,3%), Японія (73,3%), Молдова (71,3%)
Країни, відносини з якими не відповідають рівню стратегічного партнерства (серед країн, згаданих у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України»)	Китай (70,6%)¹⁰, Індія (59,2%), Грузія (51,7%), Бразилія (50,6%), Азербайджан (45,2%)¹¹	Китай (88,2%), Бразилія (85,2%), Індія (85,1%), Грузія (77,2%), Азербайджан (52,5%), Туреччина (48,5%)¹²

⁸ У таблиці узагальнені дані соціологічних опитувань, вміщені в цьому журналі.

⁹ В оцінках громадян і експертів наводяться суми оцінок «так» і «скоріше так».

¹⁰ В оцінках громадян і експертів наводяться суми оцінок «ні» і «скоріше ні».

¹¹ 30,5% респондентів відзначили Азербайджан стратегічним партнером.

¹² 44,5% експертів вважають Туреччину стратегічним партнером України.

Але, оцінюючи ці результати, слід звернути увагу на наступні важливі обставини. По-перше, на фоні швидкоплинних регіональних і глобальних процесів триває еволюція позицій країн світу, у т. ч. щодо війни в Україні. Зміцнюється альянс держав, солідарних з Україною у її протистоянні агресору. Водночас продовжується (і згодом ймовірно посилюватиметься) протистояння між «західним» і «незахідним» світовими центрами впливу і боротьба за підтримку країн Глобального Півдня. Очевидно, саме ці процеси визначатимуть як позиції України на світовій арені, так і її орієнтири щодо вибору стратегічних партнерів.

По-друге, у виборі стратегічних партнерів Україна не може не враховувати інтереси провідних країн-союзників (США), а також пріоритети зовнішньої політики ЄС, членом якої вона планує стати.

По-третє, очевидно, що сумніви щодо стратегічного характеру відносин з окремими країнами, які відзначені вище, жодним чином не означає дистанціювання або згортання контактів з ними. Наприклад, з Китаєм чи Азербайджаном використовуватиметься інша модель відносин, ніж з Німеччиною або США.

2.2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН НА ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМАХ

Кардинальна зміна ситуації в Україні та світі через розв'язання РФ повномасштабної військової агресії у лютому 2022 р. обумовлює переосмислення та оновлення пріоритетів як внутрішньої, так і зовнішньої політики України. Одним із важливих сегментів останньої об'єктивно був і залишається надалі інститут стратегічного партнерства. При цьому його роль і значення в умовах війни зростає.

У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (серпень 2021 р.) у ст. 96-97 наголошується, що «Розбудова з іншими державами системи відносин пріоритетного стратегічного характеру... відображає особливий рівень і характер співробітництва,

що ґрунтується на взаємних інтересах і цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини». А ключовими елементами стратегічного партнерства є «двостороннє співробітництво у політичній, безпековій та військовій сферах, зокрема з метою протидії агресії Російської Федерації та зміцнення стійкості держави»¹³.

Очевидно, що з огляду як на попередній неоднозначний досвід використання інструментів стратегічного партнерства (про що йшлося у 1 розділі), так і на сучасні реалії війни, актуальним виглядає чітке правове визначення засад, цілей і механізмів міждержавних відносин стратегічного рівня. Водночас потребує правового унормування процедура визначення та офіційного запровадження формату стратегічного партнерства на двосторонньому рівні.

Отже, якщо у період до широкомасштабної агресії механізм врегулювання питань стратегічного партнерства України традиційно базувався фактично на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання¹⁴ (очевидно, що із формальним дотриманням відповідних законодавчих приписів¹⁵), то в нових геополітичних реаліях об'єктивно виникає потреба суттєвого підвищення правового рівня даних відносин. Ідеться про законодавче визначення принципів/засад інституту стратегічного партнерства України, порядку надання суб'єктам міжнародно-правових відносин статусу «стратегічного партнера України», а також визначення їхнього правового положення в Україні. У подальшій перспективі не варто було б виключати також і появу відповідних конституційних приписів щодо інституту «стратегічного партнерства» як такого.

У зв'язку з цим, і виходячи із необхідності забезпечення національних інтересів і безпеки України в умовах війни шляхом підтримання взаємовигідного співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями, виглядає доцільним доповнити Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» низкою положень, об'єднаних окремою статтею під назвою «Стратегічне партнерство України».¹⁶

¹³ Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. — Інтернет-Представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України. Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 40, ст. 527.

¹⁶ Конкретні пропозиції щодо змісту статті містяться в 3 розділі доповіді.

Конституційно-правовий інститут стратегічного партнерства в своїй основі мав би «спиратися» насамперед на загальновизнані принципи та норми міжнародного права, а сама його реалізація повинна була б здійснюватися при неухильному дотриманні положень та приписів чинного Основного Закону держави.

Основні принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН¹⁷, а безпосереднє тлумачення (розширене пояснення) їхнє міститься у Декларації про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, ухваленої на XXV сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1970 р.¹⁸ Крім того, у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі, підписаному в Гельсінкі 1 серпня 1975 р. главами 33 європейських держав, а також керівниками США і Канади, міститься також Декларація принципів, якими держави-учасниці мають керуватися у взаємних відносинах¹⁹.

Відповідно, до основних принципів міжнародного права відносяться принципи поваги прав і основних свобод людини, не застосування сили або погрози силою, мирного вирішення міжнародних спорів, рівності та самовизначення народів, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи, принцип територіальної цілісності держав тощо. Всі вони, очевидно, повинні враховуватися як при створенні, так і при практичній реалізації інституту стратегічного партнерства як такого. Водночас дотримання низки приписів та положень Конституції України, зміст яких органічно доповнює основні принципи міжнародного права, покликано фактично забезпечити національні інтереси та безпеку України у процесі реалізації політики стратегічного партнерства.

Саме тому практична реалізація інституту стратегічного партнерства в Україні має відбуватися також і при неухильному дотриманні таких конституційних принципів демократії, верховенства права, утвердження та забезпечення прав та свобод людини, суверенітету та територіальної цілісності країн, а також забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу

України (п. 5 преамбули, статті 1, 2, 3, 5, 8, 21 та 22 Конституції України²⁰).

При запровадженні конституційно-правового інституту стратегічного партнерства важливе значення матиме створення дієвого механізму його реалізації. Складовими елементами останнього, як видається, мали б стати насамперед процедура/порядок надання суб'єктам міжнародно-правових відносин статусу «стратегічного партнера України», визначення їхнього правового положення в Україні, а також порядок припинення статусу стратегічного партнера України.

Пропонується визначати перелік стратегічних партнерів України спеціальним указом Глави держави із пізнішим його затвердженням окремим законом України. Така процедура не тільки відповідатиме базовим положенням конституційного статусу Глави держави та парламенту, а, до певної міри, встановленому механізму співпраці останніх у сфері забезпечення національних інтересів та безпеки України. Адже Основним Законом чітко визначено, що саме Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО (ч. 2 та 3 ст. 102 Конституції України). Саме тому до прямих (конституційних) обов'язків Президента України віднесено здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави (п. 3 ч. 1 ст. 106 Конституції України). Натомість Верховній Раді України як єдиному органу законодавчої влади в Україні належить визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО (п. 5 ч. 2 ст. 85 Конституції України).

Для публічності самого процесу підбору кандидатів на набуття статусу стратегічного партнера України, забезпечення його демократичності та загальнонаціональної важливості виглядає доцільним надати право пропозиції щодо надання такого

¹⁷ Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

¹⁸ Декларація Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.

¹⁹ Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. 1 серпня 1975 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.

²⁰ Конституція України., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

статусу — РНБО, міністерствам та іншим центральним органам державної виконавчої влади, профільними комітетами Верховної Ради України. Такі пропозиції можна було б подавати до Офісу Президента України. Натомість Глава держави виконував би номінаційну функцію під час відбору кандидатів у стратегічні партнери України.

Статус стратегічного партнера України міг би означати для останнього ряд політико-дипломатичних, економічних, соціокультурних преференцій. Наприклад, отримання переважного права на відкриття в Україні своїх культурних представництв, популяризацію власних традицій та культури, своєї мовної та релігійної самобутності. В Україні могли б відзначати національні свята, інші офіційні дні стратегічних партнерів України. Додатково вивчалися б особливості суспільно-політичного та державного устрою стратегічних партнерів України на міжнародно-правових та політологічних факультетах і відділеннях українських університетів та інститутів.

2.3. ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ПАРТНЕРСТВА

Під час російської агресії (з 2014 р.) західний світ (насамперед США, Канада, Велика Британія, держави Євросоюзу, Японія, Австралія та ін.), а також міжнародні інституції — ЄС, НАТО, ОБСЄ, Рада Європи, ГА ООН продемонстрували солідарність з Україною, підтримку її територіальної цілісності, незалежності та суверенітету. Країни-партнери на політико-дипломатичному напрямі: (а) засудили російську інтервенцію, не визнали анексію Криму і «приєднання» до РФ окупованих українських територій; (б) сприяли міжнародній ізоляції путінського режиму та політико-правовому засудженню злочинів країни-агресора; в) здійснили допомогу Україні на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції; г) забезпечили підтримку українських інтересів і сприяли просуванню її ініціатив на світовій арені.

Водночас у сфері безпеки держави-союзники забезпечили різноманітну воєнну допомогу Україні, сприяли комплексному переозброєнню української армії, її переходу на стандарти НАТО.

Політична солідарність з Україною, засудження російської агресії. Провідні країни світу і міжнародні інституції чітко визначили та послідовно здійснювали курс на солідарну підтримку України у протистоянні країні-агресору. У період 2014–2023 рр. міжнародні структури ПАРЕ, ОБСЄ, ЄС, G7, НАТО, ГА ООН ухвалили низку резолюцій, заяв, декларацій з вимогами зупинити російську інтервенцію, вивести окупаційні війська і забезпечити територіальну цілісність України. Ще 1 вересня 2014 р. лідери країн ЄС ухвалили «Висновки Європейської Ради щодо ситуації в Україні», де рішуче засуджується «нелегальна анексія Криму ... а також агресія російських збройних сил на українську територію»²¹. 11 грудня 2014 р. Сенат США ухвалив, а згодом Президент Б. Обама підписав «Акт на підтримку свободи в Україні»²².

Глави держав/урядів країн Заходу зверталися до світової спільноти з заявами стосовно підтримки України. Водночас авторитетні міжнародні організації у період 2014–2023 рр. ухвалили низку резолюцій, декларацій і звернень з вимогами зупинити російську інтервенцію, вивести окупаційні війська та забезпечити територіальну цілісність України²³. Зокрема, IV Саміт Ради Європи (16–17 травня 2023 р., Ісландія) схвалив підсумкову резолюцію, в якій Президенти та Голови урядів держав-членів Ради Європи висловили підтримку України у протистоянні російській експансії, підтримали українську Формулу миру²⁴.

Знаковою є еволюція заяв і рішень G7 в період широкомасштабної агресії. На попередніх засіданнях (друга половина 2022–початок 2023 рр.) країни «великої сімки»: а) засудили російські атаки на структуру України; б) заявили про невизнання

²¹ Висновки Європейської Ради щодо ситуації в Україні від 1 вересня 2014 р. — Представництво ЄС в Україні, eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_09_01_01_uk.htm.

²² Обама повідомив, що підписав «Акт на підтримку свободи в Україні». — Укрінформ, 19 грудня 2014 р., <https://www.unian.ua/politics/1023580-obama-povidomiv-scho-pidpisav-akt-na-pidtrimku-svobodi-v-ukrajini.html>.

²³ Лідери ЄС закликають росію негайно вивести всі війська з України. — Укрінформ, 10 лютого 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3668261-lideri-es-zaklikaut-rosiu-negajno-vivesti-vsi-vijska-z-ukrajini.html>.

²⁴ Саміт Ради Європи підтримав наміри притягнути до відповідальності керівництво РФ. — Європейська правда, 17 травня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/17/7161890/>.

референдумів на окупованих територіях України; в) застерегли кремль від використання ядерної зброї; г) наголосили на продовженні санкцій проти країни-агресора і наданні допомоги Україні «стільки, скільки буде потрібно»; г) зазначили, що «ми притягнемо президента путіна та винних до відповідальності»²⁵. Згодом у рішеннях G7 поступово зміцнювалася складова практичної воєнної підтримки та фінансової допомоги (саміт 20 травня 2023 р., Японія) і запровадження договірної системи надання воєнної та економічної підтримки (саміт 12 липня, Вільнюс).

Солідарність з Україною продемонстрували як чисельні міжнародні організації (від Всесвітньої організації охорони здоров'я до ГУАМ), так і регіональні об'єднання держав, які оприлюднили відповідні заяви та резолюції на підтримку України (спільна заява Бухарестської «девятки» НАТО (лютий 2023 р.), Спільна заява саміту Україна-Північна Європа (травень 2023 р.)²⁶, Декларація Афіньського саміту Україна-Західні Балкани (серпень 2023 р.)²⁷ тощо).

Своєю чергою, політична солідарність світової спільноти сприяла просуванню і ухваленню проукраїнських резолюцій в рамках Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, завдяки послідовній підтримці та ініціативності країн колективного Заходу Генасамблея ООН у грудні 2022 р. вже всьоме (починаючи з 2016 р.) ухвалила оновлену резолюцію щодо Криму — «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна»²⁸.

Важливими резолюціями ГА ООН на підтримку України є вже згадані вище: резолюція «Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН» (жовтень 2022 р.),

яка засуджує незаконні «референдуми» на окупованих територіях України та вимагає від росії скасувати анексію²⁹. А також резолюція «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі досягнень всеохоплюючого, справедливого і сталого миру в Україні» (лютий 2023 р.), в якій ГА ООН вимагає виведення російських військ з території України; притягнення до відповідальності за вчинені на території України злочини за міжнародним законодавством; підтверджує прихильність суверенітету, незалежності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів тощо³⁰.

Міжнародна ізоляція путінського режиму та політико-правове засудження злочинів країни-агресора. За ініціативи держав-партнерів у 2022 р. активізувався процес політико-дипломатичної ізоляції країни-агресора, масштабного обмеження її участі у гуманітарних контактах, наукових і культурних обмінах, спортивних змаганнях тощо. Спільними зусиллями України та країн-партнерів росію позбавили членства в Раді ООН з прав людини, виключили зі складу Ради Європи, Всесвітньої туристичної організації ООН, керівної Ради Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO), позбавили головування в Комітеті Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, виключили з інших міжнародних організацій. Зокрема, призупинено членство росії в Міжнародній федерації журналістів та Міжнародній групі з протидії відмиванню брудних грошей (FATF).

У світі поширився процес політико-правової кваліфікації рф як країни-терориста. Восени 2022 р. ПАРЕ, Європарламент і Парламентська Асамблея НАТО оголосили росію державою-спонсором тероризму. Зокрема, у своїй резолюції (листопад 2022 р.) Європарламент оголосив рф

²⁵ G7 засудила плани кремля про псевдореферендуми і ядерні загрози, обіцяє санкції. — Європейська правда, 23 вересня 2022 р., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/09/23/7368712>.

²⁶ Спільна заява саміту Україна — Північна Європа в м. Гельсінкі. 3 травня 2023 р. — Інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-samitu-ukrayina-pivnichna-yevropa-v-m-gelsinki-82613>.

²⁷ На саміті в Афінах 11 країн прийняли декларацію на підтримку України. — Укрінформ, 22 серпня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3751391-na-samiti-v-afinah-11-krain-prijnali-deklaraciju-na-pidtrimku-ukraini.html>.

²⁸ Генасамблея ООН ухвалила оновлену резолюцію про порушення прав людини в Криму. — Укрінформ, 15 грудня 2022 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3635162-genasamblea-on-uhvalila-onovlenu-rezoluciu-pro-porusenna-prav-ludini-v-krimu.html>.

²⁹ Резолюцію підтримали 143 країни світу (п'ять держав — росія, Білорусь, Сирія, Північна Корея та Нікарагуа проголосували проти). Це рекордний рівень підтримки протистояння України проти російської агресії з 2014 р. Рішення ГА ООН свідчить про зростання світової солідарності з Україною і посилення політичної ізоляції країни-агресора.

³⁰ Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнень всеохоплюючого, справедливого і сталого миру в Україні». — Інтерфакс-Україна, 24 лютого 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/general/893560.html>.

державою-спонсором тероризму, закликав держави-члени ЄС до всеосяжної міжнародної ізоляції росії, підтримав розслідування скоєних нею злочинів і створення спеціального міжнародного трибуналу³¹. Ця ініціатива авторитетних міжнародних організацій стала сигналом для європейської спільноти. Отже, наприкінці 2022 р. – початку 2023 р. парламенти Нідерландів, Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Чехії, Словаччини оголосили росію державою-спонсором тероризму.

Процес політико-правового визнання рф державою-терористом має важливе стратегічне значення та активізує міжнародні процеси щодо подальшого зміцнення антиросійського санкційного режиму; посилення політико-економічної ізоляції країни-агресора; створення міжнародного трибуналу з розслідування злочинів рф; конфіскації заморожених російських активів тощо.

Своєю чергою, подією геополітичного масштабу стало рішення суддів Міжнародного кримінального суду від 17 березня 2023 р. про видачу ордерів на арешт президента росії в. путіна та дитячої омбудсменки м. львової-белової за незаконну депортацію дітей з України. Це рішення розповсюджується на 123 країни-учасниці Римського статуту і має вагомий юридично-правовий результат і морально-психологічний ефект для світової спільноти. Видача ордеру МКС набула масштабного резонансу у світі та, з одного боку, стала потужним сигналом для подальшої політико-дипломатичної ізоляції країни-агресора, а з іншого – стимулом для утворення спеціального міжнародного трибуналу з розслідування злочинів країни-агресора. Зокрема, в січні 2023 р. ПАРЕ ухвалила резолюцію «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії російської федерації проти України», в якій пропонується «створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал щодо злочину агресії проти України»³².

Згодом, у квітні 2023 р. ПАРЕ ухвалила резолюцію, якою визнала геноцидом депортацію та насильницьке переміщення

українських дітей на територію росії³³. Цей важливий політико-правовий акт європейських парламентарів, з одного боку, обґрунтовує і посилює рішення суддів МКС про видачу ордерів на арешт президента росії в. путіна за незаконну депортацію українських дітей, а з іншого – ініціює міжнародний процес визнання державами світу геноцидом цього злочину, вчиненого країною-агресором. Зокрема, в червні 2023 р. міжнародна конференція в Варшаві за участю парламентарів 13 країн Європи у підсумковому комюніке засудила масове викрадення українських дітей російськими окупантами.

Сприяння інтеграції до європейської спільноти. Важливою складовою солідарності країн Заходу є підтримка реалізації стратегічно важливого для України курсу європейської і євроатлантичної інтеграції. Загалом є підстави констатувати на цих напрямках позитивну динаміку і нову якість партнерства. Україна у червні 2022 р. набула статусу кандидата на вступ до ЄС, продовжує проєвропейські реформи в різних сферах, поглиблює секторальне співробітництво з Брюсселем, виконує положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії. Політико-дипломатична підтримка, військово-технічна, фінансово-економічна, гуманітарна допомога країн ЄС є критично важливими для України в умовах війни. Вагомим фактором є поглиблення економічного партнерства з ЄС, розширення присутності українських товаровиробників на європейських ринках. У 2022 р. ЄС лібералізував торговельні контакти з Україною, скасувавши квотні і тарифні обмеження. Паралельно запроваджені «безвізові режими» на різних напрямках співробітництва Києва і Брюсселя. Це сприятиме подальшій євроінтеграції України і зміцненню її протистояння країні-агресору.

Як вже зазначалося, тактичним завданням української влади є завершення (до жовтня 2023 р.) процесу виконання пакету рекомендацій Єврокомісії та започаткування нового етапу у відносинах Києва і Брюсселя – переговорного процесу про вступ України

³¹ Резолюція Європарламенту від 23 листопада 2022 р. про визнання Російської Федерації державою-спонсором тероризму (2022/2896 (RSP), [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/260974/1267924UK.pdf](https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/260974/1267924UK.pdf)).

³² ПАРЕ ухвалила рішення про спільну відповідальність влади РФ та Білорусі за злочин агресії. – Європейська правда, 26 січня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/26/7154923/>.

³³ ПАРЕ визнала геноцидом депортацію українських дітей до росії. – Укрінформ, 27 квітня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3701663-pare-viznala-genocidom-deportaci-ukrainskih-ditej-do-rosii.html>.

до ЄС, старт якого можна прогнозувати наприкінці 2023 р. – початку 2024 р. Зокрема, Президент України у виступі на засіданні Європейської ради 29 червня 2023 р. зазначив: «Ми готові до початку переговорів про членство, і наш прогрес у виконанні рекомендацій Єврокомісії варто зафіксувати. Україна налаштована якнайшвидше підготуватися до початку переговорів про членство, і ми це зробимо»³⁴.

Своєю чергою, війна прискорила процеси євроатлантичної інтеграції України, додала нової якості партнерству Києва з Альянсом. До активу відносин Україна-НАТО слід віднести підсумки Вільнюського саміту. Зокрема надання військової допомоги, підвищення інституційного рівня партнерства, скасування ПДЧ, ухвалення «Спільної декларації про підтримку України» G7, яка започаткувала процес укладення договорів про забезпечення довгострокової воєннотехнічної та фінансово-економічної допомоги. Але очевидно, що укладення відповідних угод жодним чином не є альтернативою членства України в НАТО. Навпаки, така договірна система безпекових зобов'язань має прискорити процес приєднання країни до Альянсу.

Допомога просуванню українських інтересів і ініціатив на світовій арені.

Держави Заходу солідарно підтримували зусилля української дипломатії щодо відстоювання національних інтересів і лобювання кількох пріоритетних тем на міжнародних майданчиках. Серед ініціатив офіційного Києва, які знайшли активну підтримку країн-союзників, слід визначити наступні.

- ✓ Кримська платформа. ЄС, країни-члени Євросоюзу та інші держави Європи підтримали проведення на вищому рівні самітів Кримської платформи (2021-2023 рр.) і Парламентського саміту Кримської платформи (жовтень 2022 р.) Зокрема, III саміт «Кримської платформи» (серпень 2023 р.) був присвячений шляхам і перспективам деокупації півострова, його наступного

відродження та реінтеграції. Число учасників склало 63 країни та ряд міжнародних організацій – зокрема, до саміту приєдналися Бахрейн, Сербія, Східний Тимор, ОАЕ, Дунайська комісія, ЮНЕСКО та Світова організація туризму. Новацією саміту стало ухвалення відкритого Меморандуму щодо відновлення та розвитку підприємництва у Криму після його деокупації. До цього документу вже приєдналися ряд міжнародних, національних та локальних бізнесів, зокрема, SkyUp/JoinUp, Vodafone, Nokia, Hyatt Ukraine, Polski Holding Hotelowy, Fozzy Group та ін.

- ✓ Формула миру³⁵. Стратегічне значення для України має підтримка країн-союзників та міжнародних організацій комплексного мирного плану Києва щодо припинення війни, розв'язаної державою-агресором. За сприяння дипломатії країн колективного Заходу відбулись два раунди переговорів з представниками країн з різних регіонів світу. У цьому контексті важливим є залучення до переговорного процесу представників Китаю, Індії, країн Латинської Америки та Африки. Виступаючи на загальних дебатах ГА ООН 19 вересня 2023 р., Президент України, розповідаючи про цілі Формули миру, зазначив, що «понад 140 держав і міжнародних організацій повністю або частково підтримали українську Формулу миру»³⁶.
- ✓ Міжнародний трибунал. У березні 2023 р. за ініціативи України було створено міжнародний координаційний механізм «Dialogue Group» з питань притягнення до відповідальності за злочини, вчинені в Україні російськими окупантами. До цього проекту приєдналися 37 країн світу, а також представники Єврокомісії, Євроюсту, Міжнародного кримінального суду (МКС) тощо. Ідею створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії також підтримали ПАРЄ, Європарламент, ПА ОБСЄ, Парламентська асамблея НАТО. Нині

³⁴ Це історичний час, щоб почати переговори про членство України у Євросоюзі – виступ Президента Володимира Зеленського на засіданні Європейської ради. – Інтернет-представництво Президента України, 29 червня 2023 р., <https://www.president.gov.ua/news/ce-istorichnij-chas-shob-pochati-peregovori-pro-chlenstvo-uk-83925>.

³⁵ Про це більш детально у 1 розділі доповіді.

³⁶ Сьогодні людство має діяти в повній солідарності, щоб урятувати життя – виступ Президента Володимира Зеленського під час загальних дебатів Генеральної Асамблеї ООН. 19 вересня 2023 р. – Інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/sogodni-lyudstvo-maye-diyati-v-povnij-solidarnosti-shob-urya-85705>.

тривають складні переговорні процеси щодо варіантів моделі майбутнього міжнародного трибуналу. Україна просуває варіант створення трибуналу на підставі рішення ГА ООН. Водночас, на думку заступника керівника Офісу Президента А. Смирнова, Київ не влаштовує позиція деяких країн-союзників (США, Франція, Німеччина) стосовно створення гібридного трибуналу як частини української судової системи³⁷. Станом на вересень 2023 р., продовжується пошук компромісної версії.

- ✓ **Зернова ініціатива.** Україна разом із партнерами запустила Чорноморську зернову ініціативу та гуманітарну ініціативу «Зерно з України», до якої долучилися понад 30 країн і міжнародних організацій. Завдяки Чорноморській зерновій ініціативі 45 держав світу від Іспанії до Кенії отримали продовольство³⁸. Нині в умовах виходу країни-агресора з зернової угоди та блокування нею акваторії Чорного моря, цілеспрямованого руйнування української портової інфраструктури, особливої актуальності набуває підтримка і допомога країн-партнерів, насамперед чорноморських держав щодо відновлення і забезпечення безперешкодного експорту української агропромислової продукції до різних регіонів світу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що лідерами політичної підтримки України на світовій арені виступають насамперед США, держави Євросоюзу (крім Угорщини), Велика Британія, інші європейські країни, Канада, Японія, Австралія тощо. Підтримують Україну у протистоянні країни-агресору також міжнародні інституції – ЄС, НАТО, Рада Європи, ОБСЄ. Важливо те, що коаліція країн, солідарних з Україною, поступово зростає за рахунок держав з різних регіонів світу – зокрема, Республіка Корея, Нова Зеландія, Гватемала³⁹, Марокко та ін.

2.4. БЕЗПЕКОВІ НАПРЯМИ ТА ПРІОРИТЕТИ

Сфера безпеки є пріоритетом і ключовим напрямом воєнної дипломатії Києва. Очевидно, що в умовах війни, насамперед допомога Україні озброєнням, боєприпасами, воєнною технікою є одним з основних критеріїв і показників союзницьких відносин, що мають для України пріоритетний характер. З огляду на це, є підстави стверджувати, що для Києва нині важливими партнерами є понад 50 країн, які входять до групи «Рамштайн». Водночас зрозуміло, що тема безпеки не зводиться лише до постачання зброї. Загалом, на перспективу, зміст стратегічного партнерства з країнами світу в широкому сенсі визначатиметься комплексом основних напрямів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України (наразі та в післявоєнний період), серед яких можна виокремити наступні:

- ✓ відновлення територіальної цілісності України, покарання винних в агресії, геноциді та екоциді України, компенсація збитків, завданих агресією;
- ✓ підвищення рівня обороноздатності держави, реформування і зміцнення сектору безпеки, всіх силових структур;
- ✓ прискорене набуття членства в НАТО як чинник запобігання воєнним загрозам з боку росії та гарантія безпеки повоєнних іноземних інвестицій в Україну;
- ✓ забезпечення зовнішніх безпекових гарантій України на період її вступу до НАТО шляхом досягнення двосторонніх домовленостей з ключовими державами-членами Альянсу;
- ✓ активізація військово-технічного співробітництва із західними партнерами щодо отримання від них допомоги в оснащенні Сил оборони та повоєнної

³⁷ Формат спецтрибуналу щодо агресії може бути визначено вже до кінця року – заступник голови Офісу президента Смирнов. – Інтерфакс-Україна, 21 серпня 2023 р., <https://interfax.com.ua/news/general/930086.html>.

³⁸ Україна перемоги буде країною, гідною своїх героїв – виступ Президента на пленарному засіданні Верховної Ради з нагоди 27-ї річниці ухвалення Конституції. – Інтернет-представництво Президента України, 28 червня 2023 р., <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-peremogi-bude-krayinoyu-gidnoyu-svoyih-geroyiv-vist-83869>.

³⁹ Гватемала перша з латиноамериканських країн підтримала створення міжнародного трибуналу з розслідування злочинів російської агресії.

побудови в Україні сучасного, ефективного оборонно-промислового сектору;

- ✓ створення безпечних умов для життєдіяльності на всій території України під час війни та по її завершенню: захист міст, інфраструктури від ударів з повітря, розмінування звільнених територій;
- ✓ удосконалення мобілізаційної системи;
- ✓ соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей з особливою увагою до учасників бойових дій і постраждалих внаслідок війни.

Але так чи інакше, з огляду на поточну ситуацію на фронті, саме постачання зброї є вирішальним фактором. Отже, на нинішньому етапі війни росія втратила стратегічну ініціативу і здатна лише реагувати на дії України, але не відкидаючи намірів реалізувати власні оперативні та стратегічні цілі. Спроби росії перейти до зимового чи весняного широкомасштабного наступу захлинулися через вмілу активну оборону ЗСУ, внаслідок чого агресор обмежився тактичними штурмовими діями на окремих ділянках фронту, перейшов до побудови щільної, ешелонованої системи оборони та вдався до масованих ракетно-дронових ударів по мирних українських містах не лише у прифронтовій зоні, але й на всій території України.

Своєю чергою, Україна проводить власну літньо-осінню наступальну кампанію, що має на меті розгром російського військового угруповання та звільнення всіх окупованих територій. Виконуючи завдання деокупації Сходу та Півдня України від російських загарбників, стикаючись з активним спротивом російських військ, що спирається на поки що потужний мобілізаційний та економічний потенціал держави-терориста, зазнаючи при цьому власних певних втрат, ЗСУ відчують потребу у великій кількості озброєнь, військовій і спеціальній техніці, поповненні навченими мобілізаційними резервами.

Дедалі частіше лунають погрози застосування ядерної зброї⁴⁰, існує реальна загроза, слідом за підривом греблі Каховської ГЕС, руйнування запорізької АЕС, інших техногенно небезпечних об'єктів на окупованих територіях, зокрема «Кримського титану»⁴¹. Відверті геноцид та екоцид, які чинить росія в Україні, спроби політичного та економічного тиску на західні країни, загравання з країнами Глобального Півдня мають на меті вивести росію з ізоляції та схилити Захід та українське керівництво до переговорів винятково на російських умовах.

Військово-технічна допомога країнам-партнерів під час війни. Міжнародна коаліція у складі понад 50 держав, утворена за ініціативи США у форматі «Рамштайн», стала не лише головним джерелом надання військової допомоги Україні, але й може розглядатися як удосконалення дієвого механізму в НАТО та ЄС з надання допомоги країнам-членам на випадок криз і воєнних конфліктів. Під час 12-ої зустрічі країни цієї коаліції зобов'язалися виділити Україні військову допомогу на \$65 млрд⁴². **У рамках формату «Рамштайн» найкрупнішими країнами-донорами за обсягами фінансової та військової допомоги є США, Велика Британія та Німеччина. Головними «рушіями» надання Україні сучасних озброєнь (гаубиці, РСЗВ, дрони, танки, далекобійні ракети, літаки) є Велика Британія, Польща, країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), а останнім часом і країни Північної Європи (Нідерланди, Данія).**

Важливою подією для України став саміт лідерів G7 у Хіросімі (травень 2023 р.). Його результатами стали підтримка української Формули миру Зеленського, визнання необхідності зміни підходів до розв'язання конфлікту, надання Україні гарантій безпеки. Країни G7 погодилися з необхідністю, з одного боку, розширення обмежувальних заходів стосовно експорту товарів, технологій, промислового обладнання та послуг для оборонної промисловості росії, запобігання обходу нею санкцій, зокрема через треті країни, а з

⁴⁰ Байден попередив, що загроза використання Путіним ядерної зброї є реальною. – ТСН, 20 червня 2023 р., <https://tsn.ua/svit/bayden-poperediv-scho-zagroza-vikoristannya-putinim-yadernoyi-zbroyi-ye-realnoyu-2353642.html>.

⁴¹ Нова загроза від РФ: коли окупанти можуть підірвати завод «Кримський титан» на півночі півострова. – ТСН, 21 червня 2023 р., <https://tsn.ua/ato/nova-zagroza-vid-rf-koli-okupanti-mozhut-pidirvati-zavod-krimskiy-titan-na-pivnochi-pivostrova-2354944.html>.

⁴² Країни «Рамштайну» зобов'язалися надати Україні військову допомогу на \$65 млрд – Остін. – Українська правда, 25 травня 2023 р., <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/25/7403876/>.

іншого — подовження надання Україні допомоги в потрібних обсягах та упродовж потрібного часу⁴³. Виходом на новий рівень партнерства Україна-G7 стало ухвалення згаданої вище «Спільної декларації на підтримку України» (липень 2023 р.), яка є мобілізуючим стимулом для європейської та світової спільноти щодо нарощування допомоги Україні у протистоянні країні-агресору.

Своєю чергою, слід зазначити, що ЄС надає Україні військову допомогу, безпрецедентну як за видами (спільні закупівлі зброї через Європейський фонд миру, Місія ЄС військової допомоги Україні), так і за обсягами та номенклатурою озброєнь, військової техніки, цивільних товарів і послуг. Зокрема, Рада ЄС 14 березня 2023 р. оголосила про збільшення фінансування створеного у 2021 р. Європейського фонду миру (European Peace Facility, EPF) з початкових €500 млн до €7,979 млрд до 2027 р.⁴⁴ Через Фонд фінансуються поставки ЗСУ як нелетальних, так і летальних озброєнь, військової та спеціальної техніки для оборонних цілей. 20 березня 2023 р. Рада ЄС підтримала запропонований Ж. Боррелем план спільних закупівель боєприпасів у ЄС.

Цим планом передбачається: а) виділення €1 млрд з EPF на відновлення національних резервів держав ЄС, готових передати боєприпаси Україні; б) запровадження скоординованого підходу до закупівлі артилерійських снарядів для поповнення власних запасів і передачі боєприпасів Україні через Європейське оборонне агентство, виділення на ці цілі ще €1 млрд з EPF; в) розширення і модернізація діючих і створення нових виробничих потужностей, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, налагодження транскордонних промислових партнерств з метою забезпечення доступу до стратегічно важливих компонентів і сировини. На це планується витратити до 2025 р. із фондів ЄС €500 млн.⁴⁵

Тренування і підготовка особового складу ЗСУ. У жовтні 2022 р. Рада ЄС ухвалила рішення про створення Місії ЄС з військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine) тривалістю два роки⁴⁶. Завданням Місії є забезпечення індивідуальної, колективної та спеціальної підготовки ЗСУ, а також координація і синхронізація діяльності держав-членів, які проводять таку підготовку.

Підготовка особового складу ЗСУ відбувається в різних країнах ЄС (зокрема в Німеччині та Польщі). Лише в Німеччині в рамках цього проєкту спільно працюють 10 країн. Навчання охоплюють широкий спектр завдань: від базової підготовки новобранців до спеціальної підготовки з використання західних систем озброєнь (у т. ч. підготовка танкових екіпажів для основного бойового танка Leopard 1A5) і бойової підготовки військових формувань чисельністю понад 500 осіб. Крім того, здійснюється навчання тренерів, командирів, медичного та інженерного персоналу⁴⁷. Тривалість підготовки становить від трьох до шести тижнів. До кінця року планується підготувати до 30 тис. українських військових. Наразі в підготовці особового складу ЗСУ беруть участь практично всі країни НАТО. Напрями цієї діяльності поширюються мірою просування ініціатив з надання Україні певної номенклатури озброєнь: засоби ППО/ПРО, танки, літаки, далекобійні ракети тощо.

На відміну від ЄС, НАТО не має наддержавних органів, здатних безпосередньо впливати на надання допомоги Україні. Намагаючись уникнути прямого зіткнення з ядерною державою, НАТО обмежується наданням Україні військово-технічної допомоги. Внеском НАТО можна вважати передачу державами-членами озброєнь, вилучених з арсеналів їхніх збройних сил. Крім цього Альянсмаєнапрацьованіміжурядові механізми командування, планування, розвідки, ресурсної підтримки. Зокрема, у 2016 р. між Урядом

⁴³ Саміт G7 у Хіросімі: еволюція лідерства. — Укрінформ, 21 травня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3712335-samit-g7-u-hirosimi-evolucia-liderstva.html>.

⁴⁴ ЄС збільшив фонд миру, з якого фінансує зброю для України. — DW, 14 березня 2023 р., <https://www.dw.com/uk/es-zbilsiv-fond-miru-z-akogo-finansue-zbrou-dla-ukraini/a-64983239>.

⁴⁵ Європарламент ухвалив закон про виробництво боєприпасів. — DW, 1 червня 2023 р., <https://www.dw.com/ru/evroparlament-prinal-zakon-o-proizvodstve-boeprizasov-dla-ukrainy/a-65785479>.

⁴⁶ ЄС створює місію військової допомоги для подальшої підтримки Збройних сил України. — Євроінтеграційний портал, 1 жовтня 2022 р., <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/yes-stvoryuye-misiyu-viyskovoyi-dopomogy-dlya-podalshey-pidtrymky-zbroynyhsyl-ukrayiny>.

⁴⁷ Місія ЄС підготувала майже 3500 українських військових. — Армія-Інформ, 22 травня 2023 р., <https://armyinform.com.ua/2023/05/22/misiya-yes-pidgotuvala-majzhe-3500-ukrayinskyh-viyskovykh/>.

України та НАТО підписана Угода про партнерство, в рамках якої сьогодні Міністерство оборони України залучає партнерів з Великої Британії та Норвегії для допомоги в розбудові механізмів роботи створеної в липні 2022 р. Агенції оборонних закупівель.

Підтримка у розбудові українського ВПК, інтеграція до європейського і світового сектору військової промисловості. Важливим напрямом військового співробітництва, де Україна могла б розраховувати на допомогу західних партнерів, є побудова потужної та стійкої оборонно-промислової бази. Це співробітництво могло б стати взаємовигідним з огляду на: а) труднощі, з якими зіткнулася військова промисловість західних країн (недостатній обсяг виробничих потужностей, брак кваліфікованої робочої сили); б) досвід України в ефективному застосуванні західних озброєнь; в) наявність в окремих українських компаній перспективних технологічних наробок; г) потенційно великий пакет замовлень у рамках міжнародної допомоги в повоєнному відновленні України.

Про тенденції та перспективи партнерства України з іноземними державами у сфері оборонної промисловості свідчать наступні домовленості та ініціативи:

- ✓ На залучення іноземних інвестицій, зокрема в оборонно-промисловий сектор України, націлена платформа Advantage Ukraine, яку 6 вересня 2022 р. презентував Президент В. Зеленський на відкритті торгів Нью-Йоркської фондової біржі. З моменту запуску платформи надійшло вже понад 500 запитів, пропозицій і проєктів щодо можливостей інвестування⁴⁸. Найбільший інтерес проявили потенційні інвестори зі США, Великої Британії, Німеччини, Данії та Бельгії.

- ✓ ДК Укроборонпром і польська компанія Polska Grupa Zbrojeniowa уклали угоду про взаємодію у сфері виробництва танкових 125-мм снарядів⁴⁹. Виробництво розгортатиметься на території Польщі. Україна надаватиме свої технології та висококваліфікованих фахівців з відповідними компетенціями та досвідом.
- ✓ Масштабна угода, укладена з чеською компанією VOP CZ, передбачає співпрацю у спільному виробництві боеприпасів, зброї, ремонту танків, а також, можливо, навчальних літаків⁵⁰.
- ✓ Крім турецької Baykar Makina, яка вже створила в Україні власну компанію, таку зацікавленість виявила британська компанія BAE Systems і має намір відкрити офіс в Україні⁵¹. Вона є однією з найкрупніших оборонних компаній у світі. До її продукції належать гаубиці M777, танки Challenger 2, БМП M2 Bradley та CV90, САУ Paladin, ЗРК Stormer HVM та інші озброєння, які сьогодні застосовують ЗСУ.
- ✓ Німецький концерн Rheinmetall планує відкрити в Україні філіали і спільні підприємства з ремонту та виробництва бронетехніки, зокрема, бронетранспортерів-амфібій Fuchs і танків Leopard.
- ✓ Стратегічно важливим було проведення наприкінці вересня 2023 р. в Києві першого Міжнародного форуму оборонних індустрій (DFNC1), який об'єднав 252 компанії із понад 30 країн. У рамках форуму українські компанії підписали 20 угод і меморандумів із іноземними партнерами.

Для побудови потужного і стійкого оборонно-промислового сектору України

⁴⁸ За три місяці Україна отримала понад 500 інвестиційних запитів. – Сайт Міністерства фінансів України, 7 грудня 2022 р., <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=129d0c90-1383-4fcf-bd8c-b6dc35661c44&title=-Advantageukraine-ZaTriMisiatsiUkrainaOtrimalaPonad500-InvestitsiinihZapitiv>.

⁴⁹ Укроборонпром вироблятиме снаряди для танків спільно з польськими партнерами за кордоном. – Сайт Укроборонпрому, 6 квітня 2023 р., <https://ukroboronprom.com.ua/news/ukroboronprom-viroblyatime-snaryadi-dlya-tankiv-spilno-z-polskimi-partnerami-za-kordono>.

⁵⁰ «Укроборонпром» домовився з чеським партнером про ремонт і спільні розробки бронетехніки. – Європейська правда, 8 лютого 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/8/7155743/>.

⁵¹ Одна з найбільших оборонних компаній світу BAE Systems відкріє офіс в Україні. – ТСН, 30 травня 2023 р., <https://tsn.ua/groshi/odna-z-naybilshih-oboronnih-kompaniy-svitu-bae-systems-vidkriye-ofis-v-ukrayini-2340088.html>.

дуже зацікавлена в залученні іноземних інвестицій і компаній-виробників переданих ЗСУ озброєнь, які, крім того, володіють провідними технологіями та готові поділитися ними з українськими компаніями. Проте для цього Україна має докласти значних зусиль у напрямках удосконалення стратегічного оборонного менеджменту, політики щодо форм власності в оборонній промисловості, лібералізації державної політики в цьому секторі, страхування ризиків тощо.

Допомога у розмінуванні територій. Україна на сьогодні є однією з найбільш замінованих країн світу. Наразі обстеження потребують території площею понад 174 тис. км². З наявними зараз ресурсами Україні знадобляться десятиліття для розмінування. Відтак, країні потрібні підтримка та довгострокові проекти з міжнародними партнерами, союзниками та друзями, адже самотужки вкрай складно буде вирішити проблему з розмінування.

За оцінкою Світового банку, для повного розмінування потрібно близько \$37,5 млрд. Допомогу Україні в очищенні замінованих територій надають усі країни ЄС і НАТО, а також інші країни та міжнародні організації⁵². До найактивніших донорів допомоги Україні в гуманітарному розмінуванні належать зокрема: ЄС — €125 млн; США — близько \$92 млн; Канада — \$14 млн; Хорватія — €3 млн; Австрія — €2 млн; Естонія — понад €330 тис.; Уряд Японії виділив Україні \$470 млн на гуманітарне розмінування та відновлення енергетичної інфраструктури. Ці кошти витрачаються на закупівлю обладнання, навчання команд саперів і гранти для сертифікованих операторів.

Загалом, з урахуванням зазначених аспектів усі країни, що у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України названі стратегічними партнерами України, можна поділити на кілька груп: а) країни, партнерство з якими є для України критично важливим — США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Польща, Японія; б) країни, партнерство з якими є для України дуже важливим — Канада, Литва, Румунія;

в) країни, партнерство з якими є для України бажаним — Індія, Туреччина, Азербайджан, Грузія, Молдова; г) країни, партнерство з якими є для України важливим по окремих напрямках — Китай, Бразилія. Ці групи можуть бути доповнені переліками країн, відповідно до їх позицій і дій під час війни і по завершенню збройного конфлікту.

2.5. ЕКОНОМІЧНІ ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

З початком активної фази російської агресії у 2022 р. в економічних відносинах України зі стратегічними партнерами спостерігаються нові тенденції. У цей період для України (разом з безпековою складовою) принципово важливим стає збереження макроекономічної стабільності в умовах зростання військових витрат, суттєвого зменшення бюджетних надходжень, необхідності підтримки певного рівня соціальних видатків, скорочення експортного потенціалу та російської інфраструктурної блокади. Важливу роль у цих процесах відіграють співробітництво на пріоритетних зовнішніх напрямках, стратегічне партнерство України у сфері економіки на глобальному, регіональному та двосторонньому рівнях.

За оцінками Світового банку, станом на 24 лютого 2023 р., за рік війни прямі втрати України склали понад \$135 млрд. Найбільше постраждали житловий сектор, транспорт, енергетика, торгівля та промисловість. Опосередковані втрати, які також пов'язані з наслідками війни, — майже \$290 млрд. ВВП країни у 2022 р. скоротився на 29,1%, у 2023 р. очікується зростання лише на 0,5%⁵³. За глибиною падіння ВВП, у перший рік військових дій, Україна третя у світовій економіці за період з 1940 р., коли інфляція сягнула показника у 26,6%, експорт впав на 30%, дефіцит бюджету склав 26,6% ВВП. Бідність зросла з 5,5% до 24,1% (критерій — \$6,85 на людину/день)⁵⁴. З урахуванням витрат, необхідних для створення сучасної, низьковуглецевої, соціально орієнтованої економіки, яка відповідає вимогам стандартів та політик Європейського Союзу і розвиток якої є передумовою вступу країни до ЄС, загальні

⁵² Десятки років та мільярди доларів. Коли розмінують українські поля та міста? — Економічна правда, 7 березня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/03/7/697737/>.

⁵³ Торік реальний ВВП скоротився на 29,1% — держстат. — Укрінформ, 13 квітня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3695597-torik-realnij-vvp-skorotivs-na-291-derzstat.html>.

⁵⁴ Майже кожен четвертий житель України опинився за межею бідності — Світовий банк. — Економічна правда, 1 травня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/1/699623/>.

витрати, станом на 24 лютого 2023 р., оцінюються вже на рівні \$411 млрд⁵⁵.

Зрозуміло, що подолати або щонайменше зменшити глибокі негативні соціально-економічні та інші наслідки російської агресії можна лише поетапно шляхом поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів та ресурсів. Причому для окремих пріоритетів, сфер та галузей саме зовнішні фактори на певних етапах можуть стати вирішальними для збереження незалежності країни, її суверенітету та відновлення соціально-економічної стійкості. Тому на перший план в економічних відносинах України зі стратегічними партнерами у найближчі роки виходить фінансова підтримка нашої країни.

Обсяги загальної підтримки фінансового, гуманітарного і військового характеру іноземними партнерами України у період з 24 січня 2022 р. до 24 лютого 2023 р. склали €156 млрд, що перевищує обсяг ВВП України у 2022 р. Від США країна отримала €71,3 млрд допомоги, від країн-членів ЄС та інституцій ЄС – €61,3 млрд, інших країн – €23,4 млрд. Таким чином, на **США та ЄС**, як двох основних пріоритетних стратегічних партнерів України, припадало 88,4% всієї допомоги, у т. ч. на США 47,5%, ЄС у цілому 40,9%. Серед інших країн за обсягами підтримки також слід відзначити Японію та Канаду. Водночас найвищі показники урядової допомоги Україні відносно національного ВВП мали Латвія – 1,2%, Естонія – 1,1%, Литва – 0,9%, Норвегія – 0,7%, Нідерланди – 0,5%, Болгарія, Чеська Республіка та Фінляндія – по 0,4%. Своєю чергою, відповідні показники допомоги українським біженцям до обсягів національного ВВП для окремих країн були ще вищими: Польща – 2,2%, Болгарія – 1,4%, Естонія – 1,0%, Словаччина та Латвія – по 0,9%, Норвегія – 0,7%, Литва – 0,6%, Нідерланди – 0,5%, Чеська Республіка та Фінляндія – по 0,4%⁵⁶.

Особливе значення має допомога стратегічних партнерів для фінансування державного бюджету країни. Така допомога підтримує фінансування відповідних бюджетних

статей, здатність країни протистояти агресору, підтримку окремих сфер та галузей національної економіки, соціальні виплати, забезпечує певну макроекономічну стабільність, отже дає можливість відновити, хоча б частково, соціально-економічну стійкість національної економіки в умовах військових дій. Як і у структурі загальної допомоги Україні, США та ЄС посідають провідні позиції також і у загальному обсязі іноземної допомоги з фінансування державного бюджету країни: на двох партнерів припадає 70,9% відповідних обсягів фінансування у цілому, на США – 37,3%, на ЄС і країни-члени – 33,6%.

Фактична підтримка США та ЄС України тут є ще більшою, оскільки відповідні ресурси Міжнародного валютного фонду, Європейського інвестиційного банку та Світового банку формуються коштом значних внесків США та європейських країн. Суттєві позиції у фінансуванні бюджету України також займали у 2022 р. Канада, Велика Британія, Японія (див. таблицю «Фінансування державного бюджету України...»).

ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ВІД МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ
з 24 лютого 2022 р., станом на 17 травня 2023 р., \$ млн⁵⁷

	2022 р.	2023 р.		2022 р.	2023 р.
США	11 990	4 750	Іспанія	–	50
ЄС	7 961	6 501	Швеція	49	–
МВФ	2 693	2 706	Литва	22	–
Канада	1 889	1 757	Норвегія	22	–
Світовий банк	1 385	505	Фінляндія	–	21
ЄІБ	1 720		Ірландія	–	21
Німеччина	1 584	52	Латвія	16	
Велика Британія	1 076	498	Австрія	11	
Японія	581		Швейцарія	–	10
Франція	437		Бельгія	5	3
Італія	330		Ісландія	0,5	2
Нідерланди	318		Албанія	1	–
Данія	53		Естонія	–	0,1

⁵⁵ World Bank. – Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022 – February 2023., <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>.

⁵⁶ Ukraine Support Tracker, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>, – Міністерство фінансів України. – https://www.mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

⁵⁷ Міністерство фінансів України, https://www.mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435.

Важливою формою економічної підтримки України з боку стратегічних партнерів є створення механізмів та інституцій з метою концентрації ресурсів для відновлення зруйнованої внаслідок російської агресії національної економіки. Ще у 2022 р. було проведено низку конференцій та висунуто пропозиції Європейською комісією, Світовим банком, ФРН щодо започаткування платформ відбудови України, які зрештою було консолідовано у створеній у січні 2023 р. Координаційній платформі донорів за участю стратегічних партнерів України — ЄС, країн G7, а також Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Світового банку.

Основною метою платформи є координація чинних та нових механізмів економічної підтримки України з боку партнерів у цьому процесі, а також відновлення та реконструкція національної економіки. ЄС, зокрема, готує план багатомільярдної фінансової підтримки України на період до 2027 р., що може бути орієнтиром і для інших партнерів.

Таким чином, основна допомога, у т. ч. економічного характеру, надходить з боку США, ЄС, Великої Британії, ФРН, Франції, Канади, Японії, Польщі, інших країн Європи, які мають відповідні ресурси, потенціал допомоги та чітку позицію щодо всебічної підтримки України. Слід згадати також і про гуманітарну допомогу, яка у певних обсягах іде в Україну або надається громадянам країни від Азербайджану, Туреччини, Бразилії, Індії, а також КНР. Важливо підкреслити, що стратегічні партнери України у цих складних умовах підтримують режими доступу до своїх внутрішніх ринків української продукції або навіть лібералізують їх (ЄС, США, Велика Британія, Канада).

Зовнішня торгівля зі стратегічними партнерами також стала важливим зовнішньо-економічним фактором стійкості відкритої економіки країни в умовах російської окупації частини території та значних соціально-економічних втрат. За останні 9 років з початку російської окупації частини територій України значні зрушення відбулися в ролі та значенні торгівлі товарами та послугами країни з ЄС та США як стратегічними

партнерами у сфері безпеки та економічної допомоги (див. таблицю «*Динаміка питомої ваги ЄС та США...*»). Так, питома вага ЄС у зовнішній торгівлі України товарами та послугами у цілому за 2015–2022 рр. зросла з 32% до 59,6%, США з 3,7% до 11,7%.

**ДИНАМІКА ПИТОМОЇ ВАГИ ЄС ТА США
У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА
ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ у 2015–2022 рр., %⁵⁸.**

	2015 р.	2021 р.	2022 р.
Зовнішньоторговельний оборот			
ЄС	32,0	38,2	59,6
США	3,7	5,8	11,7
Експорт товарів			
ЄС	28,6	36,7	60,7
США	1,3	2,5	2,1
Імпорт товарів			
ЄС	32,7	37,5	44,4
США	3,6	4,6	3,7
Експорт послуг			
ЄС	25,4	34,6	50,8 (Європа)
США	8,7	20,7	25,3
Імпорт послуг			
ЄС	47,3	54,8	52,8
США	6,0	6,9	35,1
Експорт товарів та послуг			
ЄС	27,8	35,9	59,1 (Європа)
США	3,2	6,6	8,7
Імпорт товарів та послуг			
ЄС	36,0	40,5	46,9
США	4,1	5,0	13,8

Зауважимо, що на взаємну торгівлю країн-членів ЄС в останні роки припадає від 60% до 65% від обсягу їх зовнішньої торгівлі загалом, показники більшості країн-членів ЄС коливаються між 50%–75%, що свідчить про високий рівень самодостатності саме внутрішньосоюзного обміну.

Ще більш кардинальним було зростання позицій США в українському експорті та імпорті послуг відповідно з 8,7% до 25,5% та з 6% до 35,1%. Такі суттєві зміни саме у 2022 р. було обумовлено лібералізацією

⁵⁸ Національний банк України, https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf.

доступу до внутрішнього ринку ЄС аграрної продукції України, зростанням бар'єрів для експорту в інші країни внаслідок російської окупації частини території та блокади морських портів України, збереженням експортного потенціалу країни перш за все в IT-галузі, споживачами продуктів якої є переважно компанії США та європейські країни, подальшою дезінтеграцією з російською економікою.

У 2022 р. на 10 основних економічних партнерів України припадало майже 60% зовнішньої торгівлі товарами. Вперше основним торговельним партнером країни стала Польща, випередивши навіть КНР. 8 країн-торговельних партнерів України з 10 основних є членами НАТО (див. таблицю «Питома вага 10 країн-основних торговельних партнерів України...»). Разом з тим, «неосвоєними» ринками для України з урахуванням обсягів ВВП та ємного внутрішнього споживання товарів та послуг залишаються ринки Канади, США, Іспанії, Франції, Великої Британії, Німеччини, Японії, Ізраїлю, Швеції та Швейцарії.

Збереження, відновлення або навіть розширення експортних можливостей України

на сучасному етапі потребує нового концептуального підходу до розвитку зовнішньої торгівлі країни в умовах війни. Такий підхід повинен передбачати аналіз існуючих експортних можливостей, зростаючих ризиків для партнерів, потенціалу зовнішніх ринків, відповідних позицій української продукції на цих ринках, можливостей подальшої лібералізації режиму доступу до внутрішніх ринків країн-партнерів⁵⁹.

Більш проблемною для України в умовах війни залишається інвестиційна привабливість. За звітом про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму 2017-2018 рр. за критерієм втрати бізнесу від тероризму Україна вже займала 122 місце зі 137 країн⁶⁰. Після початку активної фази російської агресії показники інвестиційної привабливості країни ще більше погіршилися. Якщо у 2021 р. прямі іноземні інвестиції склали \$7 320 млн, то вже у 2022 р. вони впали до \$848 млн. У 2021 р. основними експортерами капіталу в Україну були Кіпр (22,9% загального обсягу), Нідерланди (19,6%), Швейцарія (17,3%), Німеччина (9,5%), США (4,5%), Велика Британія (3,4%), Люксембург (4,4%), Польща (3,1%), Франція (2,4%), Австрія (2,3%). На

**ПИТОМА ВАГА 10 КРАЇН-ОСНОВНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ
В ЗАГАЛЬНОМУ ОБСЯЗІ ТОВАРООБОРОТУ за 2022 р., \$ млн⁶¹**

Країни	Товарооборот	Частка в загальному обсязі товарообороту, %	Експорт	Імпорт	Сальдо
Усього	93 630	100,0	40 762	52 868	-12 107
Польща	11 216	12,0	5 985	5 230	755
КНР	10 707	11,4	2 453	8 253	- 5 800
Туреччина	6 220	6,6	2 901	3 319	- 418
Німеччина	6 092	6,5	1 786	4 305	-2 519
Румунія	5 052	5,4	3 639	1 413	2 225
Болгарія	3 420	3,7	1 417	2 003	-586
Італія	3 259	3,5	1 581	1 678	- 97
США	3 002	3,2	856	2 146	-1290
Індія	2 564	2,7	889	1 676	- 786
Нідерланди	2 504	2,7	1 448	1 056	391

Примітка: Дані Державної служби статистики України. З 2014 р. дані подаються без урахування тимчасово окупованої території України.

⁵⁹ У 2022-2023 рр. режим безмитного імпорту українських товарів був розширений ЄС, США, Великою Британією, Канадою.

⁶⁰ The Global Competitiveness Report 2017-2018, <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf>.

⁶¹ Національний банк України, https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf.

країни ЄС припадала більша частина загального обсягу прямих інвестицій в Україну у 2021 р. – 74,4%. Саме країни ЄС займають провідні позиції й у загальному обсязі залишків прямих іноземних інвестицій у \$65 746,8 млн на кінець 2021 р. в Україну (див. таблицю «Топ-8 країн-експортерів прямих інвестицій...»).

ТОП-8 КРАЇН-ЕКСПОРТЕРІВ ПРЯМИХ ІНВЕСТИЦІЙ (ЗАЛИШКИ) В УКРАЇНУ, СТАНОМ на 31 грудня 2021 р., %⁶²			
Кіпр	32,7	Велика Британія	4,6
Нідерланди	21,6	Австрія	3,0
Швейцарія	5,8	Люксембург	2,4
Німеччина	4,6	Франція	2,4

Разом з тим, значними є обсяги інвестицій в Україну, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping). За 2010–2021 рр. такі обсяги оцінено в \$11,1 млрд з \$43,6 млрд загального припливу прямих іноземних інвестицій у країну, тобто 25,5%. Найбільші обсяги таких інвестиційних операцій відбувалися через європейські країни – Кіпр, Нідерланди, Швейцарію та Австрію⁶³.

Зрозуміло, що під час війни залучення іноземних інвестицій можливо лише за умов страхування воєнних ризиків. Для інвесторів зі США це можливо через Американську корпорацію з фінансування міжнародного розвитку (DFC), відповідний меморандум за участю USAID щодо підтримки приватних інвестицій в Україну підписаний у квітні 2023 р. Пілотний проєкт також розробляється з Багатостороннім агентством з гарантування інвестицій групи Світового банку. Водночас передбачається розширення гарантій для національних та іноземних інвесторів через Експортно-кредитне агентство України. Тому, очевидно, процес іноземного інвестування в Україну під час війни значною мірою уповільнюється і буде можливий у певних обсягах лише за страхової підтримки національних та міжнародних інституцій стратегічних

партнерів України. Очевидно також, що суттєвий приплив іноземних інвестицій в Україну неможливий без забезпечення безпекових гарантій країни у цілому: чим вищий рівень гарантій, тим більший обсяг інвестицій за інших однакових умов.

Стратегічні партнери України, перш за все країни G7, ЄС, а також Австралія, застосовують економічні санкції проти росії з метою зменшення її спроможності фінансувати війну проти України. Вони працюють також з групою Світового банку, ЄБРР, ОЕСР та іншими міжнародними організаціями з метою недопущення фінансування агресора. Економічні санкції мають комплексний характер і охоплюють заборони та обмеження у зовнішній торгівлі товарами та послугами, енергосекторі, транспорті, інвестиціях, експорті технологій тощо.

США запровадили широкий перелік економічних санкцій проти росії. Нові пропозиції конгресменів включають, зокрема, запровадження повного торговельного ембарго на росію, призупинення участі росії у СОТ, заперечення її участі у самітах G20, недопущення її представників на міжнародні економічні форуми, заборону транзакцій з іноземними компаніями, які сприяють операціям з цифровими активами підсанкційних російських компаній тощо⁶⁴. ЄС ухвалив вже 11 пакетів санкцій. З лютого 2022 р. під санкціями знаходиться 49% імпорту та 58% експорту Євросоюзу у торгівлі з рф, порівняно з 2021 р.⁶⁵

Станом на 28 квітня 2023 р. ЄС застосовував 42 секторальні санкції проти росії у зв'язку з дестабілізацією ситуації в Україні (більше лише проти Північної Кореї – 52)⁶⁶. Однак проблемою в силу різних причин залишається недостатній вплив санкцій на економічний розвиток країни-агресора, у т. ч. внаслідок неефективних та повільних вторинних санкцій. Підсанкційна країна зберігає традиційні економічні відносини з цілою групою країн, яких визначено як стратегічних партнерів

⁶² Міністерство економіки України, Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні, <https://www.me.gov.ua/>.

⁶³ Національний банк України, <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

⁶⁴ Russia's War on Ukraine: Financial and Trade Sanctions. – Congressional Research Service. February 22, 2023, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12062>.

⁶⁵ EU sanctions against Russia explained, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/>.

⁶⁶ EU sanctions map, <https://www.sanctionsmap.eu/#/main>.

у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (2021 р.) (КНР, Бразилія, Туреччина, Грузія) або важливим партнером (Індія), більш того, використовує можливості уникнення та обходу економічних санкцій через компанії цих та інших країн.

Країни-партнери України з G7 та ЄС заблокували \$300 млрд ресурсів Центрального банку росії, які можна б було спрямувати на підтримку країни. На саміті Ради Європи в Ісландії у травні 2023 р. було підписано угоду про реєстр збитків в Україні від агресії рф. Угода передбачає залучення також держав з-поза меж організації. Станом на червень 2023 р., створення реєстру збитків, що розташований у Гаазі, підтримали або пообіцяли підтримати після завершення внутрішніх процедур 43 держави, у т. ч. усі держави G7 (включно з США, Канадою та Японією, які не є членами Ради Європи)⁶⁷.

Принципове значення для початку практичної роботи у країнах-стратегічних партнерах з пошуку інструментів використання російських ресурсів за кордоном з метою компенсації втрат України має рішення Окружного судді федерального суду Манхеттена у лютому 2023 р., який дозволив прокуратурі конфіскувати \$5,4 млн російського олігарха, а Генеральний прокурор США санкціонував перше передання конфіскованих російських активів Україні. На сьогодні, окрім США, поки що лише Канада з-поміж союзників України ухвалила механізм конфіскації активів рф на користь України. Естонія та Польща також планують запровадити правову базу для конфіскації російських активів. У травні 2023 р. використання заморожених російських активів також було розглянуто на саміті G7. Російські активи планується зберігати замороженими, доки не буде компенсовано збитки від війни в Україні. ЄС також розглядає можливість спрямування відсотків від російських активів, які зберігаються у кліринговому центрі Euroclear загальним обсягом €196,6 млрд, для потреб України⁶⁸.

Обсяги, динаміка та структура економічної підтримки, зовнішньої торгівлі товарами

та послугами, прямих іноземних інвестицій, економічних санкцій проти росії свідчать про пріоритетну роль та значення економічних зв'язків України саме з ЄС. Інтеграція економіки України у велику економіку Європейського Союзу створює додаткові конкурентні переваги для країни особливо в умовах сталої тенденції формування певної економічної автономії основних економічних центрів світового господарства, забезпечення їх економічної безпеки у стратегічних галузях на основі процесів ресорсингу, диверсифікації, відтворення та формування регіональних стійких мереж доданої вартості⁶⁹.

З іншого боку, ЄС також об'єктивно зацікавлений в інтеграції України до внутрішнього ринку (шляхом реалізації зони вільної торгівлі та згодом як члена ЄС). Економічний потенціал України, за умов його ефективного використання, може суттєво посилити позиції європейської економіки у світовому господарстві, які останнім часом певним чином ослабли, та, відповідно, підсилити політичну та безпекову вагу Євросоюзу на світовій арені. Так, Україна у 2021 р. була 15 торговельним партнером ЄС з показником у 1,2% зовнішньої торгівлі країн ЄС. У товарних позиціях критичного імпорту ЄС з третіх країн Україна до 2022 р. мала високі показники в імпорті Євросоюзу перш за все по двох товарних групах — залізна руда та концентрат; залізо, сталь, напівфабрикати, а також по окремих видах агропродукції. Слід згадати також про перспективи інтеграції у сфері критичної сировини — у 2021 р. між ЄС та Україною був підписаний відповідний Меморандум про стратегічне партнерство у цій сфері.

Однак структура торгівлі та інвестицій України з країнами ЄС свідчить про те, що підприємства країни дуже повільно інтегрувалися в європейські мережі доданої вартості, а така інтеграція відбувалася в основному на початкових та фінальних стадіях таких мереж з незначною концентрацією доданої вартості саме в українських компаніях. Російська військова агресія у 2022 р. призвела до фактичного переривання таких мереж для ряду відомих європейських компаній, вони

⁶⁷ 43 держави схвалили угоду про реєстр збитків від агресії РФ, що прокладає шлях до компенсацій. — Українська правда, 17 травня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/05/17/7161853/>.

⁶⁸ ЄС обговорює, як передати Україні прибутки від 200 мільярдів євро заморожених активів РФ. — Українська правда, 25 травня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/25/700483/>.

⁶⁹ Див.: Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. Національна безпека і оборона, № 1-2, 2022 р. с. 17-23, https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

переорієнтували поставки з України на інші країни. По таких товарах як залізна руда та сталеливарні вироби ЄС вимушений був перейти від квот для України до глобальних квот. У сферу ризикових товарів з України потрапив і газ неон, на який припадало до війни близько 50% поставок на світовий ринок⁷⁰. Інтеграція українських компаній до регіональних та глобальних виробничих мереж на стадіях з більшим обсягом доданої вартості також є проблематичною без відповідних безпекових гарантій.

Основними інституціональними інструментами інтеграції України в ЄС на сучасному етапі є Угода про асоціацію та статус України як кандидата на вступ. За оцінками Всесвітнього економічного форуму Україна у 2013-2019 рр. певною мірою покращила показники конкурентоспроможності національної економіки перш за все у тих сферах розвитку, які безпосередньо були пов'язані з високим ступенем виконання зобов'язань країни за Угодою про асоціацію — тут кореляція є значною.

Подальша лібералізація торговельних відносин ЄС з Україною в умовах агресії також стала важливим напрямом економічної підтримки нашої країни. Спеціальний Регламент Європарламенту та Ради ЄС з 4 червня 2022 р. терміном на 1 рік призупинив більшість тарифних та кількісних обмежень до імпорту з України та фактично запровадив режим внутрішнього ринку ЄС з певними застереженнями для українських товарів. На початку червня 2023 р. цю ініціативу було продовжено ще на один рік. Так, зокрема, Регламент передбачає призупинення: імпорту мита для промислової продукції; застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів; усіх тарифних квот для сільськогосподарської продукції; антидемпінгових мит на імпорт товарів походженням з України; застосування глобальних захисних заходів щодо українських товарів.

Така лібералізація має кондиціональний характер та діятиме за певних умов⁷¹. У випадку недотримання відповідних

застережень Європейська комісія може застосувати коригуючі заходи. Зауважимо, що односторонні рішення окремих східноєвропейських країн заборонити імпорт значного переліку аграрної продукції з України у квітні 2023 р. прямо суперечать «єдиним принципам» митного союзу та єдиного внутрішнього ринку ЄС — такі рішення після відповідного розслідування ухвалюються винятково на рівні ЄС. З іншого боку, цю проблему слід розглядати у ширшому аспекті та шукати компромісні рішення з урахуванням економічних та безпекових інтересів України, окремих країн-членів ЄС та Євросоюзу загалом.

В умовах російської окупації портів Азовського моря та часткової блокади портів Чорного моря, фактичної блокади торгівлі з середньо-азійськими країнами через російську територію найактуальнішим питанням для стратегічних економічних відносин України з ЄС стає розбудова фактично нової логістичної структури експорту та імпорту товарів, у т. ч. з третіми країнами. Така перебудова логістики в умовах війни відбувається на основі Плану дій ЄС від 12 травня 2022 р. «Шляхи солідарності».

Розвиток зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, подальша регуляторна та секторальна інтеграція України до авіаційного, енергетичного, митного, промислового, цифрового європейських союзів, розширення участі України в пан-євро-середземноморських правилах походження товарів, подальша лібералізація торгівлі у 2022-2023 рр. вже суттєво зменшили бар'єри на шляху українських товарів та послуг в ЄС. Можна очікувати посилення цього процесу після початку реалізації статусу України як країни-кандидата на вступ до ЄС. Сам факт надання такого статусу країні, проти якої відбувається зовнішня військова агресія, є унікальним в історії ЄС та свідчить про рішучу політичну та економічну підтримку Євросоюзом України.

Практика країн, які мали або мають цей статус, свідчить, що для країн-кандидатів у цьому випадку з'являються додаткові економічні можливості⁷². Так, зокрема, після

⁷⁰ EU-Ukraine trade and investment relations and the impact of Russia's war, European Parliament. Briefing 1 April 2022, — [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/639321/EXPO_BRI\(2022\)639321_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/639321/EXPO_BRI(2022)639321_EN.pdf).

⁷¹ Якщо українські експортери дотримуються правил походження товару, Україна дотримується основних положень та принципів Угоди про асоціацію, Україна утримується від будь-яких нових обмежень щодо імпорту з ЄС, імпорт за новим регулюванням не наносить або не може заподіяти серйозну шкоду національним виробникам країн ЄС.

⁷² Зокрема ідеться про: 1) торговельні поступки та розширення доступу до внутрішнього ринку ЄС, 2) кредити та гранти через спеціальні інструменти для країн-кандидатів для проведення реформ, 3) доступ до інших окремих фондів та програм ЄС, 4) зростання інвестиційної привабливості.

виконання спеціальних процедур Україна матиме можливість долучитися до спеціального інструменту для країн-кандидатів — Інструменту передвступної допомоги — IPA III та, якщо це передбачено, і до інших фондів і програм ЄС. Реалізація цього інструменту для України є дуже важливою, оскільки він має чітку систему контролю за реформами на шляху до ЄС через спеціальні індикатори та показники. Більш того, основний акцент серед 35 напрямів переговорів Євросоюзу з країнами-кандидатами щодо вступу — понад 2/3 — надається саме економічним реформам та відповідній регуляторній інтеграції до правил Союзу у сфері економіки. Війна певним чином пришвидшує інституціональну, секторальну та в окремих галузях продуктову інтеграцію національної економіки України до внутрішнього ринку ЄС.

Отже, можна стверджувати, що розвиток економічних відносин у 2022-2023 рр. з більшістю стратегічних партнерів України, яких було визначено у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (2021 р.), характеризується стабільністю та надійністю, свідчить про суттєву їх роль у збереженні здатності країни до відсічі агресору.

Обсяги, динаміка та структура економічної допомоги, бюджетної підтримки, взаємної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, економічних санкцій проти країни-агресора, підтримки соціально-економічних та інших реформ є важливими критеріями та показниками підтвердження реальності економічних відносин пріоритетного стратегічного характеру та стратегічного партнерства перш за все з **США, ЄС, Великою Британією, Канадою, Німеччиною, Францією, Польщею, Литвою, Румунією, а також з іншими країнами-членами ЄС та НАТО, з Японією тощо.**

Саме ці напрями економічної кооперації та інтеграції повинні залишитися у центрі тактичних і стратегічних інтересів України у найближчій та довгостроковій перспективі. У цьому зв'язку Україні важливо зберегти системну трансатлантичну економічну солідарність з двома центрами сучасного світового господарства — США та ЄС.

З іншого боку, через різні причини (перш за все політичних та економічних), принаймні в нинішніх умовах, проблематично говорити про стратегічний характер економічних відносин України з КНР, Індією, Грузією, Бразилією,

оскільки такі відносини обмежуються, як правило, традиційними експортно-імпортними операціями, на які до того ж негативно впливає російська логістична блокада. Поза сферою економічних відносин цих країн з Україною в умовах російської агресії залишаються економічна допомога, бюджетна підтримка, страхування прямих інвестицій, лібералізація доступу до внутрішніх ринків, економічні санкції проти агресора. Однак збереження або навіть розширення присутності українських експортерів на ємних ринках, перш за все КНР та Індії, також об'єктивно сприяє відновленню соціально-економічної стійкості національної економіки нашої країни в умовах війни. І з цієї точки зору такі навіть традиційні економічні відносини повинні мати пріоритетний для економіки України характер. Разом з тим, досвід України та країн-членів ЄС у відносинах з РФ свідчить, що **надмірна зовнішньоекономічна залежність по критичних товарах та послугах від країн, які не поділяють принципи демократичного розвитку та міжнародного права, створює загрозу для національної економічної (і не лише) безпеки.**

Україна вже під час війни активізувала політико-дипломатичні відносини з країнами Глобального Півдня (африканськими, латиноамериканськими, азійськими) з метою розширення підтримки українського мирного плану. Експортна присутність України на ринках цієї групи країн має фрагментарний характер як по окремих країнах, так і по окремих товарах та послугах, і у короткостроковій перспективі вона, очевидно, ще зменшиться. У довгостроковому плані відновлення та розширення економічних позицій України на ринках цієї групи країн можливо буде насамперед за умов реалізації статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, а згодом приєднання до Євросоюзу, отже орієнтації на практичну реалізацію цілей, принципів та інструментів торговельної політики ЄС. Кооперація з компаніями стратегічних партнерів України, використання їх можливостей вже зараз дає змогу певним чином уповільнити темпи зменшення українського експорту до країн Глобального Півдня.

Однак без системи надійних безпекових гарантій країна ризикує залишитися поза розвинутими регіональними та глобальними мережами створення доданої вартості, постачальником переважно сировинної продукції на периферії європейської та світової економіки.

2.6. ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Стратегічне партнерство між країнами з енергетичних питань — це довготривала, збалансована та стабільна взаємодія між двома або декількома державами, спрямована на розвиток, модернізацію та розширення енергетичної інфраструктури, підвищення енергоефективності та диверсифікації джерел енергії.

Таке партнерство передбачає координоване формулювання та реалізацію спільної енергетичної політики, а також обмін технологіями, ресурсами та інвестиціями. Зазвичай стратегічне партнерство у сфері енергетики базується на взаємному вигаді для всіх сторін та спрямоване на підвищення енергетичної безпеки та забезпечення стабільного доступу до енергії для населення і промисловості країн-партнерів.

Набуття членства в ЄС та НАТО — стратегічна мета, визначена в Конституції України⁷³ та Стратегії зовнішньополітичної діяльності України. Україна, як сторона Угоди про асоціацію, країна-кандидат, вже зараз є важливою частиною енергетичного ринку ЄС. Отже, **партнерство з ЄС, країнами-членами, країнами, які прагнуть виконувати європейське законодавство, зокрема енергетичне, можна визначити як стратегічне.**

До групи стратегічних партнерів мають належати країни, які підтримують Україну та її енергетичний сектор у захисті від російської навали.

Російська агресія проти України, яка триває з 2014 р., та повномасштабне збройне вторгнення у 2022 р. завдали величезних руйнувань енергетичній галузі України та є викликом не лише для української, а і для всієї європейської енергетики. Під загрозою опинилися ресурсна достатність та технологічна забезпеченість, економічна і фізична

доступність електро- та теплоенергії, газу, нафтопродуктів для кінцевих споживачів — і промислових, і побутових.

Україна опинилася в ситуації, коли енергетична співпраця з партнерами стала не лише можливістю розвиватися, а набула характеру життєвої необхідності і виживання енергетичного сектору, а отже — стратегічного характеру. Боротьба з агресором та руйнівними наслідками в електрогенерації, газовій сфері, видобуванні вуглеводнів визначили напрями та пріоритети стратегічної співпраці:

- ✓ прямі поставки обладнання, матеріалів для відновлення електроенергетики, видобування вуглеводнів, надійного зберігання і транспортування газу; вирішення питань підготовки та проходження осінньо-зимового періоду⁷⁴;
- ✓ допомога та фінансування видобування та імпорту природного газу та нафтопродуктів;
- ✓ уникнення залежності від імпорту енергії та енергетичних матеріалів з РФ;
- ✓ санкційна політика проти агресора та її найважливіший фактор — заміщення імпорту газу, нафти, нафтопродуктів, ядерних матеріалів російського походження;
- ✓ енергетична ефективність, модернізація енергетичної галузі, трансформація енергетики від викопних видів палива до відновлювальної, зеленої енергетики;
- ✓ координація зовнішньополітичних кроків у сфері енергетики у міжнародних організаціях і ініціативах та у двосторонніх відносинах.

Відновлення, модернізація енергетики і стратегічне партнерство. У квітні 2023 р. була схвалена нова Енергетична стратегія України (Стратегія)⁷⁵ на період до 2050 р.

⁷³ Конституція України, <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

⁷⁴ Секретаріат Енергетичного співтовариства веде процес допомоги Україні, який включає Ukraine Support Task Force (ECS-USTF) та Ukraine Energy Support Fund. Фінансування здійснюється країнами ЄС, третіми країнами, МФО. Для допомоги активовано Механізм ЄС з цивільного захисту (EU Civil Protection Mechanism). В результаті у взаємодії з Міненерго України фінансуються поставки палива та обладнання, надаються фінансові гарантії, вирішуються логістичні питання, <https://www.energy-community.org/regionalinitiatives/Ukraine.html>.

⁷⁵ Розпорядження КМУ від 21 квітня 2023 р. № 373-р «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року», <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhalennia-enerhetichnoi-strategii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373r-210423>.

Вона, на жаль, не була обговорена та оприлюднена всупереч загальноприйнятій практиці, що викликає питання. На основі поширеної інформації, можна констатувати, що Стратегія передбачає розвиток зеленої енергії, подолання енергетичної бідності, розвиток інноваційної та децентралізованої енергосистеми, повноцінне функціонування національних енергетичних ринків та їх інтеграцію в міжнародні. Цілями Енергетичної стратегії України-2050 визначено:

- ✓ всебічна інтеграція з ринками ЄС та ефективне функціонування внутрішніх ринків,
- ✓ досягнення максимального рівня кліматичної нейтральності,
- ✓ максимальне скорочення використання вугілля в енергетичному секторі,
- ✓ оновлення та модернізація енергетичної інфраструктури,
- ✓ підвищення ефективності використання ресурсів в енергетичному секторі,
- ✓ забезпечення енергетичного сектору власними ресурсами з урахуванням економічної доцільності,

- ✓ розвиток альтернативних джерел енергії, нових продуктів та інноваційних рішень в енергетичному секторі.

Наявність стратегічних напрямів важлива для розвитку енергетичного сектору, а співпраця з країнами-партнерами має сприяти досягненню цілей Стратегії.

Однак руйнування, спричинені російською агресією, потребують негайних дій з відновлення енергетики. Це вимагає збалансованого підходу до термінових/короткострокових потреб енергетики та стратегічних цілей, визначених у Стратегії, що вносить додаткову складність в умовах високої невизначеності під час військових дій.

У березні 2023 р. був оприлюднений другий міжнародний документ з оцінками збитків і потреб у сфері енергетики (Документ RDNA-2)⁷⁶. Заходи з відновлення та реконструкції енергетики на десятирічний період до 2033 р. оцінюються у \$47 млрд.

Лише на короткострокові потреби у 2023-2026 рр. необхідні \$5,7 млрд. Сума може бути значно збільшена, бо оцінювання здійснювалося лише на підставі даних, доступних експертній групі на поточний момент.

ОРІЄНТОВНІ ПРІОРИТЕТИ 2023 р., станом на 24 лютого 2023 р., \$ млн ⁷⁷		
Категорія	Різновид дій/інвестицій	Орієнтовна вартість
Потреби реконструкції	Потреби Укренерго в аварійному обладнанні (на підконтрольних територіях)	466,0
	Розбудова безпечної електромережі (захищені підстанції Укренерго)	500,0
	Statcoms ⁷⁸ для покращення імпорто-експортних операцій	40,0
	Будівництво транспортних з'єднань з ЄС/Словаччиною	30,0
	Будівництво транспортних з'єднань з ЄС/Румунією	60,0
	Відновлення великих гідроелектростанцій на сезон 2023/2024	63,0
	Відновлення ТЕС на опалювальний сезон 2023/2024	167,0
	Маломасштабна/розподілена генерація	275,0
	Електропостачання (у т. ч. підстанції, повітряні лінії електропередач)	193,0
	Аварійне обладнання опалювальної інфраструктури (мобільні установки)	200,0
	Теплопостачання (включно з тепловими котельнями, тепломережами, тепловими пунктами, комбінованим теплом та електроенергією)	81,1
	Потреба в закупівлі газу на наступний опалювальний сезон	1 000
Відновлення надання послуг	Потреба в імпорті електроенергії на наступний о/з сезон	200
	Інші потреби в ліквідності газової системи	31,8
Загалом:		3 306,9

⁷⁶ March 2023, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. «UKRAINE RAPID DAMAGE AND NEEDS ASSESSMENT (March 2022- March 2023)», <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>.

⁷⁷ Джерело: <https://www.worldbank.org/>.

⁷⁸ Static Synchronous Compensator (STATCOM) – це швидкодіючий пристрій, здатний видавати або поглинати реактивний струм і таким чином регулювати напругу в точці підключення до електромережі. Джерело: <https://www.entsoe.eu/Technopedia/techsheets/static-synchronous-compensator-statcom>.

Отже, невідкладні пріоритетні потреби на 2023 р. визначені у сумі \$3,3 млрд, яка складається з \$2,1 млрд (є частиною з \$5,7 млрд короткострокових потреб на 2023-2026 рр.) необхідних для

підготовки до зимового сезону 2023/2024⁷⁹ та \$1,2 млрд необхідних для закупівлі природного газу — \$1 млрд — імпорт електроенергії, \$200 млн — підтримка ліквідності в енергетиці.

ПОТРЕБИ У ВІДНОВЛЕННІ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ, станом на 24 лютого 2023, \$ млрд ⁸⁰				
Категорія	Різновид дій/інвестицій	2023-2026 рр.	2027-2033 рр.	Загалом 2023-2033 рр.
Потреби реконструкції	Енергетичний сектор, включно з мережами передачі (TSO, DSO), генерацією	2,96	34,07	37,03
	Опалення, включно з тепломережами, пунктами обігріву, прибудинковими котельнями, ТЕЦ	0,75	1,74	2,49
	Газотранспортна система — магістральні та розподільчі газові мережі	0,38	2,14	2,51
	Паливний сектор — нафтопереробні потужності, мережі розподілу нафтопродуктів	0,34	3,06	3,39
	Вугледобувний сектор (термінові роботи з закриття на затоплених шахтах, що зараз не під державним контролем)	0,048	0,272	0,32
Відновлення надання послуг	Енергетичний сектор — потреба в ліквідності	0,20	—	0,20
	Теплопостачання — потреба в ліквідності	—	—	—
	Закупівля природного газу і потреба в ліквідності	1,032	—	1,032
Загалом:		5,7066	41,2788	46,9854

Серозних руйнувань зазнали генеруючі потужності. До кінця жовтня 2022 р. близько 75% вітрових та 45-50% сонячних станцій⁸¹ було виведено з експлуатації. Зараз, за оцінками Міністра енергетики, «Україна... втратила 90% вітрової та 50% сонячної генерації», а дефіцит потужності генерації оцінюється в 4,5 ГВт⁸².

Серед можливих шляхів швидкого зростання генерації: стимулювання прибудинкових сонячних електростанцій, розміщення газової генерації електроенергії на території компресорних станцій операторів ГТС України (за оцінками є можливість розмістити до 1 ГВт потужностей), створення парку мобільних газових генераторних установок⁸³ (25-30 МВт).

Важливо посилювати роль країн-стратегічних партнерів України у процесах відновлення, реконструкції та модернізації української енергетики, посилення безпеки поставок енергоресурсів.

Слід зазначити, що українській енергетиці була надана значна допомога. Лише НЕК «Укренерго»⁸⁴ вже отримала фінансову допомогу в розмірі €900 млн, у т. ч.:

- ✓ €600 млн на відновлення енергооб'єктів у вигляді кредитів і грантів від урядів європейських країн;
- ✓ €100 млн — на нове високовольтне обладнання для магістральної інфраструктури;

⁷⁹ Для відновлення доступу до постачання електроенергії та критичної соціальної інфраструктури, в т. ч. опалення, питної води, очищення стічних вод, безпека високовольтних трансформаторів тощо.

⁸⁰ Джерело: <https://www.worldbank.org/>.

⁸¹ Що залишилося від «зеленої» енергетики. — Економічна правда, <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/05/24/700431/>.

⁸² Підтримка розвитку індивідуальних СЕС (до війни було 45 тис., 1,2 ГВт) може збільшити їх кількість у 2-3 рази, що надасть додаткові 1,2-2,4 ГВт генерації. «Енергетика України: об'єктивна реальність проти стратегії 2050», С. Макогон, <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/20/697207/>.

⁸³ Для компенсації зруйнованих блоків для балансування ЄЕС, ОГТСУ пропонував скористатися можливостями незадіяних КС (компресорних станцій) ГТС України для розміщення газової генерації. Промислові майданчики КС вже мають інженерні комунікації, логістичне забезпечення та доступ до електромереж та газу, що є значною економічною перевагою. Наприклад, монтаж мобільної установки FT8 MOBILEPAC (25-30 МВт) не потребує фундаментів і підключаються за 1-2 дні, <https://power.mhi.com/products/aerogasturbines/lineup/ft8mp>.

⁸⁴ Крім монетарної допомоги партнери надали для Укренерго більше 200 одиниць різного високовольтного обладнання для ремонту мереж і підстанцій, 25 травня 2023 р. — Укренерго, <https://ua.energy/>.

- ✓ €200 млн — на посилення ліквідності (перепрофільовані кредити від міжнародних фінансових організацій).

Україна вже зараз має можливість отримання допомоги від країн ЄС у забезпеченні стійкості енергосистеми. Зокрема, 16 березня 2022 р. ухвалено рішення розпочати екстрену синхронізацію українсько-молдовської енергосистеми з енергосистемою континентальної Європи (ENTSO-E), яке також передбачає надання Укренерго енергетичної допомоги в разі необхідності. 29 березня 2023 р. набула чинності Нова угода⁸⁵ про багатосторонню екстрену допомогу Укренерго в разі виникнення значних збоїв у виробництві або передачі електроенергії в непередбачуваних ситуаціях, таких як атаки на енергетичну інфраструктуру компанії. Наразі Угоду схвалили 15 операторів систем передачі ENTSO-E, включно з усіма операторами, які мають безпосередні сполучення з українською енергосистемою.

Необхідність оперативних ремонтних робіт та одночасне впровадження нових енергетичних проєктів набуло стратегічної ваги та може здійснюватися за допомоги міжнародних інституцій, урядів країн-партнерів, приватних джерел.

Координація допомоги Україні в енергетичній сфері. Енергетичний сектор на даний час визначено серед п'яти пріоритетів відновлення в Україні. Його відновлення потребує значних коштів. Можливими джерелами коштів можуть бути: а) уряди різних країн, б) міжнародні інституції (WB, EBRD, EIB, IMF, etc); в) ЄС; г) приватні джерела; г) конфісковані російські активи; д) надходження від постачання російської нафти та газу тощо⁸⁶.

Наразі вже діє кілька міжнародних ініціатив допомоги Україні у забезпеченні нагальних потреб та відновленні енергетики.

- ✓ *Міжвідомча платформа координації донорів* (the Multi-agency Donor Coordination Platform — «Financial Ramstein»). 26 лютого 2023 р. Україна, ЄС, країни G7 та міжнародні фінансові

організації заснували Міжвідомчу платформу донорів для координації існуючих і нових механізмів підтримки бюджету України, а також сприяння швидкому відновленню та реконструкції, в т. ч. енергетики. У межах діяльності Платформи має бути забезпечена прозорість, узгодженість та підзвітність у наданні підтримки. Важливий пріоритет роботи Платформи — енергетичний сектор.

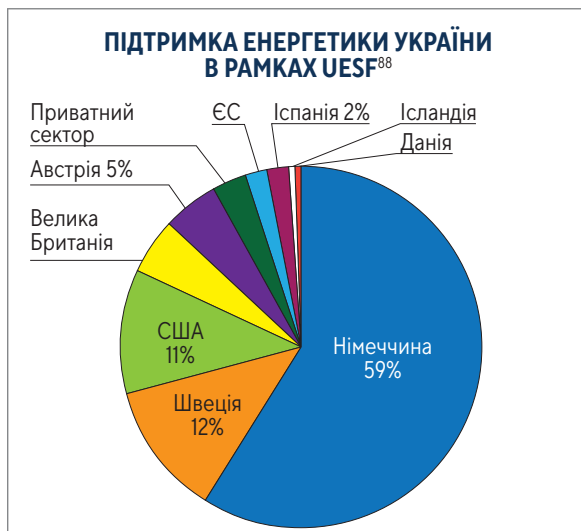
- ✓ *Цільова група підтримки України* (Ukraine Support Task Force — USTF). Секретаріат Енергетичного співтовариства створив групу одразу після російського вторгнення. USTF підтримує енергетику України через координацію допомоги від європейських країн, компаній/асоціацій та доставки обладнання, палива та матеріалів, необхідних для відновлення пошкодженої під час війни інфраструктури. USTF тісно співпрацює з Координаційним центром реагування на надзвичайні ситуації Європейської комісії (ERCC) в рамках Механізму цивільного захисту ЄС (UCPM). USTF передає запити до ERCC, який через UCPM механізм організовує відвантаження від компаній-донорів. Разом з ERCC, USTF відстежує процес, допомагає та координує кожне відправлення на кожному етапі подорожі. З української сторони Міненерго співпрацює з USTF. Транспортування подарованого/наданого обладнання/матеріалів організовує ERCC за кошти бюджету Європейської комісії. Відвантаження можливе з усіх країн-членів ЄС, Норвегії, Ісландії, Сербії, Північної Македонії, Чорногорії, Боснії і Герцеговини, Туреччини (є частиною механізму UCPM). Організована доставка з Великої Британії і Швеції.

- ✓ *Фонд підтримки енергетики України* (UESF) створений для задоволення потреб у фінансуванні закупівель необхідного обладнання, палива та послуг для українських енергетичних компаній. На запит Європейської комісії та за погодженням з Міністерством

⁸⁵ Угода про багатосторонню екстрену допомогу. — Укренерго, <https://ua.energy/zagalni-novyny/entso-e-zayavlyaye-pro-podalshu-pidtrymku-ukrayiny-cherez-novu-ugodu-pro-bagatostoronnyu-ekstrenu-energetychnu-dopomogu-a-takozh-zbilshennya-propusknoyi-spromozhnosti-dlya-mizhderzhavnyh-obminiv-elekt/>.

⁸⁶ Дайджест KSE: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/KSE-Digest-May.pdf>.

енергетики України Секретаріат Енергетичного Співтовариства створив правову базу для Фонду енергетичної підтримки України для протидії впливу російського вторгнення. За час дії Фонду, станом на 11 травня 2023 р., загальні внески державних органів та приватних компаній становили €219,5 млн⁸⁷. Найбільші внески (59%) надійшли від Німеччини — €129,5 млн. Серед донорів — державні органи Швеції, США, Великої Британії, Австрії, Іспанії, Ісландії, Данії, а також ЄС та приватні компанії.

Відтак, за останніми оцінками у 2023 р. на відновлення енергетичної інфраструктури необхідно \$3,3 млрд, включаючи відновлення та ремонт ліній передачі та розподілу, а також генеруючих потужностей, розвиток відновлюваних джерел енергії та захист енергетичної мережі⁸⁹. Своєю чергою, для страхування військових ризиків, як повідомляє KSE, Україна співпрацює з американською компанією DFC (International Development Finance Corporation), яка нещодавно оголосила про готовність мобілізувати понад \$1 млрд на підтримку економіки України та має спеціальний мандат від уряду США для покриття ризиків війни, зокрема, для збільшення запасів газу в ПСГ України.

Заміна російських енергоносіїв. У 2022 р., після нападу росії на Україну, більшості європейців нарешті стало зрозуміло, що продовження імпорту вуглеводнів з РФ — це потурання агресору. Також дії Газпрому з обмеження/припинення поставок до Європи мережевого природного газу остаточно довели ненадійність російських поставок. Що ілюструє, наприклад, динаміка обмеження/припинення поставок газу по маршруту «Північний потік» в період з 1 червня по 26 вересня 2022 р. (див. рис. «Надходження російського газу по Північному потоку...»).

⁸⁷ Загальна сума, вже внесена до Фонду, наразі становить 155 866 812 євро, — Energy Community, <https://www.energy-community.org/Ukraine/Fund.html>.

⁸⁸ Джерело: на базі даних EnCs.

⁸⁹ Слід додати, що крім UESF, допомога українській енергетиці надходить від міжнародних фінансових організацій, таких як EBRD, USAID та World Bank. Зокрема, у рамках діяльності USAID американський уряд окремо виділяє кошти на відновлення енергетичної інфраструктури. Зокрема, USAID в лютому 2023 р. передана Україні мобільна електростанція вихідною потужністю 28 МВт, компанії General Electric Gas Power, <https://www.usaid.gov/news-information/press-releases/feb-07-2023-usaid-delivers-mobile-gas-turbine-power-plant-ukraine-meet-electricity-needs>.

⁹⁰ Джерело: CGS Strategy XXI на базі даних Nord Stream AG.

У результаті ЄС ухвалив стратегічне рішення замінити російський газ та інші енергоносії на енергетичному ринку. Проте заходи з заміни російського мережевого газу вимагають узгоджених солідарних дій і постійних політичних зусиль в багатьох секторах економіки, переговорів з альтернативними країнами-постачальниками, ведення діалогу з питань енергетичної солідарності та безпеки між ЄС та країнами-членами та Україною як кандидатом в члени ЄС.

Країни ЄС імпортували з росії у 2021 р. 155 млрд м³ природного газу, що становить

близько 45% загального імпорту газу і майже 40% його загального споживання. З росії надійшло близько 140 млрд м³ мережевого/трубопровідного природного газу (380 млн м³ на добу) і ще близько 15 млрд м³ у вигляді скрапленого природного газу (LNG).

Довгі роки залежність ЄС від російського газу була високою. Причому на обсяги імпорту не вплинули ні неодноразові припинення потоків російською стороною, ні збройне вторгнення 2008 р. в Грузію та 2014 р. в Україну (див. рис. «Залежність ЄС від російського газу...»).

У 2022 р. залежність зменшилась до 24,6% (дані за 11 міс. включно з рос. LNG), а в 1 кварталі 2023 р., за оперативними даними ENTSG, доля російського мережевого газу становила лише 5,76%. Водночас 30% газу надходило з європейських сховищ.

Скорочення поставок російського газу до Європи спонукало до зростання інвестицій в альтернативні джерела постачання та інфраструктуру LNG. За даними IEA⁹², світові потужності імпорту скрапленого газу у 2023 р. мають збільшитися на 119 млрд м³, а потужності експорту — на 12 млрд м³.

Для покращення поставок газу на європейський ринок створена і вже працює Енергетична платформа ЄС (Енергоплатформа)⁹³, яка відіграватиме ключову роль

у формуванні загального попиту на газ, координації використання інфраструктури, переговорах із міжнародними партнерами та у підготовці спільних закупівель природного газу та водню.

Енергетична платформа ЄС є добровільним механізмом координації, який забезпечує співпрацю у сферах, де ефективніше діяти скоординовано на рівні ЄС, а не на національному рівні. За допомогою Платформи країни ЄС можуть об'єднатися, щоб забезпечити доступне постачання енергії від надійних партнерів і на вигідних умовах.

Енергоплатформа також містить механізм урахування інтересів України. Зокрема, керівна рада платформи складається з представників Єврокомісії, всіх країн-членів ЄС,

⁹¹ Джерело: аналіз ЦГ «Стратегія XXI» на основі даних MEA та ін. зовнішніх джерел.

⁹² World Energy Investment 2023, <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023>.

⁹³ EU Energy Platform, https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform_en.

а також України (та інших представників Договірних сторін Енергетичного Співтовариства) для нагляду за процесом безпеки постачання, прозорості та солідарності.

Такий підхід може слугувати інструментом не лише посилення безпеки поставок, а також для уникнення ситуацій її погіршення, пов'язаних з російськими морськими газопроводами в Балтійському і Чорному морях, відмови від Трансбалканського маршруту.

Передбачається, що платформа використовуватиме для безпеки постачання чинні структури (газова координаційна група – GCG, мережа газових операторів – ENTSO-G) та діятиме через регіональні групи. Зокрема, Центрально-східна регіональна група (CERG) працює у координації з зацікавленими країнами ЄС та сусідніми договірними сторонами Енергетичного Співтовариства, включно з Україною та Молдовою. Обговорюються ключові питання співпраці регіону у сфері попиту на газ, потенціалу скорочення попиту, ефективного використання газової інфраструктури та варіантів заміни російських поставок газу.

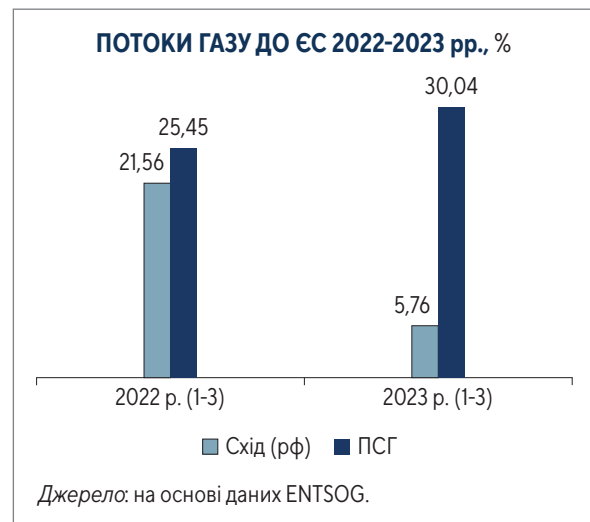
Надзвичайно важливим є створення в межах платформи Механізму спільних закупівель з відповідним ІТ-інструментом (AggregateEU)⁹⁴ для узгодження сукупного попиту на газ з найбільш конкурентоспроможними пропозиціями поставок для компаній ЄС та Енергетичного співтовариства. Російські⁹⁵ джерела постачання газу виключені з участі в Платформі.

Запаси газу в підземних сховищах (ПСГ) – визначальний фактор енергетичної безпеки. Рік повномасштабної війни ще раз довів стратегічну необхідність запасів природного газу. Збільшення запасів дозволяє компенсувати зменшення та ймовірне повне переривання потоків мережевого газу з росії, а отже кардинально посилити безпеку поставок.

З урахуванням нових загроз енергобезпеки, були внесені відповідні зміни і доповнення до європейського газового законодавства. Введені нові механізми гарантують заповненість сховищ відповідно до нормативів. Водночас жодна компанія не зможе забронювати сховища газу (ПСГ) та залишити їх невикористаними (як було раніше зі сховищами, які контролював Газпром).

Законодавчі зміни стосуються і України як невід'ємної і важливої частини газового ринку ЄС.

Вжиті заходи дозволили значно покращити надійність газопостачання. У кінці сезону закачування 7 листопада 2022 р. запаси газу в ПСГ ЄС становили 102,3 млрд м³ або 95,35% загальної робочої потужності сховищ, що було важливим фактором безпеки поставок газу в опалювальний сезон 2022–2023 рр. Наприклад, в січні–березні 2023 р. потік газу, який формували сховища, складав 30% загальних потоків газу на ринок ЄС⁹⁶. Тоді як потік мережевого газу, який надходив з рф, зменшився до 5,76%.

Як відомо, ПСГ України мають величезні потужності, які становлять близько третини наявних сховищ ЄС⁹⁷. Але станом на

⁹⁴ Prisma European Capacity Platform GmbH за контрактом з Єврокомісією впроваджує механізм AggregateEU. Механізм спрямований на узагальнення попиту на газ від компаній, ЄС або в країнах Енергетичного Співтовариства, і узгодження його з найбільш конкурентоспроможними пропозиціями поставок до наступного сезону заповнення ПСГ.

⁹⁵ COM (2022) 553 final, Communication from the Commission to ..., Energy Emergency – preparing, purchasing and protecting the EU together, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A553%3AFIN&pk_campaign=preparatory&pk_source=EURLEX&pk_medium=TW&pk_keyword=Energy&pk_content=Communication.

⁹⁶ ENTSG presentation “SoS updates”, Energy Community Secretariat, SEEGAS WS, 2023.

⁹⁷ Довідково: За даними GIE, в сховищах газу ЄС можуть зберігатися близько 107 млрд м³ природного газу (Working gas).

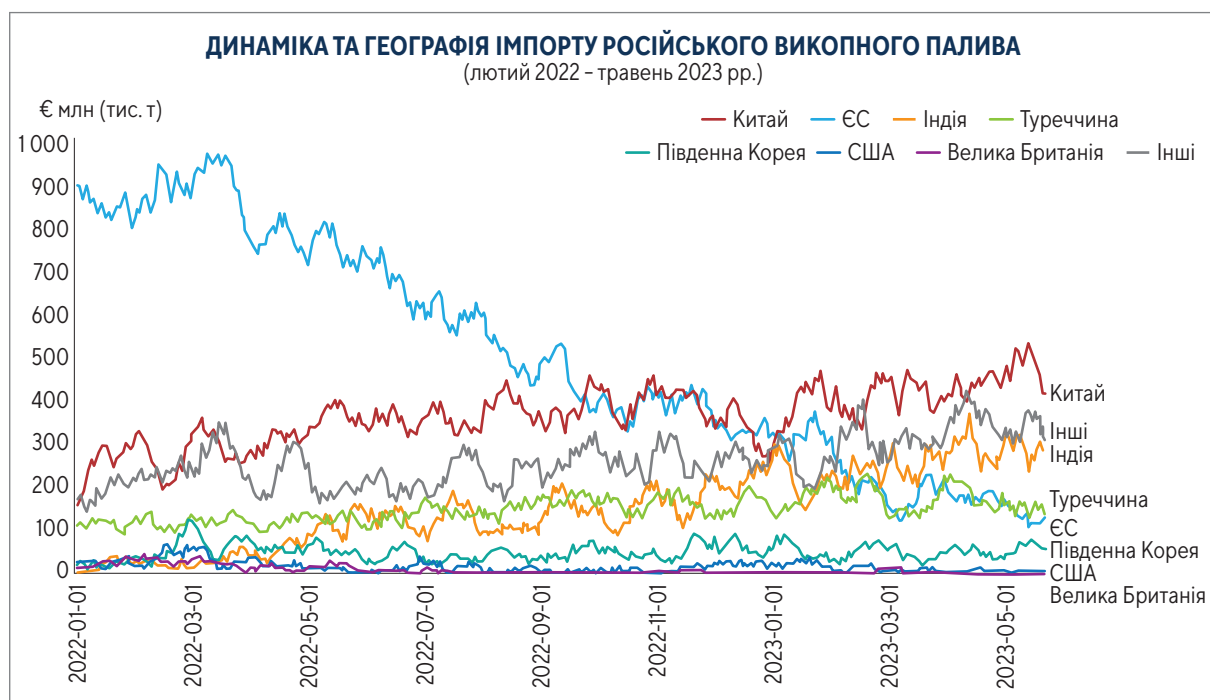
7 листопада 2022 р., (максимальний рівень сезону закачування) українські сховища були заповнені на 32,56% їх максимального робочого об'єму. Незалучені 68% сховищ – величезний резерв безпеки загальноєвропейського газового ринку. Питання вимагає вирішення зі стратегічними партнерами Європи. 22 травня 2023 р. Урядовий антикризовий енергетичний штаб з підготовки до опалювального сезону 2023-2024 рр. визначив, що потреб України «на початок наступного осінньо-зимового періоду запас газу в сховищах має складати понад 14 млрд куб. м». Отже, знову значні обсяги сховищ можуть залишитися незаповненими⁹⁸.

Співпраця з країнами, які продовжують розвивати торговельні відносини з агресором і не підтримують санкційний режим. Така співпраця потребує оновлення з урахуванням позиції цих країн до рф та російської війни проти України. Санкції ЄС та G7, України, інших країн проти енергетичного

сектора рф були запроваджені з метою позбавлення її ресурсів для ведення агресивної війни і є дієвим інструментом примусу кремля до миру.

Обмеження, введені щодо імпорту російських вуглеводнів, призвели до зникнення (вугілля) або суттєвого обмеження (газ, нафта) російського ресурсу на європейському ринку, хоча не ухвалено рішення щодо заборони LNG. Імпорт викопного палива до ЄС неухильно скорочується, починаючи з кінця березня 2023 р. У грошовому вираженні, імпорт скоротився удвічі порівняно з рівнем до вторгнення рф в Україну⁹⁹.

Одночасно імпорт російської нафти/нафтопродуктів до інших країн значно збільшився. У 2023 р. серед найбільших імпортерів російського викопного палива – Китай, Індія, Туреччина, Бразилія. За даними фінського інституту CREA географія імпорту змістилася в період з лютого 2023р. по травень 2023 р. (рис. «Динаміка та географія...»).

Джерело: CREA.

⁹⁸ Станом 21 травня 2023 р. сховища ЄС були заповнені на 66% (71.67 млрд м³). Згідно з вимогами регламенту ЄС, до кінця сезону закачування цей показник має становити не менше 90% (7 листопада 2022 р. цей показник становив 95%).

⁹⁹ Centre for Research on Energy and Clean Air (CREA).

Китай імпортує з росії сиру нафту, вугілля, нафтопродукти та хімікати, мережевий природний газ і LNG. Індія — переважно сиру нафту, вугілля, нафтопродукти та хімікати. Туреччина — нафтопродукти та хімікати, вугілля, сиру нафту та трубопровідний газ. Бразилія — нафтопродукти, хімікати, вугілля.

Співпраця між країнами в енергетиці ґрунтується на зацікавленості в імпорті/експорті енергоносіїв, технологій, трансформації електрогенерації, зокрема ВДЕ, збільшенні видобутку енергетичних матеріалів.

Україна може розвивати взаємовигідну торговельну співпрацю з важливими країнам Азії та Латинської Америки, використовуючи свій досвід в нафтогазовій, вугільній, ядерній промисловості. Співпраця має сприяти дружнім відносинам, але не повинна супроводжуватися проникненням компаній цих країн з посиленням економічного/політичного впливу.

Країни, які під час російської війни вступили в санкціїм нараховують імпорту російських вуглеводнів, поставляють енергетичне обладнання, інвестують в енергетичний сектор, наповнюють російський бюджет, а отже підтримують спроможність рф до агресії, не можуть бути стратегічними партнерами України. Отже, низка країн з наведеного вище переліку формальних

стратегічних партнерів, зокрема Китай, Індія, Бразилія, Туреччина не можуть вважатися стратегічними енергетичними партнерами України та й взагалі не підпадають під категорію стратегічних у широкому сенсі цього поняття. Також не відповідають в силу геополітичних та гео економічних реалій під категорію стратегічних партнерів в енергетиці дві країни Східного партнерства — Азербайджан та Грузія. Водночас така країна ЄС як Словаччина мала б розглядатися саме як стратегічний партнер з огляду на її значущість в реверсних поставаннях газу до України впродовж понад 10 років та з огляду на те, що Україна та Словаччина традиційно співпрацюють в забезпеченні поставання нафти та газу до ЄС зі Сходу.

Посилення взаємодії з міжнародними організаціями (ініціативами) з питань енергетики¹⁰⁰. Стратегічне партнерство передбачає координацію певних зовнішньополітичних кроків у сфері енергетики.

Діяльність в міжнародних організаціях — важливий інструмент для вирішення завдань з енергетики, зазначених в «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України»¹⁰¹ і нагальних проблем енергетики України, викликаних руйнівними діями агресора. Вони мають бути серед пріоритетних цілей української дипломатії.

Для досягнення енергетичних цілей у відносинах з партнерами мають бути застосовані інституційні можливості міжнародних організацій та ініціатив ЄС та країн-членів, такі як Угода про асоціацію та статус України як країни-кандидата, використання енергетичного виміру ініціативи Тримор'я¹⁰², «Східне партнерство», членство в Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства, спеціалізованих енергетичних організаціях таких як ENTSG, ENTSG, GIE, International Atomic Energy Agency — IAEA¹⁰³. Важливо просувати українські енергетичні цілі в організаціях громадянського суспільства та академічному середовищі стратегічних партнерів.

¹⁰⁰ П. 213 Стратегії ЗПД. Пріоритетними напрямками діяльності є зміцнення енергетичної безпеки України та розширення з цією метою взаємодії з міжнародними організаціями (ініціативами) з питань енергетики.

¹⁰¹ Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджено Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>.

¹⁰² Ініціатива Тримор'я, <https://3seas.eu/media/news>.

¹⁰³ International Atomic Energy Agency, <https://vienna.mfa.gov.ua/ustanovi-on-u-vidni/2716-iaea>.

ЕНЕРГЕТИЧНІ АСПЕКТИ, ВИЗНАЧЕНІ В «СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Пункт 9. «Геополітичне положення України робить її ... важливим енергетичним та логістичним хабом у регіоні»

Пункт 23. «Європейський «зелений» курс формує нову економічну парадигму в Європі, ... перетворюючи континент на кліматично нейтральний через мінімізацію використання викопних видів палива..»

Пункт 27. «Швидкий розвиток альтернативних джерел енергії обумовлює перегляд ролі традиційних енергоносіїв (вугілля, нафти і газу)»

Пункт 61. «Продовжиться координація дій із ключовими міжнародними партнерами, зокрема США та державами-членами ЄС, з метою запобігання намаганням РФ використовувати енергетичні ресурси та інфраструктуру їх постачання як інструмент тиску»

Пункт 62. «Україна залишатиметься надійним і відповідальним партнером ЄС у питанні транзиту газу, що слугуватиме гарантією зміцнення енергетичної безпеки Європи, розвиватиме стратегічне партнерство з ЄС в енергетичній сфері». «Буде продовжено роботу з метою забезпечення повної інтеграції енергетичних ринків України та ЄС».

Пункт 77. «Продовжиться співробітництво з ЄС та іншими договірними сторонами в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства»

Пункт 197. «Виходячи з економічних інтересів та прагнення бути частиною інфраструктурної та енергетичної мережі ЄС, пріоритетним є приєднання до ініціативи «Тримор'я»»

Пункт 207. «...сприяння диверсифікації маршрутів постачання/транзиту енергоресурсів в/через територію України, підтримуючи та розвиваючи пріоритетні трансдондонні інфраструктурні проекти у сфері енергетики»

Пункт 213. «Пріоритетними напрямками діяльності є зміцнення енергетичної безпеки України та розширення з цією метою взаємодії з міжнародними організаціями (ініціативами) з питань енергетики»

2.7. СОЦІАЛЬНИЙ ФАКТОР ЗОВНІШНІХ ВІДНОСИН

Забезпечення соціально-економічної стабільності в умовах війни, відновлення країни на основі проєвропейських реформ є нині базовим пріоритетом української влади та важливою складовою її зовнішньої політики на світовій арені. Масштабні процеси поточної та повоєнної відбудови України, подолання соціально-гуманітарних наслідків російської агресії обумовлені багатьма чинниками внутрішнього і зовнішнього характеру. Зокрема, ідеться про забезпечення безпеки, ефективність соціально-економічних реформ, обсяги та умови підтримки західних партнерів, наявність необхідних передумов відновлення, динаміку і характер процесів, що відбуваються в Європі та світі.

Але, очевидно, що основою відновлення економіки та стабілізації соціальної ситуації в країні є працездатне населення, кваліфіковані робочі кадри. Саме тому людський капітал — найважливіший фактор розвитку, його значні втрати в ході війни містять загрозу

уповільнення майбутнього економічного відродження та соціальної сталості.

Соціальні та гуманітарні наслідки війни. Російська інтервенція спричинила різке зростання соціальних та гуманітарних проблем, що посилюються з подальшою інтенсифікацією конфлікту¹⁰⁴. За оцінками УВКБ ООН, станом на червень 2023 р., 17,6 млн людей терміново потребують гуманітарної допомоги та захисту¹⁰⁵ (45% з них жінки, 23% — діти та 15% — люди з обмеженими можливостями). Одна з основних проблем — забезпечення безпечного доступу до районів, де продовжуються бойові дії, у т. ч. для міжнародних гуманітарних організацій.

У країні загострюються гуманітарні проблеми. Зокрема, масштабною є гуманітарна катастрофа на Півдні України, внаслідок руйнування окупантами греблі Каховської гідроелектростанції. Лише у Херсоні принаймні 2 200 людей були змушені залишити свої домівки. Обміління Каховського моря порушило водопостачання населених

¹⁰⁴ Загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні. — Центр Разумкова, 2022 р., https://razumkov.org.ua/images/2022/07/05/2022_ANALIT_ZAPIS.pdf.

¹⁰⁵ Гуманітарна ситуація в Україні. — УВКБ ООН, file:///d:/Downloads/UNHCR%20Ukraine%20Biweekly%20Update_5%20April%202023_Ukr.pdf.

пунктів з обох берегів Дніпра для близько 700 тис. осіб¹⁰⁶. За попередніми оцінками, довкіллю загалом завдано збитків на понад 55 млрд грн.

Людські втрати. Війна в Україні підсилила демографічну кризу, яка наразі є надзвичайно руйнівною для країни. За даними ООН, Україна є одним з лідерів за темпами скорочення населення. Ще й до повномасштабної війни населення України скорочувалося, народжуваність і тривалість життя були низькими порівняно з іншими європейськими країнами. Станом на початок 2023 р., в Україні чисельність наявного населення варіюється від 28 до 34 млн¹⁰⁷.

Негативний демографічний вплив війни на Україну вже помітний, хоча довгострокові ефекти важко передбачити¹⁰⁸. За експертними оцінками, населення України може скоротитися додатково ще на 24–33% залежно від тривалості війни¹⁰⁹. Причому оцінки не враховують такий додатковий фактор, як підвищення смертності через поранення, інфекційні хвороби та інші травми на фоні довгострокового впливу кризи системи охорони здоров'я в умовах війни.

Наслідком війни є зростання смертності. За оцінками ООН, з 24 лютого 2022 р. до 1 травня 2023 р. постраждали від бойових дій 23 375 цивільних осіб, серед них загинилих 8 709 осіб¹¹⁰. Серед 14 666 поранених — 431 хлопчик і 304 дівчинки. **Цифра, яку подає ООН, є дуже приблизною: до неї включені лише підтверджені втрати та немає даних з окупованих територій. Досі невідомо скільки українців загинуло у практично зруйнованих містах Сходу**

України. Значними є масштаби втрат ЗСУ за період війни.

Міграція та тимчасові переміщення.

Головний виклик, з яким треба працювати вже зараз — **еміграція з України**. Відтік людського капіталу є безпрецедентним: нині кількість біженців з України перевищила позначку 8 млн, причому жінки та діти становлять майже 90% біженців. Понад 4 млн біженців зареєстровані в ЄС відповідно до Директиви про тимчасовий захист, що дозволяє їм вибрати країну призначення і надає право працевлаштування.

Головною умовою повернення українських мігрантів є наявність безпечних та привабливих умов для життя, в т. ч. наявність роботи, житла та соціальної інфраструктури¹¹¹. Але слід брати до уваги, що за тривалий час перебування у країнах ЄС громадяни України поступово облаштовуються та асимілюються у приймаючих країнах. При цьому за умови продовження в Україні бойових дій, не можна виключати ще одну хвилю міграції.

Водночас спостерігається процес повернення біженців в Україну¹¹². Це певною мірою пов'язано з тим, що у багатьох країнах ЄС скорочуються та згортаються програми для біженців — українців намагаються перевести у статус працівників, а не біженців. Зокрема, у Польщі скасовують компенсації за житло, у Німеччині українців переводять із соціальних служб до центрів з працевлаштування¹¹³.

З іншого боку, у багатьох країнах ЄС спрощується працевлаштування для громадян України та визнання кваліфікацій,

¹⁰⁶ Україна — гуманітарний вплив та реагування, — OCHA, <https://reports.unocha.org/uk/country/ukraine>.

¹⁰⁷ Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів — демографи. — Укрінформ, 6 квітня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetstva-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html>.

¹⁰⁸ Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення. — Центр Разумкова, <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/22/2023-MATRA-I-KVARTAL-7.pdf>.

¹⁰⁹ Ukraine Crisis: Monitoring population displacement through social media activity/ Doug Leasure Leverhulme Centre for Demographic Science University of Oxford. 6 July, 2022 https://sicss.io/2022/materials/oxford/20220706b_SICSS_Ukraine_daily_population_estimates.pdf.

¹¹⁰ Ukraine: civilian casualty update 2 May 2023. Office of the High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/news/2023/05/ukraine-civilian-casualty-update-2-may-2023>, https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage.

¹¹¹ Настрої та оцінки українських біженців. — Центр Разумкова, https://razumkov.org.ua/images/2022/10/06/2022_ANALIT_ZAPIS_Mishchenko.pdf.

¹¹² Згідно з даними на вересень 2022 р., в Україну повернулися близько 5 млн громадян, які після початку війни виїхали до країн ЄС.

¹¹³ Що чекає українських біженців в Європі у 2023 році. — BBCNews Україна, <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64109032>.

особливо за дефіцитними для місцевих ринків праці позиціями — медики, інженери, водії тощо¹¹⁴. Імовірно, така ситуація сприятиме тому, що процес повернення українських громадян до України може уповільнитися. Тобто ті, хто не зможе чи не захоче знайти в Європі роботу найближчим часом повертатимуться в Україну, звичайно, якщо не буде загострення військової ситуації. Але з'явиться також значний прошарок тих, хто залишиться в ЄС, знайшовши роботу, садок, школу чи вищий навчальний заклад для дитини. Повернення цієї категорії громадян — під питанням.

Ринок праці. Ця сфера гостро відчуває наслідки війни, хоча й у 2023 р. ринок праці відновився майже на половину від довоєнного рівня. Якщо не забезпечити повернення біженців до України, кількість працездатного населення в Україні, за експертними оцінками, може скоротиться до 10–11 млн осіб¹¹⁵. Такої кількості людей недостатньо для підтримки сталого економічного зростання, навіть за наявності достатніх фінансових ресурсів на відбудову та розвиток. За розрахунками Мінекономіки, кожні 100 тис. осіб, які не повернулися до України, зменшують обсяг прогнозованого ВВП України на 0,5%¹¹⁶, і навіть попри відновлення українська економіка не зможе зростати швидше, ніж на 2% на рік. Хоча наразі не можна однозначно прогнозувати ситуацію з кількістю населення, яке залишиться в країні¹¹⁷. В Україні на ринку праці, скоріше за все, ситуація буде складніша, ніж в сусідніх країнах. Окрім того, ринок праці є розбалансованим. З одного боку, попит на робочу силу

зменшився через неможливість працювати в зонах бойових дій, зниження попиту на товари та послуги, проблеми із логістикою та невідомі майбутнього. З початком війни загальна кількість вакансій зменшилася у 25 разів порівняно з довоєнним часом та у 19 разів порівняно з 2022 р.¹¹⁸

З іншого боку, через масову мобілізацію, яка представлена в основному в сегменті робітничих кадрів та процеси еміграції в Україні виник кадровий дефіцит, особливо представників робітничих професій. Дефіцит робітників зараз на 20–25% більший, порівняно з 2021 р.¹¹⁹ Водночас на ринку праці зростає кількість працівників з обмеженими можливостями, а їх рівень працездатності та перелік робіт, які вони можуть виконувати, відрізняється від довоєнного періоду.

Хоча офіційно зареєстрований рівень безробіття знижується¹²⁰, Національний банк України оцінює рівень безробіття в країні на рівні 26%¹²¹. За прогнозами, надалі він знижуватиметься завдяки розширенню попиту на робочу силу на тлі поживлення економічної активності, оскільки роботодавці адаптуються до нових умов і потреба у персоналі поступово зростає. Очікується, що у 2024 р. рівень безробіття знизиться до 20%, а до 2025-го — до 17,6%. Однак безробіття залишатиметься вищим за свій природний рівень, з огляду на те, що процес відновлення виробничих потужностей і логістичних шляхів потребуватиме чимало часу.

Зростання бідності. Війна вплинула на зниження доходів громадян. Більшість

¹¹⁴ Europe is doing a good job helping refugees from Ukraine. — The Economist, https://www.economist.com/europe/2022/03/12/europe-is-doing-a-good-job-helping-refugees-from-ukraine?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand.pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gclid=EAlaIQobChMI2YLKsf-6_wIVXYKDBx3BJweqEAAAYASAAEgIXR_D_BwE&gclid=aw.ds.

¹¹⁵ Боротьба за людей: Україна програла битву, але має виграти війну. — Український інститут майбутнього, <https://uifuture.org/publications/borotba-za-lyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu/>.

¹¹⁶ Масштабна демографічна криза чекає на Україну, — Аргумент, <https://argumentua.com/novini/masshtabna-demograf-chna-kryza-cheka-na-ukra-nu>.

¹¹⁷ Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення. — Центр Разумкова, <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/22/2023-MATRA-I-KVARTAL-7.pdf>.

¹¹⁸ Аналітика ринку праці до та під час війни. — PRPortal, <http://prportal.com.ua/Peredovitsa/analitika-rinku-praci-do-ta-pid-chas-viyni-chas-rinku-shukacha-skinchivsy>.

¹¹⁹ Україна: від війни до миру та відновлення, травень 2023 р. — Центр Разумкова, <https://razumkov.org.ua/images/2023/06/08/2023-MATRA-MAY.pdf>.

¹²⁰ Загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні. — Центр Разумкова, https://razumkov.org.ua/images/2022/07/05/2022_ANALIT_ZAPIS.pdf.

¹²¹ Інфляційний звіт. Національний банк України.

підприємств не може забезпечувати зарплати на довоєнному рівні. Падіння зарплат у приватному секторі становило 25–50% порівняно з довоєнними показниками¹²². Зростає кількість підприємств, які урізали зарплати працівникам на 10–50%.

За оцінками Світового банку, рівень бідності в Україні зріс із 5,5% до 24,2% — за межею бідності опинилися 7,1 млн людей¹²³. Вплив війни посилив нерівність у суспільстві, зокрема за рахунок жінок, дітей та осіб з інвалідністю.

Фінансова та гуманітарна допомога.

Євросоюз став світовим лідером із надання допомоги Україні. Сума підтримки, наданої державами та інститутами ЄС, наблизилася до €67 млрд¹²⁴. Ці кошти було надано Україні переважно у вигляді кредитів на пільгових умовах. Сюди входить підтримка України з боку ЄС, держав-членів та європейських фінансових інститутів, а також ресурси, надані для допомоги державам-членам у задоволенні потреб українців, які рятуються від війни у ЄС.

За даними Кільського інституту, у загальному обсязі допомоги (військової, фінансової та гуманітарної разом узятих) ЄС та його країни надали Україні найбільшу допомогу, тоді як США надали найбільшу військову допомогу (загальний розмір допомоги від США оцінюється у \$77 млрд)¹²⁵.

Наразі в Україні соціальні програми, соціальні виплати та функціонування державного апарату фінансуються переважно за рахунок міжнародної допомоги. Внутрішні бюджетні надходження (податки, позики, доходи від приватизації тощо) спрямовуються на військові витрати. Так, за підсумками

2022 р., до загального фонду держбюджету надійшло 1 491 млрд грн. З цієї суми 480,6 млрд грн склала безоплатна міжнародна допомога у вигляді грантів. У 2023 р. з дефіциту держбюджету — 46% видатків буде також профінансовано коштом міжнародної допомоги.

За оцінками МВФ, у 2023 р. Україні може знадобитися \$3–5 млрд зовнішнього фінансування на місяць. Сума залежить від характеру бойових дій і макроекономічної ситуації в країні. За підсумками зустрічі міністрів фінансів і керівників центральних банків країн G7 (Японія, травень 2023 р.), обсяг міжнародних зобов'язань щодо економічної та бюджетної підтримки України на 2023 р. і початок 2024 р. збільшився до \$44 млрд¹²⁶.

Попри те, що ситуація в Україні оцінюється краще ніж очікувалось, західні аналітичні центри погоджуються, що у разі глобальної кризи Україна стикнеться зі значно більшими проблемами¹²⁷, і відповідно долати негативні наслідки країна також буде довше.

Єврокомісія виділила €516 млн на програми гуманітарної допомоги в Україні. Понад 88 тис. т допомоги (рятувального обладнання, продовольства та медикаментів) було доставлено в країну від держав-членів ЄС та партнерів через Механізм цивільного захисту ЄС¹²⁸. ЄС також успішно координував понад 1 700 медичних евакуацій українських пацієнтів для надання їм спеціалізованої медичної допомоги у лікарнях по всій Європі. ЄС підтримує відновлення пошкоджених шкіл в Україні на суму €100 млн, включаючи €34 млн із гуманітарного фінансування. Європейська комісія виділила близько €14 млн на закупівлю шкільних

¹²² Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 р. — Національний банк України, https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.

¹²³ Pawn shops and bread queues: poverty grips Ukraine as war drags on. — The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/30/ukraine-war-poverty-irpin-pawn-shops-bread-queues>.

¹²⁴ Commission pays a further €1.5 billion in macro-financial assistance to Ukraine, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/commission-pays-further-eu15-billion-macro-financial-assistance-ukraine-2023-03-21_en.

¹²⁵ Ukraine Support Tracker. — Kiel Institution for the World Economy, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>.

¹²⁶ G7 Finance Ministers and Central Bank Governors meeting communiqué, Niigata, Japan, 13 May 2023. — European Council, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/05/13/g7-finance-ministers-and-central-bank-governors-meeting-communique-niigata-japan-13-may-2023/>.

¹²⁷ Russian Invasion of Ukraine Impedes Post-Pandemic Economic Recovery in Emerging Europe and Central Asia. — The World Bank <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/10/04/russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-economic-recovery-in-emerging-europe-and-central-asia>.

¹²⁸ EU Civil Protection Mechanism, https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en.

автобусів та безпечну доставку українських дітей до школи.

Надання притулку і допомога українським мігрантам. ЄС надає підтримку тим, хто потребує притулку і допомагає тим, хто шукає безпечний шлях на Батьківщину. Єврокомісія також тісно співпрацює з сусідніми з Україною державами, щоб підтримати їх у забезпеченні захисту людей, які рятуються від війни. З метою подолання міграційної кризи та налагодження співпраці у сфері міграції у серпні 2022 р. було підписано Адміністративні домовленості щодо встановлення співробітництва між Єврокомісією та Державною міграційною службою України в рамках Європейської міграційної мережі (European Migration Network)¹²⁹. До цієї мережі Україна приєдналася у статусі спостерігача, що надає можливість ефективніше управляти міграційними потоками. Участь України у цих процесах дозволить синхронізуватися з міграційною політикою ЄС та, зокрема, зосередитися на заходах для подолання міграційної кризи, яка виникла у зв'язку з повномасштабною війною в Україні.

4 березня 2022 р. ЄС вперше активував Директиву про тимчасовий захист¹³⁰, яка включає право на житло, освіту, роботу, соціальне забезпечення, медичну допомогу. Це швидке рішення з боку ЄС запобігло виникненню прикордонної кризи та надало мільйонам українців негайний доступ до захисту, ринків праці та конкретних заходів підтримки. Внаслідок продовження бойових дій Єврокомісія ухвалила рішення продовжити дію Директиви тимчасового захисту для українців до березня 2024 р.

Станом на травень 2023 р., статусом тимчасового захисту в країнах ЄС скористалися 3,9 млн біженців з України¹³¹. Найбільше статусів тимчасового захисту надали Німеччина (1 067 755 осіб; 27% загальної кількості), Польща (976 575; 25%) та Чехія (325 245; 8%).

Зазвичай біженці потребують чималих видатків на їх утримання та адаптацію. Проте біженці з України стали винятком з цього правила. Хвиля біженців з України не схожа на попередні міграційні кризи, які спиткали Європейський континент у ХХІ столітті. Відмінність у тому, що більшість українських біженців — жінки працездатного віку з вищою освітою та їх діти¹³². Характерною особливістю хвилі українських біженців є значна частка серед них неповнолітніх. За розрахунками вона становить 28-44%. Це створює додатковий тиск на бюджети держав, оскільки їм необхідно здійснювати додаткові видатки на освіту українців та їх адаптацію.

Дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку за травень 2022 р. показало, що витрати на розміщення біженців в основних європейських країнах становили у середньому €11 577 на рік¹³³. У цю суму не включено пільги на транспорт, медичне обслуговування, освіту, вивчення місцевої мови та інші послуги. Якщо оцінювати розмір загальних витрат у різних країнах Європи, то можна побачити, що найбільше навантаження з утримання українських біженців лягло на країни-сусіди України, такі як Німеччина, Польща, Чехія та країни Балтії¹³⁴. Найбільші витрати на підтримку українських біженців здійснено у Польщі та Німеччині. За рік Польща витратила

¹²⁹ Підписання Адміністративних домовленостей є додатковим інструментом у синхронізації міграційної політики України та ЄС, — Денис Монастирський. — Портал МВС, <https://mvs.gov.ua/uk/news/pidpisannya-administrativnix-domovlenostei-jedodatkovim-instrumentom-u-sinxronizaciji-migracii-noyi-politiki-ukrayini-ta-jes-denis-monastirskii>.

¹³⁰ Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності занадсліди такого прийому. — Рада Європейського Союзу, https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf.

¹³¹ Temporary protection for persons fleeing Ukraine — monthly statistics. — Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics.

¹³² Українські біженці на кордоні: перший досвід спілкування. — Центр Разумкова, https://razumkov.org.ua/images/2022/08/01/2022_08_01_ANALIT.pdf.

¹³³ Housing support for Ukrainian refugees in receiving countries. — OECD, 27 July 2022, <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/housing-support-for-ukrainian-refugees-in-receiving-countries-9c2b4404/>.

¹³⁴ Вплив українських мігрантів на економіки країн реципієнтів. — Національний банк України https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf?v=4.

€12,07 млрд, Німеччина – €10,7 млрд, зі значним відривом Чехія – майже €3 млрд. Суттєва різниця між країнами спостерігається і за розміром фінансової підтримки на одного українського біженця. Найбільша сума витрачається у Німеччині (€449), Ірландії (€412), Фінляндії (€323), Данії (€323).

У 2023 р. ЄС та іншим приймаючим країнам доведеться вирішувати три основні проблеми, пов'язані з біженцями в контексті війни в Україні.

По-перше, країнам ЄС доведеться передбачати подальші сценарії зростаючого і, можливо, раптового припливу українських біженців. Цифри, представлені у різних сценаріях, варіюються від 500 тис. до 4 млн¹³⁵. Відповідно плани дій у надзвичайних ситуаціях мають бути адаптовані до цих прогнозів. Дані свідчать, що можливості прийому та розміщення біженців, а також системи охорони здоров'я, соціального забезпечення та освіти серйозно обмежені тогорічними прибуттями з України, а також припливом мігрантів з інших частин світу.

По-друге, країнам ЄС доведеться розширювати програми інтеграції українських біженців, які вже знаходяться в країнах ЄС. Соціально-демографічний склад та профіль українських біженців значно відрізняється від інших категорій біженців. Це призводить до особливих проблем та можливостей. Для досягнення максимальних результатів на ринку праці країни ЄС повинні будуть надавати цільову підтримку в галузі мовної підготовки, догляду за дітьми, підтвердження навичок та навчання на робочому місці.

По-третє, внаслідок того, що військові дії на території України, імовірно, не закінчаться до кінця року, інклюзія та інтеграція має стати наступним пріоритетом. Це дасть достатньо часу для розгляду того, що необхідно для розробки стратегій тимчасового захисту та вироблення підходу, який буде ретельно скоординований між державами-членами, а також з українською владою.

Підсумовуючи, слід зазначити, що стратегічно важливим для України є соціально-гуманітарний вимір співробітництва і партнерства з країнами ЄС у т. ч. у сфері міграції. Насамперед йдеться про Німеччину, Польщу, Чехію, країни Балтії, а також інші європейські країни, де перебуває значна кількість українських біженців. Очевидними пріоритетами у цій співпраці є як забезпечення прав, свобод і інтересів громадян України, які змушені шукати притулку в країнах Європи під час війни, так і поступове створення необхідних умов для їх повернення на батьківщину. Водночас співпраця з ЄС у сфері міграції є стратегічним пріоритетом для Києва в широкому сенсі через те, що закріплений в Конституції країни курс на набуття членства в ЄС передбачає імплементацію європейських норм і правил до національного законодавства та адміністративної практики, у т. ч. у сфері регулювання міграційних процесів.

ВИСНОВКИ

Війна в Україні вплинула на пріоритети української дипломатії на ключових зовнішньополітичних напрямках, що обумовлене у т. ч. характером позиціонування країн світу щодо російської агресії. Під час війни сформувався альянс країн-партнерів, солідарних з Україною, які здійснюють політичну, військову, соціально-економічну допомогу, підтримують її на міжнародних майданчиках, приєднуються до антиросійських санкцій тощо. Ядром цієї групи є держави колективного Заходу – країни ЄС, США, Канада, Велика Британія, а також Японія, Австралія, Нова Зеландія, Республіка Корея тощо. Важливо, що процес солідаризації з Україною і засудження країни-агресора поширюється у світі.

Водночас набуває актуальності питання щодо вдосконалення формального кола держав, відносини з якими нині мають стратегічний характер для нашої держави. Виглядає доцільним як чітке правове окреслення засад, цілей і механізмів міждержавних

¹³⁵ Migration Outlook 2023. – ICMPD, https://www.icmpd.org/file/download/58952/file/ICMPD_Migration_Outlook_2023.pdf.

відносин стратегічного рівня, так і правове унормування процедури визначення і запровадження формату стратегічного партнерства.

Країни колективного Заходу на політичному рівні продемонстрували дипломатичну солідарність і підтримку територіальної цілісності та суверенітету України. У сфері безпеки держави-союзники здійснили різноманітну воєнну допомогу Україні, сприяли комплексному переозброєнню української армії, її переходу на стандарти НАТО, організували підготовку особового складу ЗСУ, допомогли у розбудові українського ВПК, інтеграції до європейського і світового сектору військової промисловості.

Своєю чергою, обсяги, динаміка та структура економічної допомоги, бюджетної підтримки, взаємної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, економічних санкцій проти країни-агресора, підтримки українських реформ є важливими критеріями та показниками реальності відносин пріоритетного характеру та стратегічного партнерства перш за все з США, ЄС, Великою Британією, Канадою, Японією, Німеччиною, Францією, Польщею, Литвою, Румунією, а також з іншими країнами-членами ЄС та НАТО.

Пріоритетне значення мають економічні зв'язки України з ЄС. Інтеграція економіки України у велику економіку Євросоюзу створює додаткові конкурентні переваги для

країни. Україні важливо зберегти системну економічну солідарність з США та ЄС.

Важливе значення для України має енергетична співпраця з партнерами, яка набула характеру життєвої необхідності та виживання енергетичного сектору, отже стратегічного характеру. Боротьба з руйнівними наслідками агресії в електрогенерації, газовій сфері, видобуванні вуглеводнів визначили напрями та пріоритети стратегічної співпраці в цій галузі. Водночас країни, які під час російської війни всупереч санкціям нарощують імпорт російських вуглеводнів, поставляють енергетичне обладнання, інвестують в енергетичний сектор, не можуть бути стратегічними партнерами України.

Пріоритетне значення має забезпечення соціально-економічної стабільності в умовах війни, подолання соціально-гуманітарних наслідків російської агресії. Основою відновлення країни є працездатне населення, кваліфіковані робочі кадри, тому стратегічно важливим для України є соціально-гуманітарний вимір партнерства з країнами ЄС у сфері міграції. У першу чергу ідеться про Німеччину, Польщу, Чехію, країни Балтії, а також інші європейські країни, де перебуває значна кількість українських біженців. Очевидними пріоритетами у цій співпраці є як забезпечення прав, свобод і інтересів громадян України, які змушені шукати притулку в країнах Європи під час війни, так і поступове створення необхідних умов для їх повернення на Батьківщину.

III.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

У цьому розділі стисло узагальнюються результати досліджень, викладені в доповіді. Зокрема, окреслюються напрями та пріоритети військової дипломатії, що визначають характер і зміст системи зовнішніх відносин загалом та специфіку стратегічного партнерства України з державами світу. Виокремлюються особливості співробітництва з пріоритетними країнами-партнерами на різних напрямках в умовах воєнного стану. У розділі також міститься комплекс рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення і розвитку стратегічного партнерства в окремих сферах — нормативно-правовій, політико-безпековій, економічній, енергетичній, соціальній тощо.

3.1. РЕАЛІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКАХ

Війна прискорила прозахідну еволюцію зовнішньої політики України, значною мірою визначила спрямованість, характер і орієнтири діяльності офіційного Києва на світовій арені. У цей період сформувалася оновлена база нормативно-правових актів, серед яких насамперед слід відзначити «Стратегію національної безпеки України» (вересень 2020 р.) і «Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» (серпень 2021 р.), а також ряд інших актів і рішень української влади, сфокусованих на захисті країни від внутрішніх і зовнішніх загроз, опорі російській інтервенції, набутті членства в ЄС і НАТО.

Водночас трансформація зовнішніх пріоритетів, характеру і засобів національної

дипломатії в умовах війни відбувається на фоні та під впливом ескалації небезпечних взаємопов'язаних конфліктів — гострої конфронтації колективного Заходу і росії, спричиненої агресією кремля проти України, зростаючого протистояння США-Китай і глобального конфлікту демократичного світу і табору авторитарних країн.

Відтак, зовнішня політика Києва має враховувати, з одного боку, загальну геополітичну кон'юнктуру, світові тенденції та кризові явища. А з іншого — корегувати свої дії з урахуванням позицій і інтересів країн-союзників.

Серед основних завдань військової дипломатії слід визначити наступні: забезпечення обороноздатності, інституалізація української Формули миру, інтеграція до ЄС і НАТО, набуття безпекових гарантій, посилення

антиросійських санкцій, захист прав наших громадян за кордоном, залучення підтримки для відновлення країни тощо.

Згадані пріоритети та напрями воєнної дипломатії Києва загалом визначають як специфіку і спрямованість в цілому системи зовнішніх відносин України, так і характер розвитку і зміцнення партнерства на стратегічних напрямках зовнішньої політики України. У цьому контексті заслуговують на увагу наступні важливі тенденції.

З одного боку, широкомасштабна російська агресія призвела до трансформації принципів і мотивів стратегічного партнерства з огляду на сучасні потреби та цілі воєнної дипломатії. В умовах війни до важливих критеріїв союзницьких/стратегічних відносин України з державами світу можна віднести: наявність взаємних довгострокових інтересів, що ґрунтуються на цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини; політико-дипломатичну підтримку на державному рівні опору України російській агресії та засудження злочинів країни-агресора; воєнно-технічну, фінансово-економічну допомогу Києву (у т. ч. у складі групи «Рамштайн» і в рамках «Спільної декларації про підтримку України» G7); участь у міжнародному санкційному фронті; приєднання до «Кримської платформи» і платформи United for Justice (U4J) з організації міжнародного трибуналу з засудження країни-агресора тощо.

З іншого боку, на фоні війни в Україні відбулись суперечливі та неоднозначні процеси формування офіційних позицій країн світу щодо російської агресії та визначення відповідної моделі поведінки. У цьому плані світову спільноту можна досить умовно поділити на: а) країни-союзники, які здійснюють безпосередню різнобічну підтримку Україні та відстоюють її інтереси на світовій арені. Це альянс близько 60 країн. Ядро цієї групи — країни колективного Заходу, а також Японія, Австралія, Нова Зеландія, Республіка Корея тощо. До них приєднуються окремі країни з різних регіонів світу — зокрема, Гватемала, Коста-Ріка, Гайана та ін.; б) група країн, політично солідарних з Україною. Орієнтовно це понад 100 держав, які останнім часом підтримують в ГА ООН проукраїнські резолюції; в) «нейтральні» держави, які уникають самовизначення щодо війни в Україні, намагаються

підтримувати контакти з Україною і країною-агресором, закликаючи до «мирного врегулювання конфлікту». Це Китай, Індія, Бразилія, ПАР, Туреччина, ряд країн Африки, Латинської Америки, Близького Сходу; г) союзники агресора. Це обмежена група держав, до яких входять КНДР, Еритрея, Білорусь, Малі, Нікарагуа, Сирія, Іран.

Очевидно, що відповідна позиція тієї чи іншої країни у вирішальний для України період визначатиме надалі рівень і модель двосторонніх відносин.

Отже, з огляду на це, з переліку держав, визначених у чинній «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», до пріоритетних, стратегічно важливих для України держав можна віднести **США, Велику Британію, Польщу, Канаду, Німеччину, Францію, Литву, Японію, Румунію, Молдову**. Ця група країн під час війни виступила на підтримку України, засудила російську інтервенцію, запровадила санкції і здійснює різноманітну допомогу і підтримку Києву. Це послідовна проукраїнська позиція керівництва країн, яка впроваджується ними на світовій арені.

Своєю чергою, є підстави констатувати, що відносини з **Китаєм, Бразилією, Індією, Грузією** загалом не відповідають в нинішніх умовах рівню стратегічного партнерства. Потенціал стратегічного партнерства з **Туреччиною та Азербайджаном** значною мірою обмежується особливостями їх позиції щодо війни в Україні.

Реалії війни обумовили необхідність інвентаризації системи зовнішніх відносин, актуалізували питання щодо вдосконалення кола держав, співробітництва з якими має пріоритетний, стратегічний для України характер.

Узагальнюючи згадані вище регіональні та глобальні тенденції та процеси, пов'язані з війною в Україні, слід зазначити, що під час широкомасштабної російської агресії західний світ, насамперед США, Канада, Велика Британія, держави Євросоюзу (зокрема, Польща, Німеччина, країни Балтії, Франція, Чехія, Нідерланди та ін.), Японія, Австралія, Нова Зеландія, а також міжнародні інституції ЄС, НАТО, ПАРЕ, ГА ООН продемонстрували солідарність з Україною,

підтримку її територіальної цілісності, здійснили різнобічну допомогу у протистоянні країні-агресору.

Ця солідарність і підтримка здійснювалася на різних напрямках, серед яких можна відзначити наступні.

Політична сфера. Країни-союзники солідарно підтримували зусилля української дипломатії щодо відстоювання національних інтересів і лобювання пріоритетних тем на міжнародних майданчиках. За їхньою ініціативою активізувався процес політико-дипломатичної ізоляції країни-агресора, обмеження її участі у міжнародних контактах, позбавлення членства у регіональних і світових організаціях. Паралельно поширився процес політико-правової кваліфікації РФ як країни-терориста, ініційовано створення міжнародних механізмів притягнення Росії до відповідальності за злочини, скоєні проти України. Зокрема, восени 2022 р. ПАРЄ, Європарламент і Парламентська Асамблея НАТО оголосили Росію державою-спонсором тероризму.

Сфера безпеки. На цьому напрямі серед пріоритетних інтересів України у відносинах з країнами-союзниками слід виокремити: відновлення територіальної цілісності України; підвищення рівня обороноздатності держави, реформування і зміцнення сектору безпеки, всіх силових структур; забезпечення зовнішніх безпекових гарантій України на період її вступу до НАТО шляхом досягнення двосторонніх домовленостей у т. ч. в рамках Декларації G7; активізація військово-технічного співробітництва із західними партнерами щодо отримання від них допомоги в оснащенні Сил оборони. Безумовно, очевидним пріоритетом під час війни є військово-технічна допомога країнам-партнерів, що здійснюється у т. ч. в рамках міжнародної коаліції «Рамштайн». Водночас стратегічно важливе значення має підтримка у розбудові українського ВПК, інтеграція до європейського і світового сектору військової промисловості України, тобто формування потужної та стійкої оборонно-промислової бази.

Економічний напрям. Обсяги, динаміка та структура економічної допомоги, бюджетної підтримки, взаємної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, економічних санкцій проти країни-агресора, підтримки соціально-

економічних реформ є важливими критеріями та показниками реальних економічних відносин пріоритетного характеру та стратегічного партнерства. Отже, основна допомога економічного характеру надходить з боку США, ЄС, Великої Британії, Німеччини, Франції, Канади, Польщі, інших країн Європи, Японії, які мають відповідні ресурси та потенціал, чітку позицію щодо всебічної підтримки України.

Водночас стратегічним пріоритетом є економічні зв'язки України з ЄС. Інтеграція економіки України у велику економіку Євросоюзу створює додаткові конкурентні переваги особливо в умовах певної економічної автономії основних світових економічних гравців, забезпечення їх економічної безпеки у стратегічних галузях. Україні важливо зберегти та посилити трансатлантичну економічну солідарність з двома центрами сучасного світового господарства – США та ЄС. Ці напрями економічного партнерства та інтеграції є основними у тактичних і стратегічних інтересах України у найближчій та довгостроковій перспективі.

Енергетика. Партнерство у цій сфері передбачає координовану реалізацію спільної енергетичної політики, обмін технологіями, ресурсами та інвестиціями. Стратегічне партнерство у сфері енергетики спрямоване на підвищення енергетичної безпеки та забезпечення стабільного доступу до енергії для населення і промисловості країн-партнерів. Важливе значення для України має енергетична співпраця з партнерами, яка є не лише можливістю розвиватися, а набула характеру життєвої необхідності та виживання енергетичного сектору, а отже стратегічного характеру.

Боротьба з агресором та руйнівними наслідками в електрогенерації, газовій сфері визначили напрями та пріоритети стратегічної співпраці в цій галузі: прямі поставки обладнання, матеріалів для відновлення електроенергетики; модернізація енергетичної галузі, допомога переходу до відновлювальної, зеленої енергетики; фінансування видобування та імпорту природного газу та нафтопродуктів; санкційна політика проти агресора в енергетичній сфері; координація дій у сфері енергетики на міжнародній арені.

Водночас країни, які під час російської війни всупереч санкціям нарощують імпорт

російських вуглеводнів, поставляють енергетичне обладнання, отже підтримують спроможність РФ до агресії, не можуть бути стратегічними партнерами України.

Гуманітарна сфера. Пріоритетне значення має забезпечення соціально-економічної стабільності в умовах війни, подолання соціально-гуманітарних наслідків російської агресії. Очевидно, що основою відновлення країни є працездатне населення, кваліфіковані робочі кадри, людський капітал. Тому стратегічно важливим для України є співробітництво і партнерство з країнами ЄС у сфері міграції. У першу чергу йдеться про Німеччину, Польщу, Чехію, країни Балтії, а також інші європейські країни, де перебуває значна кількість українських біженців. У цьому контексті перед українською дипломатією постає подвійне завдання — з одного боку, йдеться про забезпечення прав, свобод і інтересів громадян України, змушених шукати притулку в країнах Європи під час війни. А з іншого — поступове створення спільно з країнами-партнерами необхідних умов для повернення наших громадян до України. З огляду на це виглядає актуальною розробка нових підходів та інструментів у сфері міграційної політики України.

Європейська та євроатлантична інтеграція¹. Є підстави констатувати позитивну динаміку та нову якість партнерства у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. На європейському напрямі до активу відносин Києва і Брюсселя слід віднести: отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС (червень 2022 р.); встановлення режиму безмитної торгівлі ЄС-Україна², що прискорює інтеграцію до внутрішнього ринку Євросоюзу; запровадження «безвізових режимів» на окремих секторальних напрямках співробітництва. Паралельно здійснюється виконання Угоди про асоціацію. Станом на 2023 р., Україна виконала 72% зобов'язань в рамках Угоди. Найбільшого прогресу

досягнуто у сферах: статистика та обмін інформацією, інтелектуальна власність, управління державними фінансами, юстиція, свобода, безпека, права людини тощо³.

Говорячи про актуальний порядок денний Україна-ЄС, слід відзначити, що в серпні 2023 р. Голова зовнішньополітичного відомства України Д. Кулеба під час зустрічі з керівниками МЗС Євросоюзу окреслив пакет спільних завдань Києва і Брюсселя, серед яких: збільшення експорту українського зерна, розширення кількості учасників Формули миру; повернення викрадених росією українських дітей; нарощування спільного виробництва зброї; відкриття до кінця 2023 р. переговорів про членство України в ЄС⁴.

Нині на євроінтеграційному напрямі основним завданням, яке має стратегічне значення для України, є завершення процесу виконання пакету рекомендацій Єврокомісії, що дає підстави розраховувати на започаткування нового етапу у відносинах Києва і Брюсселя — переговорного процесу про вступ України до ЄС, старт якого можна прогнозувати наприкінці 2023 р. — початку 2024 р. Зокрема, в серпні 2023 р. українська сторона зробила ряд важливих кроків в цьому напрямі — набув чинності важливий євроінтеграційний закон щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду суддів Конституційного Суду. Також ухвалено Закон «Про вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України».

Водночас потребує компромісного вирішення конфліктна ситуація довкола заборони українського агропромислового експорту з боку окремих країн ЄС (Польща, Угорщина, Словаччина).

Війна прискорила процеси євроатлантичної інтеграції України, додала нової якості партнерству Києва з НАТО. Як зазначалося,

¹ Більш детально див.: Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. Журнал «Національна безпека і оборона», № 1-2, 2023 р., с. 25-27, <https://razumkov.org.ua/images/2023/09/13/2023-MATRA-journa.pdf>.

² У червні 2023 р. ЄС продовжив ще на рік відміну всіх митних зборів, квот і заходів торговельного захисту щодо українського експорту.

³ Звіт про виконання Угоди про асоціацію за 2022 р. — Сайт Кабінету Міністрів України, https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf.

⁴ Кулеба перерахував задачі України та ЄС, які планують виконати до грудня. — Українська правда, 31 серпня 2023 р. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/08/31/7417880/>.

Альянс продемонстрував політичну солідарність і практичну підтримку України, сприяв просуванню її інтересів на світовій арені. Водночас слід підкреслити, що позиціонування НАТО щодо війни в Україні має обмеження і загалом зводиться до формули: «підтримка України, але не втручання». Таку позицію керівництво НАТО задекларувало на публічному рівні.

У першому півріччі 2023 р. офіційний Київ запровадив активну лобістську кампанію з просування ідеї пришвидшеного вступу України до Альянсу. У рамках цієї кампанії було укладено ряд двосторонніх декларацій з країнами-членами НАТО щодо підтримки членства України в Альянсі.

Підсумки Вільнюського саміту НАТО якщо і не виправдали максимальних очікувань Києва, але надали вагомий імпульс розвитку партнерства Україна-НАТО. Зокрема — надання воєнної допомоги, підвищення інституційного рівня партнерства, ухвалення «Спільної декларації про підтримку України» G7, яка започаткувала широкомасштабний процес укладення договорів про забезпечення довгострокової воєнно-технічної та фінансово-економічної допомоги.

Підсумовуючи, слід констатувати, що окреслені вище процеси, пов'язані з війною в Україні, актуалізують питання вдосконалення формального кола держав, відносини з якими, згідно з чинною «Стратегією зовнішньополітичної діяльності України» (серпень 2021 р.), мають пріоритетний, стратегічний характер для України. Але водночас слід мати на увазі принаймні дві важливі обставини. По-перше, на фоні швидкоплинних регіональних і глобальних процесів триває еволюція позицій країн світу, у т. ч. щодо війни в Україні. Зміцнюється альянс держав, солідарних з Україною у її протистоянні агресору. По-друге, очевидно, що інвентаризація відносин стратегічного характеру зовсім не означає дистанціювання або згортання контактів з іншими державами-партнерами. Тобто, з Індією чи Бразилією використовуватиметься інша

модель відносин ніж з Великою Британією або США.

Водночас, враховуючи попередній неординарний досвід використання інструментів стратегічного партнерства та сучасні реалії війни, виглядає актуальним чітке правове визначення засад, цілей і механізмів міждержавних відносин стратегічного рівня. Також потребує правового унормування процедура запровадження формату стратегічного партнерства на двосторонньому рівні.

3.2. ПРОПОЗИЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗМІЦНЕННЯ І РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

В умовах широкомасштабної війни одним з головних пріоритетів національної дипломатії є зміцнення і розвиток співробітництва з країнами-стратегічними партнерами у різних сферах, забезпечення спільної та консолідованої політики, спрямованої на ефективний опір російській агресії. Подвійною метою викладених нижче експертних рекомендацій є реалізація завдань воєнної дипломатії у відносинах з країнами-союзниками та підвищення ефективності стратегічного партнерства на двосторонньому рівні, а також активізація стратегічно важливих процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. З огляду на воєнні пріоритети і завдання зовнішньої політики, Україна має зосередити зусилля на наступних напрямках⁵.

Кроки у законодавчо-правовій сфері

✓ Реалії широкомасштабної російської агресії, нові геополітичні тенденції, у т. ч. позиціонування країн світу щодо війни в Україні актуалізують проблему осучаснення та оновлення базових зовнішньополітичних документів — зокрема «Стратегії національної безпеки України» і «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України». Ідеться про вдосконалення аналізу зовнішнього середовища, викликів і загроз, напрямів зовнішньополітичної діяльності. Доцільним є як визначення засад і принципів стратегічного партнерства, так і інвентаризація системи

⁵ Використовуються окремі пропозиції, які викладені у попередніх дослідженнях і залишаються актуальними. Зокрема, див.: Аналітична доповідь Центру Разумкова зовнішня політика України в умовах війни. Травень 2023 р. с. 14, <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/15/2023-MATRA-I-KVARTAL-6.pdf>; Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. Журнал «Національна безпека і оборона», № 1-2, 2023 р. — с. 28-29, <https://razumkov.org.ua/images/2023/09/13/2023-MATRA-journa.pdf>.

відносин пріоритетного характеру і кола стратегічних партнерів. Зокрема, в умовах війни основними критеріями визначення статусу особливого, пріоритетного (стратегічного) партнерства з державами світу є: їхня офіційна підтримка України та засудження російської агресії, воєнна, фінансово-економічна допомога, участь у санкційній політиці проти країни-агресора, приєднання до базових українських ініціатив — Формула миру, «Кримська платформа», утворення міжнародного трибуналу щодо злочинів російської агресії тощо.

У цьому контексті слід розглянути можливість підготовки компактного указу Президента, де стисло окреслити пріоритетні тактичні і стратегічні цілі та завдання зовнішньої політики (у т. ч. з урахуванням підсумків позачергової наради послів 2 серпня 2023 р.).

✓ В умовах війни об'єктивно виникає потреба суттєвого підвищення рівня конституційно-правового врегулювання інституту стратегічного партнерства України. З цієї метою пропонується доповнити Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» низкою положень, об'єднаних окремою статтею під назвою «Стратегічне партнерство України». Зміст цієї статті міг би бути наступним: «Стаття 11/1. Стратегічне партнерство України. Стратегічне партнерство України є невіддільною складовою її зовнішньополітичної діяльності, спрямоване на забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання взаємовигідного співробітництва з іноземними державами, міждержавними об'єднаннями та міжнародними організаціями на основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права, неухильного дотримання демократії, верховенства права, прав та свобод людини, суверенітету та територіальної цілісності країн, а також забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України.

Перелік стратегічних партнерів України визначається Указом Президента України та затверджується законом. Пропозиції щодо надання статусу кандидата у стратегічні партнери України подаються РНБО, міністерствами та іншими центральними органами

державної виконавчої влади, комітетом/комітетами Верховної Ради України, до відання якого/яких належать питання зовнішньої політики України, її інтеграції до ЄС, національної безпеки та оборони. Про припинення статусу стратегічного партнера України видається Указ Президента України, який затверджується окремим законом».

✓ У перспективі виглядає доцільним ухвалення Верховною Радою нового окремого Закону «Про засади зовнішньої політики», який враховує сучасні інтереси та пріоритети України на світовій арені, її зовнішньополітичне становище, геополітичні реалії та тенденції тощо.

Зовнішня політика і політика безпеки

✓ Активізації та зміцненню стратегічного партнерства з ЄС і НАТО сприятимуть наступні кроки. У відносинах з ЄС: а) з огляду на оцінки проміжного звіту Єврокомісії (квітень 2023 р.) забезпечити до жовтня 2023 р. виконання відповідних доручень РНБО України щодо завершення комплексу реформ та заходів з виконання пакету рекомендацій Єврокомісії. Зокрема, ідеться про законодавче впровадження окремих зауважень Венеційської комісії (10-13 червня 2023 р.) стосовно законів про національні меншини та масмедіа; вдосконалення діяльності антикорупційних органів; б) на основі результатів проведеного моніторингу/процедури самооцінки (self-screening) відповідності українського законодавства нормативному простору ЄС, розробити та запровадити цільову державну програму адаптації законодавства до норм ЄС. Загалом за попередніми оцінками, ідеться про 3 000 відповідних регуляторних і нормативно-правових актів Євросоюзу; в) забезпечити продовження реформ з імплементації положень Угоди про асоціацію Україна-ЄС, зосередивши зусилля на найбільш проблемних напрямках — транспорт, транспортна інфраструктура, фінансове співробітництво і боротьба з шахрайством, захист прав споживачів тощо; г) на підставі відповідного рішення Єврокомісії (вересень 2023 р.) ініціювати на двосторонньому рівні (і за участю Єврокомісії) переговори щодо розв'язання конфліктної ситуації з обмеженням імпорту української агропродовольчої продукції з боку

окремих країн ЄС — зокрема, Угорщини, Польщі, Словаччини; г) забезпечити політико-правові умови для започаткування переговорного процесу про вступ України до ЄС. Ініціювати відновлення практики спільних засідань Уряду та Єврокомісії, Верховної Ради і Європарламенту.

У сфері євроатлантичної інтеграції. Сприяти активізації інтеграційних процесів на євроатлантичному напрямі з огляду на підсумки Вільнюського саміту НАТО. З цією метою: а) активно використовувати новий інституційний механізм Рада Україна-НАТО для поглиблення партнерства з Альянсом у сфері безпеки, координації дій на світовій арені, з'ясування напрямів і пріоритетів внутрішніх реформ в Україні та спільного моніторингу ефективності їх реалізації. Досягти домовленості в рамках Рада Україна-НАТО щодо конкретних умов і параметрів набуття Україною членства в НАТО; б) забезпечити до кінця 2023 р. розробку річної дорожньої карти інтеграції до НАТО, яка має бути компактною, містити цілі та завдання, у т. ч. окреслені у «Спільній декларації про підтримку України» G7. Паралельно, при укладенні угод з країнами-партнерами про підтримку і допомогу у сфері безпеки передбачити в тексті положення про підтримку прискореної інтеграції України до Альянсу; в) не знижувати темпів й інтенсивності політико-дипломатичного впливу на євроатлантичну спільноту в рамках запровадженої офіційним Києвом системної кампанії просування ідеї членства України в НАТО, до якої залучені гілки української влади, політичні сили, громадські інституції, ЗМІ.

✓ Вагомим елементом інституалізації та договірно-правового вдосконалення відносин пріоритетного/стратегічного партнерства України з країнами світу є укладення пакету угод про підтримку і допомогу у сфері безпеки. У цьому контексті доцільно до кінця 2023 р. узгодити з групою держав (станом на серпень — 26) двосторонні міждержавні угоди щодо комплексної підтримки та допомоги у сфері безпеки в рамках Декларації G7. Завершити в першу чергу відповідні переговори з США, Великою Британією, що були розпочаті у серпні 2023 р. (особливої актуальності набуває укладення і ратифікація відповідної угоди з Вашингтоном з огляду на наближення президентських виборів в США). У цих

документах: по-перше, зафіксувати стратегічні інтереси та максимально конкретизувати довгострокові потреби України щодо: а) постачання зброї та сучасного військового обладнання (насамперед ППО, далекобійна артилерія, літаки F-16); б) підтримки, модернізації та інтеграції українського ВПК у західний оборонний сектор, створення з державами-партнерами спільних підприємств з виробництва боєприпасів і військової техніки; в) прискорення і завершення процесу переходу українського оборонного сектору на стандарти НАТО; г) розширення програм тренування і навчання ЗСУ; г) забезпечення фінансової та технічної підтримки для відновлення України тощо.

По-друге, розробити чіткий план з реалізації зобов'язань української сторони, визначених в Декларації G7, зокрема, стосовно забезпечення прозорості та підзвітності щодо партнерської допомоги; реалізації реформ правоохоронних органів, судової системи, боротьби з корупцією; посилення демократичного цивільного контролю над ЗСУ тощо.

✓ Паралельно, на фоні цього переговорного процесу необхідно на двосторонньому рівні та в рамках міжнародних організацій продовжувати та зміцнювати військово-технічне співробітництво з іншими країнами-союзниками з різних регіонів світу (зокрема, Австралія, Республіка Корея) для постачання озброєнь для України за необхідною номенклатурою.

✓ Важливою складовою зовнішньої політики офіційного Києва і чинником зміцнення відносин з державами світу (у т. ч. стратегічно важливими для України) є триваючий процес утвердження і формалізації української Формули миру. У цьому напрямі необхідно продовжити та інтенсифікувати політико-дипломатичну кампанію щодо організації Глобального саміту Формули миру, який планується провести восени 2023 р. Забезпечити залучення до цього процесу представників гілок влади, політичних сил і громадських організацій України. Активніше використовувати інструменти публічної дипломатії для просування і популяризації складових Формули миру насамперед на проблемних напрямках — Латинська Америка, Африка, Близький Схід, Індो-Тихоокеанський регіон,

Центральна Азія. Ініціювати проведення наступного раунду міжнародних консультацій щодо Формули миру з можливим підвищенням рівня учасників (голови МЗС). На двосторонньому рівні активізувати процес приєднання якомога більшого числа держав світу до окремих складових Формули миру (нині понад 140 країн та міжнародних організацій тією чи іншою мірою підтримали український мирний план).

✓ Зосереджувати зусилля на зміцненні міжнародної коаліції країн, які підтримують Київ у протистоянні країні-агресору. У цьому плані доцільно, з одного боку, активізувати співпрацю у регіональних форматах співробітництва, у т. ч. ОЧЕС, «Люблінський трикутник», українсько-турецька «квадрига», діалогова платформа Україна-Молдова-Румунія тощо. А з іншого — забезпечити політичну, організаційно-ресурсну підтримку реалізації «азійської», «латиноамериканської», «африканської» стратегії МЗС, у т. ч. забезпечити відкриття нових посольств України на африканському континенті. Зміцнювати на цих напрямках координацію дій з дипломатичними відомствами країн колективного Заходу.

✓ Спільно з країнами-партнерами зосередити подальші політико-дипломатичні зусилля на глобальній ізоляції путінського режиму і політико-правовому засудженні злочинів країни-агресора. Важливо лобювати на різних рівнях двосторонніх відносин ініціативу створення спеціального міжнародного трибуналу та максимально розширювати відповідну групу країн United for Justice (U4J), до складу якої входять 37 держав, які підтримують цю ініціативу. Узгодити з провідними країнами-союзниками компромісну модель міжнародного трибуналу.

Економічні пріоритети на стратегічних напрямках

Одним з головних завдань української дипломатії є акумуляція в рамках партнерства з провідними країнами світу — союзниками України та міжнародними інституціями (у т. ч. в рамках створених фондів) необхідних ресурсів для подальшої стабілізації внутрішньої соціально-економічної ситуації у країні та поступового відновлення зруйнованої інфраструктури. З метою посилення та зміцнення

розвитку стратегічного партнерства України в економічній сфері необхідно на поточному етапі:

✓ продовжити системну діяльність із залучення всебічної економічної підтримки партнерами України, розширення кола країн та міжнародних організацій, які надають допомогу, забезпечити ефективне використання кредитних та грантових ресурсів (зокрема, організувати ефективну апробацію та узгодження з країнами-партнерами розробленої українською стороною системи DREAM, яка має забезпечити прозорість і підзвітність проєктів відновлення);

✓ за сучасних умов принципово важливим для України є збереження та підсилення трансатлантичної економічної підтримки країни. Її зменшення або порушення балансу з боку стратегічних партнерів матиме негативні наслідки для України у всіх сферах. З іншого боку, така підтримка повинна бути синхронізована з мобілізацією внутрішніх ресурсів, ефективним використанням внутрішніх та зовнішніх факторів економічного розвитку країни в умовах війни, подальшими економічними реформами з урахуванням особливостей воєнного стану;

✓ розробити концепцію зовнішньоекономічної діяльності України в умовах воєнного стану з акцентом на забезпечення економічної безпеки країни, відновлення економічного потенціалу на основі співпраці та інтеграції перш за все зі стратегічними партнерами, збереження традиційних та пошуку нових ринків для української продукції. Така концепція вже зараз може змістовно орієнтуватися у т. ч. на цілі, принципи, механізми подолання кризових явищ у сфері міжнародної торгівлі, які запропоновано у Новій торговельній стратегії ЄС (2021 р.). Концепція повинна також охоплювати орієнтири для економічної політики країни й у сферах міжнародного руху послуг, іноземних інвестицій, робочої сили, інтелектуальної власності тощо;

✓ підтримувати процес подальшого поглиблення та розширення міжнародних економічних санкцій стратегічними партнерами проти агресора з акцентом на звуження можливостей обходу або уникнення санкцій,

активне застосування вторинних санкцій. Наразі значний потенціал поглиблення економічних санкцій зберігається для сфер російського енергокомплексу, оборонної промисловості, фінансів, активів в інших країнах;

✓ активізувати процеси реалізації Угоди про асоціацію України з ЄС, подальшу торговельну лібералізацію, секторальну та регуляторну інтеграцію з Брюсселем, забезпечити виконання передумов початку переговорів щодо вступу країни до ЄС. У рамках євроінтеграційних процесів слід зосередити зусилля на наступних напрямках: а) здійснювати подальше інституційне поглиблення та розвиток інтеграції України в основних сферах економічної взаємодії з ЄС, зокрема енергетичній, промисловій, авіаційній, цифровій, аграрній, транспортній, міграційній та ін., а також у сфері спрощення митного контролю. Забезпечити прискорення інтеграції України до програми «Цифрова Європа»; б) забезпечити реалізацію Плану пріоритетних заходів щодо інтеграції до внутрішнього ринку Євросоюзу, який має містити: запровадження спільних виробничо-промислових, інфраструктурних проєктів; здійснення ефективної інвестиційної політики ЄС на українському напрямі; розширення доступу українських компаній на національні ринки послуг країн-членів ЄС; в) вжити заходів для створення необхідних умов для підписання Угоди з ЄС про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів; г) здійснювати спільний з інституціями ЄС моніторинг та пошук можливостей для інвестиційного співробітництва в умовах зовнішньої агресії.

Енергетична складова стратегічного партнерства

Енергетичний сектор України має ключове значення у здійсненні ефективного опору російській агресії, забезпеченні внутрішньої стабільності України, відновленні її економічного потенціалу. У цьому контексті важливим є посилення ролі країн зі статусом стратегічних партнерів України у процесах відновлення, реконструкції та модернізації української енергетики, забезпечення безпеки

поставок енергоресурсів. Формула «стратегічне партнерство» в енергетиці має означати набагато більше ніж «сусідське партнерство» або «взаємовигідна торгівля».

✓ Основні завдання України в енергетичній співпраці зі стратегічними партнерами: а) вирішення проблем, які постали перед країною: відновлення і модернізація енергетичної галузі; максимальне уникнення на європейському ринку російського викопного палива (газу, нафти, вугілля), ядерного палива; посилення енергетичної ефективності; б) об'єднання зусиль у реалізації спільних задач переходу від спалення вуглеводнів до зеленої енергетики майбутнього. Це передбачає комплекс дій, зокрема виготовлення та впровадження принципово нового обладнання, нових методик, змін законодавства тощо.

✓ Для досягнення енергетичних цілей в контактах з партнерами мають бути застосовані інституційні можливості міжнародних організацій та ініціатив ЄС та країн-партнерів.

✓ Стратегічне партнерство має допомагати відновленню та модернізації енергетики, сприяти інвестиціям в енергетику України⁶, допомагати подальшому просуванню країни як важливого повноправного учасника газового/енергетичного ринків ЄС.

✓ Країни, які не підтримують Україну в захисті від агресії, можуть бути важливими торговельними партнерами (енергетичне обладнання, матеріали тощо).

✓ Українські ПСГ — величезний резерв безпеки загальноєвропейського газового ринку. Повне залучення їх можливостей для створення стратегічного резерву ЄС значно посилить стійкість європейського газового ринку. Питання заслуговує на постійну увагу і просування у відносинах зі стратегічними партнерами Європи. Враховуючи, що в ЄС та Німеччині остерігаються можливих руйнацій ПСГ ударами з повітря, українська сторона може вимагати додаткових засобів ППО для прикриття цих об'єктів.

⁶ У світі у 2023 р. ~\$2,8 трлн планується інвестувати в енергетику: (i) 1,7 трлн \$ — чисті технології (відновлювані джерела енергії, електромобілі, атомну енергетику, мережі, зберігання, паливо з низьким рівнем викидів, підвищення ефективності теплових насосів); (ii) >1 трлн \$ на вугілля, газ і нафту. — World Energy Investment 2023, <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023>.

✓ У рамках стратегічного партнерства варто активізувати заходи із захисту критично важливої енергетичної інфраструктури, включно з морськими газопроводами, підводними кабелями та інфраструктурою морських портів.

✓ Важливо взаємодіяти зі стратегічними партнерами щодо відмови від поставок російського LNG, а також мережевого газу за допомогою російських морських газопроводів, беручи до уваги ймовірність їх використання для військових, розвідувальних цілей, перешкоджання навігації та навмисні підводні вибухи газопроводів.

✓ Активізувати взаємодію з партнерами щодо зупинення/обмеження співпраці з «Росатом» та її дочірніми структурами.

Соціальна сфера. Міграційний напрям

Актуальним завданням є зосередження політико-дипломатичних зусиль на зміні філософії та тактики фінансово-економічної допомоги Україні з боку держав-союзників. Ідеться про переорієнтацію на масштабне відродження модернізованої розвиненої України на основі сучасних передових технологій і практик. У цьому плані видається важливим активне лобювання процесів створення міжнародного механізму відшкодування збитків, завданих російською агресією, зокрема, розробка юридично-правових засад конфіскації заморожених в різних країнах світу понад €300 млрд фінансових активів країни-агресора.

Серед ключових напрямів в цій сфері має бути: а) розробка та ефективне запровадження нової комплексної міграційної політики України; б) зміцнення партнерства у сфері міграції.

Нова міграційна політика має містити наступні складові:

✓ Створення зовнішніх і внутрішніх умов з метою збереження працездатного населення країни, кваліфікованих робочих кадрів, людського капіталу для перемоги у війні та масштабного повоєнного відновлення країни. Забезпечити за допомогою країн-союзників поетапне формування необхідних безпекових, соціально-економічних,

гуманітарних умов і перспектив для повернення українських біженців.

✓ Розробити Державну програму створення нових робочих місць, складовою якої є запровадження державної системи забезпечення потенційних переселенців пакетом базових умов: житло, робочі місця, освітні послуги, професійна підготовка, а також система перенавчання працівників, зорієнтована на найбільш активний післявоєнний період сектори — будівництво, машинобудування, охорона здоров'я, інформаційні технології тощо.

✓ Ухвалити Державну програму «Продуктивність праці та підтримка зайнятості» з визначеними показниками зростання продуктивності праці як за окремими галузями, так і в економіці загалом. Для відновлення економіки необхідні випереджаючі темпи зростання продуктивності праці.

✓ Забезпечити створення і запровадження цільової програми залучення української діаспори. Ця програма мала б координувати діяльність дипломатичних представництв України, організацій діаспори (Світовий конгрес українців) з метою реалізації зовнішньополітичних завдань України, зокрема у контексті просування українських ініціатив, протидії російській пропаганді, посилення політичного та санкційного тиску на державу-агресора, просування українських наративів та іміджу України за кордоном.

Зміцнення співробітництва і партнерства у сфері міграції. З урахуванням того, що тривале переміщення, а також подальший відтік людей з України залишається реалістичним сценарієм як на 2023 р., так, імовірно, і на 2024 р., запровадити заходи зміцнення координації з міграційною політикою ЄС, зокрема через участь в Європейській міграційній мережі.

З огляду на масштаб міграційних проблем доцільно ініціювати створення постійної діалогової платформи з міграційних проблем на рівні Уряд-Єврокомісія, серед завдань якої мали би бути розробка та укладення відповідних рамкових угод, домовленостей щодо забезпечення соціального захисту і задоволення національно-культурних і мовних потреб українських вимушених переселенців.

Ідеться у т. ч. про: а) програми та політики взаємовідносин між біженцями та їх громадами, громадянським суспільством та державами, що приймають; б) забезпечення раннього доступу до ринків праці для біженців, особливо в короткостроковій перспективі.

Стратегічним пріоритетом є зміцнення двостороннього співробітництва і партнерства у сфері міграції, в першу чергу з країнами ЄС — Німеччина, Польща, Чехія, країни Балтії, а також з іншими європейськими країнами, де перебуває значна кількість українських біженців. Це співробітництво має бути зорієнтоване на забезпечення прав, свобод і інтересів українських громадян, збереження їх національної ідентичності, а також на поступове створення умов для їх повернення на Батьківщину. У цьому плані важливим є як удосконалення

договірної-правової бази з державами-партнерами у сфері трудової міграції, так і забезпечення комплексу умов для повернення біженців на Батьківщину та їх подальшої безперешкодної реінтеграції в українське суспільство.

Очевидно, що викладені вище пропозиції та рекомендації не охоплюють усіх сфер і напрямів розвитку співробітництва з країнами-партнерами, які мають для України пріоритетне значення. Але окреслені заходи та ініціативи мають важливе значення для забезпечення опору російській агресії, зміцненню внутрішньої стійкості та розвитку країни в умовах війни. Загалом йдеться про сприяння подальшому поглибленню партнерства з ключовими державами-союзниками в різних сферах, активізацію руху України на європейському та євроатлантичному напрямках.

УКРАЇНА НА СВІТОВІЙ АРЕНІ: НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ І СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

(Заочний круглий стіл представників влади
і незалежних експертів)

Цей заочний круглий стіл був проведений в червні 2023 р. в рамках проекту Центру Разумкова «Стратегічні партнери України», який здійснювався за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні¹.

Діалог представників органів влади і неурядових експертів був сфокусований на пріоритетах і основних завданнях української дипломатії в умовах війни, інтересах держави, що є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями. Учасники дискусії згодні з тим, що топ-завданням політики Києва на світовій арені є забезпечення зовнішніх умов для ефективного опору російській інтервенції, насамперед — постачання озброєння для ЗСУ.

Актуальність теми стратегічного партнерства обумовлена багатьма чинниками. За період широкомасштабної агресії сформувалася коаліція держав, які солідаризуючись з Україною, здійснюють всебічну допомогу і підтримку нашій країні, засуджують російську інтервенцію. Деякі представники світової спільноти дистанціюються від війни в Україні, займають «нейтральну», псевдомиротворчу позицію. Водночас російська агресія поглибила вододіл між цивілізованим демократичним світом і табором авторитарних держав. І цей процес надалі визначатиме динаміку і специфіку геополітичної ситуації у світі.

У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (2021 р.) окреслене коло країн, відносини з якими мають для нашої держави пріоритетний, стратегічний (глобальний) характер. Очевидно, що війна внесла корективи у цей перелік, обумовила необхідність інвентаризації і вдосконалення політики України на ключових зовнішньополітичних напрямках. У рамках невеликих інтерв'ю учасники заочного круглого столу виокремлювали основні засади стратегічного партнерства, відзначали шляхи оптимізації відносин з країнами світу, окреслювали коло держав-союзників, відносини з якими мають пріоритетний характер.

Зрозуміло, що в цьому заочному діалозі неможливо охопити всі сфери і напрями діяльності нашої країни на світовій арені, але думки та оцінки фахівців дають уявлення як про проблеми і пріоритети української зовнішньої політики, так і про заходи, яких необхідно вжити для її вдосконалення і зміцнення.

¹ В інтерв'ю учасників цього заочного круглого столу зберігається стилістика, авторські особливості текстів, зокрема, розбивка двох запропонованих загальних питань на окремі більш детальні питання.

УКРАЇНЬСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ОРІЄНТУЄТЬСЯ НА ВЗАЄМОВИГІДНУ СПІВПРАЦЮ ТА РЕАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Дмитро КУЛЕБА,

Міністр закордонних справ
України

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритетами української дипломатії? Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами та міжнародними організаціями?

Під час війни пріоритетом номер один залишається постачання зброї. Вже другий рік поспіль це щоденне завдання всієї команди Президента В. Зеленського, в якому кожен має свою ділянку фронту. До завдань Міністерства закордонних справ входить насамперед розблокування політичних рішень про надання нових типів зброї, політичне прискорення виконання домовленостей, налагодження системної оборонної взаємодії з партнерами.

На початку великої війни перед нами стояло грандіозне завдання розблокувати «Велику сімку» іноземної зброї, необхідної для перемоги. Це протитанкова зброя, бронетехніка та артилерія натівських калібрів, західні РСЗВ, сучасні комплекси протиповітряної оборони, західні танки, далекобійні ракети та сучасна бойова авіація.

За ці п'ятнадцять місяців ми політично розблокували усі ці напрями. Причому кожні переговори — від протитанкової зброї до систем Patriot і літаків — починалися з твердого «ні» з боку партнерів, а завершувалися «так». В цьому і полягає магія дипломатії: відчиняти зачинені двері, знаходити аргументи та пробивати стіни.

Нині, після зняття всіх «табу» щодо зброї, місія МЗС полягає насамперед у тому, щоб пришвидшувати виконання ухвалених рішень, розв'язувати політичні проблеми, якщо вони виникають.

Крім того, українські дипломати вже сьогодні працюють на стратегічну перспективу — **зміцнення довгострокових оборонних спроможностей нашої держави та посилення ролі України як нової військової сили.** Наша оборона не має залежати лише від політичних рішень партнерів. Україна повинна мати потужну «оборонку», яка спирається як на власні ресурси, так і на технології партнерів і спільні проекти.

Вже сьогодні ми активно розвиваємо партнерства у галузі ОПК з державами-членами НАТО та іншими союзниками. Нам потрібна абсолютна впевненість, що українська армія матиме всі необхідні засоби для успішних наступальних операцій та оборони українських кордонів як на нинішньому етапі, так і після перемоги. Одним лише випрошуванням зброї цього не досягти, потрібне системне виробництво.

Разом з 20 європейськими країнами-партнерами Україна вже запустила спільне виробництво боєприпасів 155-го калібру. На початку року я зустрівся з генеральним директором збройового концерну Rheinmetall. Ми обговорили збільшення оборонного виробництва для України, забезпечення українських військових більшою кількістю танків та бронетехніки. У лютому ми з німецькою колегою А. Бербок провели на полях Мюнхенської безпекової конференції історичну зустріч оборонних промисловців України та Німеччини.

Україна готова створювати нове виробництво на своїй території та навіть викупувати заводи на території європейських країн для використання під українські потреби.

Ця системна робота має далекосяжні цілі. Після перемоги Україна буде проєктувати свою військову силу та відіграватиме принципово нову роль на глобальній арені. Наша держава стане провідним гравцем на глобальному ринку озброєнь, експортером військових компетенцій та безпеки.

Другим пріоритетом є прискорення вступу нашої держави до ЄС та НАТО. Україна є частиною Заходу і має бути закріплена в західних військово-політичних структурах. **Ключові завдання зараз — зробити крок до членства України в НАТО на саміті у Вільнюсі та розпочати переговори про вступ до ЄС до кінця року.**

Доводимо союзникам НАТО, що реальність 2023 року докорінно відрізняється від реальності 2008 року. Відповідно і стратегія та підходи Альянсу щодо вступу України не можуть орієнтуватися на застарілі реалії п'ятнадцятирічної давнини. Сьогодні Україна є донором безпеки для євроатлантичної спільноти, надійним та досвідченим союзником на східному фланзі НАТО. Наша держава є можливістю, а не проблемою; рятівником, а не жертвою. Сьогодні ми захищаємо НАТО та посилюємо Альянс безцінним досвідом. Час закріплювати нову реальність конкретними кроками.

Третім важливим пріоритетом є просування Формули миру Президента Зеленського та розширення коаліції на її підтримку. Ми переконані, що наші партнери в Африці, Азії та Латинській Америці зацікавлені у підтримці Формули миру, оскільки вона передбачає відновлення справедливого миру на основі принципів Статуту ООН. Нині ми чуємо чимало мирних ініціатив з різних куточків світу. Але наша позиція чітка та справедлива: війна відбувається на українській землі та приносить найбільше лиха українцям, тому і в основі мирного процесу має бути саме українська Формула миру.

Четвертим пріоритетом є курс на відкриття нових горизонтів у країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Українська дипломатична активність у цих регіонах вже досягла безпрецедентного рівня і продовжить збільшуватися. Сьогодні українські дипломати повертаються туди, де Україна з радянських часів рухалася лише за інерцією, відновлюють партнерства та збільшують українську присутність.

Країни Азії, Африки та Латинської Америки зацікавлені у наших товарах, технологіях, військовому досвіді та експертизі в низці галузей від сільського господарства до цифровізації державних послуг та антарктичних досліджень. Для того, щоб контракти запрацювали, наші товари потрапили на іноземні ринки, а підприємці та українська держава заробляли гроші, перші кроки мають зробити дипломати — продемонструвати наші переваги, створити екосистему партнерств, конкретних домовленостей та довіри.

З перших днів на посаді міністра я бачу свою роль як першовідкривача. Саме тому

ми вперше в історії ухвалили Азійську та Африканську стратегії МЗС, а нині завершуємо роботу над аналогічним документом для Латинської Америки. Хочу наголосити, що йдеться не лише про розробку документів: ми вже активно втілюємо цей курс на відкриття нових горизонтів на практиці.

Наведу лише нещодавні приклади. У травні я відвідав Гватемалу. Це був перший візит міністра закордонних справ України до цієї країни, а також перший візит глави МЗС в Латинську Америку за десять років. 29 травня я завершив друге турне країнами Африки, вперше в історії відвідавши п'ять країн континенту. Після повернення я доручив розробити низку зовнішньополітичних інструментів для поглиблення відносин із країнами континенту, які закладуть фундамент державної політики на цьому напрямі на десятиліття вперед.

Активна робота з раніше «забутими» регіонами має також критично важливе значення для перемоги над російською агресією. Збільшуючи присутність та вплив у цих регіонах, ми посилюємо тиск на російський режим і позбавляємо Москву останніх козирів. Я обіцяв ще на початку війни, що земля горітиме під ногами росіян у всьому світі — так, як вона горить під ногами їхніх військових на українській землі. Ми методично втілюємо цю мету в життя.

Україна веде амбітну глобальну гру, відкидаючи комплекси геополітичної меншовартості та всілякі виправдання на тему «чому це неможливо». Все можливо, якщо ставити собі великі цілі та системно працювати над їх досягненням.

— Які ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні?

Протягом 30 років незалежності Україна укладала багато угод і проголошувала чимало держав своїми стратегічними партнерами. Але саме повномасштабна війна чітко проявила, які країни є щирими союзниками та друзями України, а які реально не «дотягують» до цього високого статусу. Скажу відверто: позиція та залученість деяких країн стала для нас приємним сюрпризом, а для деяких — глибоким розчаруванням.

Поведінка тієї чи іншої держави під час повномасштабної війни визначить наші довгострокові відносини з нею на роки та десятиліття. В українців гарна пам'ять.

Важливо зауважити, що сьогодні значна частина світу поділяє саме українське бачення ситуації. Свідченням цьому є і рівень міжнародної підтримки, зокрема військової, і голосування в Генеральній Асамблеї ООН. Це досягнення української дипломатії та результат системних комунікаційних зусиль. Раніше навіть ключові міжнародні гравці сприймали Україну, ситуацію в Європі та власні інтереси в регіоні виключно крізь призму Росії. Сьогодні відбувається фундаментальний зсув, який свідчить про суттєве зміцнення суб'єктності України та набуття нею статусу проактивного гравця.

Ключовим стратегічним пріоритетом України залишається вступ в ЄС і НАТО. Членство України в обидвох структурах буде справедливим визнанням нашого нового місця на світовій арені, внеском у безпеку та процвітання євроатлантичного простору.

Разом з тим, ми не обмежуємо свої амбіції євроатлантичним світом, а мислимо стратегічно та діємо глобально. Ми повертаємося в Африку, Азію та Латинську Америку, розбудовуємо потужні партнерства з новими економічними та політичними «тиграми» світу.

Українська дипломатія не відмовляється від пріоритизації відносин. Ми чітко розуміємо, хто сьогодні робить визначальний внесок в обороноздатність та стійкість України. Водночас ми не будемо чіплятися за формальні критерії та декларації, які не виправдали очікувань або застаріли. Українські дипломати, взаємодіючи з певною країною, орієнтуються насамперед на взаємовигідну співпрацю, пошук переваг для України як глобального гравця та реальні результати.

— Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

Україна співпрацює з усіма міжнародними партнерами, щоб забезпечити потужну підтримку нашої держави, повну ізоляцію Росії та санкційний тиск на Москву. В умовах боротьби за існування України ми взаємодіємо

з переважною більшістю країн світу, використовуємо абсолютно всі інструменти, засоби та асиметричні ходи.

Перелік стратегічних партнерів був закріплений 2021 року в історичному документі, розробленому МЗС і ухваленому за лідерства В. Зеленського, — Стратегії зовнішньополітичної діяльності України. Водночас ми розуміємо, що за підсумками війни цей список зазнає змін. Говорити про них буде доцільно на більш пізній стадії. ■

ЧЕСНІСТЬ — ЦЕ ГОЛОВНЕ У НАШИХ ВІДНОСИНАХ ЗІ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ

**Іванна
КЛИМПУШ-
ЦИНЦАДЗЕ,**

Голова Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії?

Вони очевидні і не залежать від моєї або чиєїсь іншої думки. Це — війна, НАТО, ЄС, післявоєнна відбудова країни. Я би хотіла сказати, що вони мною розставлені за пріоритетністю, але не можу. Хіба війна — це точно перший пріоритет. Усі інші однаково важливі. У тому числі післявоєнна відбудова, особливо після підриву Каховської ГЕС.

Війна — це про збереження та посилення антипутінської коаліції. Це продовження донесення до наших друзів, що рф має бути переможена, послаблена і покарана, що Україна має бути в НАТО одразу після перемоги, бо без цього не буде ніякого миру не лише у Європі, але і в усьому світі, що і без війн стоїть перед небаченими викликами. Це також робота з Глобальним Півднем. Ми маємо переконати Індію не допомагати рф обходити санкції, незважаючи на економічні вигоди, які отримує ця країна. Бо цей бізнес робиться на крові українців. Ми маємо переконати Бразилію, бо від російських ракет гинуть українські діти. І одна з причин агресії росії — імперіалізм, який так не люблять у Латинській Америці.

А для цього потрібна спільна робота всієї країни, як це було під час отримання кандидатського статусу до ЄС, а не де-факто відсторонення владою від цих процесів опозиції. Спільна робота і Парламенту, і Уряду, і громадянського суспільства. Для цього потрібна системна робота, а не призначення послів з вулиці чи з близького оточення керівництва країни. Системна робота, в тому числі за допомогою наших західних партнерів, які мають вплив на ту чи іншу країну. Але для цього у посла має бути відповідна компетенція та розуміння, що Франція не допоможе нам з Алжиром, а США з В'єтнамом.

НАТО та ЄС — це, звісно, про членство. Але і тут має бути спільна системна робота всієї країни. Звісно, після років риторики у стилі «я не ходжу в гості, куди мене не кличуть» мене тішить наполегливість влади, але ми маємо не лише вимагати, а вчитися переконувати наших партнерів. Найкраще свої гучні заяви про готовність до членства підкріплювати домашньою роботою та не скочуватись у авторитаризм, знищуючи демократію та свободу слова. Сьогодні Україна — лідер вільного світу, але важливо пам'ятати, завдяки кому, завдяки якій мужності і яким страшним жертвам. Лідерство — це не стільки про портрети на обкладинці «Time», скільки про західні цінності, що підкріплені реальними діями, це коли верхівка гідна захисників і захисниць і так само робить усе можливе і неможливе, як і Сили оборони на фронті.

— Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Стратегічні інтереси нашої країни: вижити, зберегти свою державність, відновити територіальну цілісність та економічну спроможність, зробити так, щоб рф ніколи не змогла почати чергову загарбницьку війну проти України чи будь-якого іншого сусіда. Останнє означає ніякого зняття санкцій після закінчення війни, ніяких технологій для рф, ніякого business as usual, ніякого імпорту будь-яких природних копалин з рф. росія не повинна мати можливості фінансувати свої війни та створювати зброю, використовуючи новітні технології Заходу. Нам потрібна стокілометрова демілітаризована зона по той бік українсько-російського

кордону. Якщо хочете, це буде нова залізна завеса, яка відмежує московію від усього цивілізованого світу.

Окремо хочу сказати про післявоєнну відбудову країни. За моїм глибоким переконанням, повноцінна відбудова має початися в перший день після нашої перемоги. Але сьогодні я не бачу реальних дій влади спрямованих на забезпечення цього.

Ми маємо зробити усе можливе для запобігання корупції під час використання наданих нам з боку партнерів коштів для відбудови країни. Коли я кажу «ми», то маю на увазі наших донорів, громадянське суспільство та опозицію, бо я не вірю у спроможність та, головне, щире бажання влади це зробити.

Одним з інструментів для реалізації цього завдання я бачу міжнародну платформу, що буде розпоряджатися цими коштами, а не просто визначатиме стратегію та пріоритети, як це пропонується зараз. У мене навіть є пропозиція, хто міг би очолити таку інституцію — Наталія Яресько. Думаю, її представляти не треба.

Іншим запобіжником мала б стати децентралізація надання коштів, горизонтальні зв'язки між регіонами та містами.

— Які ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні?

З моєї точки зору, чесність — це сьогодні головне у наших відносинах зі стратегічними партнерами. Ми маємо бути чесними і у своїх розмовах з нашими союзниками, і у своїх діях. Коли ми кажемо одне, а робимо інше, то це не зміцнює довіру між нами та партнерами. А довіра сьогодні — це, мабуть, один із ключових факторів. Якщо не буде довіри, то ми просто втратимо підтримку.

Інша важлива річ — ми маємо демонструвати, що, незважаючи на війну, демократія, свобода слова та верховенство права не просто набір слів для нашої країни. Думаю, не тільки ми, але й наші друзі бачать, як поступово Україна під приводом воєнного стану втрачає позиції в цих царинах, і як «бронзовіє» наша влада. Але це не означає,

що їм подобаються автократичні тренди в нашій країні. Вони нам допомагають не для того, щоби на пострадянському просторі з'явився новий авторитарний режим.

І ще одне. Позиціювання держав світу щодо війни в Україні не є однаковим для всіх країн світу, не є статичним навіть серед наших союзників, тому із цим треба працювати. Допомога нам — це не даність.

Слава Богу, що сьогодні ми бачимо трансформацію наших партнерів від концепції «Україна не має зазнати поразки» до «Україна має перемогти». Але так само бачимо, як представники школи *realpolitik*, а також лівий істеблішмент просувають дискурс, що РФ — ядерна держава з великими, в тому числі людськими, ресурсами. Мовляв, Україна все одно не зможе її перемогти, тому давайте закінчувати війну і, звісно ж, за рахунок територіальних поступок України. Читаємо Фукуяму, який вважає, що можливе перемир'я та переговори з РФ без звільненого Криму та окупованих територій на Донбасі, та Кіссінджера, який пропонує Україні поміняти членство в НАТО на Крим.

І з цим теж треба працювати і не тільки на рівні урядів та парламентів. Треба вести публічні дискусії та формувати громадську думку. Інакше рівень підтримки України з боку західних суспільств суттєво знизиться, а це означатиме зменшення їхнього тиску на свій політикум. Зрештою, нам треба дискусія з нашими партнерами, що ж таке перемога України. Це кордони до 24 лютого 2022 р., кордони 1991 р. чи це повна капітуляція Москви, дезінтеграція РФ зі звільненням усіх окупованих нею територій та уярмлених народів і підняттям жовто-блакитного прапора над Кремлем? Що робити з РФ після перемоги? Робити вигляд, що нічого не відбулось та відновити повноцінні бізнес-стосунки чи продовжувати знищувати росію економічно та санкційно, щоби унеможливити її агресії на пострадянському просторі та інших частинах світу? Ми маємо мати спільну позицію з нашими союзниками і не тільки на словах, а в реальних діях. Нам потрібне стратегічне спільне бачення закінчення війни і, що не менш важливо, повоєнного світу.

— *Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна оха-*

рактеризувати як стратегічне партнерство?

Пропоную тут поговорити трошки про інші речі, бо для коректної відповіді на це питання треба, щоби ми спочатку дали визначення стратегічного партнерства і домовились, чи можемо ми казати про стратегічне партнерство з коаліцією «Рамштайн», яка найбільше зараз допомагає Україні, але не є юридично оформленою міжнародною організацією. До того ж є ризик образити ту чи іншу країну, чого би я робити не хотіла.

Я хотіла би поговорити радше про неспроможність тотальної більшості міжнародних організацій, яка увиразнилась у цій війні — ООН, Червоний хрест, ОБСЄ тощо. І ця неспроможність пов'язана не з їхнім керівництвом чи небажанням щось робити, хоча і цей фактор існує. Головною причиною неспроможності є те, що всі міжнародні організації створені, базуючись на принципах, які виходять з ялтинських домовленостей СРСР, США та Великої Британії під час Другої світової війни, коли світ був поділений на сфери впливу. Відповідно міжнародні організації засновані та функціонують на засадах, які би дозволяли зберігати цей баланс між основними фігурантами процесу на всіх рівнях. Це означає, що ми застрягли у старому світі.

І, на жаль, мій висновок невтішний. Більшість міжнародних організацій не підлягають реформуванню, а мають припинити існування. Планеті давно потрібні інші організації, здатні реально реагувати на виклики. Наприклад, як і Ліга Націй, ООН має бути ліквідована, а її функції передані новій міжнародній організації, принципи діяльності якої повинні базуватися на реаліях сучасного світу та враховувати помилки, що були допущені при створенні ООН.

І наостанок, про позитив щодо діяльності міжнародних організацій. Я не можу не сказати слова вдячності МВФ та Світовому банку, які проявили себе найкращим чином у підтримці України, що означає — можна бути ефективними і в цих умовах. Хоча, будьмо відвертими, МВФ швидше контрольований Заходом, ніж збалансований, як інші міжнародні інституції. Мабуть, на час його створення СРСР не бачив для себе користі в цьому інструменті. І це виявилось дуже добрим для нас. ■

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ – ЗМІЦНЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ, АКТИВНИЙ РУХ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС ТА НАТО

Igor ЖОВКВА,

Заступник Керівника
Офісу Президента України

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії?

Пріоритети роботи української дипломатії сьогодні цілком обумовлені необхідністю забезпечення перемоги у війні та відновлення справедливого та сталого миру для України після війни.

Першочерговим пріоритетом є якнайшвидше **забезпечення України зброєю** необхідною для успішного контрнаступу. Важливо також працювати над зміцненням існуючих та створенням нових коаліцій партнерів, які надають окремі види зброї, зокрема «танкової коаліції», «коаліції броньованих машин», «коаліції бойових літаків» та «коаліції Петріотів».

Наступний пріоритет — **посилення антиросійських санкцій** аж до повної неспроможності російського режиму продовжувати військову агресію проти України.

Також до пріоритетних завдань належать:

- ✓ **імплементация української Формули миру**, організація в цьому році Глобального саміту миру та забезпечення участі в ньому якнайбільшої кількості лідерів країн світу;
- ✓ **створення міжнародного спецтрибуналу щодо злочину агресії росії** та забезпечення таким чином притягнення до відповідальності керівництва держави-терориста;
- ✓ **розробка компенсаційних механізмів та відшкодування збитків**, завданих російською агресією, в першу чергу — за рахунок заморожених російських активів;

- ✓ **відбудова України** на основі сучасних інноваційних технологій, енергоефективності та з урахуванням нашого майбутнього членства в ЄС.

Постійним пріоритетом роботи залишається **наближення України до членства в ЄС і НАТО**, що є також важливим для нашої перемоги у війні.

Найближче завдання на євроінтеграційному треку — отримання позитивного висновку Єврокомісії щодо виконання Україною семи рекомендацій та ухвалення в ЄС рішення про початок переговорів з Україною про вступ до кінця цього року.

На напрямі євроатлантичної інтеграції ключове завдання — це досягнення на Вільнюському саміті Альянсу конкретних результатів у просуванні України до членства в НАТО, а також досягнення домовленостей про надання Україні дієвих гарантій безпеки на шляху до членства.

— Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Визначальними без сумніву є такі стратегічні інтереси і потреби:

в умовах триваючої війни

- ✓ захист державного суверенітету і територіальної цілісності, відсіч російській агресії, тобто потреби національної безпеки і оборони, що є життєво важливим інтересом, пов'язаним з виживанням держави;
- ✓ забезпечення економічної й фінансової стабільності в умовах війни як необхідного елементу національної стійкості та забезпечення функціонування сектору безпеки і оборони, системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо, задоволення базових потреб громадян;

після завершення війни

- ✓ військова безпека країни після закінчення війни, заходи з розбудови оборонного потенціалу країни, необхідного

для ефективної протидії будь-яким спробам нової агресії з боку росії;

- ✓ отримання дієвих міжнародно-правових гарантій безпеки, які унеможливають повторення агресії у майбутньому та забезпечать безпечні умови розвитку країни на довгострокову перспективу;
- ✓ міжнародна фінансова допомога та інвестиції, необхідні для відновлення та відбудови постраждалих територій після війни, реалізації масштабної програми відновлення та подальшого розвитку економіки.

Як окремий довгостроковий зовнішньополітичний інтерес України можна виділити відновлення міжнародного правопорядку, заснованого на принципах Статуту ООН, як базового елемента функціонування сучасної системи міжнародних відносин. Це включає забезпечення ефективної роботи Ради Безпеки ООН з підтримання миру і безпеки.

— Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

Російська агресія та повномасштабна війна проти України певним чином змінила підходи до визначення відносин стратегічного партнерства. Хоча майже всі наші традиційні та офіційно визнані раніше стратегічні партнери лише підтвердили цей статус під час війни. У нинішніх реаліях як стратегічне партнерство можна охарактеризувати передусім відносини нашої країни з всіма країнами G-7.

Щодо міжнародних організацій — Україна має визначений Конституцією стратегічний курс на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в НАТО. Серед країн-членів НАТО та ЄС як стратегічне партнерство можна охарактеризувати відносини з тими країнами, які є найбільшими контрибуторами військової допомоги Україні. Це, насамперед, країни G-7, які є лідерами — на чолі з США — в абсолютних цифрах допомоги Україні.

Важливим критерієм для визначення стратегічного партнерства є також активність участі країн у формуванні збройних

коаліцій на підтримку України, зокрема танкової коаліції, коаліції броньованих машин, коаліції бойових літаків. Крім цього при визначенні стратегічного характеру відносин слід враховувати, які країни найбільш активно підтримують нас у критично важливих питаннях набуття членства в НАТО і надання нашій країні гарантій безпеки на період до вступу в Альянс.

— Як ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні?

У сучасних реаліях головний шлях розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами це — посилення нашого оборонного партнерства, спрямованого на зміцнення обороноздатності України, а також подальший активний рух України до членства в ЄС та НАТО, наша поступова інтеграція до європейських та євроатлантичних структур. ■

УКРАЇНЬКА ДИПЛОМАТІЯ МАЄ ДЕМОНСТРУВАТИ ПРОАКТИВНУ ПОЗИЦІЮ У ФОРМУВАННІ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО

Володимир ОГРИЗКО,

керівник Центру дослідження росії,
Міністр закордонних справ
України (2007-2009 рр.)

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії? Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Повномасштабна агресія РФ проти України підвела ризик під світоустроєм, який склався після Другої світової війни. Від самого початку він не був ідеальним і вже невдовзі мав наслідком не деклароване «об'єднання націй», а формування двох політичних таборів, які жорстко протистояли

один одному. В основі лежали різні погляди на такі фундаментальні речі, як права людини, право націй обирати свій власний шлях розвитку, вільна економічна ініціатива тощо.

Мирне співіснування цих протилежних систем час від часу супроводжувалося локальними війнами на периферії головних світових майданчиків, хоча інколи набувало форми балансування на межі ядерної катастрофи.

Головний глобальний інструмент запобігання війні — ООН та регіональні політичні об'єднання на зразок ОБСЄ — виявилися неспроможними не лише запобігти війнам, але й вжити бодай якихось заходів для відновлення справедливості та покарання агресорів. Вони перетворилися на арену ідеологічного протиборства. Єдиним позитивом для їхніх учасників було хіба що те, що вони могли вільно висловлювати свою думку. Але ідеологічні шори часто перетворювали такий обмін думками на діалог «глухого з німим». Зовсім небагато для безпекових структур, на які покладалися такі великі надії.

Очікувана поразка Росії висуне на порядок денний цілу низку питань, які доведеться вирішувати на глобальному, регіональному та двосторонньому рівнях.

Наприклад: чи збережеться Росія у її теперішньому вигляді? Чи матиме вона ядерний статус, наскільки глибоким і всеохоплюючим буде процес її демілітаризації? Чи буде створена федерація з знову лише декларованими, чи реальними правами її суб'єктів? Які засоби слід застосовувати для викорінення ідеології рашизму та фактичного перевиховання десятків мільйонів людей тощо.

Ще більше питань виникне у разі повної дезінтеграції Росії. Як зміниться політика Китаю, чи ризикне він іти на конфронтацію з колективним Заходом? Чи варто очікувати переосмислення країнами Глобального Півдня своїх підходів до відносин з двома світовими центрами сили? Як зникнення Росії вплине на світову економіку? Як будувати відносини з державами постросійського простору тощо.

Саме ці теми вже сьогодні повинні стати предметом глибокого аналізу і осмислення

з боку українського уряду, аналітичних центрів та експертів, які працюють у сфері міжнародних відносин та міжнародної безпеки.

Було б катастрофічною помилкою спробувати використовувати старі форми для нового змісту. **Українська дипломатія має нарешті почати демонструвати проактивну позицію у формуванні світового порядку денного, нав'язувати нашим партнерам підходи, які відповідають національним інтересам України.** Тепер маємо для цього повне політичне і моральне право.

Отже, стратегічно важливими для України, на мою думку, будуть:

- ✓ Російська або постросійська проблематика.
- ✓ Пришвидшена інтеграція України до ЄС і НАТО.
- ✓ Підготовка пропозицій щодо реформатування існуючих інструментів забезпечення міжнародної безпеки та їхнє активне просування.

Кожний із цих напрямів потребує розшифровки у вигляді конкретних планів дій, які у свою чергу вимагатимуть активної аналітичної роботи усіх причетних державних та громадських структур.

— Які ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні? Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

Станом на сьогодні відсутнє міжнародно-правове визначення поняття «стратегічне партнерство». Це дозволяє використовувати його довільно, бо кожен вкладає у нього своє бачення і зміст. Відтак, з політичного терміну воно перетворюється на публіцистичне.

Натомість варто було б говорити про відносини, які істотно впливають на національні інтереси певних країн та створюють позитивну і бажану для них взаємозалежність. Такі країни об'єднують спільні цінності, вони мають спільні цілі і готові разом їх досягати.

Якщо виходити з такого розуміння, нашим найвищими національним інтересам відповідають відносини з переважною більшістю країн ЄС, НАТО, G-7. Разом з тим, з-поміж них слід виокремити ще вужчу групу країн. Це — США, Велика Британія, Канада, Польща, Литва, Латвія, Естонія. Відносини з ними повинні мати найвищий пріоритет.

Надважливим завданням для України має стати повноправне членство в ЄС та НАТО, що вирішить принципові політичні, безпекові та економічні питання, які сьогодні стоять перед нею. Усі інші моменти будуть похідними від вирішення згаданих завдань.

Після перемоги над рашизмом Україна повинна буде ініціювати перезаснування системи міжнародних безпекових структур, які мають замінити теперішні, що не впоралися з покладеними на них функціями. ■

УКРАЇНА МАЄ СТАТИ ЧАСТИНОЮ ЗАХОДУ, ПЕРЕЗАВАНТАЖЕНОГО ДО ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Павло КЛИМКИН,

Міністр закордонних справ
України (2014-2019 рр.)

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії? Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Україна може перемогти сьогоднішній російський режим тільки у союзництві із Заходом, за повної інтеграції в його структури та за збереження його солідарності. Так само ми можемо убезпечити себе від реінкарнацій цього режиму, якщо ці три стратегічні задачі будуть реалізовані повністю або значною мірою, достатньою для розвитку України як незалежної, суверенної, європейської та євроатлантичної демократії.

Це не означає, що ми не маємо працювати із незахідним світом або маємо зробити цю співпрацю неперіоритетною. Однак, на осяжну перспективу він не буде розглядати безпеку і розвиток України як один із своїх пріоритетів, жертвуючи для цього своїми ключовими або навіть другорядними інтересами. **Тому стати частиною Заходу ментально, політично, інституційно, в сенсі членства в ЄС, НАТО, ОЕСР, економічно, науково та культурно є запорукою нашого існування та розвитку.**

Відбудова України має бути використана для її трансформації, що дозволить ці задачі виконати. Це вимагатиме іншого рівня мобілізації, в тому числі у сфері зовнішньої політики, іновативності та зростання компетенцій. Іншими словами, ми маємо стати кращими, ніж Захід, для того щоб успішно інтегруватися до нього і мати свій голос і вплив на ухвалення рішень. Це також означає пошук нових форм взаємодії політики, бізнесу, громадянського суспільства та експертного співтовариства як в Україні, так і з нашими партнерами — для того, щоб нові за змістом задачі вирішувалися у спосіб, який унікав би дублювання зусиль та відкривав простір для ініціативи.

— Як ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні? Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

В осяжній перспективі США залишатимуться для України не просто стратегічним, а життєво важливим партнером. Без США ефективна підтримка західної солідарності та весь комплекс військової допомоги неможливі. Євросоюз буде другим піларом нашого союзнництва через спільність цінностей та критичність проблеми безпеки для ЄС, що неможливо без нового статус-кво в Європі. Відносини зі всіма іншими будуть важливими, але підпорядкованими підтриманню союзницьких відносин з першими двома, а також іншими, такими, як Канада, Австралія та азійські країни, що вважають себе належними до Заходу або пов'язаними з ним.

Інтеграція до західних структур супроводжуватиметься шаленою деструктивною активністю з боку РФ, незалежно від режиму, який там керуватиме. Крім особливої військової та економічної підтримки нам буде потрібна якісно нова взаємодія з протидії цьому.

Все це означає, що ми маємо мати амбіційну мету — стати частиною перезавантаженого до викликів XXI століття Заходу, зберігаючи повагу та довіру незахідних країн та спільнот.

СТРАТЕГІЧНІ ВІДНОСИНИ МАЮТЬ БУТИ МАКСИМАЛЬНО РІВНОПРАВНИМИ, БУДУВАТИСЯ НА ВЗАЄМНОСТІ І ПЕРЕДБАЧУВАНOSTI

**Андрій
ВЕСЕЛОВСЬКИЙ,**

Радник директора
Національного
інституту стратегічних
досліджень

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії? Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами партнерами і міжнародними організаціями?

Сфера зовнішніх зносин (політико-дипломатичні, військово-дипломатичні та економіко-дипломатичні відносини) яскраво продемонструвала свою першочергову важливість у воєнний період, співмірну з важливістю безпосередніх бойових дій. Уміло і активно використовувані зовнішні зносини безпосередньо забезпечили Україну міжнародною політичною підтримкою, зброєю, обладнанням, фінансуванням, гуманітарною, міжнародно-правовою допомогою, підтримкою евакуйованого населення, публічно-інформаційними, розвідувальними, логістичними та іншими важливими засобами, **без яких успішна діяльність ЗСУ не була б можливою**. В цьому сенсі справедливо говорити, що зовнішні зносини стали повноцінною і незамінною складовою визвольної війни українського народу.

Водночас, було б помилкою вважати, що зовнішні контакти не можуть збільшити свій внесок у перемогу, що всі можливі засоби задіяні і усі цілі досягнуті. На кращий результат основні актори зовнішніх зносин ще не вийшли через помилки/недоліки в організації та використанні цих зносин у довоєнний період і через тактичні прорахунки упродовж воєнного часу.

До перших належать, насамперед, гіпертрофована «командність» в апараті МЗС та міжнародному секторі Офісу Президента України, пов'язана з поділом виконавців на «свій-чужий» та ручне управління цією сферою особисто керівником держави. Серед других — недооцінка потенціалу зовнішніх зносин у до-кризовий і кризовий період як носіїв «закритості», «відірваності від життя», «елітарності» тощо. Створення в ході війни кваліфікованої дипломатичної команди при Президенті в складі службовців його Офісу додало зовнішній політиці динамізму, але затримало усвідомлення необхідності ширшого, універсального підходу до цієї сфери у воєнну добу, що починає відбуватися щойно в останній період.

Зазначені недоліки мають бути ліквідовані вже на нинішньому етапі, що пришвидшить виконання запропонованих нижче пріоритетних завдань, які певний час залишатимуться чинними і після закінчення війни.

Перше. Підтримка повноцінних, всеохоплюючих і довірчих контактів на вищому та високому рівнях з країнами G-7, ЄС, країнами Євроатлантики та дружніх з ними поза-регіональних держав (**коло першого рівня**) з акцентом на особисті зв'язки з лідерами та керівниками дипломатичних, військових, фінансових, економічних структур. Досягнутий рівень контактів є безпрецедентним і унікальним здобутком, який вимагає повсякденної уваги, плекання, а за можливості і поширення.

Друге. Створення кола позитивних **контактів другого рівня**. Йдеться як про великі регіональні держави — Індія, Бразилія, Індонезія, Мексика, ПАР, Нігерія, Єгипет, так і про активних регіональних гравців як Аргентина, Алжир, Таїланд, Філіппіни, Кенія, ОАЕ та ін. У цей спосіб може бути нейтралізована теза про поділ світу у питанні Російсько-Української війни на пропонентів («підбурювачів») Києва як маріонетки Заходу

(США/НАТО) та його опонентів — РФ, КНР, Глобальний Південь.

Кроки до цього були зроблені шляхом телефонних та відео зв'язків Президента з колегами за межами Євроатлантики, а також у процесі візитів у Саудівську Аравію, на саміт Ліги арабських держав та Японію (саміт G-7) та відповідних двосторонніх зустрічей. На черзі аналогічні зустрічі Президента з впливовими регіональними структурами в Африці (Африканський Союз), Латинській Америці (СЕЛАК, МЕРКОСУР, Організація американських держав), Азії. На часі створення потужних «хабових» (регіональних) посольств при штаб-квартирі кожної впливової регіональної організації як ключового пункту лобіювання інтересів Києва.

Третє. Підключення до активнішої зовнішньої ролі депутатського складу Верховної Ради, керівництва впливових економічних регіонів (Одеська, Харківська, Львівська, Дніпропетровська області) та мерів мільйонних міст, впливових громадських організацій та професійних об'єднань журналістів, науковців, медичних, університетських спілок тощо.

Четверте. Повноцінна реалізація правової реформи з урахуванням позиції G-7, ЄС, НАТО, Ради Європи та Венеційської комісії як першочергового маркера демократичності та «європейськості» української влади, що є однією з головних тем дискурсу і «вхідним квитком» до Євроатлантичного співтовариства.

П'яте. Реформа МЗС та дипломатичної служби на засадах законодавчого оформлення довготермінових політичних планів дій («політик») щодо регіонів і країн, забезпечених відповідною організаційною та фінансовою підтримкою та захищених від відомчого, кон'юнктурного лобіювання. Проведення науково-практичних заходів (конференцій) щодо політик стосовно глобальних регіонів та регіональних держав (КНР, країни АСЕАН тощо) за участю державних, урядових, розвідувальних, дослідницьких структур.

Шосте. Створення постійно діючого механізму узгодження та реалізації заходів у зовнішньополітичній сфері у формі «Комітету зовнішніх зносин при Президентові України», надання йому як функцій оперативного галузевого штабу, так і замовника стратегічних досліджень перспективного

штибу («Місце України в партнерстві глобальних структурних інвестицій», «Зовнішні виклики структурного енергетично-природного переходу», «Україна і Центральна Азія» тощо).

Сьоме. Активізація РНБОУ та Уряду (Мінфін, Мінекономіки, Мінюст, розвідувальне товариство) у санкційній політиці й практиці взаємодії із закордонними партнерами.

— Як ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні? Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

Поняття стратегічного партнерства упродовж майже трьох десятиліть нерідко використовувалося в Україні у кон'юнктурних внутрішньополітичних інтересах, що девальвувало зміст і потенціал цього важливого інструменту зовнішніх зносин.

Воєнна доба та повоєнний період практично обнулюють довоєнний зміст «стратегічності» у відносинах, які відтак визначаються насамперед рівнем реальної допомоги Україні та місця і ролі кожної конкретної держави у протистоянні агресивному імперіалізму та диктатурі (РФ, її сателіти й союзники Білорусь, Іран).

Відносини можуть вважатися стратегічними у разі, коли обидва партнери вважають їх життєво важливими, вкладають у їх розбудову значні зусилля й ресурси, віддають їх поглибленню перевагу перед іншими двосторонніми зобов'язаннями і готові певною мірою поступатися власними інтересами для досягнення узгоджених цілей. Стратегічні відносини мають бути максимально рівноправними, будуватися на взаємності і передбачуваності.

Відтак, стратегічними на даному етапі слід вважати відносини з наступними міжнародними суб'єктами:

Республіка Польща. Україна та Польща мають ідентичні інтереси й цінності, будують всебічні економічні, соціальні, правові відносини, що матиме вплив на приєднання України до ЄС та НАТО. Перешкодою для

цього руху залишається проблематика історичного минулого періоду 1920-1947 рр., опрацювання її спільного бачення вимагає цілеспрямованих зусиль на державному, урядовому, науковому і гуманітарному рівнях невідкладно після завершення воєнних дій.

Велика Британія. Сильна євроатлантична Україна важлива для Лондону як опорна держава у Східній Європі та Чорномор'ї, ланка до Південного Кавказу та Центральної Азії. Велика Британія як потужний політичний, фінансовий, інформаційний, науково-технічний актор, сьома економіка світу, член РБ ООН, важлива для України як впливова міжнародна сила у Африці й Азії, виробник новітніх озброєнь, лідер в енергозбереженні, екологічній, інформаційній сферах. Серед викликів — неготовність української сторони до активних дій на підтримку глобального порядку денного.

США. Оголошене сторонами стратегічне, але не паритетне партнерство вимагає глибоко продуманої політики Києва на американському напрямі з урахуванням глобальних інтересів Вашингтону та його схильності до домінування. Виходячи з національних інтересів, Україна має уникнути ролі «прифронтової держави», використавши США для швидкого вступу до НАТО, і послідовно сприяти впливу США в Центральній, Східній, Південно-Східній Європі з урахуванням власного членства в ЄС.

Литовська Республіка. Литовське суспільство і політикум, як вихідці з СРСР, уповні розуміють проблеми історичного переходу України від пострадянської до демократичної європейської держави, консультують її на всіх рівнях і адвокатує в міжнародних організаціях та євроатлантичному просторі. Зовнішня політика Литви є унікальним для України прикладом збалансованих відносин з великими та меншими сусідами, вартує уваги.

Європейський Союз. Бюрократичний апарат ЄС у складі Європейської Ради, Європарламенту та Європейської комісії у даному керівному складі є стратегічним партнером, ментором, радником і філантропом для України в якості кандидата в члени ЄС. ЄС виходить з необхідності ліквідації «сірої зони» військової, економічної, цивільної безпеки, права, створення спільного енергетичного, авіаційного, екологічного,

гуманітарного простору, в якому географічно, історично і соціально має бути присутня Україна (та Молдова).

Для України членство в ЄС є гарантією економічної та політичної незалежності від тиску РФ, зростання добробуту, побудови правової держави, демократичного суспільства. Викликом для відносин є залишковий вплив на українські владні структури з боку олігархічних, корупційних структур, нерформованої правової системи, лобі великих галузевих гравців (металургія, гірництво, агробізнес, транспортна, лісова, енергетична, медична/фармацевтична сфери), певна пасивність громадянського суспільства. Обтяжуючим елементом є еміграція мільйонів українських громадян, що підриває демографічний потенціал, обмежує виробничі потужності, спричиняє соціальну напругу.

У середньостроковій перспективі потенційними стратегічними партнерами України можуть також стати, за умови її швидкого і безперешкодного розвитку, ФРН, Швеція, Італія та Румунія. Туреччина як тепер, так і в оглядному майбутньому будуватиме образ надрегіональної держави з інтересами і впливами на континентальних рівнях. Політика проросійського керівництва Грузії та слабкість її суспільства виключають її з числа стратегічних партнерів. ■

ДИПЛОМАТИЧНІ УСПІХИ УКРАЇНИ – ЦЕ ВНЕСОК ШИРОКОГО КОЛА АКТОРІВ

Сергій СОЛОДКИЙ,

перший заступник директора
Центру «Нова Європа»

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії? Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Головний пріоритет дипломатії — перемога України і як наслідок відновлення сталого

миру на суверенних територіях держави. Відповідно всі ініціативи, заходи Міністерства закордонних справ мають підпорядковуватися цій меті. Дипломатія ХХІ століття в усьому світі давно вже вийшла за рамки активності у суто зовнішньополітичній царині. Сучасний дипломат має володіти, безперечно, необхідними базовими навичками (знання міжнародного права, вміння представляти інтереси країни на міжнародних майданчиках і тощо), однак нові виклики покладають на дипломатію і нові вимоги. Не так давно дипломати змушені були швидко перепрофілюватися в знавців медицини («вакцинна дипломатія»), тепер український дипломат у надшвидкому темпі має посилювати свої знання в світі боєприпасів, артилерії чи винищувачів.

Українські дипломати мають вирішувати широке коло завдань — як на оперативному, так і на стратегічному рівні. До оперативних, наприклад, належать переговори щодо надання Україні необхідного озброєння, боєприпасів. Забезпечення гуманітарною допомогою, фінансова підтримка так само відповідає на поточні виклики. До стратегічного блоку належать питання про надання Україні гарантій безпеки, рух до ЄС і НАТО, покарання агресора. Вочевидь, цей поділ доволі схематичний, оскільки більшість згаданих ідей можуть перетікати з одного «кошика» в інший і є тісно переплетеними. Аби рухатися стратегічним курсом на членство в ЄС потрібно виконувати оперативні завдання — впроваджувати необхідні реформи прямо зараз. Для майбутнього покарання агресора потрібно збирати доказову базу так само вже зараз. До оперативних завдань належать подання позовів до міжнародних інстанцій, зусилля для створення спеціального трибуналу, адвокація легальних рамок для передачі Україні конфіскованих або заморожених коштів Росії.

Звісно, що всі ці питання взаємозалежні, вирішення одного залежить від вирішення іншого. Тому кожне з них вимагає однакової надзвичайної уваги і не менш надзвичайних зусиль. З огляду на те, що в Україні природно може бракувати досвіду, кадрів для врегулювання усіх цих викликів, важливо заручатися підтримкою партнерів. **За великим рахунком ідеться про створення так би мовити великої інтелектуальної дипломатичної коаліції.**

Дипломати по ідеї стають фахівцями широкого профілю. Коли В. Зеленський прийшов до влади, то виставив як головний критерій успішності в роботі дипломата досягнення в економічній царині. Тому українські посли в інших країнах змагалися в тому, хто запросить більше інвесторів до України, хто доб'ється більшої присутності українського товару на полицях закордонних супермаркетів. Сьогодні чи не головний індикатор успішності в роботі дипломата — обсяг військової допомоги, який отримала Україна для відбиття російської агресії.

Можна сказати, що за останні чотири роки українська дипломатія часів Зеленського пододала дистанцію від пункту *economy first* (спершу економіка) до пункту *security first* (спершу безпека).

Питання відновлення України, по ідеї, лежить на перетині оперативних і стратегічних завдань. В основі успішного відновлення лежатиме європейська інтеграція з відповідним реформуванням держави. Проте для створення належних запобіжників, аби Росія не відважилася на нові акти агресії, важливо добитися ефективних безпекових гарантій — більш ефективної гарантії, ніж НАТО наразі не існує.

В Україні, на жаль, часто було поверхове розуміння ролі МЗС України. Із одного боку, ледве не кожен президент створював альтернативне зовнішньополітичне відомство. Так повелося ще з часів Л. Кучми, де головним центром ухвалення рішень був А. Орел, заступник глави Адміністрації Президента, який ніколи не приховував своїх радикально проросійських позицій. Із іншого боку, Міністерству закордонних справ України постійно «прилітало» за провали ледве не в кожній сфері. Так, В. Янукович піддавав політичним репресіям своїх опонентів, але, звичайно, він не вбачав своєї вини в тому, що західні лідери не хотіли спілкуватися з корумпованим автократом. Відповідальність покладалася на кволу роботу дипломатів. Нагадаю: в ті часи для купівлі прихильності США до Януковича було ухвалено рішення про відмову від збагаченого урану. У перші місяці президентства В. Зеленського головним винуватцем в інвестиційних провалах так само вважалося МЗС. МЗС мало притягнути інвесторів у той час, коли судова гілка влади залишалася такою ж

корумпованою, а економічна сфера плутаною, забюрократизованою.

Можливо, настане той час, коли українська влада розумітиме, що органи управління — це одна команда, яка працює на одну ціль. Перетягування канатів в зовнішньополітичній сфері різними центрами впливу нічим хорошим не закінчувалося. (У цьому плані особливо відзначився період після Помаранчевої революції, коли в прем'єра був власний порядок денний у зовнішній політиці).

Дипломатичні успіхи України — це не лише про зусилля МЗС України, але про внесок широкого кола акторів. Звичайно, що починається дипломатія з першої особи — з Президента України: він задає курс, темпи для роботи всього державного організму. Європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція — це також не лише і не стільки про МЗС, але про зусилля всього уряду, про визначальну роль Верховної Ради. Недооціненою донедавна була і роль парламентської дипломатії — дуже добре, що останніми роками дедалі більше депутатів розуміють важливість розбудови ефективної комунікації зі своїми візаві з інших парламентів світу (насамперед з союзницьких країн).

— Які ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні? Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

У дипломатичній роботі важливий комплексний підхід. Зовнішня політика не повинна сприйматися як робота лише МЗС чи посольств. Успіхи України на міжнародній арені залежать від успіхів України у себе вдома в різних сферах. Сприйняття України залежить від успіхів на полі бою, від досягнень в реформуванні, від порядності і відповідальності окремого політика, від прикладу кожного українця, який опинився за кордоном... Якщо на перші шпальти світової преси потраплятимуть новини про корупційні оброудки, то таку реальність не прикриєш жодним дипломатичним креативом.

Вочевидь, дипломатія сьогодні не може вичерпуватися зусиллями суто урядових структур, які часто не користуються довірою або можуть бути обмежені певними рамками в своїй роботі. Тут на допомогу йде культурна дипломатія — одне фото, один фільм може зробити більше, ніж десятки дипломатичних комюніке. Особливо це стосується посилення знань про Україну серед пересічних громадян за кордоном. Не забуваймо і про інший важливий вимір — про народну дипломатію. Кожен українець, який через російську агресію опинився за кордоном, фактично перетворився на неформального посла України. Тут також є питання: наскільки ефективно держава залучає для досягнення своїх інтересів, цілей народну дипломатію.

Нагадаю такий приклад. Весною 2022 р., коли українська дипломатія працювала над наданням Україні статусу кандидата на членство в ЄС, у владних коридорах країн Західної Європи можна було почути аргументи: «Не вимагайте неможливого; наш народ стомився від попередніх хвиль розширення; ми втратимо підтримку виборців, якщо підемо на такий крок у випадку з вами...».

Центр «Нова Європа» оперативно замовив соціологічне опитування в низці ключових країн ЄС — Німеччині, Франції, Нідерландах². І виявилось, що страхи нововладців цих країн були марними: громадяни досить прихильно ставилися до того, аби надати Україні статус кандидата. Вочевидь, що пересічні французи і німці прагнули всіляко підтримати українців у боротьбі з російською агресією. Це був вияв не лише політичної, але насамперед суспільної солідарності. Цей приклад також показує значення громадянського голосу в розвинутих демократіях, а тому підкреслює важливість зусиль української дипломатії (у тому числі і народної) з залученням якомога ширших верств закордонних громадян.

У ситуації, коли постає питання виживання, фактично не існує неважливих напрямів у зовнішній політиці. Україна, звичайно, має передовсім розвивати партнерства з тими країнами і організаціями, які відповідають згаданому вище підходу — «спершу

² «Громадська думка в Німеччині, Франції і Нідерландах». — Центр «Нова Європа», 2022 р., <http://neweurope.org.ua/analytics/en-public-opinion-in-germany-france-and-the-netherlands/>.

безпека». Тому розвиток стратегічного партнерства зі США, Польщею, Великою Британією, Францією, Нідерландами, Німеччиною, іншими країнами носить пріоритетний характер. Ідеться про розвиток міжнародного партнерства з посилення обороноздатності України — в англійській мові є поняття «brothers-in-arms» (товариші по зброї, побратими), у цьому ж випадку можемо говорити про «partners-in-arms». Усі країни й організації, що роблять свій внесок у перемогу України, можна віднести до таких, що становлять стратегічну важливість.

Проте, звичайно, Україна має працювати не лише над досягненням успіхів на полі бою прямо зараз, але і над тим, аби закріпити ці успіхи, щоби не допустити нових воєн. У цьому сенсі Україна має докласти всіх зусиль, аби переконати своїх союзників про необхідність включення нашої країни до НАТО, а потім і до ЄС (після досягнення відповідних критеріїв).

Війна проти Росії — це війна не лише за визволення українських земель від окупації, але і за відновлення історичної справедливості — включення України в західний цивілізаційний простір; безповоротний розрив з шовіністичною, імперською, репресивною Росією. Членство в НАТО і ЄС якраз здатні забезпечити цю місію.

Чи достатньо робить у цьому сенсі українська влада? Як її змусити бути ще ефективнішою? Тут значну роль може відігравати громадянське суспільство. Якраз потужність громадянського суспільства — це та риса, яка серйозно вирізняє Україну на тлі багатьох країн колишнього СРСР. Співучасть громадянського суспільства в дипломатичних зусиллях України — це також відображення того комплексного підходу, про який згадано вище.

Лише кілька прикладів із діяльності Центру «Нова Європа». Починаючи з липня 2022 р. ми разом із багатьма іншими

аналітичними центрами, громадськими організаціями здійснюємо незалежний моніторинг реформаторських зусиль України (ініціатива носить назву «Кандидат Check»)³. Ми у такий спосіб оцінюємо якість здійснення проєвропейських реформ держави. Із одного боку, цей інструмент підштовхує уряд діяти швидше і відповідальніше. З іншого, він дозволяє адвокатувати відкриття переговорів про вступ України до ЄС.

За кілька місяців до саміту НАТО у Вільнюсі ми розпочали іншу кампанію, яка спрямована на те, аби Україну запросили до Альянсу якомога швидше. У рамках цієї кампанії ми провели соціологічне опитування в низці країн НАТО — і воно показало, що громадяни Франції, США, Німеччини, Італії та Нідерландів здебільшого схвально ставляться до запрошення України⁴. Ми також зробили серію аналітичних інфографік⁵, де представили головні аргументи членства України в НАТО, важливості запрошення держави до Альянсу. ■

УКРАЇНА БУДЕ СПРЯМОВУВАТИ ЗУСИЛЛЯ, ЩОБ ЗБІЛЬШУВАТИ КОЛО СВОЇХ СТРАТЕГІЧНИХ ПАРТНЕРІВ ТА СОЮЗНИКІВ

Петро БУРКОВСЬКИЙ,

Виконавчий директор Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії?

Ситуація війни принципово не змінила структуру пріоритетів дипломатії України. По-перше, є негайні питання, які потребують цілодобової уваги на найвищому рівні. Мова про особисту дипломатію між Президентом

³ «Кандидат Check-4: де Україна перебуває у виконанні 7 рекомендацій ЄС», — Центр «Нова Європа», 2023 р., <http://neweurope.org.ua/analytics/kandydat-check-4-de-ukrayina-perebuyaye-u-vykonanni-7-rekomendatsiy-yes/>.

⁴ «Громадська думка в Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах і США. Як ці країни підтримують Україну та її прагнення стати членом НАТО?», — Центр «Нова Європа», 2023 р., <http://neweurope.org.ua/analytics/gromadska-dumka-v-nimechchyni-frantsiyi-italiyi-niderlandah-i-ssha-yak-tsi-krayiny-pidtrymuyut-ukrayinu-ta-yiyi-pragnennya-staty-chlenom-nato/>.

⁵ «Чому Україну варто запросити до НАТО», — Центр «Нова Європа», 2023 р., <http://neweurope.org.ua/analytics/chomu-ukrayinu-varto-zaprosyty-do-nato/>.

України та главами держав і урядів так званої «коаліції Рамштайну» («танкової» та «літакової» коаліцій), керівними органами НАТО, Європейського Союзу, Міжнародного валютного фонду. Завданнями на цьому рівні є підтримка і нарощування міжнародних зусиль із надання Україні зброї, макроекономічної допомоги, міжнародних санкцій проти Росії. Ця активність має повсякденний і експертний вимір, який полягає у підготовці позицій та проєктів рішень України, які мають втілювати досягнуті політичні домовленості. Тут працює ціла низка органів виконавчої влади, які володіють необхідними компетенціями.

Найскладнішим, на мою думку, є інший рівень дипломатії, який має втілювати середньо- і довгострокові інтереси України. Хоча ці питання часто обговорюються разом із негайними завданнями, проте їх вирішення вимагає зміни політичних підходів, а часом і подолання світоглядних розбіжностей між Україною та країнами, які входять до різноманітних формальних і неформальних груп з підтримки нашої держави. Мова йде про такі блоки питань:

Блок присвячений нейтралізації російської загрози:

1. Довгострокова ізоляція Росії як держави: видалення Росії з ООН, ОБСЄ, МВФ, МАГАТЕ, ЮНЕСКО, активне сприяння демонтажу СНД та ОДКБ.
2. Покарання Росії за злочини агресії, геноциду та воєнні злочини її армії та спеціальних служб.
3. Використання усіх арештованих активів Росії та російських юридичних і фізичних осіб для відшкодування збитків завданих агресією.

Блок присвячений захисту суверенітету України:

1. Забезпечення вступу України до НАТО.
2. Забезпечення сприятливого зовнішнього середовища для відновлення та економічного розвитку України, захисту інтересів у процесі вступу та перебування в ЄС.

3. Перезаснування російської державності та підтримка поневолених народів Росії.

Блок стримування ерозії міжнародної безпеки і права:

1. Реформування ООН відповідно до інтересів неядерних країн.
2. Формування трансконтинентальних коаліцій із управління ризиками, пов'язаними зі зміною клімату, протидії гібридним загрозам для демократій, підтримання продовольчої, біологічної, ядерної та енергетичної безпеки.
3. Створення міжнародних фондів для розвитку і вільного трансферу між демократіями та захисту критичних технологій у сферах медицини, «зеленої енергетики», штучного інтелекту.

— Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Ключовим інтересом України є виграв у війні, який: а) позбавить Росію можливості здійснювати ескалацію насильства і готувати перехід до застосування неконвенційної зброї; б) примусить Росію змиритися із невідворотною втратою шансів обмежити суверенітет і порушити територіальну цілісність України; в) дискредитує гібридні шляхи і засоби підриву регіональної та міжнародної безпеки.

Відповідно, нашою головною потребою є не лише прийняття країнами-партнерами і міжнародними організаціями українського бачення завершення війни, а й цілковита готовність спрямовувати на це відповідні сили, економічні та інформаційні ресурси.

Це складне завдання, оскільки його розв'язання вимагає як розширення кола держав, які пристають на позицію України, так і поглиблення співпраці між Україною та партнерами у кожному питанні, від постачання зброї і санкцій до реформування міжнародних організацій.

Важливою ініціативою є пропозиція України до низки держав очолити коаліції з втілення окремих пунктів з української «формули миру». На даний момент, пункти із підтримки продовольчої, ядерної та енергетичної безпеки все ще чекають на ініціативу з боку найбільш розвинених держав світу.

Безпорадність МАГАТЕ у випадку з порушенням Росією режиму безпеки Запорізької АЕС, слабкість ООН у випадках воєнних злочинів — масового знищення цивільних (Буча, Маріуполь, Ізюм), військовополонених (Оленівка), екоциду (підлив дамби Каховської ГЕС) свідчать про те, що Україна більше не може покладатися у майбутньому на міжнародні організації в їхньому нинішньому вигляді.

Важливо також переглянути засади відносин з іноземними державами з урахуванням досвіду взаємодії з демократіями та авторитарними режимами. Зокрема, неприпустимі поступки та розвиток відносин з європейськими країнами, чий уряд відкрито сповідує ідеологію етнічної чи релігійної винятковості, використовують її для обмеження громадянських прав і свобод, поглиблюють економічні відносини з позаєвропейськими державами, які прагнуть розколоти і ослабити європейську та євроатлантичну єдність. Водночас у відносинах із державами Азії, Африки та Латинської Америки слід оцінювати історичну динаміку їхнього політичного розвитку, еволюцію в бік демократизації чи авторитаризму, сприяння відкритості чи закритості їхніх суспільств.

— Які ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціонування держав світу щодо війни в Україні? Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

На даний момент (червень 2023 р.) в очах західного світу, суспільств Європи та Північної Америки, Україні вдається утримувати статус демократії, яка веде справедливую війну і захищає європейський континент від російської загрози.

Водночас саме поступова успішність України та демонстративна жорстокість Росії формує на Заході передчасні розрахунки

ослаблення Росії та завищені очікування щодо здатності України завершити війну чи шляхом перемоги, чи навіть у разі досягнення постійного перемир'я. Зрештою, на Заході як і на Глобальному Півдні зберігається страх глобальної кризи, до якого може призвести раптова зміна характеру війни, і внутрішні процеси у Росії.

З огляду на це, стратегічними партнерами України є держави, які попри високі ризики для власної національної безпеки та економіки продовжують проводити політику, спрямовану на підтримку України та поразку Росії. До числа таких держав можна віднести США, Велику Британію, Польщу, Литву, Латвію, Естонію, Чехію, Нідерланди, Німеччину, Швецію, Канаду, Словаччину, Данію, Фінляндію, Норвегію.

Низку інших держав Європи та Азії, які входять до коаліції Рамштайну, можна назвати партнерами України, які зацікавлені в отриманні переваг від перемоги України, але намагаються мінімізувати ризики для власної безпеки та економіки.

Формально дружніми є держави, які роблять декларативні кроки на міжнародній арені та пропонують гуманітарну допомогу Україні, проте не мають наміру приєднуватися, ставати учасниками антиросійської коаліції. До таких відносяться Австрія, Швейцарія, Бразилія.

Частина держав займають позицію спостерігачів, які бачать у війні можливість отримувати переваги як з боку Росії, так і з боку партнерів та союзників України, використовуючи своє геополітичне становище. Яскравими прикладами є Угорщина, Туреччина, Казахстан, Азербайджан, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Індія.

Зрештою, можна виділити групу прихильних до Росії держав, замаскованих під позицію «миротворчості». Це Китай та Південно-Африканська Республіка.

Проте найбільшою є група держав, які не бачать своїх інтересів у тому, щоб займати чітку позицію чи приєднуватися до якогось із зазначених таборів.

Очевидно, Україна буде спрямовувати зусилля, щоб збільшувати коло своїх стратегічних партнерів та союзників та

попереджати зростання табору «спостерігачів» та замаскованих партнерів Росії, використовуючи багатосторонні ініціативи зі зміцнення продовольчої, енергетичної безпеки, викриваючи російські методи гібридного впливу на іноземні суспільства. ■

УКРАЇНА ЗАЦІКАВЛЕНА У ДОПОМОЗІ ТА МАЄ БУТИ ВІДКРИТОЮ ДО СПІВПРАЦІ

Олександр ХАРА,

експерт Центру оборонних стратегій

— Якими нині, на вашу думку, є пріоритети української дипломатії? Які стратегічні інтереси і потреби нашої країни, з огляду на реалії війни і перспективи післявоєнної відбудови, є визначальними у відносинах з країнами-партнерами і міжнародними організаціями?

Екзистенційна загроза з боку Росії обумовлює необхідність перетворення України на середню потугу, що володіє необхідними економічними, технологічними та демографічними ресурсами, здатними забезпечувати оптимальний оборонний потенціал стримування агресії у майбутньому. Отже, побудова висококонкурентної політичної та динамічної економічної моделі, що дозволила б реалізовувати власний потенціал та залучати ресурси зовнішнього світу, є внутрішнім пріоритетом, що потребує співпраці та підтримки міжнародних партнерів.

Набуття членства в НАТО залишатиметься пріоритетом, втім, не меншим за найтіснішу безпекову інтеграцію з державами Східного флангу (створення Великого східного муру), а також США та Британією. Німеччина надзвичайно важлива з точки зору європейської інтеграції, а також посилення обороноздатності (безпекова допомога, розвиток ОПК і ВТС). Відносини з Туреччиною, з урахуванням її балансування та амбіцій, залишатимуться пріоритетними. Ключовим є

залучення економічного, технологічного та індустріального потенціалу Японії та Південної Кореї.

Подальший розвиток і добробут української нації потребують побудови сучасної інфраструктури, що забезпечуватиме функціонування інноваційної економіки. У технологічному плані слід співпрацювати та інтегруватися з державами вільного світу, у ресурсному — шукати нові можливості на Глобальному Півдні.

— Які ви бачите шляхи розвитку і вдосконалення відносин України зі стратегічними партнерами з огляду на сучасні геополітичні реалії і позиціювання держав світу щодо війни в Україні? Відносини з якими країнами і міжнародними організаціями нині можна охарактеризувати як стратегічне партнерство?

Стратегічність партнерства має визначатися спільністю цінностей, співпадінням життєво важливих інтересів, а також наявністю потенціалу для реалізації Україною своїх наріжних інтересів. Роль країн у підтримці екзистенційної боротьби української нації має стати мірилом (пере)оцінки наявних та потенційних партнерств. Стратегічне чи особливе партнерство доцільно розвивати з Балтійськими країнами, Британією, Італією, Канадою, Німеччиною, Польщею, Румунією, США, Туреччиною, Францією та Японією. Південна Корея та, попри дотепер амбівалентну позицію, Індія мають розглядатися як перспективні стратегічні партнери.

Україна потребує масштабної допомоги для повоєнного відновлення і партнерства у побудові сучасної інноваційної високотехнологічної економіки. Отже, пріоритет для інвестування, доступу до ресурсів має бути саме у країн, що відповідають визначенню стратегічного чи особливого партнерства. Україна зацікавлена у допомозі та має бути відкритою до співпраці з будь-якими країнами. Втім, вона також має уникнути створення економічної залежності чи політичного впливу авторитарних режимів. Такі режими не мають бути допущеними до трансформації європейської архітектури безпеки ані через участь у повоєнній відбудові, ані через посередницькі «миротворчі» послуги. ■

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ І СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Експертне дослідження, проведене Центром Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, зосереджене на особливостях і перспективах української зовнішньої політики та її важливої складової — розвитку стратегічного партнерства з країнами світу¹.

Під час опитування представники експертної спільноти оцінювали специфіку та ефективність української дипломатії, рівень і дієвість зовнішньої допомоги, виокремлювали країни, які найбільшою мірою допомагають Україні у протистоянні російській агресії. Своєю чергою респонденти окреслювали коло країн, які, на їхню думку, можна назвати стратегічними партнерами України, відзначали інтереси та потреби України, які є пріоритетними у відносинах з країнами-союзниками. Експерти також характеризували основні засади стратегічного партнерства та відзначали чинники, що гальмують розвиток співробітництва на важливих зовнішньополітичних напрямках. Цікавими є думки фахівців щодо часових перспектив приєднання України до ЄС і НАТО.

Результати опитування віддзеркалюють деякі важливі тенденції нинішнього періоду воєнної дипломатії Києва. Це, по-перше, корегування пріоритетів розвитку двостороннього партнерства в умовах війни, залежно від позиціювання країн щодо російської агресії проти України. На думку фахівців, має бути переглянутий перелік важливих, стратегічних партнерів України, що міститься у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (2021 р.). По-друге, слід відзначити, що в експертному середовищі спостерігаються оптимістичні очікування щодо просування на шляху європейської і євроатлантичної інтеграції.

Загалом результати проведеного експертного опитування дають підстави для наступних узагальнень і висновків.

¹ Експертне опитування проведене 7-22 червня 2023 р. Опитано 101 експерт у різних областях України та м. Києві — представники профільних міністерств і відомств, регіональних органів влади, державних і неурядових дослідницьких структур, викладачі вищих закладів освіти, незалежні експерти, громадські діячі, науковці.

ЕФЕКТИВНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

В експертному середовищі зовнішня політика влади має очевидну підтримку. Більшість фахівців (93,1%) оцінюють дії офіційного Києва на світовій арені або позитивно (39,6%), або скоріше позитивно (53,5%). Критично налаштовані лише 5% респондентів. Загалом такі оцінки можна пояснити наступними чинниками. Під час широкомасштабної війни спостерігається помітне зростання активності та ініціативності зовнішньої політики України. Пояснюється це як зростанням швидкості зовнішніх процесів і подій, так і ескалацією загроз і викликів, що змушує до оперативної реакції. Водночас російська інтервенція консолідувала гілки влади, політичні сили, інституції громадянського суспільства, національні ЗМІ тощо. Українська сторона говорить зі світовою спільнотою «одним голосом».

Своєю чергою, слід зазначити безпрецедентну в історії української дипломатії інтенсивність і рівень міжнародних контактів. Переговори та консультації вищого рівня з керівництвом провідних країн і авторитетних міжнародних структур стали повсякденною практикою. Паралельно офіційний Київ запровадив нові ефективні інструменти публічної дипломатії. Ідеться про практику прямих публічних звернень української влади на вищому і високому рівнях до громадськості країн різних регіонів світу². Слід також додати, що українська дипломатія намагається розширювати і посилювати політико-дипломатичну присутність у «проблемних» для України регіонах світу — Африці, Азії, Латинській Америці тощо.

Цікавими є експертні оцінки ефективності зовнішньої політики України за окремими напрямками. Загальна картина виглядає досить позитивною. Зокрема, більшість експертів (92,1%) переконані у тому, що українська дипломатія загалом успішно забезпечує зовнішню підтримку для опору російській агресії³ (ідеться і про постачання зброї для ЗСУ й акумуляцію фінансово-економічної допомоги для стабілізації внутрішньої ситуації у країні).

Також більшість фахівців позитивно оцінюють дії української сторони щодо зміцнення відносин з країнами світу і міжнародними організаціями (88,1%) і з просування власних ініціатив на міжнародних майданчиках (86,2%). Експерти вважають досить ефективними зусилля національної дипломатії щодо покращення міжнародного іміджу України, її авторитету у світі (86,2%), а також з розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну (86,1%). Очевидно, що в умовах широкомасштабної агресії та ескалації протистояння на регіональному і глобальному рівнях зміцнення авторитету України, акумуляція солідарності та підтримки з боку світової спільноти набувають першочергового значення.

Привертають увагу експертні оцінки ефективності просування України на ключових зовнішніх напрямках європейської і євроатлантичної інтеграції. Отже, однакова кількість опитаних (по 80,2%) вважають ефективним процес наближення України до ЄС і НАТО. Такі позиції фахівців можна пояснити тим, що, по-перше, Україна, набувши минулого року статусу кандидата на вступ до ЄС, нині в цілому успішно реалізує пакет рекомендацій Єврокомісії, і є реальні перспективи започаткування переговорного процесу про вступ до ЄС наприкінці 2023 р. – початку 2024 р. Тобто партнерство Києва і Брюсселю розвивається досить динамічно. По-друге, українська сторона докладает чимало зусиль для активізації і виведення на новий рівень відносин з НАТО. Тема активного просування України до євроатлантичної спільноти набула особливої актуальності напередодні чергового саміту НАТО (липень 2023 р.).

Окремо слід відзначити важливу зовнішньополітичну сферу — розвиток стратегічного партнерства з країнами світу. Більшість (79,2%) опитаних переконані у тому, що Україна досить ефективно діє на цьому напрямі, зміцнюючи та розвиваючи відносини зі стратегічно важливими для неї державами світу. З такою позицією важко не погодитися з огляду на сприятливу динаміку відносин з країнами ЄС, США, Канадою, Японією тощо. Але це лише загальна характеристика, яка буде уточнена і деталізована у наступних відповідях і оцінках фахівців.

² Більш детально див.: Зовнішня політика в умовах війни: особливості та пріоритети. Аналітична доповідь Центру Разумкова (травень 2023 р.) с. 9-12, <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/15/2023-MATRA-I-KVARTAL-6.pdf>.

³ Тут і далі наводяться сумарні оцінки — «так» і «скоріше так».

Безумовно важливим напрямом є поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні. 76,2% респондентів вважають дії влади в цій сфері тією чи іншою мірою ефективними. Водночас слід звернути увагу й на ряд чинників, що гальмують просування на світовій арені правди про російську агресію. Зокрема, це фейки і проросійські наративи, що продукуються кремлівськими ЗМІ у величезних масштабах.

Захист прав українців за кордоном був і залишається традиційним пріоритетом української дипломатії. 56,5% опитаних оцінюють загалом позитивно дії влади на цьому напрямі. Хоча майже третина респондентів (31,7%) налаштовані досить песимістично. Безумовно, ця проблематика набула особливого значення і гостроти з огляду на масштаби міграції українців насамперед до країн Європи під час широкомасштабної російської агресії. Загалом є підстави прогнозувати, що ця тема буде актуалізуватися з огляду на тривалість і невизначеність перспектив завершення війни в Україні.

Єдиний зовнішній напрям, де переважають негативні оцінки, це просування інтересів українського бізнесу на світових ринках. Отже, 41,6% опитаних позитивно оцінюють дії влади, а 45,5% — негативно. Тут варто відзначити вплив деяких суб'єктивних і об'єктивних чинників. З одного боку, національний бізнес зазнав величезних втрат внаслідок російської агресії, і його позиції на світових ринках послабилися. При цьому країна, де триває війна, втрачає привабливість з боку зовнішніх інвесторів і фінансових партнерів. З іншого боку, влада змушена зосереджувати наявні можливості та ресурси для опору російській інтервенції.

МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА ТА ДОПОМОГА

З початком широкомасштабної агресії базовим завданням і пріоритетом зовнішньої політики країни є залучення зовнішньої підтримки та акумуляція необхідних ресурсів (воєнних, фінансово-економічних, матеріально-технічних) для опору збройній експансії рф. Зокрема, одним з важливих

здобутків стало створення спільно з країнами-партнерами у квітні 2022 р. контактної групи з оборони України (UDCG-«Рамштайн»), яка об'єднує понад 50 країн світу. Водночас важливе значення має політико-дипломатична солідарність з боку світової спільноти, зміцнення санкційного фронту проти країни-агресора, допомога українським біженцям тощо.

Наскільки ефективною є зовнішня допомога Україні у протистоянні російській агресії? У цілому оцінки експертів стримано-позитивні. **Отже, найбільш позитивно респонденти оцінюють допомогу українським біженцям — 4 бали⁴.** Дійсно, відразу з початку російської інтервенції, у березні 2022 р. Рада ЄС ввела в дію Директиву про тимчасовий захист мільйонів громадян України на території країн Європи. Цей механізм передбачає доступ до ринку праці, житла, соціального забезпечення, медичної допомоги, освіти для громадян України, які тимчасово перебувають у країнах ЄС.

Також загалом позитивно експерти оцінюють зовнішню фінансову допомогу (макрофінансові транші, кредити) — 3,9 бали. На жаль, війна перетворила Україну на реципієнта зовнішньої донорської допомоги, і фінансові надходження від країн-партнерів покривають приблизно третину витрат бюджету України. Варто нагадати, що Рада ЄС реалізує план надання Україні у 2023 р. регулярної макрофінансової допомоги обсягом до €1,5 млрд щомісяця, на загальну суму у €18 млрд. Водночас за 2022 р. пряма бюджетна підтримка Україні з боку США у формі безповоротних грантів склала \$13 млрд.

Політична солідарність і підтримка України на міжнародних майданчиках оцінюється експертами у 3,7 бали. Слід підкреслити, що провідні країни світу і міжнародні інституції з початку російської інтервенції у лютому 2014 р. чітко визначили й послідовно здійснювали курс на підтримку України у протистоянні країні-агресору. У період 2014-2023 рр. міжнародні структури ГА ООН, ПАРЄ, ОБСЄ, ЄС, НАТО, G7 ухвалили низку резолюцій з вимогами зупинити

⁴ Ефективність допомоги оцінювалася за п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що допомога є зовсім неефективною, «5» — дуже ефективною.

російську інтервенцію, вивести окупаційні війська та забезпечити територіальну цілісність України. За сприяння країн-партнерів Генасамблея ООН ухвалила ряд резолюцій на підтримку України.

Ефективність воєнної допомоги (постачання озброєння, воєнної техніки та обладнання для ЗСУ), на думку фахівців, складає 3,6 бали. Безумовно, воєнна допомога Заходу мала для України вирішальне значення як для забезпечення опору окупантам, так і для прискорення переходу ЗСУ на стандарти НАТО. Однак проблема регулярного і своєчасного постачання України зброї у необхідній кількості і за потрібною номенклатурою залишається гостро актуальною й нині під час контрнаступу ЗСУ.

Найбільш критично експерти оцінюють: сприяння здійсненню реформ в Україні (3,3 бали), допомогу у відбудові зруйнованих об'єктів в Україні (3,2), запровадження санкцій проти країни-агресора (3,0). У цьому контексті слід зазначити, що колективний Захід та ряд міжнародних організацій у 2014 р. запровадили низку різноманітних санкцій, які оновлюються і розширюються. На жаль, санкції мають обмежений характер. Нинішня санкційна політика на російському напрямі, принаймні поки що, не спричинила такого рівня економічних проблем, які б примусили кремль зупинити широкомасштабну агресію в Україні.

Своєю чергою, переважно скептично респонденти характеризують допомогу Україні з боку міжнародних організацій, за винятком ЄС (3,9 бали), МВФ (3,8) та НАТО (3,7). Ці структури (та країни, що входять до їх складу) продемонстрували послідовну солідарність та підтримку Україні — воєнну, фінансову, політико-дипломатичну тощо.

Але інші профільні міжнародні об'єднання регіонального і глобального рівня виявили неспроможність адекватно відреагувати на російську агресію, зупинити злочини окупантів в Україні. Зокрема, через право вето країни-агресора діяльність Ради безпеки ООН і ОБСЄ на українському напрямі була заблокована. Гуманітарні місії ООН і Міжнародного комітету Червоного Хреста не мали доступу до окупованих територій. МАГАТЕ де-факто позбавлена контролю над ситуацією довкола захопленої російськими військами Запорізької АЕС.

Отже, на думку експертів, допомога профільних міжнародних інституцій виявилася незадовільною і неефективною. Зокрема, відповідну допомогу з боку ОБСЄ і ООН експерти оцінили у 2,0 і 2,2 бали. Також негативні оцінки отримали Міжнародний комітет Червоного Хреста (2,2) і МАГАТЕ (2,5). Не набагато краще (3,1 бали) оцінюється допомога Ради Європи. У цьому плані слід нагадати, що в березні 2023 р. росію вилучили зі складу ПАРЕ, однак це жодним чином не вплинуло на країну-агресора. Також, в силу об'єктивних обставин і геополітичних чинників, вплив і допомога Україні з боку таких регіональних утворень, як ОЧЕС і ГУАМ, є незадовільними.

Становлять інтерес експертні оцінки рівня допомоги Україні у протистоянні російській агресії з боку країн світу. Очевидно, в умовах війни, яка є найнебезпечнішою загрозою суверенітету країни, її національній державності, саме характер і рівень підтримки України у протистоянні російській агресії з боку тієї чи іншої держави є головним критерієм стану двосторонніх відносин і перспектив партнерства. Серед країн світу спостерігається різне позиціонування і різне ставлення щодо війни в Україні та відповідно різний формат поведінки — від беззастережної всебічної підтримки й допомоги до дистанціювання і відсторонення від подій в Україні.

Виокремлюючи коло країн, які найбільшою мірою допомагають Україні у протистоянні російській агресії, експерти насамперед відзначають: **Польщу (91,1%), США (91,1%), Велику Британію (90,1%), Німеччину (70,3%), Литву (67,3%), Естонію (59,4%), Латвію (49,5%), Канаду (45,5%), Нідерланди (32,7%), Францію (26,7%), Чехію (21,8%), Данію (17,8%), Італію (12,9%) тощо.**

Такі оцінки фахівців заслуговують на увагу, але при цьому слід мати на увазі принаймні дві важливі обставини. **По-перше**, зрозуміло, що це не вичерпний перелік країн, які здійснюють допомогу Україні. До групи союзників України слід додати інші країни ЄС та європейські держави, а також Японію, Австралію тощо. Водночас можна припустити, що експерти, відзначаючи ієрархію країн, що найбільшою мірою допомагають Україні, мають на увазі насамперед воєнну і фінансово-економічну допомогу. Слід зазначити, що для України також важливою є

політико-дипломатична солідарність і підтримка її позицій на міжнародних майданчиках. І в цьому контексті важливе значення мають позиції країн Африки, Азії, Латинської Америки тощо. **По-друге**, геополітична ситуація довкола війни в Україні динамічно змінюється і коаліція країн-союзників поступово розширюється і водночас посилюється процес міжнародної ізоляції та засудження злочинів путінського режиму в Україні.

СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Як вже наголошувалося, широкомасштабна війна в Україні стала, з одного боку, якісним критерієм для позиціонування держав світу, з іншого — мотивом корегування зовнішніх пріоритетів України, у т. ч. розвитку відносин стратегічного партнерства. У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», базовому зовнішньополітичному документі, який набув чинності у серпні 2021 р. окреслене коло країн, відносини з якими мають для України пріоритетний, стратегічний (глобальний) характер. Учасникам експертного опитування було запропоновано визначити: чи можна кожну з цих 16 країн вважати стратегічним партнером України.

Фахівці переконані, що десять країн з цього переліку можна вважати стратегічними партнерами України. Це: США (98%), Польща (97%), Велика Британія (97%), Канада (93,1%), Литва (93,1%), Німеччина (92,1%), Франція (84,2%) Румунія (75,3%), Японія (73,3%), Молдова (71,3%)⁵.

Слід відзначити, що цей перелік загалом збігається з наведеним вище переліком країн, які, на думку експертів, найбільшою мірою допомагають Україні у протистоянні російській інтервенції. Тобто підтримка і солідарність з Україною є основною ознакою і показником стратегічного характеру відносин. У такому підході є сенс і логіка, насамперед з огляду на широкомасштабну війну.

Своєю чергою респонденти висловлюють сумніви стосовно «стратегічності» партнерства з шістьма країнами, які свого часу були визначені у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» як пріоритетні.

Це: Китай (88,2%), Бразилія (85,2%), Індія (85,1%), Грузія (77,2%), Азербайджан (52,5%) і Туреччина (48,5%)⁶. Тобто відносини з цими країнами, на думку фахівців, не є стратегічними. Загалом таку позицію респондентів можна пояснити тим, що ці держави або дистанціюються від війни в Україні, прикриваючись загальними деклараціями про мир, або відмовляються від допомоги Україні, або підтримують контакти та партнерство з країною-агресором. Образно кажучи, війна стала своєрідною «перевіркою на міцність» системи відносин з країнами світу.

Але, очевидно й інше — сумніви експертів щодо стратегічного характеру відносин з цими країнами зовсім не означають згортання або заморожування відносин з ними. Тобто, наприклад, з Китаєм використовуватиметься інша модель й інший формат співробітництва ніж, наприклад, з США або Канадою. Водночас Київ змушений враховувати інтереси та позиції Вашингтону, розвиваючи свої відносини з Пекіном.

Які інтереси України є найбільш важливими у відносинах зі стратегічними партнерами? Це одне з ключових питань у процесі визначення пріоритетних векторів української зовнішньої політики. Зрозуміло, що ієрархія головних інтересів України, яку відбудовують фахівці, обумовлена насамперед реаліями війни. Отже, на першому місці опір російській агресії, відновлення територіальної цілісності України (90,1%). Далі — забезпечення гарантій безпеки, формування безпечного середовища довкола України (75,2%), набуття повноправного членства в ЄС і НАТО (74,3%). Слід підкреслити, що реалізація цих пунктів пов'язана з розвитком партнерства з державами, які експерти відзначають стратегічними партнерами, тобто у загальному вигляді ідеться про країни європейської і євроатлантичної спільноти.

Інша група інтересів виглядає наступним чином: відновлення України (59,4%), притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності (58,4%), створення сприятливих умов для стійкого соціально-економічного розвитку (45,5%). Далі експерти відзначають зміцнення санкційної політики проти країни-агресора, підтримку ініціатив України на світовій арені, сприяння у реалізації внутрішніх

⁵ Сума оцінок «так» і «скоріше так».

⁶ Сума оцінок «ні» і «скоріше ні».

трансформацій тощо. Очевидно, реалізація цих інтересів передбачає більш широкий контекст розвитку співробітництва з країнами в різних регіонах світу — від Австралії до Японії. Підсумовуючи, слід зазначити, що ключові інтереси України у відносинах зі стратегічними партнерами переважною мірою пов'язані з проблемами безпеки.

Інше важливе питання: на яких засадах мають будуватися відносини стратегічного партнерства? На думку респондентів, стратегічні відносини з країнами світу насамперед мають будуватися на спільних цінностях. Тому експерти відзначають наявність взаємних довгострокових інтересів, що ґрунтуються на цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини (4,3 бали)⁷. Така позиція є слушною з багатьох причин, у т. ч. через те, що останнім часом поглиблюється протистояння між демократичним цивілізованим світом і табором авторитарних держав, де обмежуються права і свободи людини. Саме це протистояння визначатиме зміст і динаміку геополітичних процесів у світі. Отже, спільні цінності свободи і демократії є базовою засадою у відбудові стратегічного партнерства.

Також важливими складовими експерти вважають: послідовність і прогнозованість співробітництва, неухильне виконання взаємних зобов'язань (4,3 бали); готовність враховувати інтереси одне одного, йти на компроміси (4,2 бали); рівноправний, паритетний характер відносин, відмова від односторонніх переваг, ультимативних, дискримінаційних дій (4,2 бали). Безумовно, це важливі ідеологічні, політичні чинники, що визначають якість, зміст і перспективи стратегічного партнерства. Водночас фахівці додають до цього переліку ще один важливий пункт — обопільне визнання і закріплення відносин стратегічного партнерства у двосторонніх документах, наявність механізмів його ефективною реалізації (4,1 бали). Очевидно, що договірно-правове закріплення міждержавних відносин такого рівня має важливе значення, у т. ч. з точки зору формалізації спільних цілей і завдань, визначення інструментів їх реалізації.

Заслужують на увагу думки фахівців стосовно чинників, що перешкоджають розвитку відносин України зі стратегічними

партнерами. У першу чергу респонденти звертають увагу на внутрішні проблеми в Україні — недостатні темпи реформ, незадовільна боротьба з корупцією тощо (82,2%). З цим важко не погодитися, бо політична, соціально-економічна ситуація всередині країни обумовлює як ефективність опору зовнішнім загрозам, так і привабливість і успішність партнерства з країнами світу. Наступним проблемним чинником, на думку опитаних, є широкомасштабна агресія росії проти України, окупація окремих територій, великі соціально-економічні, людські втрати України (61,4%). Безумовно, «війна на виснаження» примушує владу акумулювати внутрішні ресурси й зовнішню допомогу на протистояння агресору та відповідно обмежує можливості ресурсного забезпечення, наприклад, процесів європейської і євроатлантичної інтеграції.

Також проблемним чинником, на думку експертів, є вплив країни-агресора (56,4%). Зокрема, ідеться про масовані інформаційні диверсії російських масмедіа в Європі та світі, активну диверсійно-підривну діяльність спецслужб росії, підтримку праворадикальних і проросійських рухів, енергетичний і ядерний шантаж тощо. Кремль використовує весь арсенал гібридної експансії для дезінтеграції колективного Заходу, дискредитації України.

Серед інших чинників, що перешкоджають розвитку відносин України зі стратегічними партнерами, експерти відзначають: дефіцит професійних кадрів української дипломатії (42,6%), неготовність країн-партнерів щодо подальшого розвитку відносин з Україною (41,6%), брак координованості дій органів влади у сфері зовнішньої політики (35,6%), негативні геополітичні та геоекономічні тенденції (26,7%). Отже, слід констатувати, що на систему стратегічного партнерства України негативно впливає комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких, на думку експертів, найбільше значення мають саме внутрішні проблеми України.

Відтак, наведені вище позиції та оцінки представників експертного співтовариства України спонукають до висновку **про доцільність інвентаризації та вдосконалення нинішніх відносин України зі стратегічними**

⁷ Використовувалася п'ятибальна шкала від 1 до 5, де «1» означає, що складова є зовсім не важливою, «5» — дуже важливою.

партнерами. Таку думку поділяють більшість (86,1%) експертів, які взяли участь у цьому опитуванні. Лише 7,9% дотримуються протилежної думки. Загалом, слід констатувати, що питання вдосконалення партнерства на стратегічних напрямках й інвентаризація зовнішніх відносин з державами світу є актуальними для офіційного Києва, у т. ч. з огляду не лише на позиціювання країн щодо війни в Україні, а й на нові реалії в Європі та світі, характер і динаміку геополітичних процесів тощо.

Слід зазначити, що в експертному середовищі немає єдності стосовно оптимальної кількості стратегічних партнерів України. У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» окреслене коло з 16 країн, відносини з якими мають для країни пріоритетний, стратегічний (глобальний) характер. Водночас колективними стратегічними партнерами для України є ЄС і НАТО.

Фахівці по-різному визначають оптимальну кількість стратегічних партнерів. 11,9% опитаних вважають, що їх має бути від 1 до 5. Четверть (25,7%) респондентів відзначають 5-10 країн. 10,9% — 10-15, а 7,9% переконані, що стратегічних партнерів має бути від 15 до 20. Своєю чергою, третина (32,7%) респондентів погоджуються з тим, що стратегічними партнерами можуть бути всі держави світу, відносини з якими є пріоритетними і важливими для України. Отже, з цього питання в експертному середовищі немає єдиної думки. Але очевидно, що тут, з одного боку, навряд чи варто встановлювати якісь формальні жорсткі рамки, а з іншого, варто мати на увазі, що встановлення і розвиток стратегічного партнерства є двостороннім процесом.

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Серед базових зовнішньополітичних пріоритетів нашої країни інтеграція до ЄС і НАТО посідає особливе місце. У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», яка набула чинності 26 серпня 2021 р., у ст. 2 наголошується: «В основі зовнішньополітичної діяльності України — стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (ЄС) та в Організації

Північноатлантичного договору (НАТО), закріплений у Конституції України»⁸.

Є підстави констатувати, що за період широкомасштабної агресії партнерство з ЄС і НАТО набуло особливого геополітичного значення і ваги. Україна помітно просунулася на євроінтеграційному напрямі, набувши статус кандидата на вступ до ЄС. Нині завершується період виконання пакету рекомендацій Єврокомісії, і є підстави розраховувати на відкриття переговорного процесу про вступ до ЄС наприкінці 2023 р. — початку 2024 р. Проте слід зазначити, що ці переговори є тривалим і масштабним процесом, який охоплює 35 тематичних напрямів, найголовнішим з яких є адаптація до нормативно-правового простору ЄС.

Експерти по-різному оцінюють часові рамки ймовірного вступу України до ЄС. Отже, на думку 14,9% опитаних це відбудеться упродовж 1-3 років. 28% респондентів прогнозують отримання членства в ЄС через 3-5 років. Своєю чергою, 40,6% вважають, що Україна приєднається до ЄС через 5-10 років. Якщо підсумувати, то абсолютна більшість фахівців переконані, що Україна стане членом ЄС максимум через 10 років.

Останні місяці, напередодні Вільнюського саміту НАТО, українська влада помітно активізувала діяльність на євроатлантичному напрямі, укладаючи на вищому рівні з лідерами країн НАТО двосторонні заяви і декларації про підтримку приєднання України до Альянсу. Можна припустити, що це додало певного оптимізму респондентам (слід нагадати, що опитування проводилося 7-22 червня 2023 р.).

Оцінюючи перспективи набуття Україною членства в НАТО, більш ніж половина респондентів вважають, що країна стане членом Альянсу або упродовж 1-3 років (28,7%), або у період 3-5 років (31,7%). Кожен п'ятий (19,8%) прогнозує вступ через 5-10 років.

Більшість експертів оцінюють дії офіційного Києва на світовій арені позитивно, що пояснюється зростанням активності зовнішньої політики України, високим рівнем та інтенсивністю міжнародних контактів.

⁸ Див.: Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. Сайт Президента України, <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

На думку фахівців, українська дипломатія загалом успішно забезпечує: зовнішню підтримку для опору російській агресії, зміцнення відносин з країнами світу і міжнародними організаціями, просування ініціатив на міжнародних майданчиках, наближення України до ЄС і НАТО тощо.

Експерти переважно позитивно оцінюють ефективність зовнішньої допомоги Україні у протистоянні російській агресії. Насамперед ідеться про допомогу українським біженцям, здійснення фінансової підтримки (макрофінансові транші, кредити). Дещо більш стримано оцінюється ефективність воєнної допомоги (постачання озброєння, воєнної техніки та обладнання для ЗСУ). Переважно скептично (за винятком ЄС, МВФ та НАТО) респонденти характеризують допомогу Україні з боку міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, МАГАТЕ тощо.

Серед переліку країн, що визначені пріоритетними у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», експерти виокремлюють десять держав, які можна вважати стратегічними партнерами України, це — США, Польща, Велика Британія, Канада, Литва, Німеччина, Франція, Румунія, Японія, Молдова.

На думку експертів, найбільш важливими інтересами України у відносинах зі стратегічними партнерами є опір російській агресії, відновлення територіальної цілісності України; забезпечення гарантій безпеки, формування безпечного середовища довкола України; набуття повноправного членства в ЄС і НАТО.

Експерти переконані, що стратегічні відносини з країнами світу насамперед

мають будуватися на спільних цінностях — ідеться про наявність взаємних довгострокових інтересів, що ґрунтуються на цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини. Також важливими складовими є послідовність і прогнозованість співробітництва, неухильне виконання взаємних зобов'язань; готовність враховувати інтереси одне одного, йти на компроміси; рівноправний, паритетний характер відносин тощо.

Заслужовують на увагу думки фахівців стосовно чинників, що перешкоджають розвитку відносин України зі стратегічними партнерами. Насамперед респонденти відзначають внутрішні проблеми в Україні — недостатні темпи реформ, незадовільна боротьба з корупцією тощо. Також ускладнюють розвиток стратегічного партнерства: широкомасштабна агресія росії проти України, вплив країни-агресора, дефіцит професійних кадрів української дипломатії, неготовність країн-партнерів щодо подальшого розвитку відносин з Україною.

Більшість експертів, які взяли участь у цьому опитуванні, переконані у необхідності інвентаризації і вдосконалення нинішніх відносин України зі стратегічними партнерами. Очевидно, це обумовлене як позиціонуванням держав світу щодо війни в Україні, так і потребами та інтересами воєнної дипломатії Києва на світовій арені.

Оцінюючи в цілому позитивно дії української влади щодо інтеграції на європейському і євроатлантичному напрямках, експерти по-різному оцінюють часові рамки можливого приєднання України до ЄС і НАТО. Однак абсолютна більшість респондентів переконані у тому, що Україна стане членом ЄС і НАТО.

ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ?

% опитаних експертів

Червень 2023 р.

ЧИ Є ЕФЕКТИВНОЮ ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЗА НАСТУПНИМИ НАПРЯМАМИ?

% опитаних експертів

	Так*	Ні**	Важко відповісти
Забезпечення зовнішньої підтримки для опору російській агресії	92,1	7,9	0,0
Зміцнення відносин з країнами світу і міжнародними організаціями	88,1	9,9	2,0
Просування українських ініціатив на міжнародних майданчиках	86,2	12,9	1,0
Покращення міжнародного іміджу України, її авторитету у світі	86,2	11,9	2,0
Розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну у протистоянні російській агресії	86,1	12,9	1,0
Інтеграція до Європейського Союзу	80,2	15,9	4,0
Інтеграція до НАТО	80,2	15,8	4,0
Розвиток стратегічного партнерства з країнами світу	79,2	15,9	5,0
Поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні	76,2	21,8	2,0
Захист прав українців за кордоном	56,5	31,7	11,9
Просування інтересів українського бізнесу на світових ринках	41,6	45,5	12,9

* Сума варіантів відповіді «так» і «скоріше так».

** Сума варіантів відповіді «ні» і «скоріше ні».

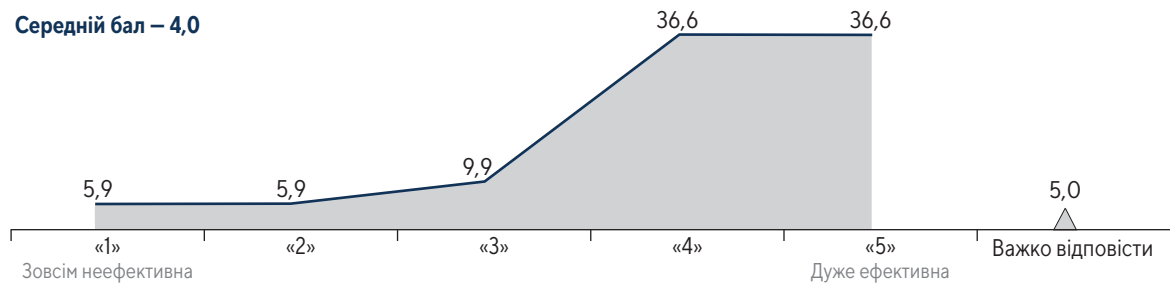
Червень 2023 р.

ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ?*

% опитаних експертів

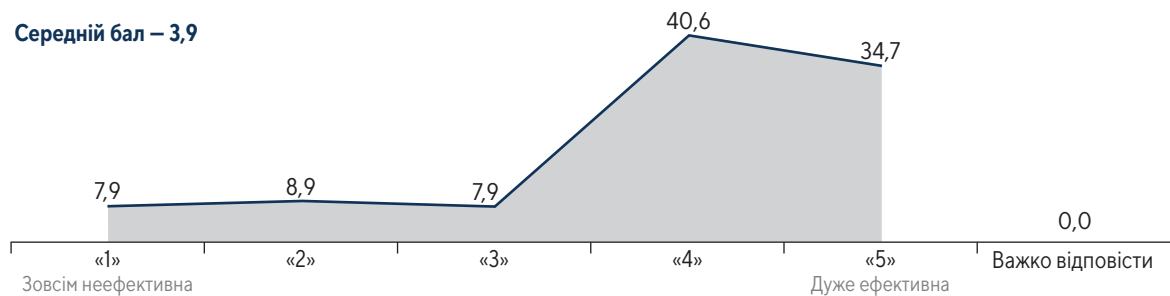
Допомога українським біженцям

Середній бал – 4,0

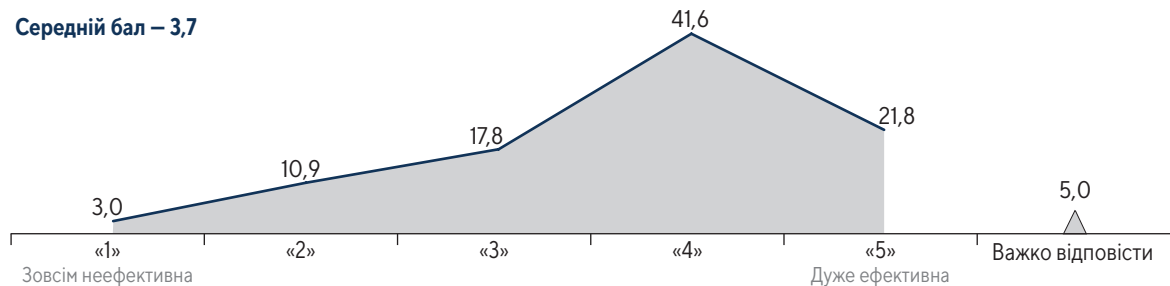
Фінансова допомога (макрофінансові транші, кредити)

Середній бал – 3,9

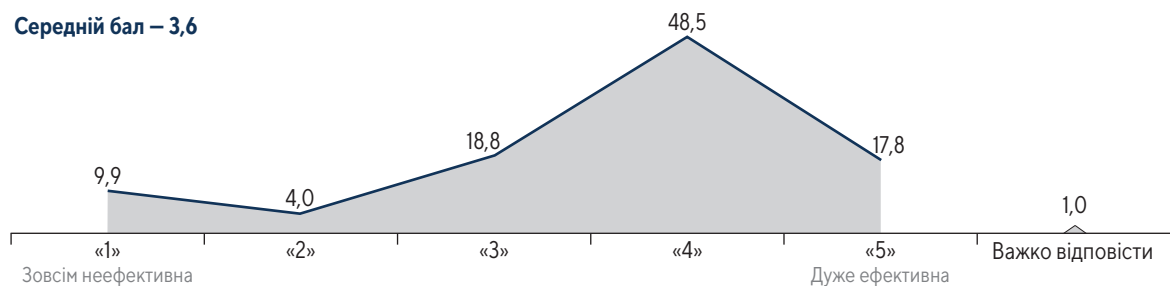
Політична солідарність і підтримка України на міжнародних майданчиках

Середній бал – 3,7

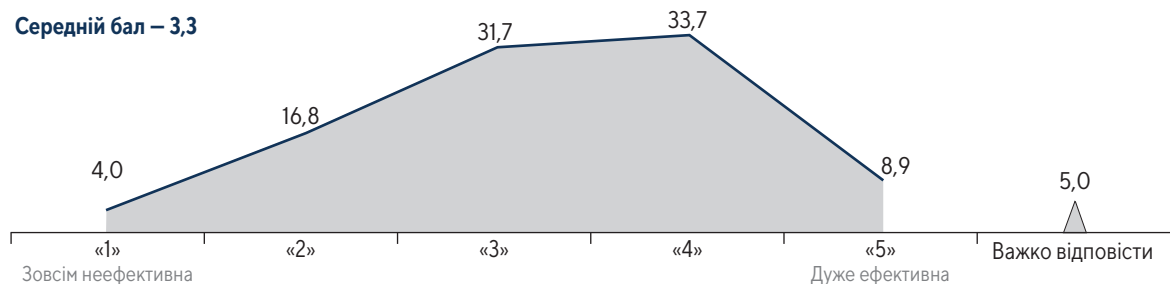
Воєнна допомога (постачання озброєння, військової техніки і обладнання для ЗСУ)

Середній бал – 3,6

Сприяння здійсненню реформ в Україні

Середній бал – 3,3

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що допомога є зовсім неефективною, «5» – дуже ефективною.

Червень 2023 р.

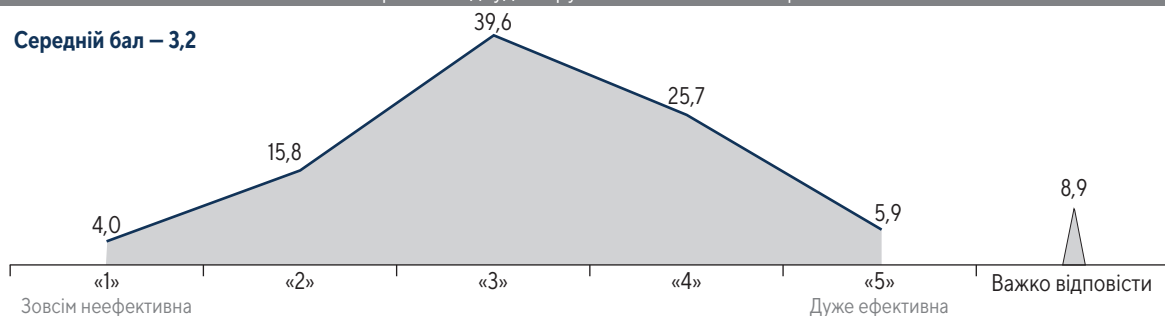
ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ?

% опитаних експертів

(продовження)

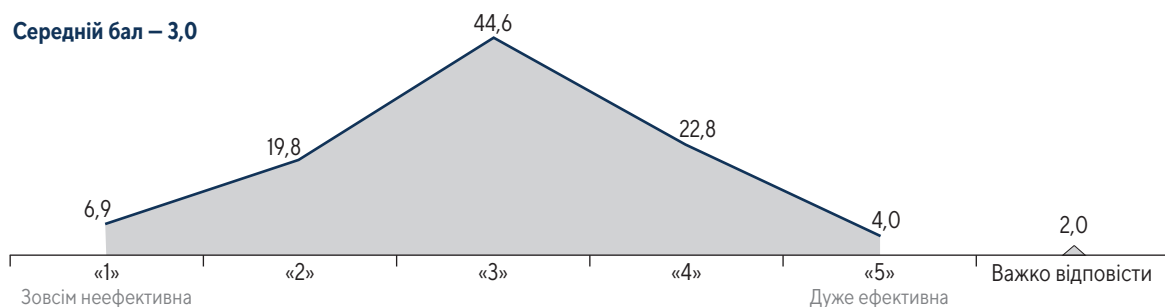
Сприяння відбудові зруйнованих об'єктів в Україні

Середній бал – 3,2

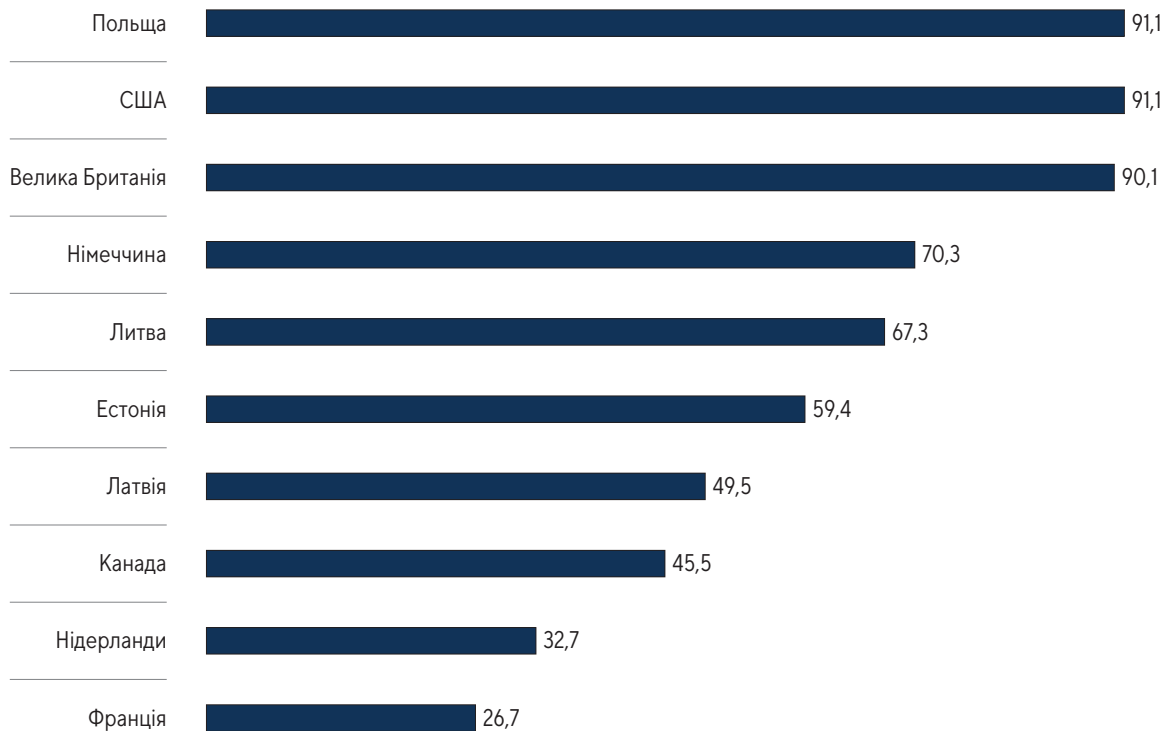
Запровадження санкцій проти країни-агресора

Середній бал – 3,0

ЯКІ КРАЇНИ НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ ДОПОМАГАЮТЬ УКРАЇНІ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ?*

% опитаних експертів

* Респондентам пропонувалося обрати не більше восьми країн з наведеного переліку.

Червень 2023 р.

ЯКІ КРАЇНИ НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ ДОПОМАГАЮТЬ УКРАЇНІ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ?*

% опитаних експертів

(продовження)

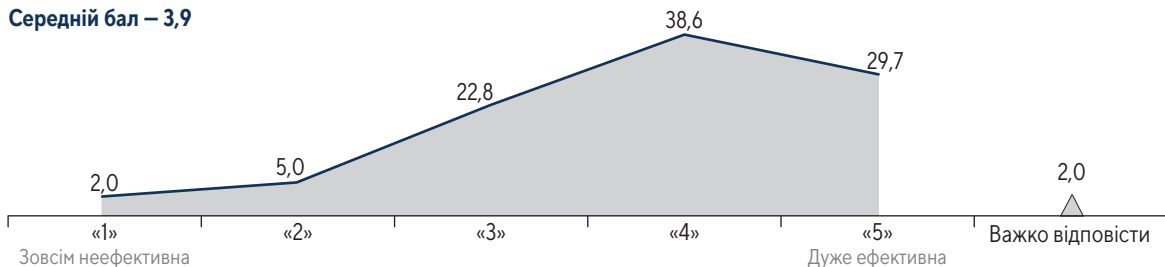

ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ДОПОМОГУ УКРАЇНИ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ З БОКУ ТАКИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ?*

% опитаних експертів

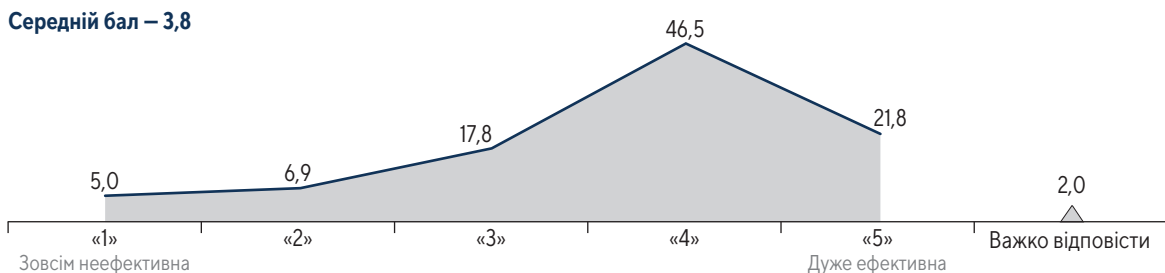
ЄС

Середній бал – 3,9

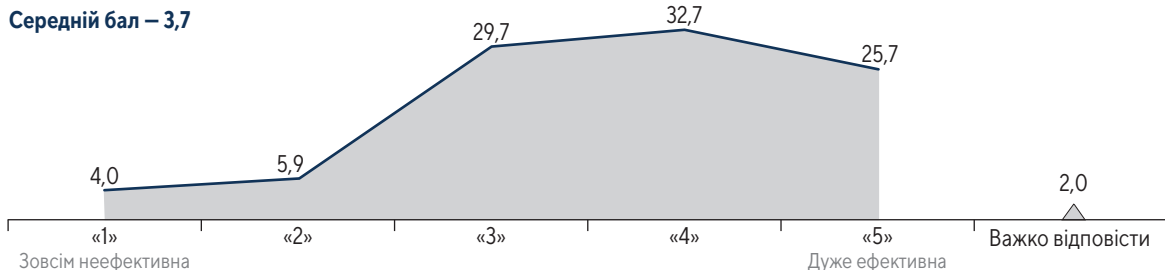
Міжнародний валютний фонд (МВФ)

Середній бал – 3,8

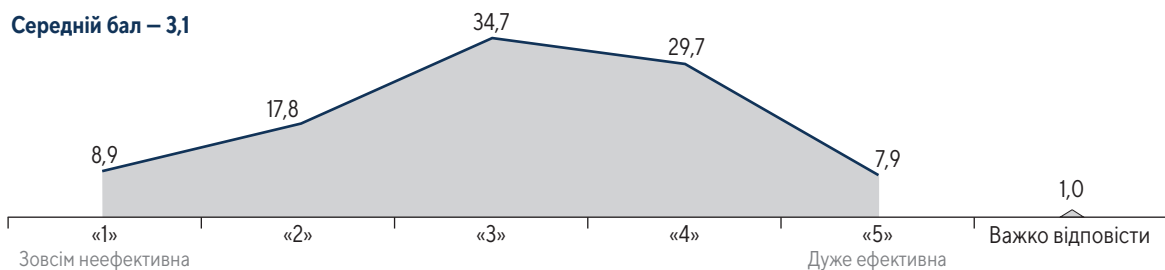
НАТО

Середній бал – 3,7

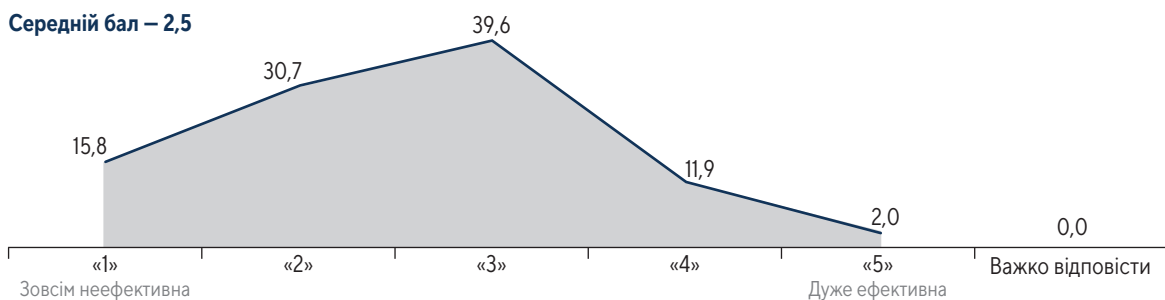
Рада Європи

Середній бал – 3,1

МАГАТЕ

Середній бал – 2,5

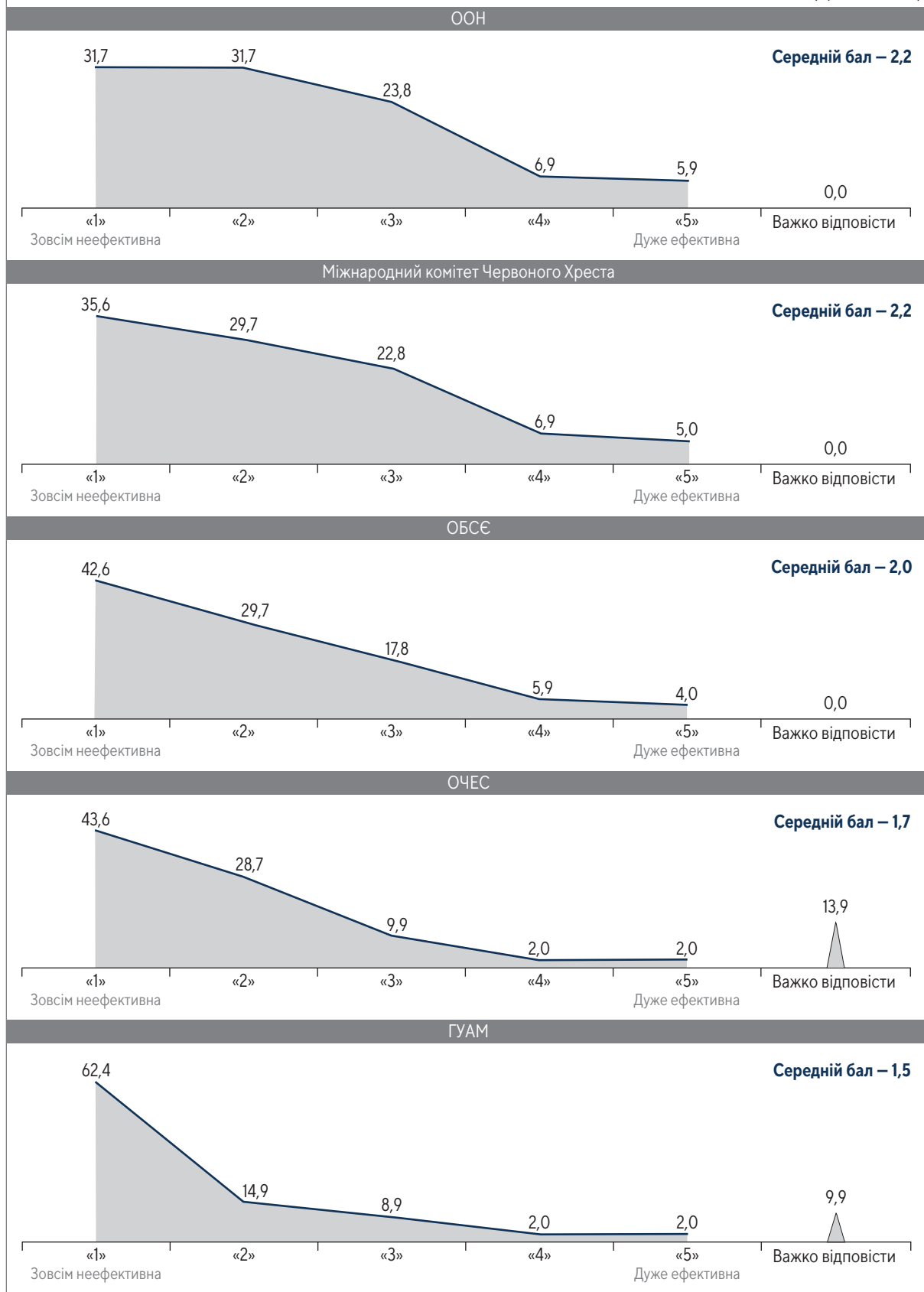
* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що допомога є зовсім неефективною, «5» – дуже ефективною.

Червень 2023 р.

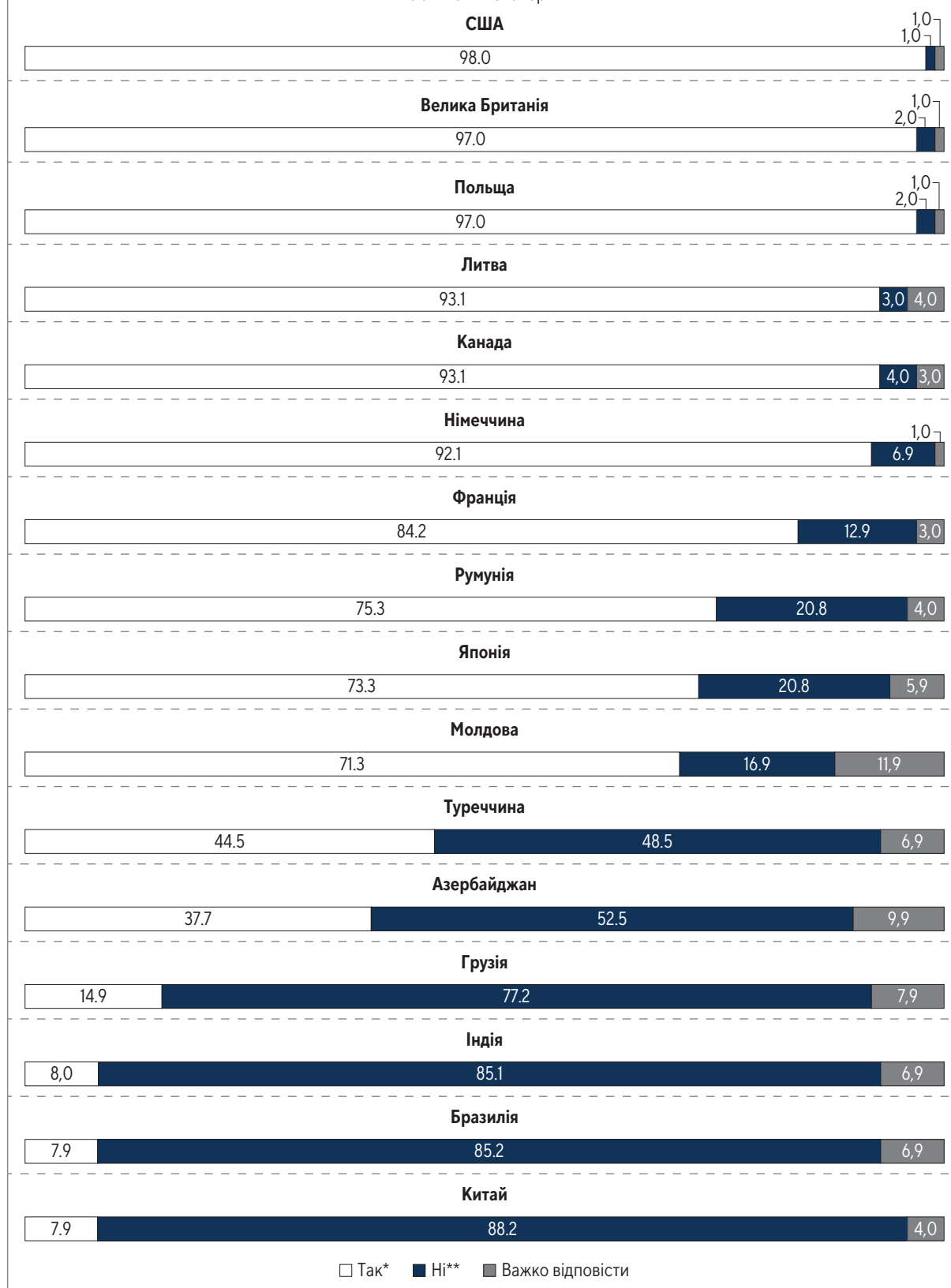
**ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ДОПОМОГУ УКРАЇНІ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ
З БОКУ ТАКИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ?***

% опитаних експертів

(продовження)

У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (серпень 2021 р.)
окреслене коло країн, відносини з якими мають для України пріоритетний,
стратегічний (глобальний) характер.
ЧИ МОЖНА КОЖНУ З ЦИХ КРАЇН ВВАЖАТИ СТРАТЕГІЧНИМ ПАРТНЕРОМ УКРАЇНИ??
% опитаних експертів

* Сума варіантів відповіді «так» і «скоріше так».

** Сума варіантів відповіді «ні» і «скоріше ні».

Червень 2023 р.

ЯКІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ Є НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИМИ У ВІДНОСИНАХ З ЇЇ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ?*

% опитаних експертів

Опір російській агресії, відновлення територіальної цілісності України та забезпечення державного суверенітету України на всій її території в межах міжнародно визнаного державного кордону	90,1
Забезпечення гарантій безпеки, формування безпечного середовища довкола України	75,2
Набуття повноправного членства в ЄС і НАТО	74,3
Відновлення України (відбудова зруйнованої інфраструктури, екологічна реновація, розмінування та ін.)	59,4
Притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності за розв'язання війни проти України (у т. ч. компенсація за втрати України внаслідок агресії)	58,4
Створення сприятливих умов для стійкого соціально-економічного розвитку і реалізації потенціалу України на світовій арені	45,5
Зміцнення і розширення санкційної політики проти країни-агресора	27,7
Підтримка і просування позицій і ініціатив України на світовій арені	17,8
Реалізація внутрішніх трансформацій в Україні	12,9
Сприяння розвитку зовнішньої торгівлі України, залученню нових технологій та інвестицій	9,9
Захист прав та інтересів українців за кордоном	3,0
Інше	0,0

* Респондентам пропонувалося обрати не більше п'яти варіантів відповіді.

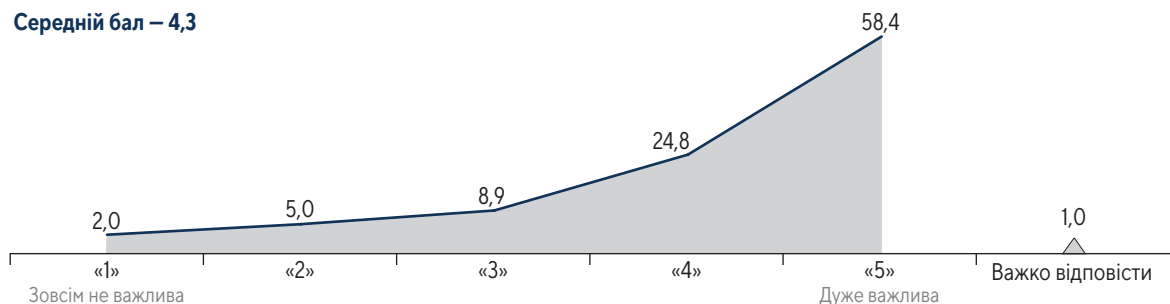
Червень 2023 р.

ЯКІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА Є НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИМИ?*

% опитаних експертів

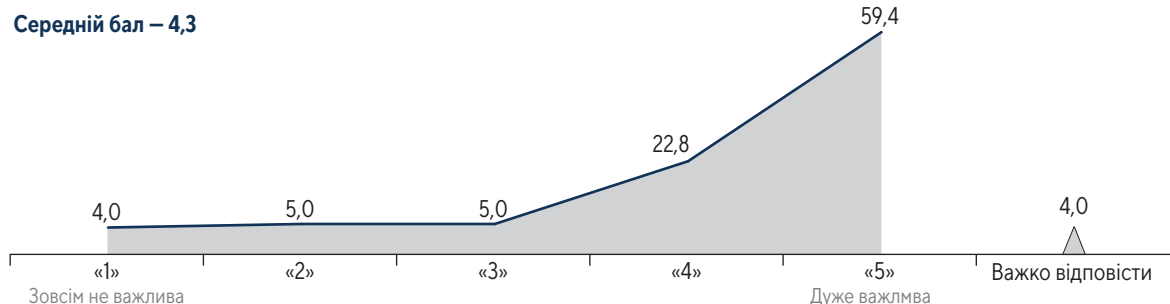
Наявність взаємних довгострокових інтересів, що ґрунтуються на цінностях демократії, верховенства права, поваги до прав людини

Середній бал – 4,3

Послідовність і прогнозованість співробітництва, неухильне виконання взаємних зобов'язань

Середній бал – 4,3

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що складова є зовсім не важливою, «5» – дуже важливою.

Червень 2023 р.

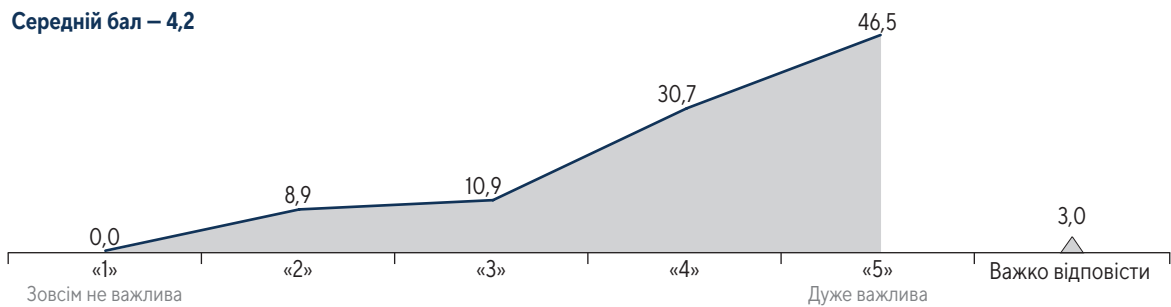
ЯКІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА Є НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИМИ?*

% опитаних експертів

(продовження)

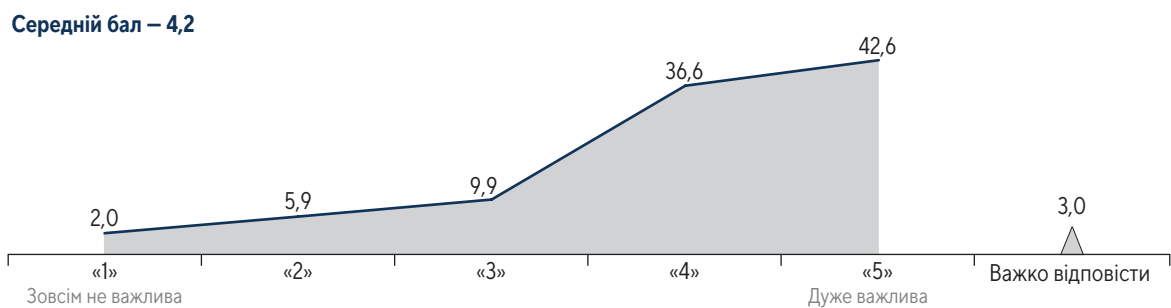
Готовність враховувати інтереси одне одного, йти на компроміси для досягнення спільних стратегічних цілей

Середній бал – 4,2

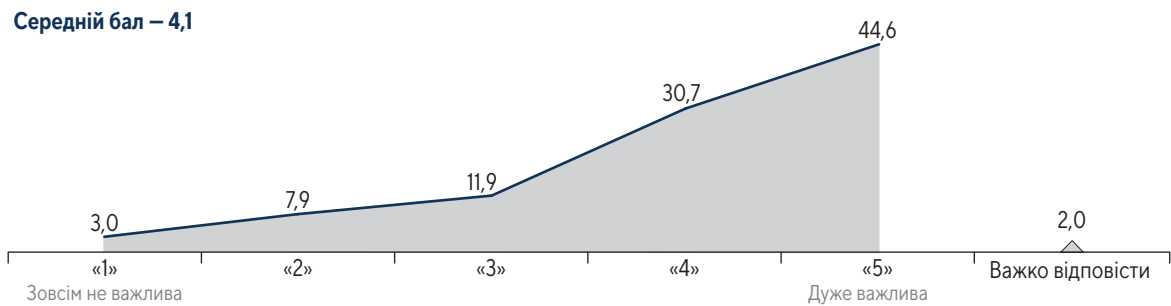
Рівноправний, паритетний характер відносин, відмова від односторонніх переваг, ультимативних, дискримінаційних дій

Середній бал – 4,2

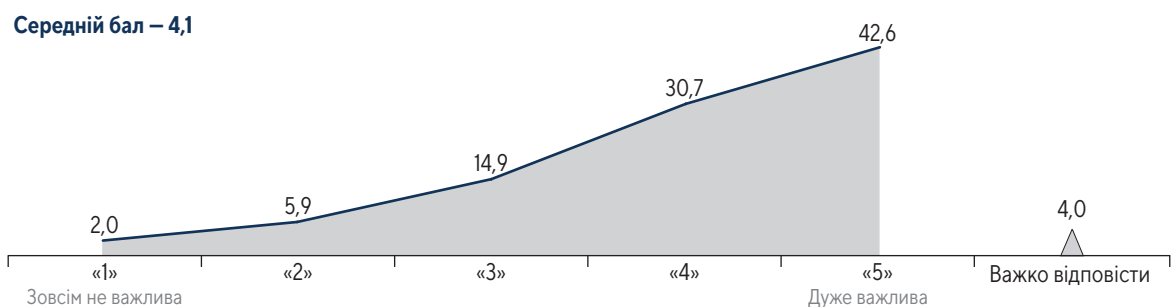
Обопільне визнання і закріплення у двосторонніх документах стратегічного партнерства, наявність механізмів його ефективної реалізації

Середній бал – 4,1

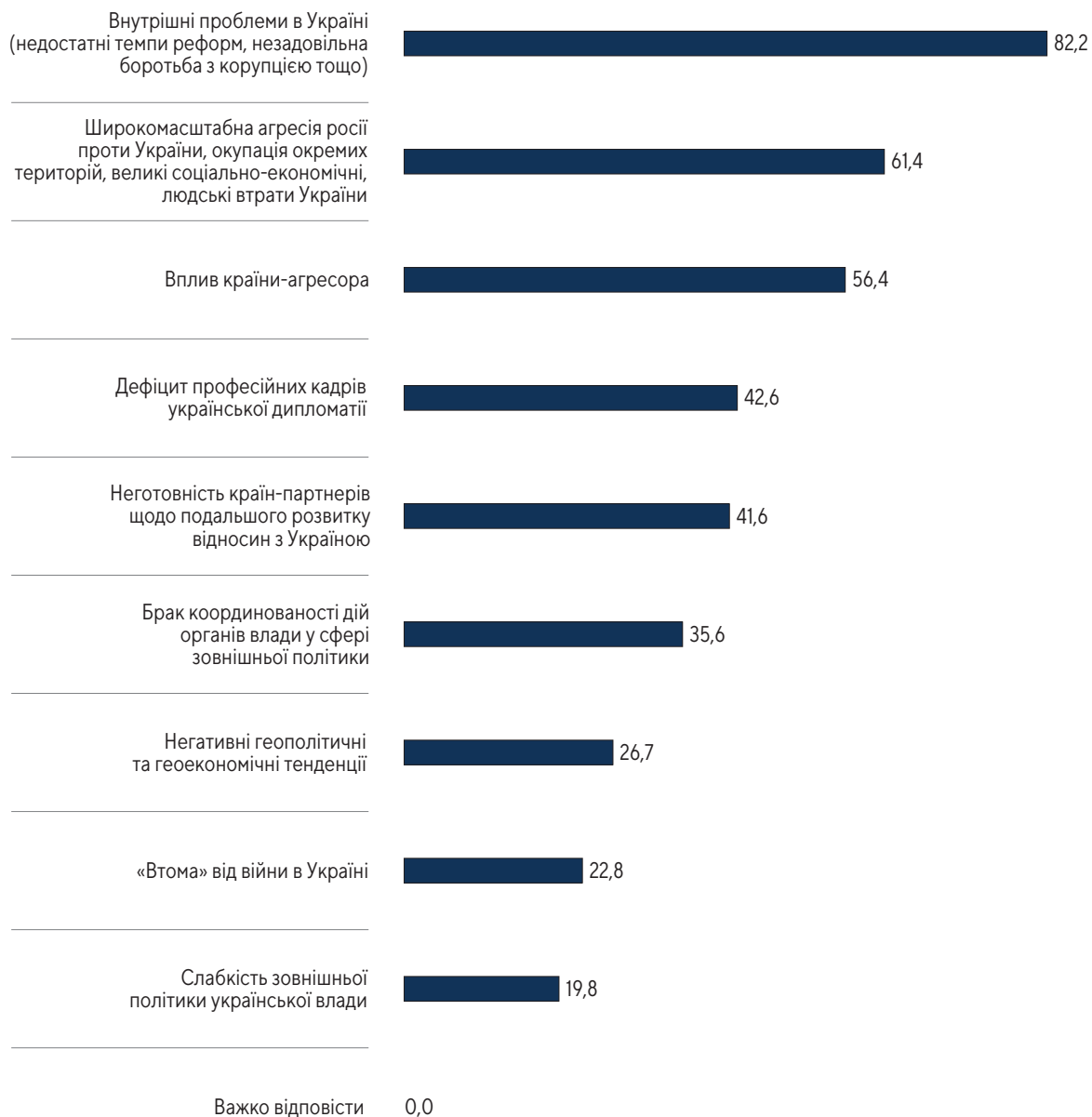
Довготривалий характер взаємин

Середній бал – 4,1

ЩО НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ ПЕРЕШКОДЖАЄ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ЗІ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ?*

% опитаних експертів

* Респондентам пропонувалося обрати всі прийнятні варіанти відповіді.

Червень 2023 р.

ЧИ ПОТРІБНА ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ЗІ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ?

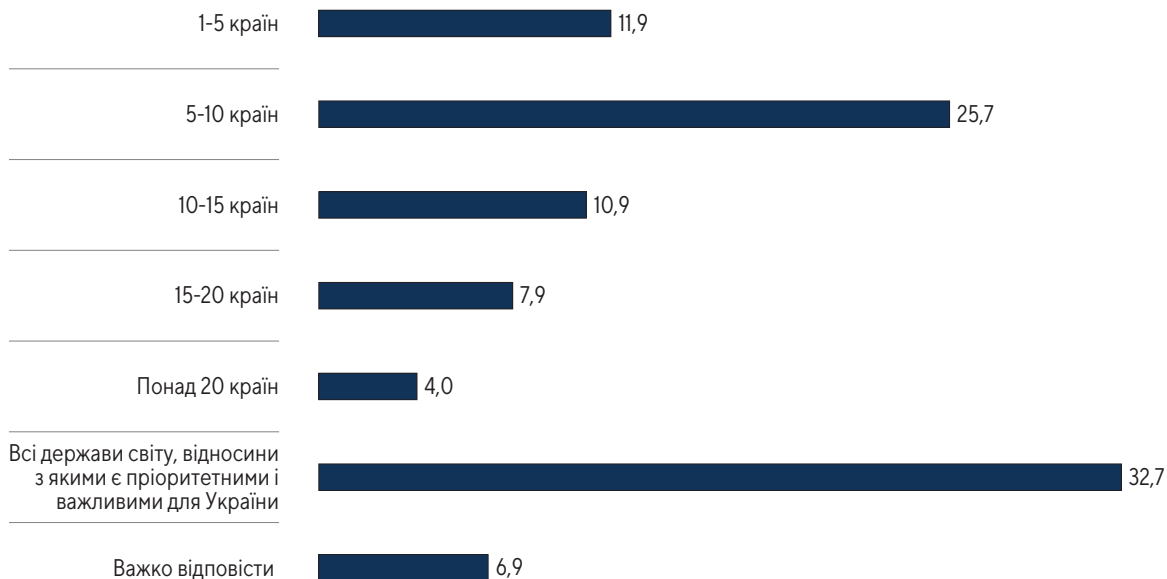
% опитаних експертів

Червень 2023 р.

ЯКОЮ МАЄ БУТИ ОПТИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ СТРАТЕГІЧНИХ ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ?

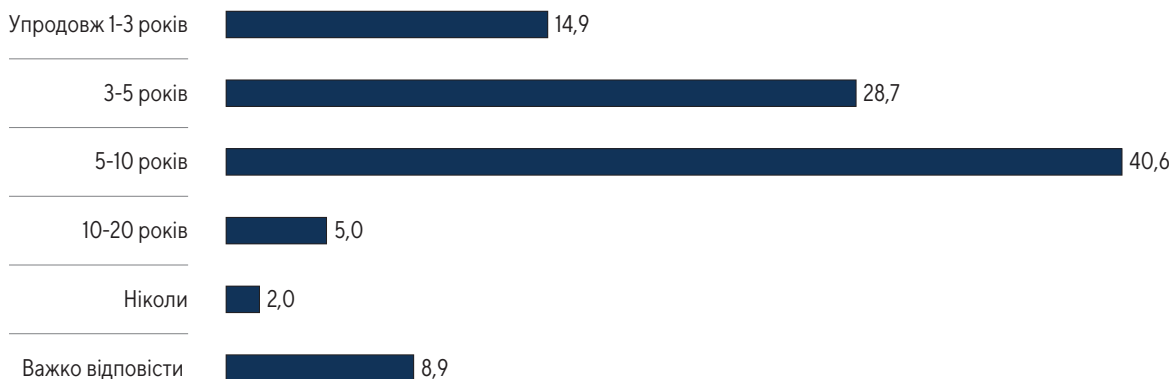
% опитаних експертів

Червень 2023 р.

КОЛИ УКРАЇНА ЗМОЖЕ ВСТУПИТИ ДО ЄС?

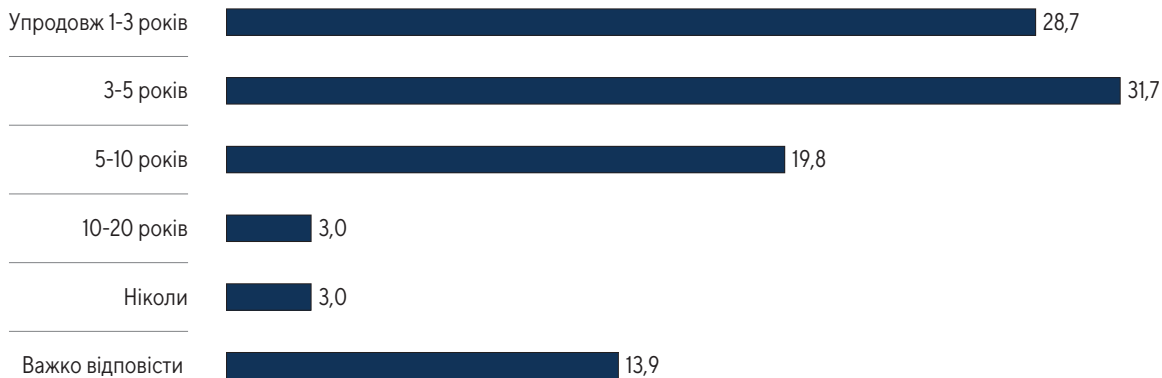
% опитаних експертів

Червень 2023 р.

КОЛИ УКРАЇНА ЗМОЖЕ ВСТУПИТИ ДО НАТО?

% опитаних експертів

Червень 2023 р.

НАПРЯМИ І ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ОЧИМА ГРОМАДЯН

Метою загальнонаціонального опитування, здійсненого за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, є визначення позицій і думок громадян країни щодо особливостей і пріоритетів зовнішньої політики, ефективності міжнародної підтримки, рівня «стратегічності» партнерства з державами світу, стану і перспектив європейської і євроатлантичної інтеграції України тощо¹. Водночас важливими складовими цього дослідження є процеси проєвропейської самоідентифікації громадян, їхнє ставлення щодо російської агресії.

Війна в Україні розділила світове співтовариство, з одного боку, на союзників і друзів України, які з нею солідарні, здійснюють підтримку і допомогу у протистоянні країні-агресору, а з іншого — на держави, що дистанціюються від війни, посідають відсторонену, нейтральну позицію. У цьому контексті становлять інтерес оцінки та думки українців щодо визначення кола реальних стратегічних партнерів України, пріоритетних завдань національної дипломатії в умовах війни, перешкод на ключових напрямках зовнішньої політики.

Результати опитування свідчать про деякі важливі тенденції у громадській думці під час війни. По-перше, громадяни загалом підтримують зовнішню політику країни і вважають її в цілому ефективною і дієвою. По-друге, на думку респондентів, міжнародна підтримка України поки не набула необхідного рівня. При цьому досить стримано оцінюється допомога міжнародних інституцій. По-третє, важливими є тенденції проєвропейської самоідентифікації українців і їх прогнози щодо перспектив приєднання України до ЄС і НАТО.

Своєю чергою, цікавим є визначення деяких регіональних і вікових особливостей в загальній картині оцінок громадян України, а також порівняння результатів цього дослідження з результатами опитування представників експертної спільноти, яке Центр Разумкова провів раніше (7-22 червня 2023 р.). Отже, можна констатувати, що в багатьох випадках позиції фахівців з міжнародних питань і громадян України збігаються. Однак спостерігаються і певні відмінності, що спонукають до подальших досліджень.

Загалом результати проведеного опитування дають підстави для спостережень і узагальнень, викладених нижче.

¹ Соціологічне опитування проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 11 липня 2023 р. Опитування проводилося методом face-to-face у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій областях та м. Києві (у Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Херсонській областях — лише на тих територіях, що контролюються Урядом України та на яких не ведуться бойові дії). Опитано 2 017 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Разом з тим, додаткові систематичні відхилення вибірки можуть бути зумовлені наслідками російської агресії, зокрема, вимушеною евакуацією мільйонів громадян.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ДУМКИ І ОЦІНКИ ГРОМАДЯН

Більшість (74,7%) оцінюють зовнішню політику України або позитивно (33,8%), або скоріше позитивно (40,9%). Критично налаштовані 15,4% респондентів. Загалом такі оцінки співпадають з думками експертів — **отже, і серед громадян, і в експертному середовищі переважає підтримка дій офіційного Києва на світовій арені**². Загалом це можна пояснити ефективністю української дипломатії, її здобутками на пріоритетних напрямках, забезпеченням широкої міжнародної підтримки у протистоянні російській агресії тощо. Слід додати, що в усіх регіонах України більшість громадян оцінюють позитивно дії влади на світовій арені — зокрема, найвищий рівень оцінок спостерігається в Центрі — 83,1%, дещо менше на Сході — 61,3%. Водночас найбільш позитивне ставлення щодо зовнішньої політики спостерігається у наймолодшій групі респондентів (18-29 років) — 78%.

Своєю чергою, характеризуючи окремі особливості та риси зовнішньої політики, респонденти також найчастіше висловлюють позитивні оцінки. Зокрема, 58,2% опитаних вважають українську дипломатію зрозумілою для країн-партнерів. 56,7% оцінюють зовнішню політику як послідовну, виражену. 52,6% характеризують її як ефективну. Рівні частки респондентів — відповідно по 50% — переконані, що зовнішня політика країни є зрозумілою для суспільства і має чітку стратегію дій. Також найчастіше (44,1%) опитані висловлюють впевненість у тому, що ця політика є прозорою і відкритою. Однак при цьому слід зазначити, що значні частки респондентів налаштовані досить критично — зокрема, 36% не вважають зовнішню політику прозорою і відкритою, а 31,5% висловлюють сумніви щодо її «зрозумілості» для суспільства. При цьому варто підкреслити, що значні частки опитаних вагаються з відповіддю.

Загальна картина оцінок ефективності зовнішньої політики України за окремими напрямами є позитивною і в цілому співпадає з думками експертів. Отже, більшість громадян (82,2%) тією чи іншою мірою згодні

з тим, що українська дипломатія є ефективною на головному напрямі — забезпечення зовнішньої підтримки для опору російській агресії³. (У першу чергу, очевидно, ідеться про забезпечення воєнної і фінансово-економічної допомоги). Також позитивно оцінюється зміцнення відносин з країнами світу та міжнародними організаціями (82,8%), розширення кола країн-союзників, що підтримують Україну у протистоянні російській агресії (81,3%), поширення у світі об'єктивної інформації про війну в Україні (80,8%) і розвиток стратегічного партнерства з країнами світу (77,1%). Це важливі аспекти дій України на світовій арені, що забезпечують, з одного боку, зміцнення зовнішньополітичних позицій країни, а з іншого — солідарність і підтримку світового співтовариства.

Серед інших важливих сфер зовнішньої політики респонденти також позитивно оцінюють покращення міжнародного іміджу України (76,9%), просування українських ініціатив на міжнародних майданчиках (74,4%), захист прав українців за кордоном (72,6%). Це традиційні базові пріоритети МЗС й індикатори ефективності національної дипломатії.

Окремо слід відзначити оцінки продуктивності дій влади на ключових стратегічних напрямках. Отже, 70,9% респондентів вважають ефективною політику інтеграції до ЄС. А 67,2% — успішним рух України до НАТО. Такі оцінки можна пояснити тим, що інтеграція на європейському і євроатлантичному напрямі має загалом висхідну динаміку, певні здобутки та досягнення⁴. Зокрема, є реальні перспективи започаткування переговорного процесу про вступ до ЄС наприкінці 2023 р. — початку 2024 р.

Дещо стриманіше оцінюється просування інтересів українського бізнесу на світових ринках (56,6%). Тут думки громадян і експертів співпадають. Такі оцінки можна пояснити як величезними втратами національного бізнесу внаслідок війни, обмеженими ресурсами влади, так і очевидним зменшенням зацікавленості світового бізнесу у контактах з Україною у період війни.

² Тут і далі результати загальнонаціонального опитування порівнюються з результатами експертного опитування, вміщеного в цьому виданні.

³ Тут і далі наводяться сумарні оцінки — «так» і «скоріше так».

⁴ Слід зазначити, що загальнонаціональне опитування завершилося напередодні Вільнюського саміту НАТО.

Загалом ефективність зовнішньої політики є однією зі складових у процесі формування іміджу країни на світовій арені. Більшість (76,9%) громадян вважають імідж України або позитивним (28,3%), або скоріше позитивним (48,6%). **Очевидно, що в умовах війни, відстоюючи свою незалежність і суверенітет, здійснюючи героїчний опір російській агресії, Україна здобула повагу й авторитет на світовій арені, зміцнила своє зовнішньополітичне становище тощо.**

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА СОЛІДАРІСТЬ

В умовах широкомасштабної агресії зовнішня підтримка і допомога (воєнна, фінансово-економічна, гуманітарна) набула вирішального значення. Також важливими складовими міжнародної солідарності з Україною є сприяння просуванню її національних інтересів на світовій арені, підтримка ініціатив Києва на міжнародних майданчиках, зміцнення санкційного фронту і політична ізоляція країни-агресора.

Наскільки ефективною, на думку громадян, є зовнішня допомога Україні у протистоянні російській агресії? Респонденти по-різному оцінюють її складові. Зокрема, найвищою оцінку (3,9 бала) набула допомога українським біженцям⁵. Цей результат досить прогнозований і співпадає з оцінками експертів. Дійсно, з огляду на масштаби українських біженців до країн Європи, підтримка країн-партнерів щодо надання їм притулку і соціального захисту має першочергове значення і заслуговує на високу оцінку. Загалом позитивно (по 3,7 бала) громадяни оцінюють воєнну і фінансову допомогу — тобто основні напрями підтримки, від яких залежить як ситуація на фронті, так і соціально-економічна стабільність у країні в цілому. Тут очевидними лідерами є США і ЄС, які найбільшою мірою допомагають Україні у плані постачання необхідної номенклатури зброї і забезпечують фінансування дефіциту українського бюджету, який вимушено сфокусований на сектор безпеки і оборони.

Загалом позитивно (3,5 бала) громадяни оцінюють політичну солідарність і підтримку

України на міжнародних майданчиках. Такі оцінки пояснюються тим, що провідні країни світу засудили широкомасштабну агресію росії, не визнали «приєднання» до РФ окупованих українських територій і максимально сприяли ухваленню проукраїнських резолюцій і рішень в рамках ГА ООН, ОБСЄ, ПАРЄ, ЄС, НАТО тощо. Слід додати, що внаслідок консолідованої позиції країн-партнерів росія була позбавлена членства в ряді міжнародних організацій, зокрема виключена з ПАРЄ.

Більш стримано (3,1 бала) оцінюється запровадження санкцій проти країни-агресора. Такий скепсис можна пояснити, з одного боку, тим, що санкційна політика країн Заходу має значною мірою обмежений характер і багато західних фірм і компаній залишилися на російському ринку. Паралельно країна-агресор знаходить обхідні шляхи для подолання санкційних бар'єрів. З іншого боку, санкційна політика має накопичувальний, поетапний характер.

Досить критично (по 2,9 бала) оцінюється як сприяння здійсненню реформ в Україні, так і допомога у відбудові зруйнованих об'єктів в Україні. Такі думки респондентів можна пояснити тим, що нині в період війни зовнішня фінансова допомога здійснюється переважно в обсягах, які забезпечують поточні витрати України. Водночас за оцінками міжнародних фінансових інституцій потреби післявоєнного відновлення України складатимуть у короткостроковій перспективі приблизно \$250-300 млрд⁶.

Своєю чергою, громадяни, як і представники експертної спільноти України, переважно скептично характеризують допомогу Україні з боку міжнародних організацій, за винятком ЄС (3,6 бала), НАТО (3,5 бала) та МВФ (3,4 бала). Оцінки підтримки Ради Європи складають 3,2 бала. А допомога інших міжнародних організацій, на думку респондентів, не є задовільною. Зокрема, діяльність ООН оцінюється у 2,8 бала, Міжнародного Комітету Червоного Хреста — 2,7 бала, ОБСЄ — 2,6 бала, ОЧЕС (Організація чорноморського економічного співробітництва) — 2,6 бала МАГАТЕ — 2,4 бала відповідно. На жаль, слід констатувати, що

⁵ Ефективність допомоги оцінювалася за п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що допомога є зовсім неефективною, «5» — дуже ефективною.

⁶ ЄБРР оцінив потреби швидкого відновлення України в 250 млрд доларів інвестицій. Європейська правда, 16 травня 2023 р. — <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/16/700171/>.

широкомасштабна війна в Україні виявила нездатність системи міжнародних інституцій, зокрема, глобальних і регіональних структур безпеки знайти адекватну відповідь на російську агресію, зупинити війну в Україні.

Як оцінюють громадяни допомогу Україні з боку країн світу? Думки і позиції респондентів становлять інтерес з огляду на те, що світове співтовариство по-різному відреагувало на російську інтервенцію, і тому саме рівень і характер солідарності та підтримки України є не лише основним показником стану двосторонніх відносин, а й визначальним критерієм подальших перспектив партнерства.

Окреслюючи групу країн, які найбільшою мірою допомагають Україні у протистоянні російській агресії, громадяни насамперед відзначають: **США (87%), Польщу (78,5%), Велику Британію (69,4%), Німеччину (50,7%), Литву (40,4%), Канаду (37,9%), Латвію (34,1%), Естонію (21,4%), Францію (18,6%), Чехію (17,2%), Туреччину (12,7%), Нідерланди (9,9%), Італію (8,4%).**

Цей перелік країн-союзників у протистоянні російській агресії майже повністю співпадає з переліком країн, визначених експертами. Але, на відміну від громадян, експерти перше місце відводять Польщі (США на другому) і замість Туреччини відзначають Данію. Отже, порівнюючи результати загальнонаціонального і експертного опитувань можна зробити висновок, що думки громадян і фахівців збігаються стосовно групи держав-партнерів, які продемонстрували підтримку і солідарність Україні у найнебезпечніший період її історії — війні з російськими загарбниками. Однак при цьому слід зауважити, що, з одного боку, країни, які не увійшли до цього стислого списку, зовсім не є противниками України, більше того, надійними партнерами України є країни-члени ЄС, Японія, Австралія та ін. А з іншого боку, солідарність і підтримка України з боку світового співтовариства поступово зростає і до групи союзників України приєднуються держави з різних регіонів світу. Підсумовуючи, слід підкреслити, що рівень допомоги нашій країні у війні з росією є головним критерієм у визначенні кола стратегічних партнерів України, про що йтиметься нижче.

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ: ДЕЯКІ ДУМКИ І ОЦІНКИ

Широкомасштабна війна, розв'язана агресивною російською імперією проти України, вплинула на позиції та світогляд громадян, їхні геополітичні пріоритети, насамперед на ставлення до рф.

Які цілі переслідує країна-агресор у цій війні? Відповідаючи на це питання, більшість (57,9%) опитаних зазначили, що **основна мета росії — це знищення української нації і української державності**. Умовно до цих респондентів можна додати й ще 10,5% опитаних, які вважають, що метою російської агресії є приєднання України до росії, бо це також де-факто означає і ліквідацію національної державності та знищення української нації. Водночас викликає стурбованість те, що певна частина громадян (7,2%) з тих чи інших причин поділяють фальшиві кремлівські наративи, мовляв, росія у цій війні забезпечує власну безпеку в протистоянні з НАТО. Така ж частка (7,5%) схильється до думки, що метою війни є оголошена свого часу російським диктатором т. зв. демілітаризація і денацифікація України. Щоправда ані керівництво рф, ані кремлівські пропагандисти не уявляють значення і змісту цієї формули. Слід додати, що 11,7% респондентів вважають, що метою російського вторгнення є анексія частини території України.

В усіх регіонах країни найчастіше респонденти відзначають, що мета росії — знищення української нації та української державності. У цьому переконані 72% респондентів на Заході, а на Сході та Півдні — 41,9% і 39,1% відповідно. Серед вікових груп суттєвих розбіжностей не спостерігається — більшість респондентів погоджуються з тим, що мета країни-агресора — знищення України.

Стабільно негативним є ставлення громадян України до російського керівництва, державних інститутів рф. У період російської агресії з 2014 р., у більшості громадян України сформувалося стійке негативне ставлення до кремлівського керівництва, парламенту та уряду рф. Зокрема, у грудні 2019 р. частка тих, хто негативно ставився до президента рф, складала 71%⁷. Ставлення до

⁷ Європейська інтеграція України: російський фактор. Національна безпека і оборона. № 1-2. 2020 р. с. 118 - razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD181-182_2020_ukr.pdf.

громадян рф було більш стриманим, переважно нейтральним: 29,9% ставилися до росіян позитивно, 20,2% — негативно і 42% — нейтрально. З початком широкомасштабної війни рівень негативного ставлення до державних інститутів рф сягнув історичного максимуму — в липні 2023 р. висловили негативно до в. путіна 95,6%, до держдуми — 94,6%, уряду рф — 94,1%. Привертає увагу, що вже 78,4% громадян України висловили негативно ставлення до росіян. Таку динаміку можна охарактеризувати як тенденцію відчуження і масового відмежування від «братнього народу» країни-агресора.

Своєю чергою, заслуговує на увагу те, що **більшість українців в перспективі не бажають мати жодних відносин з росією**. Отже, 81,3% громадян тією чи іншою мірою підтримують думку, що після перемоги України і деокупації її територій має бути повний розрив усіх відносин з росією аж до цілковитої заборони на в'їзд громадян рф в Україну. Не погоджується з цим лише кожен десятий (11,3%) респондент. У регіональному плані найбільш радикально налаштовані мешканці Заходу — 90,1% тією чи іншою мірою підтримують повний розрив всіх відносин з рф, а у Південному і Східному регіонах таку думку поділяють відповідно 59,9% і 65,7% опитаних. Причому на Півдні країни кожен четвертий (25,3%) проти повного припинення контактів з росією. У віковому розрізі помітних розбіжностей не спостерігається — більшість респондентів підтримують розрив відносин з країною-агресором.

ПРІОРИТЕТИ І ПЕРСПЕКТИВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Війна перевела на воєнні рейки країну в цілому та її зовнішню політику зокрема. Відбулись трансформації засобів й інструментів діяльності офіційного Києва на світовій арені, скореговані пріоритети та цілі. Особливості воєнної дипломатії досить виразно відображаються в ієрархії актуальних завдань національної дипломатії, яку відбудовують респонденти з огляду на умови воєнного стану. Зрозуміло, що на першому місці (80,7%) — забезпечення постачання озброєння, воєнної техніки і обладнання для ЗСУ (у т. ч. зміцнення ППО і надання бойових

літаків). Другим (65,4%) важливим завданням є забезпечення зовнішньої фінансової допомоги для стабілізації економіки України. Далі респонденти відзначають економічні та правові важелі міжнародного тиску на країну-агресора — посилення санкцій проти росії (45,9%) і сприяння міжнародному засудженню і притягненню до відповідальності рф за злочини проти України (41,2%).

Важливе місце в цьому переліку завдань посідає також прискорення інтеграції до ЄС і НАТО (40,5%). Можна припустити, що опитані усвідомлюють тривалість і складність отримання Україною членства в цих структурах, тому першочерговими актуальними завданнями вважають зброю і фінанси. Однак при цьому, на їхню думку, серед пріоритетів української дипломатії також має бути залучення зовнішніх ресурсів для відбудови України (39,5%) і зміцнення коаліції країн, які підтримують Україну в протистоянні російській агресії (28,3%). Отже, за великим рахунком це набір національних інтересів, які визначатимуть спрямованість і специфіку зовнішньої політики країни на стратегічних напрямках, у т. ч. у відносинах зі стратегічними партнерами.

Питання стратегічного партнерства набуло особливого значення і ваги в умовах війни. Які країни можна вважати стратегічними партнерами, а які не відповідають цьому рівню? Частково на це питання громадяни відповіли, виокремлюючи групу країн, які найбільшою мірою допомагають Україні протистояти російській агресії. У цьому контексті цікавими є думки респондентів стосовно того, чи насправді є стратегічними відносини України з державами, які в чинній «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» визнані важливими і пріоритетними для України. Тобто, чи можна кожну з цих 16 країн вважати стратегічним партнером України.

Отже, на думку громадян, десять країн з цього переліку можна вважати стратегічними партнерами України: США (93,4%), Велика Британія (93,8%), Польща (92,3%)⁸, Німеччина (87,9%), Канада (83,9%), Литва (78%), Франція (76,9%), Туреччина (56,5%), Румунія (50,1%), Молдова (52%)⁹. До цього переліку можна додати і Японію, яку скоріше

⁸ При цьому слід зазначити, що у Польщі найвища кількість ствердних оцінок «так» — 74,1%.

⁹ Сума оцінок «так» і «скоріше так».

вважають стратегічним партнером (47,3% «так» і 33,8% — «ні»).

Слід підкреслити, що цей перелік, по-перше, співпадає з наведеним вище переліком країн, які, на думку опитаних, найбільшою мірою допомагають Україні протистояти російській агресії. По-друге, співпадають думки громадян і представників експертного середовища (за винятком Туреччини, яку експерти не відносять нині до стратегічних партнерів).

Водночас респонденти висловлюють сумніви стосовно «стратегічності» партнерства з п'ятьма країнами, які свого часу були визначені у «Стратегії» як пріоритетні. **Це — Китай (70,6%)¹⁰, Індія (59,2%), Грузія (51,7%), Бразилія (50,6%), Азербайджан (45,2%)¹¹.** Але очевидно, що сумніви щодо стратегічного характеру відносин з цими країнами зовсім не означають дистанціювання або згортання контактів з ними. Тобто, наприклад, з Індією чи Азербайджаном використовуватиметься інша модель відносин ніж з Польщею або США.

Заслужують на увагу відповіді громадян на питання щодо найбільш важливих інтересів України у відносинах зі стратегічними партнерами. Можна побачити, що цей перелік інтересів, окреслений респондентами загалом співпадає з наведеними вище актуальними завданнями національної дипломатії. Це не дивно, бо зовнішня політика «кольору хаки» на всіх зовнішніх векторах має універсальний характер і підпорядкована оборонним інтересам і потребам країни. Зрозуміло, що ключовим українським інтересом у співробітництві з державами-стратегічними партнерами є опір російській агресії, відновлення територіальної цілісності України (74,5%). Це ключовий пріоритет, якому де-факто підпорядковані інші зовнішньополітичні напрями. Своєю чергою, стратегічним інтересом офіційного Києва на світовій арені є набуття повноправного членства в ЄС і НАТО (60,1%). І очевидно, що поглиблення партнерства з країнами-членами ЄС, США, Канадою сприятиме реалізації цього інтересу, закріпленого в Конституції України.

В умовах війни, ескалації зовнішніх загроз і викликів, турбулентності та непередбачуваності геополітичних процесів важливе значення має забезпечення гарантій безпеки, формування безпечного середовища довкола України (50,6%). Також важливим, на думку опитаних, є створення сприятливих умов для стійкого соціально-економічного розвитку та реалізації потенціалу України на світовій арені (46,5%) і відновлення України (44%). Окреслюючи інші важливі для України сфери співробітництва з державами-стратегічними партнерами, варто зазначити, що зовсім не другорядними є такі напрями, як притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності за розв'язання війни проти України (42,9%), зміцнення і розширення санкційної політики проти країни-агресора (22%).

Україна також зацікавлена у підтримці її ініціатив на світовій арені, у сприянні розвитку її зовнішньої торгівлі та отриманні нових технологій. Очевидно, що це не повний порядок денний партнерства з провідними країнами світу, але визначені громадянами напрями дають уявлення про тематику і зміст відносин офіційного Києва з пріоритетними державами-партнерами.

Які проблеми існують у відносинах України зі стратегічними партнерами, що заважає їхньому розвитку? На відміну від експертів, які головним стримуючим чинником вважають внутрішні проблеми в Україні, громадяни переконані, що насамперед гальмує співробітництво з пріоритетними партнерами широкомасштабна агресія росії проти України, окупація окремих територій, великі соціально-економічні, людські втрати (74,1%), а на другому місці — внутрішні негаразди (67,9%). За великим рахунком позиції громадян і експертів мають свій сенс і логіку, бо, з одного боку, зовнішня агресія впливає на внутрішню ситуацію і ускладнює здійснення реформ, а з іншого — війна не є виправданням прорахунків і помилок у реалізації внутрішніх трансформацій.

Серед інших проблемних чинників респонденти відзначають: вплив країни-агресора

¹⁰ Сума оцінок «ні» і «скоріше ні».

¹¹ 30,5% відзначили Азербайджан стратегічним партнером.

(40,4%), «втому» від війни в Україні (35%), неготовність країн-партнерів щодо подальшого розвитку відносин з Україною (33,1%). Загалом це взаємопов'язані чинники, бо інформаційна інтервенція країни-агресора, ядерний шантаж, інспірування енергетичної, продовольчої криз спрямовані на експорт російських наративів, зокрема, розповсюдження невіри у перемогу України серед країн Заходу, дискредитацію офіційного Києва, залякування тривалою війною на виснаження тощо. Помітно менш значимими в очах громадян виглядають внутрішні українські проблеми, такі як дефіцит професійних кадрів української дипломатії, слабкість зовнішньої політики української влади, брак координованості дій у сфері зовнішньої політики тощо.

Отже, громадяни виокремлюють коло справжніх країн-союзників, відзначають пріоритети та проблеми стратегічного партнерства, однак стосовно оптимальної кількості стратегічних партнерів України думки і позиції респондентів не є однозначними. Найчастіше (42,4%) опитані наголошують на тому, що стратегічними партнерами можуть бути всі держави світу, відносини з якими є пріоритетними і важливими для України. Такий підхід має рацію, але в українській історії вже був період «стратегічної багатовекторності», коли численні країни оголошувалися стратегічними партнерами, в реальності такими не були. Очевидно, що інструмент стратегічного партнерства слід використовувати досить обережно і виважено, враховуючи як власний потенціал, так і інтереси та можливості іншої сторони.

Майже рівні частки респондентів (11,4% і 11,5%) вважають, що кількість стратегічних партнерів має обмежуватися 1-5 країнами або 5-10. Водночас 7,2% громадян наголошують на 10-15 країнах стратегічних партнерів, а 8,8% – на 15-20.

ЄВРОПЕЙСЬКА І ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ

Війна актуалізувала складні процеси в українському соціумі, пов'язані з усвідомленням місця і ролі країни в європейській

спільноті, проєвропейською самоідентифікацією громадян.

Протягом попереднього періоду (2005-2021 рр.) громадяни частіше висловлювали сумніви стосовно своєї європейської ідентичності. Зокрема, в червні 2021 р. 49% опитаних (цілком або скоріше) не відносили себе до європейців, а 41% наголошували на своїй причетності до європейської спільноти¹². Однак під час широкомасштабної війни ця пропорція суттєво змінилася. У липні 2023 р. вже 61,1% відзначили, що відчують себе європейцями, а 31,4% дотримувалися протилежної думки. Загалом спостерігаються певні відмінності на регіональному рівні. Зокрема, на Заході країни 77,5% опитаних відчують себе європейцями. Однак на Півдні таку думку поділяють 50,5% респондентів.

Можна констатувати, що в українському суспільстві почали домінувати процеси проєвропейської ідентифікації, вкорінюється розуміння безальтернативності європейського шляху та усвідомлення власної причетності до європейського співтовариства. Головна причина і мотив таких трансформацій – відстоювання європейського вибору України у війні з країною-агресором.

Схожі тенденції спостерігаються і в оцінках «європейськості» України. Порівняно з результатами попередніх досліджень¹³, в липні 2023 р. зросли частки респондентів, які вважають Україну європейською державою в географічному (90,8%), історичному (75,9%) і культурному (67,4%) сенсах. Зрівнялися позитивні (43,1%) та негативні (42,4%) оцінки в політичній сфері. При цьому більшість (64,1% і 56,4%) громадян наголошують на тому, що Україна поки що не є європейською державою за економічними та соціальними показниками. Хоча частки тих, хто вважає Україну європейською в економічному і соціальному плані, поступово зростають. Суттєвих розбіжностей в регіональному плані не спостерігається, проте слід зазначити, що рівень «європейськості» країни дещо вищий в очах респондентів Західного регіону.

¹² Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. Журнал Центру Разумкова Національна безпека і оборона, № 1-2, 2022 р. с. 109-111. – https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

¹³ Там само.

Найбільш красномовною ілюстрацією рівня і готовності громадян України підтримати курс України до ЄС і НАТО є той факт, що якби найближчим часом відбувся референдум стосовно вступу України до ЄС, у ньому взяли би участь 86,8% громадян країни. З них 92,9% проголосували би за вступ до ЄС. Це складає 82,3% усіх виборців.

Схожі результати були би на аналогічному референдумі щодо вступу до НАТО. Отже, якби найближчим часом відбувся такий референдум, у ньому взяли би участь 86,3% громадян країни. З них 92,8% проголосували би за вступ до ЄС. Це 81,1% виборців.

Слід звернути увагу на те, що в регіональному плані найбільший рівень підтримки вступу до ЄС і НАТО, у випадку проведення відповідних гіпотетичних референдумів, спостерігається в Західному і Центральному регіонах країни.

Такі показники є свідченням масштабів підтримки громадянами України курсу на вступ до ЄС і НАТО.

Респонденти досить оптимістично оцінюють перспективи приєднання України до ЄС і НАТО. На думку більшості (58,7%) опитаних, наша країна зможе вступити до ЄС упродовж 1-3 років (так вважають 35,4%) або за період 3-5 років (23,3%). Водночас 13% прогнозують більш довгий шлях до членства в ЄС — від 5 до 10 років. При цьому кожен п'ятий (20,7%) з опитаних вагається з відповіддю.

Схожа картина прогнозів спостерігається й щодо вступу до НАТО. Також більшість (53,1%) респондентів впевнені, що Україна стане членом Альянсу або упродовж 1-3 років (32,2%), або за 3-5 років (20,9%). Водночас 14,5% опитаних схильні вважати, що країна увійде до складу НАТО за 5-10 років. Слід зазначити, що загалом прогнози громадян і експертів щодо набуття Україною членства в НАТО співпадають, але експерти дещо обережніше прогнозують перспективи приєднання України до ЄС.

Серед громадян (як і в експертному середовищі країни) переважає підтримка дій офіційного Києва на світовій арені. Більшість українців оцінюють зовнішню

політику України позитивно, характеризує українську дипломатію як ефективну, послідовну, виважену, зрозумілу для країн-партнерів, а також як таку, що має чітку стратегію дій. Більшість громадян (як і експертів) згодні з тим, що зовнішня політика є ефективною на головних напрямках — забезпеченні зовнішньої підтримки для опору російській агресії, зміцненні відносин з країнами світу, розширенні кола країн-союзників.

Загалом позитивно оцінюється зовнішня підтримка України, насамперед допомога біженцям, воєнна та фінансова підтримка. Водночас громадяни, як і представники експертної спільноти, переважно стримано характеризують допомогу Україні з боку міжнародних організацій (за винятком ЄС, НАТО та МВФ).

Серед країн, які найбільшою мірою допомагають Україні у протистоянні російській агресії, респонденти насамперед відзначають: США, Польщу, Велику Британію, Німеччину, Литву, Канаду, Латвію, Естонію, Францію, Чехію, Туреччину, Нідерланди, Італію.

Більшість опитаних переконані, що основна мета росії — це знищення української нації та української державності. Стабільно негативним є ставлення до російського керівництва, державних інститутів рф. Також з початком широкомасштабної російської агресії серед українців домінує негативне ставлення до росіян в цілому. Більшість громадян України в перспективі не бажають мати жодних відносин з росією.

Серед актуальних завдань національної дипломатії респонденти насамперед відзначають забезпечення постачання озброєння для ЗСУ, фінансову допомогу для стабілізації економіки України, посилення санкцій проти країни-агресора, притягнення її до відповідальності за злочини проти України.

Оцінюючи рівень «стратегічності» у відносинах з країнами світу, громадяни серед 16 пріоритетних країн, згаданих у «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», відзначають стратегічними партнерами

України – США, Велику Британію, Польщу, Німеччину, Канаду, Литву, Францію, Туреччину, Румунію, Молдову.

На думку респондентів, основними інтересами у співробітництві з державами-стратегічними партнерами є: опір російській агресії, відновлення територіальної цілісності України; забезпечення гарантій безпеки; створення сприятливих умов для стійкого соціально-економічного розвитку; відновлення України тощо.

Громадяни переконані, що гальмують співробітництво з пріоритетними партнерами широкомасштабна агресія росії, внутрішні негаразди, вплив країни-агресора.

Війна активізувала в українському суспільстві процеси проєвропейської самоідентифікації громадян. Під час широкомасштабної агресії (на відміну від попередніх

років) вже більшість респондентів відзначили, що відчують себе європейцями. Також зросли оцінки «європейськості» України, зокрема в історичному, культурному, політичному сенсах.

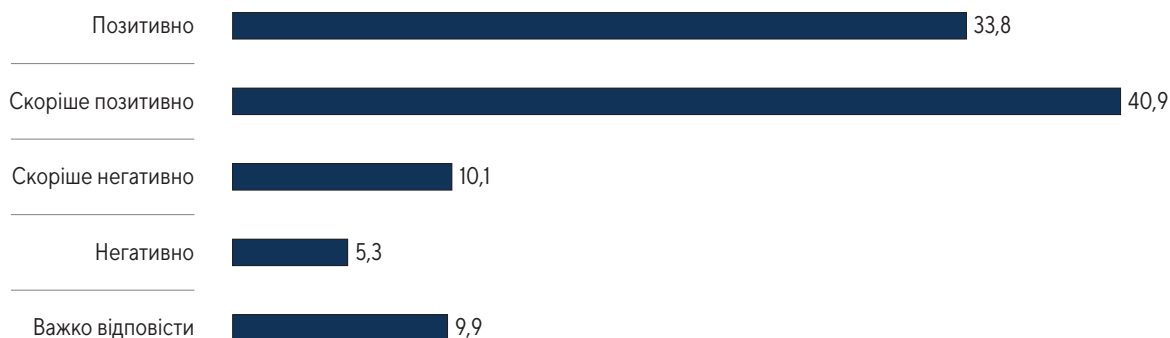
Опитування виявило певні відмінності на регіональному рівні у думках і оцінках громадян щодо деяких зовнішньополітичних аспектів. Однак ці відмінності не мають кардинального значення на фоні загальних тенденцій і настроїв в українському соціумі.

Результати цього дослідження свідчать про високий рівень підтримки в українському суспільстві ідеї набуття членства країни в ЄС і НАТО. Причому більшість громадян налаштовані досить оптимістично стосовно європейських і євроатлантичних перспектив України, вважаючи, що протягом 1-5 років Україна зможе набутися членства в ЄС і НАТО.

ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ?

% опитаних

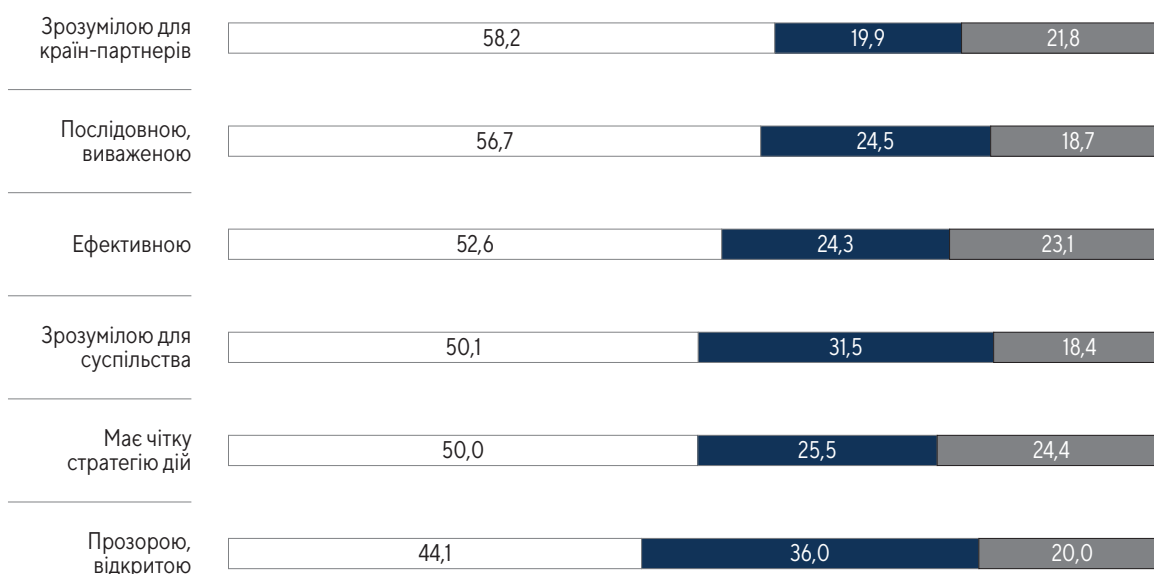
Липень 2023 р.

	РЕГІОНИ			
	Захід	Центр	Південь	Схід
Позитивно	28,7	41,6	27,9	25,9
Скоріше позитивно	42,0	41,5	45,8	35,4
Скоріше негативно	9,9	7,2	11,4	16,7
Негативно	5,5	3,8	4,0	9,2
Важко відповісти	13,9	5,9	10,9	12,8

	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Позитивно	37,7	36,3	34,4	31,8	30,4
Скоріше позитивно	40,5	41,4	39,8	41,1	41,3
Скоріше негативно	6,9	9,2	7,0	12,6	13,0
Негативно	5,6	4,9	6,2	5,4	5,0
Важко відповісти	9,3	8,3	12,5	9,0	10,3

ЯКОЮ Є ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КЕРІВНИЦТВА УКРАЇНИ?

% опитаних

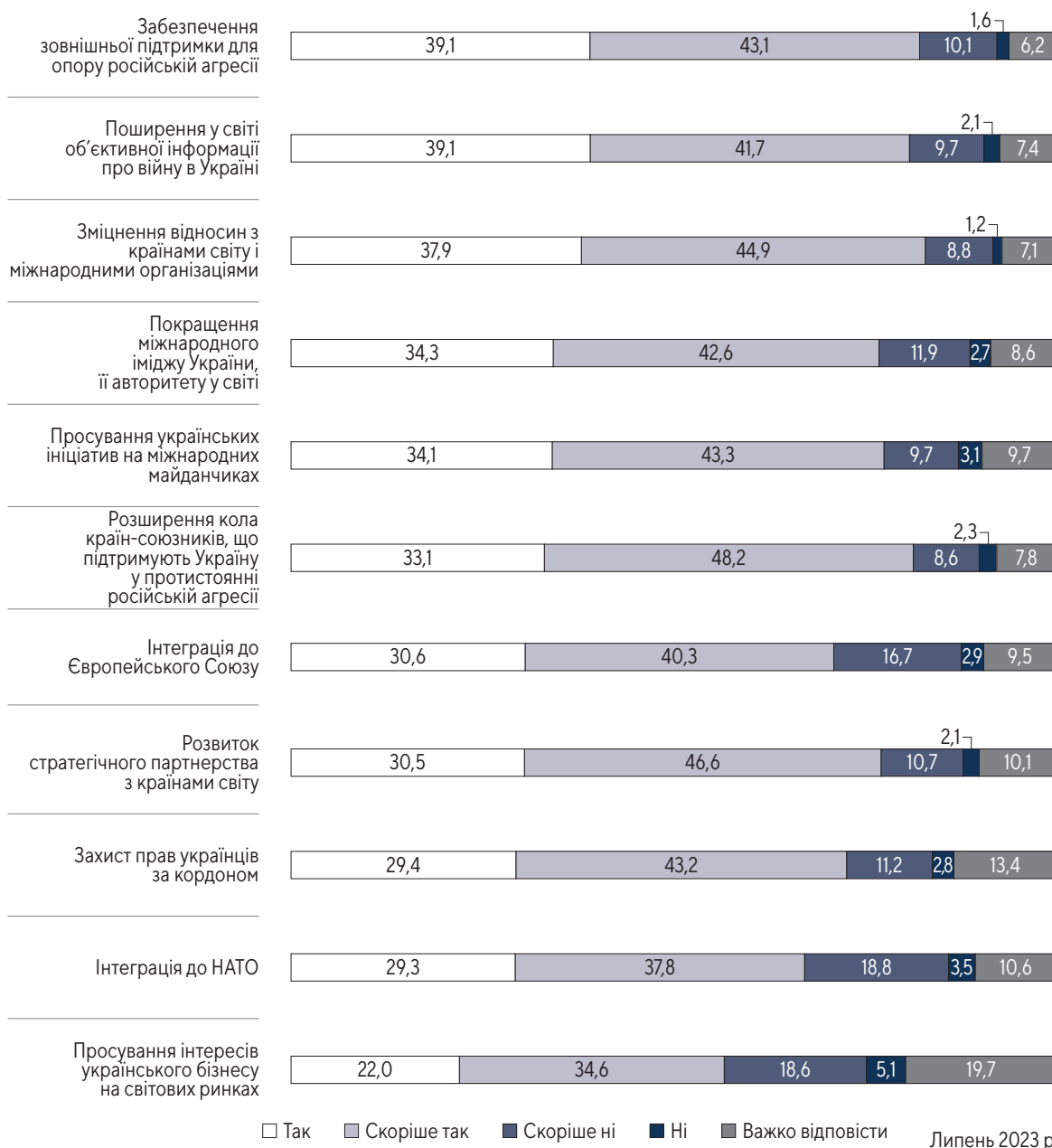

□ Так ■ Ні ■ Важко відповісти

Липень 2023 р.

ЧИ Є ЕФЕКТИВНОЮ ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЗА НАСТУПНИМИ НАПРЯМАМИ?

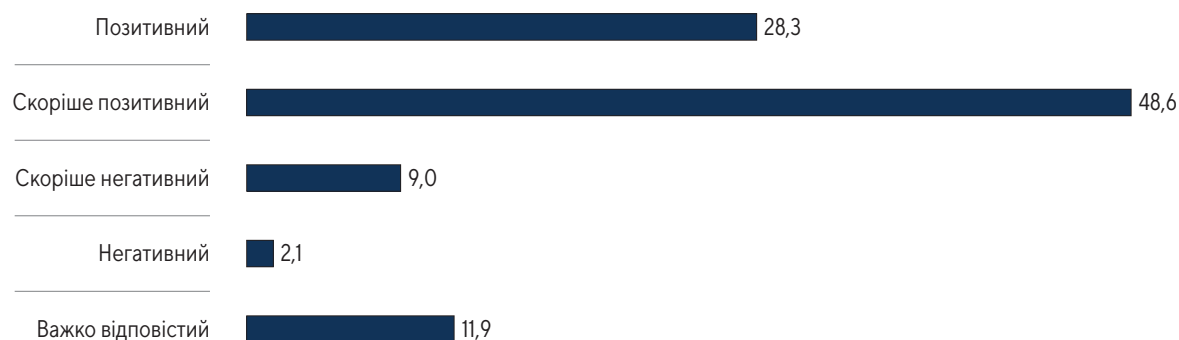
% опитаних

Липень 2023 р.

ЯКИМ НА ВАШ ПОГЛЯД Є МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ?

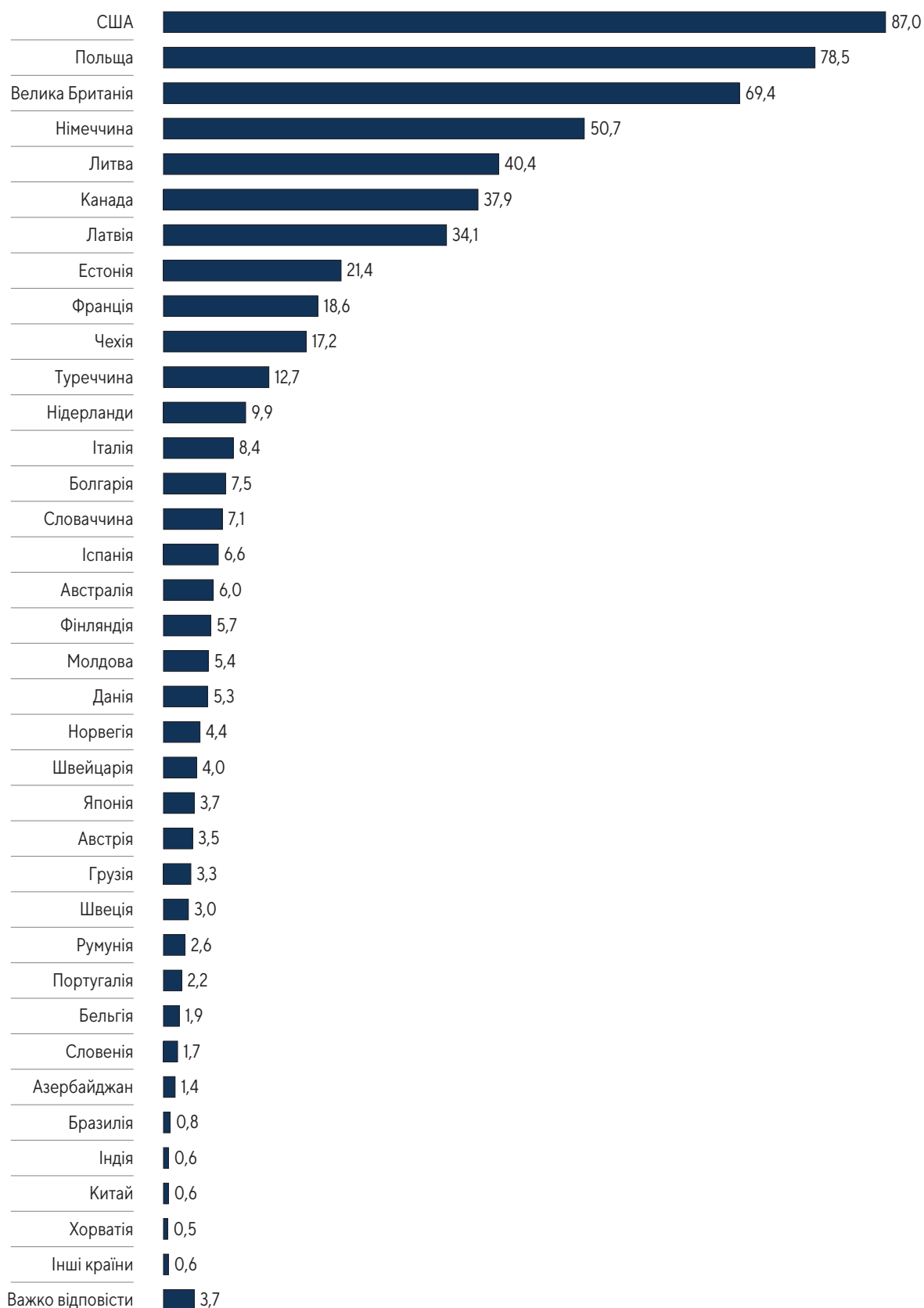
% опитаних

Липень 2023 р.

ЯКІ КРАЇНИ НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ ДОПОМАГАЮТЬ УКРАЇНІ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ?*

% опитаних експертів

* Респондентам пропонувалося обрати не більше восьми країн з наведеного переліку.

Липень 2023 р.

ОЦІНКА ДОПОМОГИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ*, % опитаних													
Бали										Середній бал		Важко відповісти	
«1»		«2»		«3»		«4»		«5»					
2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р.	2023 р.
ЄС													
3,4	2,2	9,7	9,6	28,6	30,9	35,6	34,6	17,2	17,3	3,6	3,6	5,5	5,5
НАТО													
5,1	4,7	10,3	12,1	27,5	31,0	30,2	27,2	19,1	19,1	3,5	3,5	7,7	5,9
Міжнародний валютний фонд (МВФ)													
–	6,1	–	12,8	–	29,0	–	25,0	–	15,8	–	3,4	–	11,3
Рада Європи													
8,8	8,4	17,1	14,1	31,8	31,2	20,5	23,8	8,3	10,9	3,0	3,2	13,4	11,6
ООН													
16,1	20,0	20,3	17,5	29,1	27,8	17,2	18,1	8,5	8,4	2,8	2,8	8,7	8,2
Міжнародний комітет Червоного Хреста													
–	26,4	–	17,6	–	20,6	–	16,4	–	12,0	–	2,7	–	7,0
ОБСЄ													
20,5	23,3	21,4	19,9	26,8	24,0	13,3	14,6	5,6	6,9	2,6	2,6	12,5	11,2
ОЧЕС (Організація чорноморського економічного співробітництва)													
–	15,2	–	12,3	–	17,4	–	8,1	–	6,4	–	2,6	–	40,6
МАГАТЕ													
–	24,7	–	22,3	–	20,2	–	9,9	–	6,5	–	2,4	–	16,4

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що допомога є зовсім неефективною, а «5» – дуже ефективною.

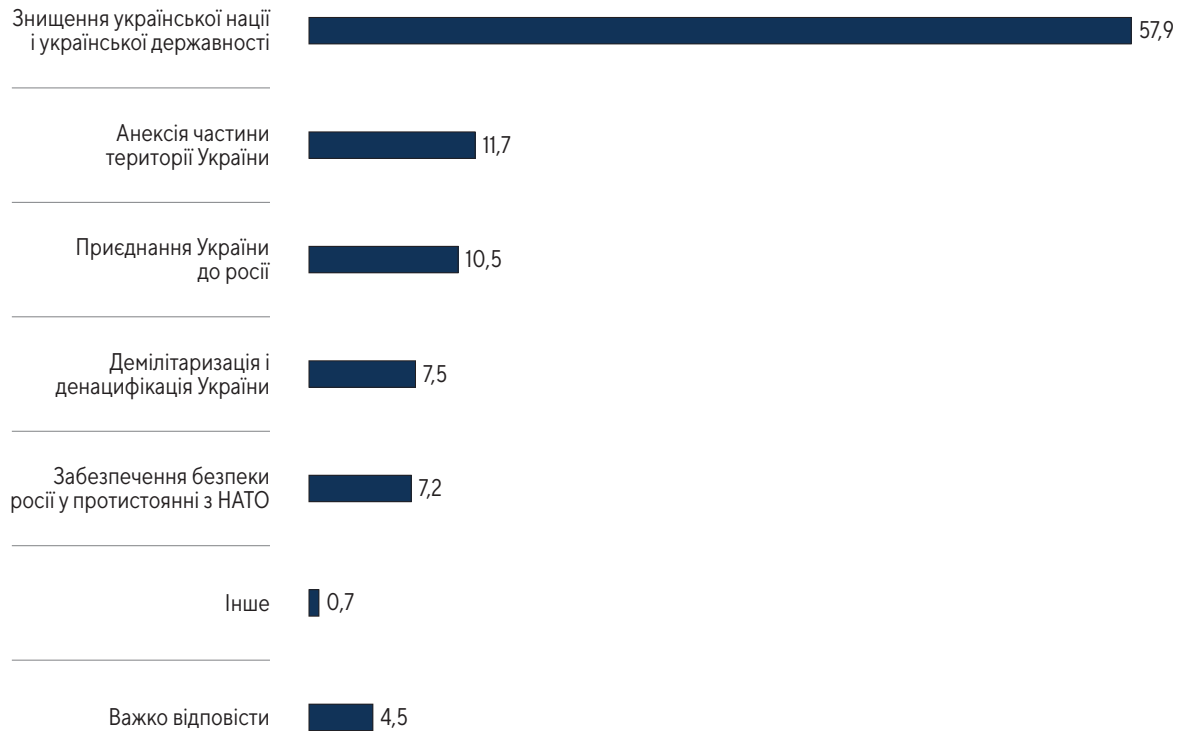
ЯК БИ ВИ ОЦІНИЛИ ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ* % опитаних						
Бали					Середній бал	Важко відповісти
«1»	«2»	«3»	«4»	«5»		
Допомога українським біженцям						
1,5	6,4	26,0	30,7	30,5	3,9	5,0
Воєнна допомога						
0,7	6,4	33,7	35,2	22,0	3,7	1,9
Фінансова допомога						
1,7	6,2	30,0	36,0	22,4	3,7	3,7
Політична солідарність і підтримка України на міжнародних майданчиках						
1,6	10,4	35,1	30,1	17,3	3,5	5,5
Запровадження санкцій проти країни-агресора						
4,2	22,4	37,9	21,2	10,5	3,1	3,9
Сприяння відбудові зруйнованих об'єктів в Україні						
8,2	21,4	34,7	18,7	6,7	2,9	10,3
Сприяння здійсненню реформ в Україні						
8,7	19,6	37,5	16,0	6,2	2,9	12,0

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що допомога є зовсім неефективною, а «5» – дуже ефективною.

Липень 2023 р.

ЯКОЮ Є ОСНОВНА МЕТА РОСІЇ У ВІЙНІ, РОЗВ'ЯЗАНІЙ ПРОТИ УКРАЇНИ?

% опитаних

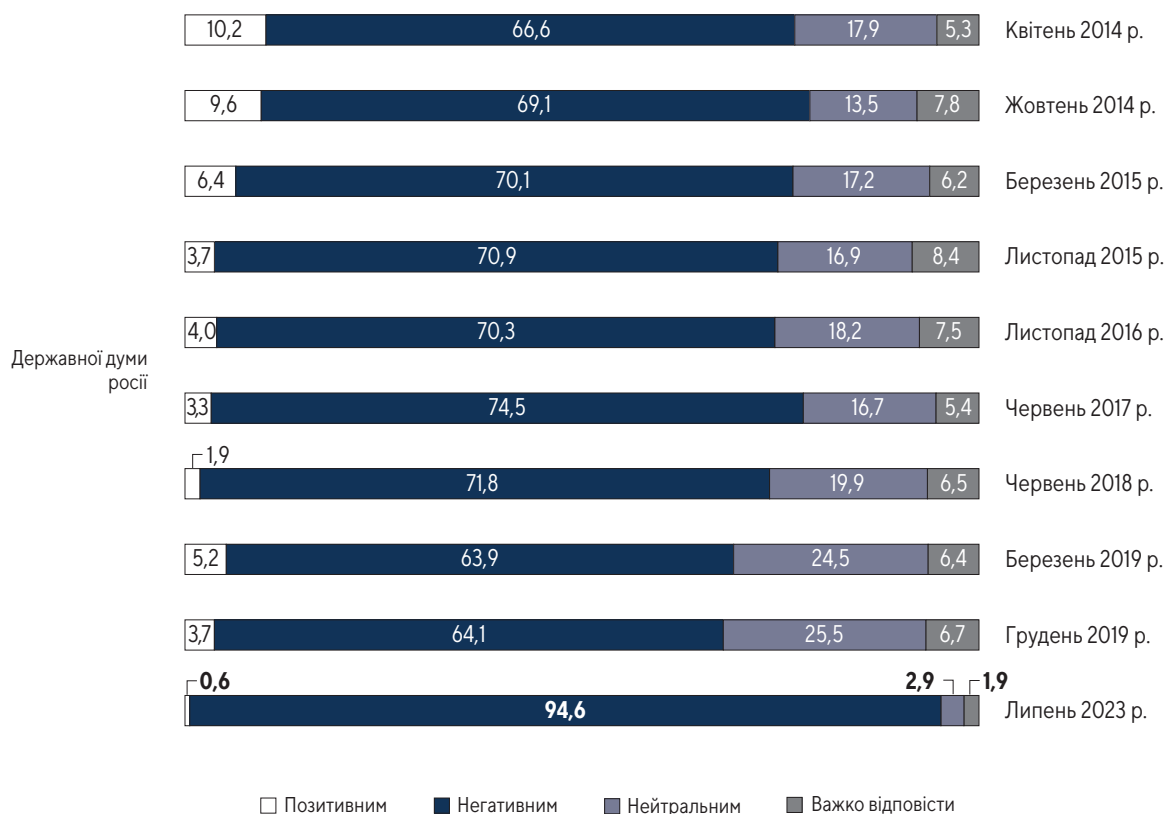
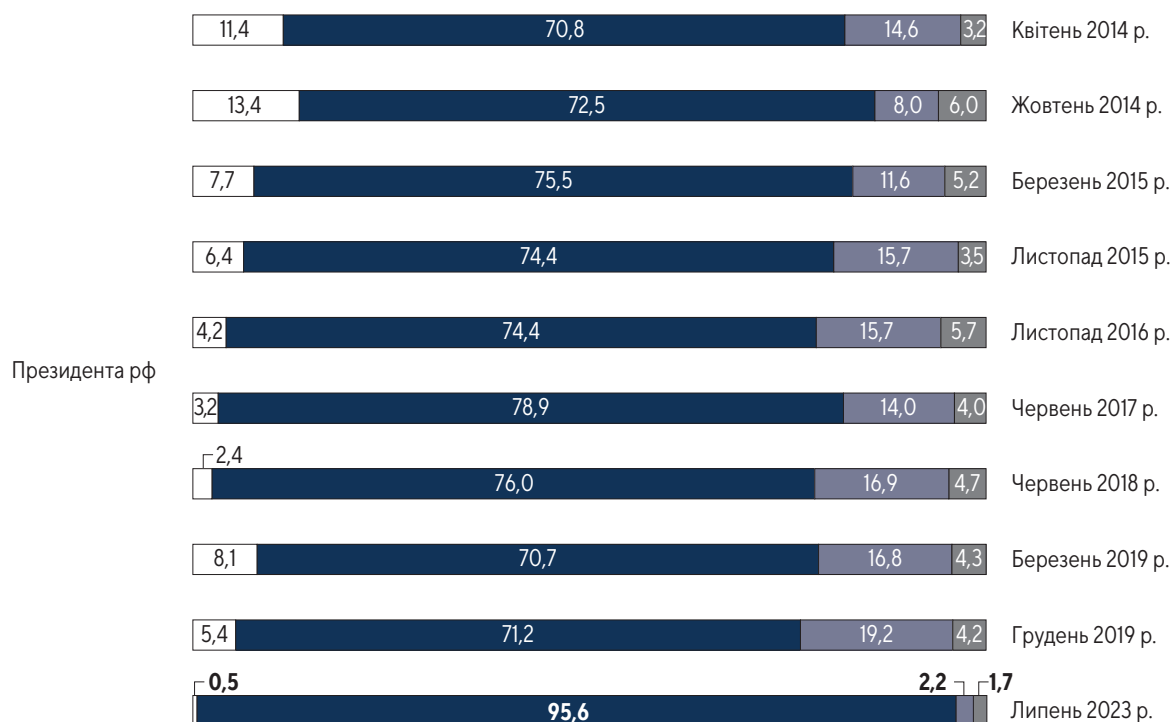

Липень 2023 р.

	РЕГІОНИ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Знищення української нації і української державності	72,0	60,6	39,1	41,9	
Анексія частини території України	5,1	15,5	14,9	10,5	
Приєднання України до росії	8,8	8,2	21,3	12,3	
Демілітаризація і денацифікація України	9,3	6,0	7,4	8,2	
Забезпечення безпеки росії у протистоянні з НАТО	1,3	6,3	14,9	14,1	
Інше	0,2	1,0	0,0	1,0	
Важко відповісти	3,3	2,4	2,5	11,8	
	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше
Знищення української нації і української державності	60,6	60,5	56,8	57,8	55,4
Анексія частини території України	11,5	11,7	9,7	10,5	13,7
Приєднання України до росії	10,9	8,8	11,6	10,8	10,5
Демілітаризація і денацифікація України	6,5	7,8	7,3	9,6	6,7
Забезпечення безпеки росії у протистоянні з НАТО	5,0	6,8	7,8	7,2	8,6
Інше	0,6	0,5	0,5	0,9	0,9
Важко відповісти	5,0	3,9	6,2	3,3	4,3

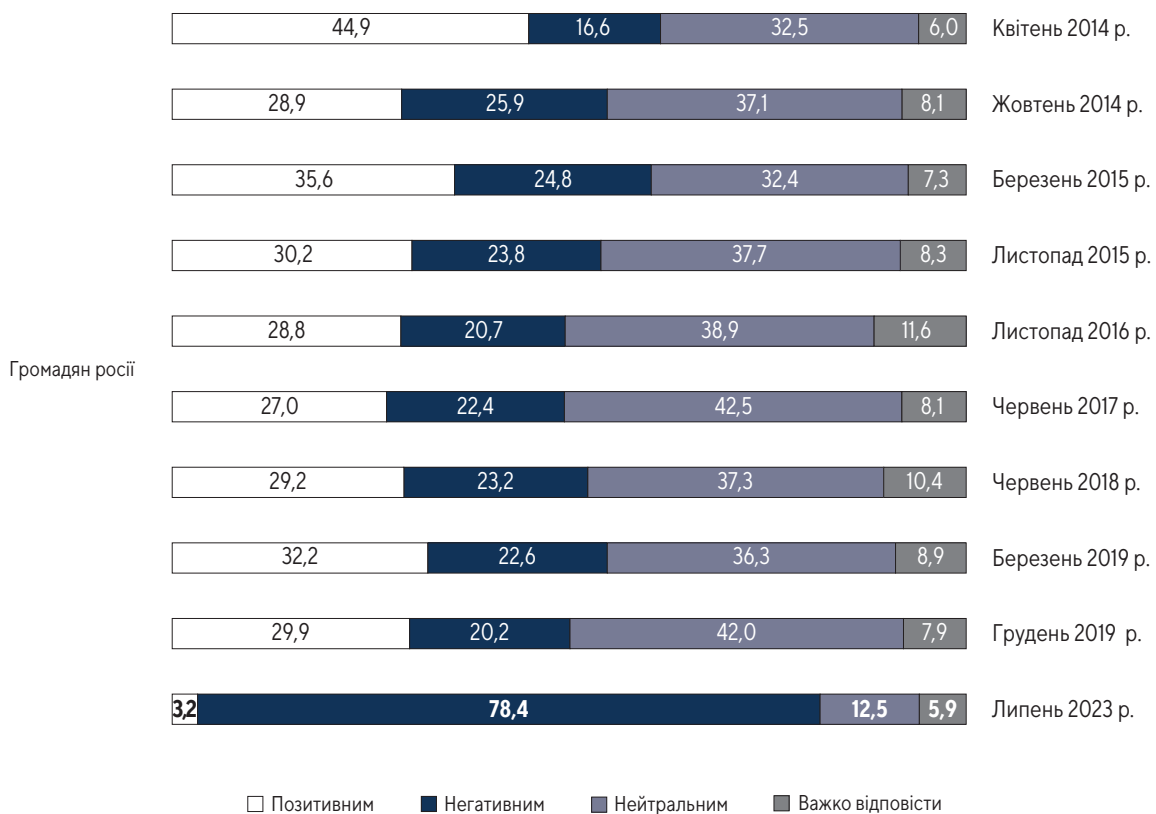
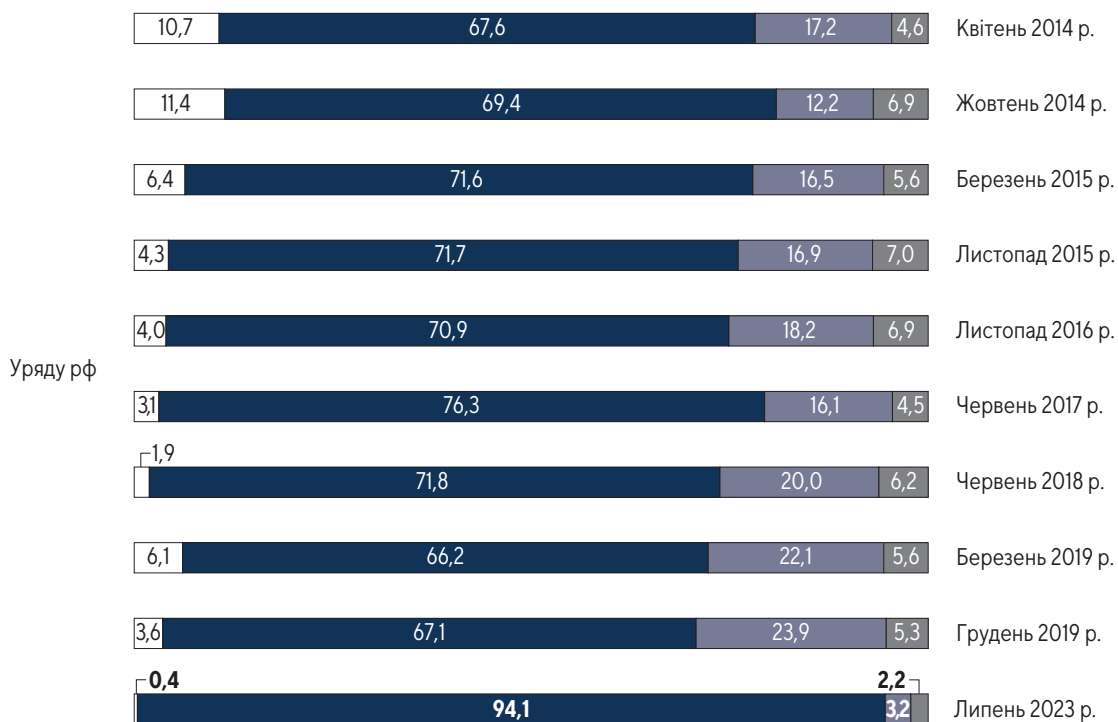
ЯКИМ Є ВАШЕ СТАВЛЕННЯ ДО...?

% опитаних

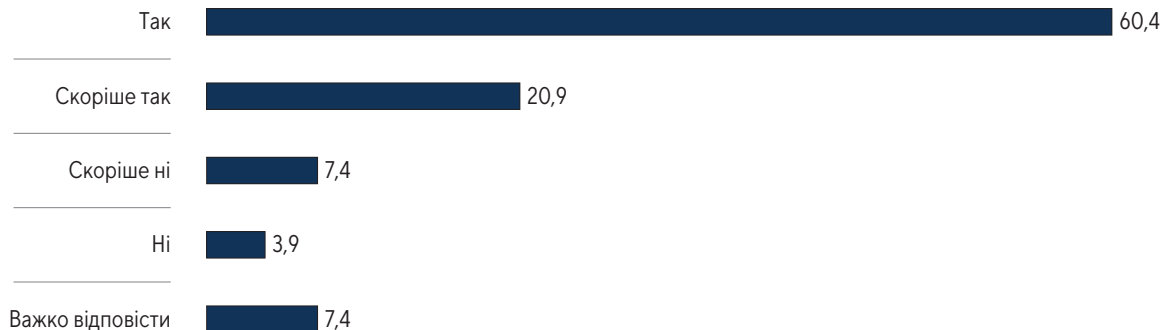
ЯКОЮ Є ОСНОВНА МЕТА РОСІЇ У ВІЙНІ, РОЗВ'ЯЗАНІЙ ПРОТИ УКРАЇНИ?

% опитаних

**ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ ТА ДЕОКУПАЦІЇ ЇЇ ТЕРИТОРІЇ,
ЧИ ПІДТРИМАЄТЕ ВИ ПОВНИЙ РОЗРИВ УСІХ ВІДНОСИН
З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ АЖ ДО ЦІЛКОВИТОЇ ЗАБОРОНИ
НА В'ІЗД ГРОМАДЯН РОСІЇ В УКРАЇНУ?**

% опитаних

Липень 2023 р.

	РЕГІОНИ			
	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	72,7	66,5	39,1	40,3
Скоріше так	17,4	21,0	20,8	25,4
Скоріше ні	3,8	6,8	12,9	11,0
Ні	0,5	2,6	12,4	7,4
Важко відповісти	5,5	3,1	14,9	15,9

	ВІК				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше
Так	65,2	62,0	62,2	55,3	58,6
Скоріше так	20,5	21,7	17,3	26,1	19,6
Скоріше ні	5,9	8,0	7,6	7,5	7,6
Ні	1,9	2,2	4,9	3,0	6,2
Важко відповісти	6,5	6,1	8,1	8,1	8,1

ЯКІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ Є НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИМИ?*

% опитаних

Забезпечення постачання озброєння, воєнної техніки і обладнання для ЗСУ (у т. ч. зміцнення ППО і надання бойових літаків)	80,7
Забезпечення зовнішньої фінансової допомоги для стабілізації економіки України	65,4
Посилення санкцій проти країни-агресора	45,9
Залучення зовнішніх ресурсів для відбудови зруйнованих об'єктів в Україні	39,5
Зміцнення коаліції країн, які підтримують Україну у протистоянні російській агресії	28,3
Сприяння міжнародному засудженню і притягненню до відповідальності росію за злочини проти України	41,2
Забезпечення підтримки українським біженцям за кордоном	18,2
Залучення зовнішньої підтримки для здійснення внутрішніх реформ в Україні	17,1
Прискорення інтеграції до ЄС і НАТО	40,5
Інше	0,7
Важко відповісти	3,1

* Респондентам пропонувалося обрати до п'яти найбільш важливих завдань.

Липень 2023 р.

У «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» окреслене коло країн, відносно з якими мають для України пріоритетний, стратегічний (глобальний) характер. НА ВАШУ ДУМКУ, ЧИ МОЖНА КОЖНУ З ЦИХ КРАЇН ВВАЖАТИ СТРАТЕГІЧНИМ ПАРТНЕРОМ УКРАЇНИ?
% опитаних

ЯКІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ Є НАЙБІЛЬШ ВАЖЛИВИМИ У ВІДНОСИНАХ З ЇЇ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ?*

% опитаних

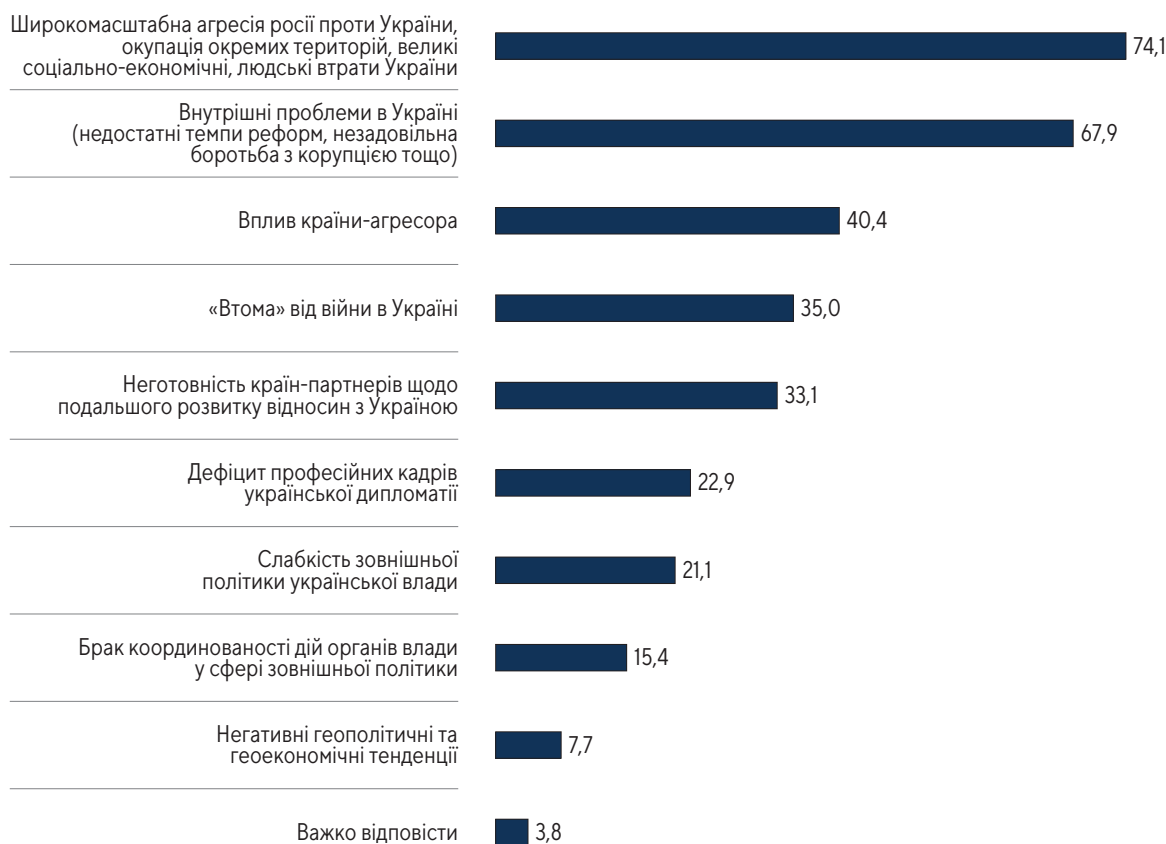
Опір російській агресії, відновлення територіальної цілісності України	74,5
Забезпечення гарантій безпеки, формування безпечного середовища довкола України	50,6
Створення сприятливих умов для стійкого соціально-економічного розвитку і реалізації потенціалу України на світовій арені	46,5
Набуття повноправного членства в ЄС і НАТО	60,1
Зміцнення і розширення санкційної політики проти країни-агресора	22,0
Притягнення росії до міжнародно-правової відповідальності за розв'язання війни проти України (у т. ч. компенсація за втрати України внаслідок агресії)	42,9
Відновлення України (відбудова зруйнованої інфраструктури, екологічна реновація, розмінування та ін.)	44,0
Підтримка і просування позицій і ініціатив України на світовій арені	14,0
Сприяння розвитку зовнішньої торгівлі України, залученню нових технологій та інвестицій	11,8
Реалізація внутрішніх реформ в Україні	13,8
Захист прав та інтересів українців за кордоном	9,7
Інше	0,3
Важко відповісти	2,4

* Респондентам пропонувалося обрати не більше п'яти варіантів відповіді.

Липень 2023 р.

ЩО НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ ПЕРЕШКОДЖАЄ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ЗІ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ?*

% опитаних

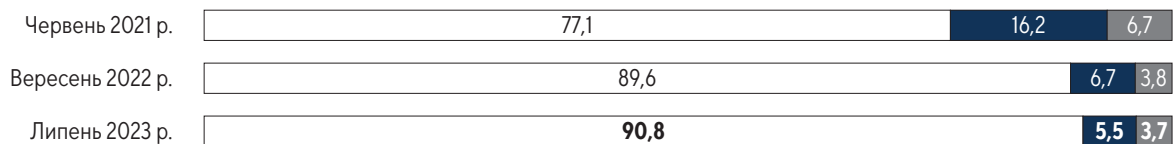
Липень 2023 р.

* Респондентам пропонувалося обрати всі прийнятні варіанти відповіді.

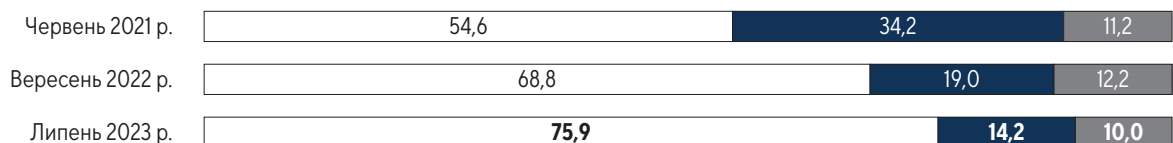
ЧИ Є УКРАЇНА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ...?

% опитаних

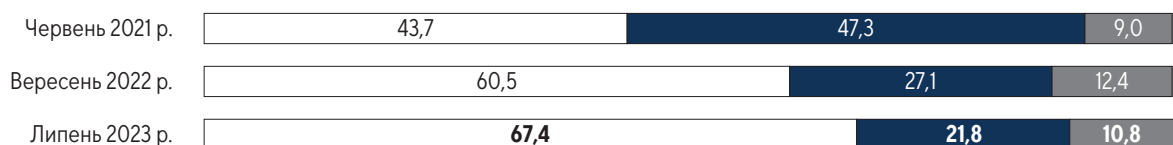
У географічному сенсі

Історичному

Культурному

Політичному

Соціальному

Економічному

□ Так ■ Ні ■ Важко відповісти

ЧИ Є УКРАЇНА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ...?

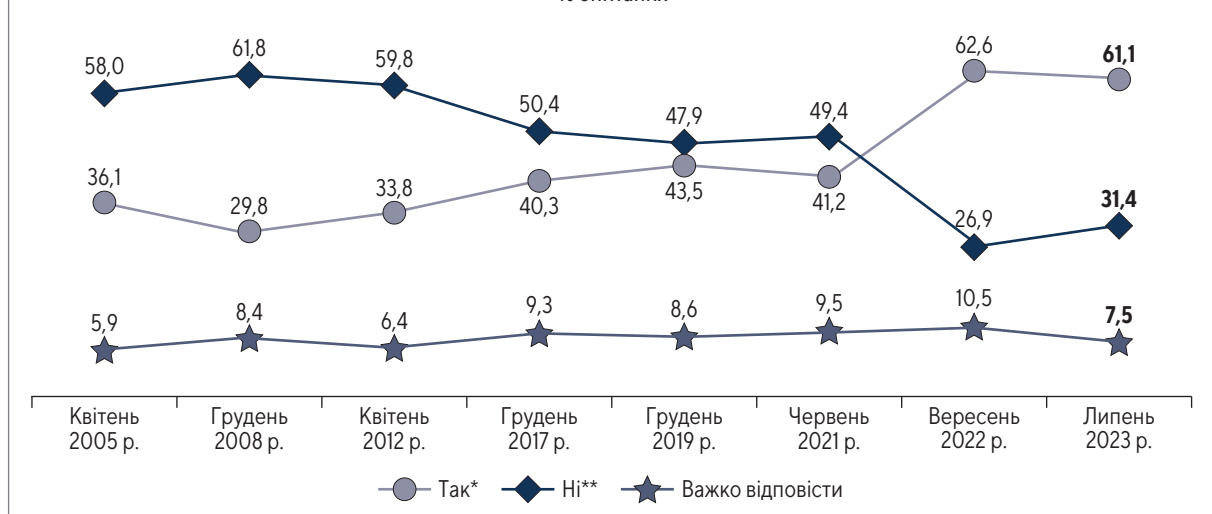
% опитаних

(продовження)

	РЕГІОНИ (2023 р.)			
	Захід	Центр	Південь	Схід
У географічному сенсі				
Так	94,0	94,2	82,7	83,1
Ні	1,6	3,8	13,9	10,8
Важко відповісти	4,4	2,0	3,5	6,2
Історичному				
Так	83,9	79,2	56,7	66,9
Ні	6,9	14,9	28,4	15,4
Важко відповісти	9,1	5,9	14,9	17,7
Культурному				
Так	73,8	73,2	53,5	53,1
Ні	14,5	19,6	32,2	31,8
Важко відповісти	11,7	7,3	14,4	15,1
Політичному				
Так	41,4	44,5	55,0	36,2
Ні	39,9	44,4	33,2	46,2
Важко відповісти	18,7	11,0	11,9	17,7
Соціальному				
Так	32,8	33,7	28,9	17,6
Ні	50,2	55,9	59,7	64,7
Важко відповісти	17,0	10,5	11,4	17,6
Економічному				
Так	27,2	24,7	26,2	14,1
Ні	59,6	65,0	60,9	70,4
Важко відповісти	13,2	10,4	12,9	15,4

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ СЕБЕ ЄВРОПЕЙЦЕМ, ВІДЧУВАЄТЕ СВОЮ НАЛЕЖНІСТЬ ДО КУЛЬТУРИ Й ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА?

% опитаних

* Сума варіантів відповіді «так» і «скоріше так».

** Сума варіантів відповіді «ні» і «скоріше ні».

**ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ СЕБЕ ЄВРОПЕЙЦЕМ, ВІДЧУВАЄТЕ СВОЮ НАЛЕЖНІСТЬ
ДО КУЛЬТУРИ Й ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА?**

% опитаних

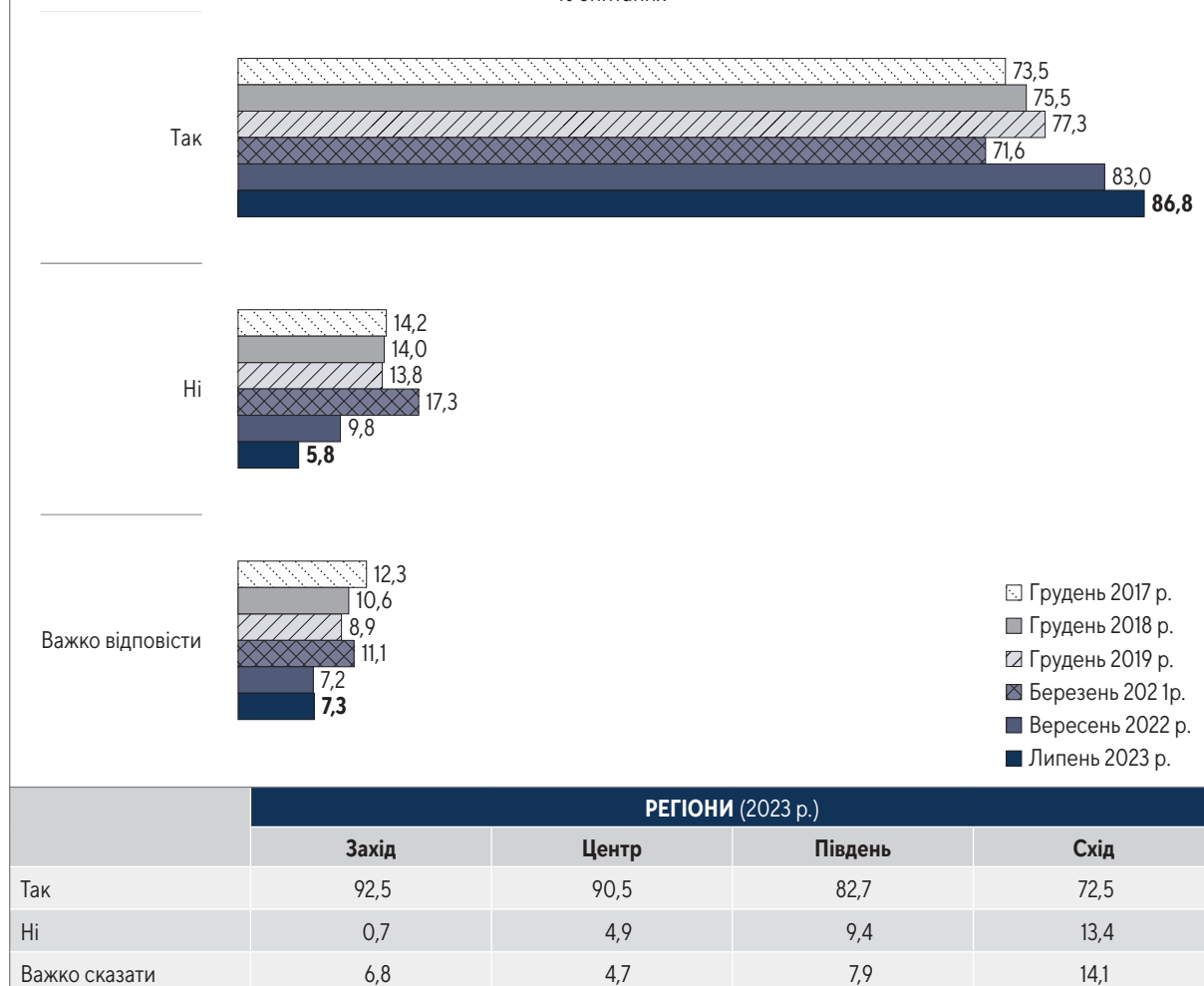
(продовження)

	РЕГІОНИ (2023 р.)			
	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	38,9	31,5	21,8	19,7
Скоріше так	38,6	24,6	28,7	34,9
Скоріше ні	7,7	21,2	24,3	22,6
Ні	6,9	17,0	15,8	12,8
Важко відповісти	7,9	5,8	9,4	10,0

	ВІК (2023 р.)				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	36,3	35,8	31,2	24,4	25,9
Скоріше так	34,5	29,2	32,8	37,7	24,7
Скоріше ні	14,0	17,5	17,1	18,4	21,1
Ні	9,0	9,7	11,9	13,3	19,2
Важко відповісти	6,2	7,8	7,0	6,3	9,1

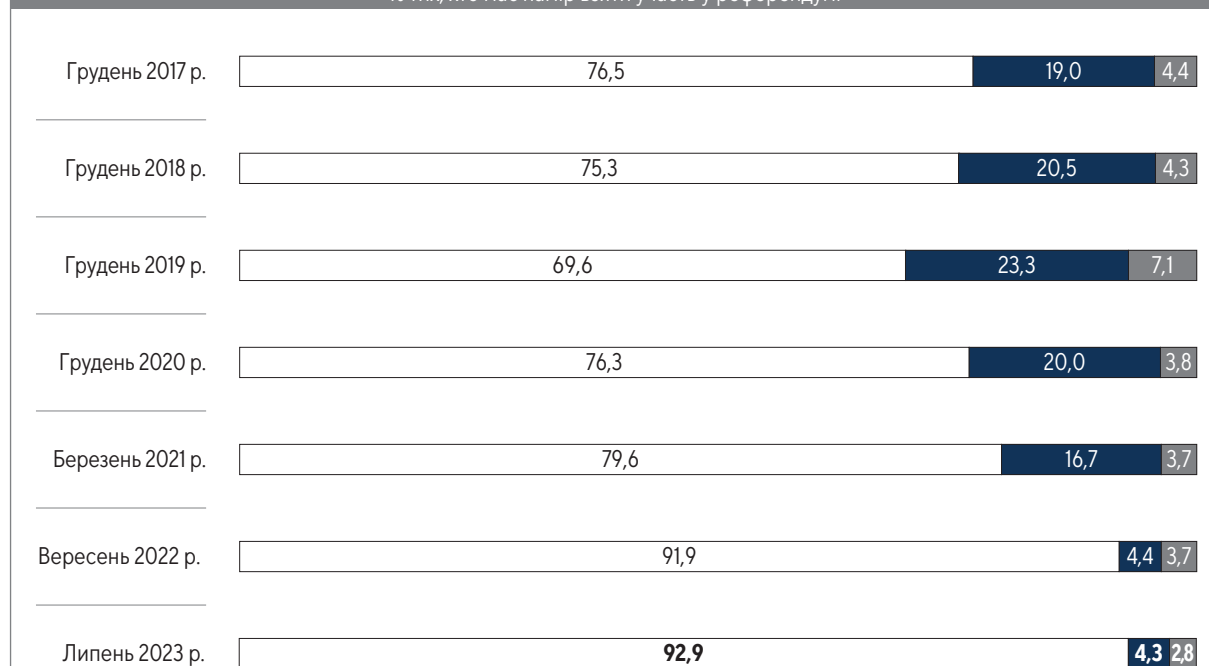
**ЯКБИ НАЙБЛИЖЧИМ ЧАСОМ ВІДБУВСЯ РЕФЕРЕНДУМ СТОСОВНО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС,
ЧИ ВЗЯЛИ БИ ВИ УЧАСТЬ У ГОЛОСУВАННІ?**

% опитаних

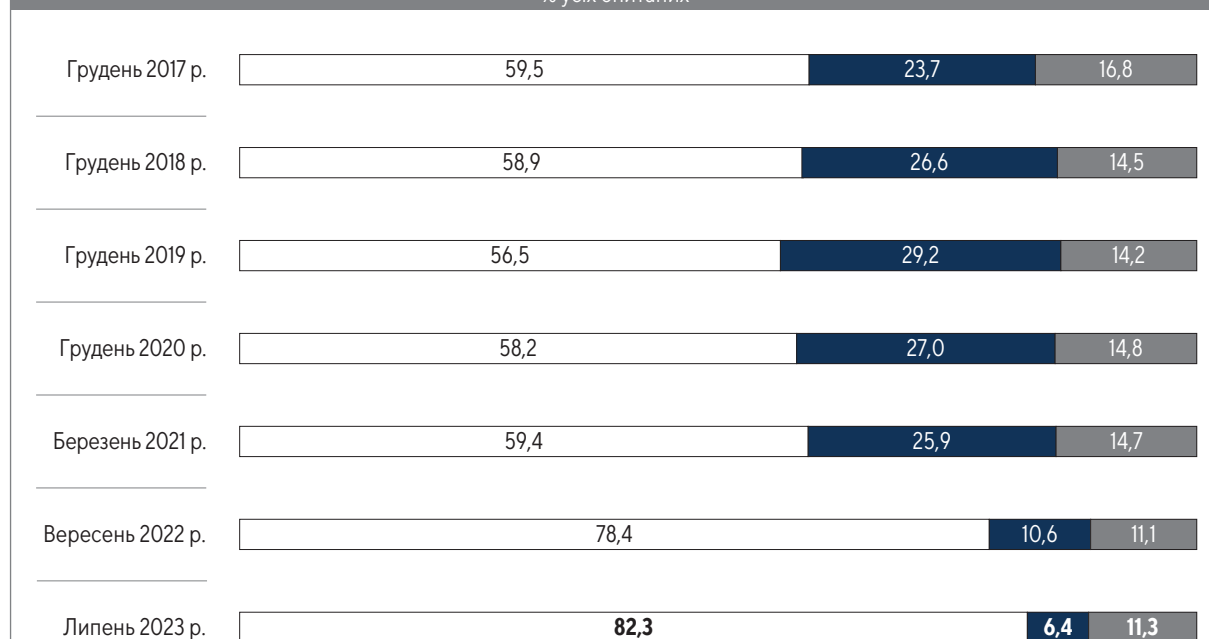

**ЯКБИ ВИ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У РЕФЕРЕНДУМІ СТОСОВНО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС,
ТО ЯК БИ ВИ ПРОГОЛОСУВАЛИ?**

% тих, хто має намір взяти участь у референдумі

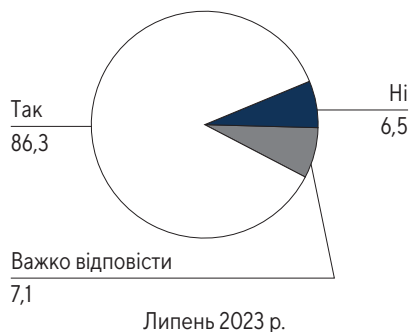
% усіх опитаних

☐ За вступ ☒ Проти вступу ☐ Важко відповісти

	Регіони (2023 р.)			
	Захід	Центр	Південь	Схід
За вступ	90,7	87,6	67,8	65,9
Проти вступу	2,7	4,7	11,9	12,8
Важко сказати	6,6	7,7	20,3	21,3

ЯКБИ НАЙБЛИЖЧИМ ЧАСОМ ВІДБУВСЯ РЕФЕРЕНДУМ СТОСОВНО ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО, ЧИ ВЗЯЛИ БИ ВИ УЧАСТЬ У ГОЛОСУВАННІ?

% опитаних

ЯКБИ ВИ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У РЕФЕРЕНДУМІ ЩОДО ВСТУПУ ДО НАТО, ТО ЯК БИ ВИ ПРОГОЛОСУВАЛИ?

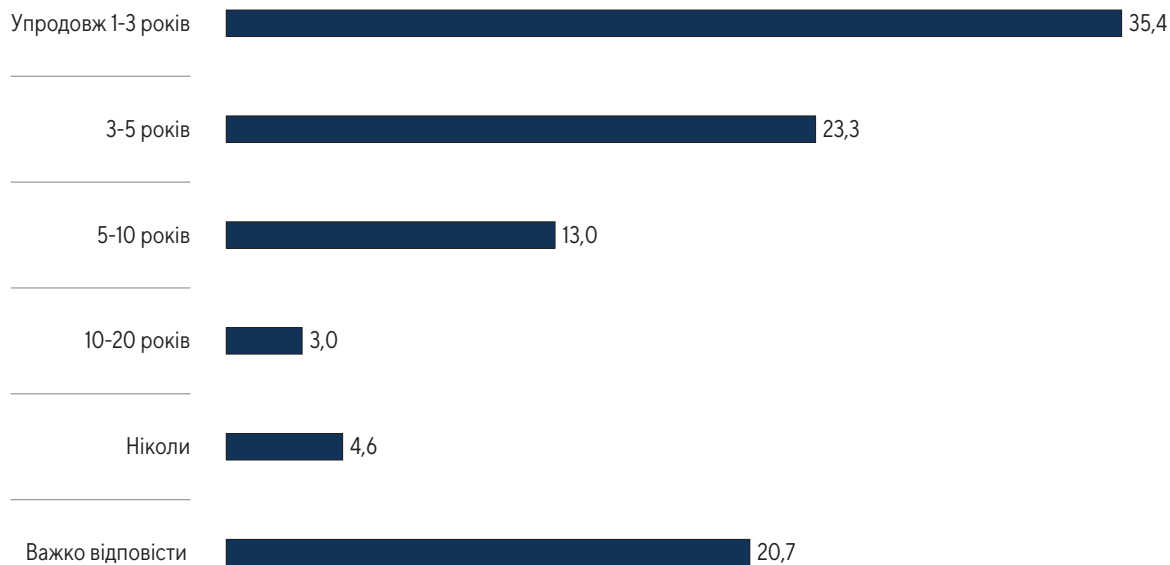
% опитаних

Липень 2023 р.

КОЛИ, НА ВАШУ ДУМКУ, УКРАЇНА ЗМОЖЕ ВСТУПИТИ ДО ЄС?

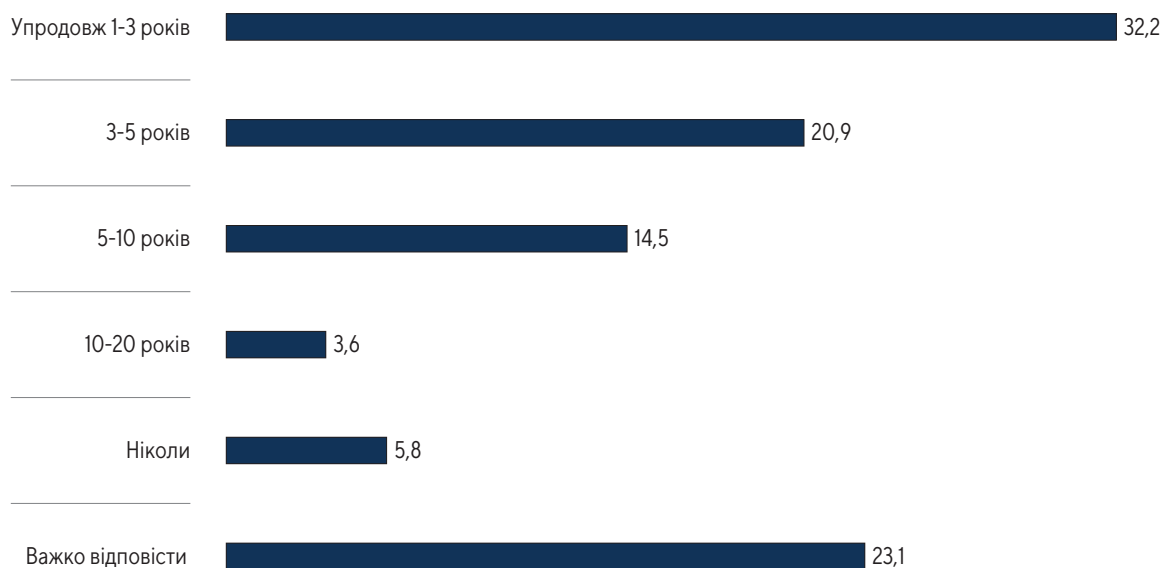
% опитаних

Липень 2023 р.

КОЛИ, НА ВАШУ ДУМКУ, УКРАЇНА ЗМОЖЕ ВСТУПИТИ ДО НАТО?

% опитаних

Липень 2023 р.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА КРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ СВІТУ

Олександра ДАВИМУКА,

Головний консультант, Центр зовнішньополітичних досліджень,
Національний інститут стратегічних досліджень

З початком повномасштабного вторгнення Росії зовнішня політика та підходи до міжнародного позиціювання України зазнали змін. Прискорилося динаміка дипломатичних контактів з державами-партнерами; змінилися пріоритетні теми для обговорення; розширилося коло держав, з якими Україна започатковує і розвиває політичний діалог. Міжнародна діяльність української держави в умовах російської війни загалом спрямована на вирішення питань, пов'язаних з формуванням і розширенням міжнародної коаліції на підтримку України. Ця підтримка включає в себе протидію збройній агресії РФ, введення санкцій, пошук моделі надання безпекових гарантій Києву та ін.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ КИЄВА З ДЕРЖАВАМИ СВІТУ ТА НА МІЖНАРОДНЕ ПОЗИЦІЮВАННЯ УКРАЇНИ

Згідно з дослідженням Ради зовнішньої політики «Українська призма» щодо оцінки першого року «воєнної дипломатії» України¹, у 2022 р. найбільш ефективною була зовнішня політика України з такими державами та об'єднаннями як ЄС, усі члени «Великої сімки», Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Чехія, Австралія, а також ООН. При цьому в рамках міжнародної діяльності посилюється інтерес України до держав Азії, Африки, Латинської Америки (тобто на ті регіони, які в довоєнний час залишалися поза зоною уваги).

В умовах воєнного стану змінилися і підходи до взаємодії з міжнародними партнерами України. Формат двосторонньої співпраці українських високопосадовців з іноземними колегами включає в себе, окрім стандартних зустрічей, телефонних розмов і заяв, нові елементи підписання спільних декларацій на підтримку України; часті візити високопосадовців до України; виступи Президента України перед парламентами різних держав світу. За 2022 р. В. Зеленський виступив 35 разів у законодавчих органах держав Європи, Азії, Північної Америки, Ізраїлю, Австралії та Нової Зеландії².

Відповідна практика продовжилася і в 2023 р. — за січень-травень Президент України виступив перед парламентами Литви, Великої Британії, Норвегії, Чилі, Польщі,

¹ Перший рік воєнної дипломатії: аналіз сильних та слабких сторін зовнішньої політики України. — Європейська правда, 29 травня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/29/7162586/>.

² Там само.

Мексика та Нідерландів³. Впродовж 2022 р. Україну відвідали президенти та очільники урядів 39 країн Європи, Азії, Північної та Латинської Америки, Австралії. Ще більшою була кількість візитів на рівні міністрів та представників міжнародних організацій⁴. Не припиняються візити міжнародних партнерів до України і в 2023 р. — наприклад, одним із найбільш символічних подій став приїзд до Києва у лютому 2023 р. Президента США Дж. Байдена. При цьому доволі активною, зважаючи на воєнний час, була і закордонна діяльність українських високопосадовців. В. Зеленський здійснив свою першу з початку вторгнення подорож за межі України у грудні 2022 р. до Сполучених Штатів. Надалі Президент відвідував Велику Британію, Францію, Бельгію у лютому 2023 р.; Польщу в квітні; Фінляндію, Нідерланди, Італію, Ватикан, Німеччину, Саудівську Аравію, Японію у травні, а також Молдову в червні⁵.

Міністерство закордонних справ України активізувало роботу з державами Азії, Африки та Латинської Америки з огляду на потенціал розширення коаліції на підтримку України та важливість представлення українських інтересів у цих регіонах. У травні 2023 р. вперше за десять років був здійснений візит очільника українського МЗС до Гватемали, де він взяв участь у саміті Асоціації Карибських держав⁶. Крім того, Д. Кулеба анонсував плани щодо здійснення туру державами Латинської Америки у другій половині 2023 р.⁷ У травні відбулося і друге турне Міністра закордонних справ України країнами Африки, під час якого він відвідав Марокко, Ефіопію, Руанду, Мозамбік та Нігерію. На додаток до цього Україна планує відкривати в десяти країнах Африки свої посольства (вісім з десяти держав вже дали на це свою згоду)⁸.

У рамках двостороннього політичного діалогу України з міжнародними партнерами обговорюється широке коло питань залежно від динаміки відносин; національних інтересів держав; наявності спільних «точок дотику». У відносинах з давніми і сталими партнерами України увага приділяється, передусім, наданню більш практичної підтримки у боротьбі з російською збройною агресією. Під час зустрічей та виступів перед представниками менш «знайомих» і віддалених від Європи держав українська сторона зосереджується на донесенні своєї політичної позиції та обрисі глобальних наслідків російсько-української війни (гуманітарної та продовольчої кризи).

Загалом російсько-українська війна неабияк вплинула на міжнародне позиціонування України. З 24 лютого 2022 р. до розвитку подій в Україні прикута увага світових ЗМІ; агресія РФ проти України та наслідки війни стали ключовою темою обговорень в рамках багатосторонніх форматів співпраці. Україна посилила свою політичну суб'єктність на світовій арені; вийшла на інший рівень політичного діалогу з ЄС, отримавши у червні 2022 р. статус кандидата на вступ.

З початком повномасштабної війни змінилося міжнародне сприйняття України, її вищого керівництва, армії та суспільства — українська держава стала впізнаваною на світовій арені через свою рішучу боротьбу за свободу та демократичні цінності. За даними глобального дослідження компанії *Bloom Consulting*, проведеного навесні 2022 р., російсько-українська війна серйозно вплинула на національні «бренди» України та РФ. Станом на момент опитування, 54% респондентів з усього світу стверджували, що війна позитивно вплинула на їхнє

³ Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/last?date-from=01-01-2023&date-to=&>.

⁴ Перший рік воєнної дипломатії: аналіз сильних та слабких сторін зовнішньої політики України. — Європейська правда, 29 травня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/29/7162586/>.

⁵ Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/last?date-from=24-02-2022&date-to=&>.

⁶ Дмитро Кулеба вперше в історії взяв участь у саміті Асоціації Карибських держав. — Міністерство закордонних справ України, 11 травня 2023 р., <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-vpershe-v-istoriyi-vzyav-uchast-u-samiti-asociaciyi-karibskih-derzhav>.

⁷ Кулеба здійснить турне Латинською Америкою в другій половині року. — Укрінформ, 12 травня 2023 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3708276-kuleba-zdijsnit-turne-latinskoj-amerikou-v-drugij-polovini-roku.html>.

⁸ Дмитро Кулеба підбив підсумки другого африканського турне: африканські партнери готові до повернення України на континент. — Міністерство закордонних справ України, 29 травня 2023 р., <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-pidbiv-pidsumki-drugogo-afrikanskogo-turne-afrikanski-partneri-gotovi-do-povernennya-ukrayini-na-kontinent>.

сприйняття України. При цьому дослідження зафіксувало різницю у зміні сприйняття у країнах так званих «Глобальної Півночі» та «Глобального Півдня». Найвищий позитивний вплив війни на загальне сприйняття України зафіксовано в Північній Америці (64%) та Європі (60%), а найнижчий — у Латинській Америці та на Середньому Сході (менше 50%)⁹. Інтерес до подій в Україні в контексті російської агресії не знизився і через рік після початку повномасштабного вторгнення РФ. Згідно з цьогорічним січевим дослідженням компанії IPSOS, майже дві третини (64%) опитуваних у 28 країнах Північної та Південної Америки, Європи та Азії все ще уважно стежать за новинами про Україну¹⁰. При цьому світова громадська думка щодо російсько-української війни не сильно змінилася з лютого 2022 р. і громадяни більшості західних країн залишаються непохитними у своїй підтримці України.

КОГО МОЖНА ВВАЖАТИ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ?

Визначення кола держав, які належать до переліку поточних стратегічних партнерів України, ускладнюється розмитістю цього формулювання та відсутністю чітких критеріїв, за якими можна оцінити такий тип відносин. У зовнішній політиці України поняття «стратегічне партнерство» ще не отримало остаточного змістовного наповнення, що призвело до надмірного розширення кола «стратегічних партнерів» України у попередні роки¹¹.

Ситуація дещо змінилася з ухваленням Стратегії національної безпеки України 2020 р. та Стратегії зовнішньополітичної діяльності України 2021 р., в яких перераховується список держав та об'єднань, з якими Україна або вже має, або планує розвивати відносини стратегічного характеру.

При цьому такий тип відносин відповідно до чинної «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» 2021 р.:

- ✓ Розбудовується на основі взаємних інтересів і цінностей демократії, верховенства права, поваги до прав людини;
- ✓ Має ключові елементи у вигляді передусім двостороннього співробітництва у політичній, безпековій та військовій сферах, зокрема з метою протидії агресії РФ та зміцнення стійкості держави¹².

Згідно зі Стратегією, станом на 2021 р., пріоритетний стратегічний характер для України мали відносини зі США, Великою Британією, Канадою, Німеччиною, Францією. Одним із головних пріоритетів зовнішньополітичної діяльності України було стратегічне партнерство з Польщею, розбудова такого партнерства з Туреччиною. Для забезпечення регіональної стабільності важливою була підтримка відносин стратегічного партнерства з Азербайджаном, Грузією, Литвою, встановлення таких відносин із Румунією.

Крім того, у Стратегії згадувалася націленість на розвиток стратегічного партнерства України з КНР, глобального партнерства з Японією та стратегічного партнерства з Бразилією. У контексті відносин України зі Словаччиною передбачалося виведення співробітництва на новий рівень шляхом реалізації проєктів стратегічного значення. Схоже формулювання згадувалося і щодо відносин з Молдовою — основним пріоритетом було виведення їх на рівень стратегічного партнерства. Також у документі підкреслювався стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО. Тим не менше, на рівні стратегічних документів так і не було наведене чітке визначення різних статусів відносин України з перерахованими державами; залишилися незрозумілі критерії визначення такого

⁹ Звіт про сприйняття України у світі 2022 р. — Brand Ukraine, <https://brandukraine.org.ua/uk/analytics/zvit-pro-spriinyattya-ukrayini-u-sviti-2022/>.

¹⁰ The World's Response to the War in Ukraine, April 2022. — IPSOS, <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-01/Global%20Advisor%20-%20War%20in%20Ukraine%20.pdf>.

¹¹ Стратегічне партнерство без стратегії. Рада зовнішньої політики «Українська призма», 2021 р., https://prismua.org/strategic_partners/.

¹² Стратегія зовнішньополітичної діяльності України від 26 серпня 2021 р. — Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

партнерства з точки зору формальних рамок взаємодії, симетричності та «взаємності», результативності тощо.

Говорячи про реалії воєнного часу, з огляду на наведене визначення у Стратегії зовнішньополітичної діяльності, під критерії стратегічних партнерів України підпадають:

- ✓ Держави, які мають з Україною спільні інтереси та демократичні цінності, а отже виступають за свободу, виборність, захист прав своїх громадян, повагу до правових норм, у тому числі міжнародних;
- ✓ Держави, з якими Україна підтримує стійкі та системні відносини на двосторонньому рівні, і в рамках яких надається виключна військово-політична допомога для сьогодишньої протидії збройній агресії РФ.

Очевидно, що до переліку таких держав навряд чи наразі можна віднести КНР чи Бразилію. Більш того, до деяких держав на європейському континенті, попри підтримку України, також не можна застосовувати визначення «стратегічного партнера».

За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), у 2022 р. основними постачальниками зброї для

України стали США (35% загального імпорту), Польща (17%), Німеччина (11%), Велика Британія (10%) та Чехія (4,4%). При цьому в багатьох випадках постачання зброї однією державою фінансувалося іншими державами або ЄС через Європейський фонд миру (до кінця 2022 р. ЄС виділив Україні €3,1 млрд на військову техніку)¹³.

Схожий перелік країн фігурує і в списку партнерів, які надають найбільше коштів на фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни і до сьогодні. Серед них найбільшу фінансову допомогу надають США, ЄС, Канада, Німеччина, Велика Британія¹⁴. До топ-10 країн та об'єднань, які загалом з 24 лютого 2022 р. надали Україні військову, гуманітарну та фінансову допомогу, увійшли США (\$63,4 млрд), ЄС (колективна допомога від ЄС загалом склала \$16,7 млрд), Велика Британія (\$8,3 млрд), а також Німеччина, Канада, Нідерланди, Польща, Франція, Норвегія та Швеція. Водночас при підрахунку обсягів допомоги, наданої кожною країною відносно розмірів її економіки, до п'ятірки держав України увійшли Латвія (\$0,4 млрд і 1% ВВП), Естонія (\$0,3 млрд і 0,88% ВВП), Литва (\$0,5 млрд і 0,74% ВВП), Польща (\$2,7 млрд і 0,4% ВВП) та Чехія (\$1 млрд і 0,35% ВВП)¹⁵.

У даному контексті неможливо оминати увагою і тих партнерів, які своїми обмеженнями зробили Росію найбільш «підсанкційною» державою в світі. Передусім мова йде про США, Велику Британію, Японію, Канаду та ЄС, а також Австралію та Нову Зеландію. Станом на квітень 2023 р. Радою Європейського Союзу введено вже десять пакетів економічних та індивідуальних санкцій у зв'язку з військовою агресією РФ проти України.

Зважаючи на поточний стан справ, до списку держав і об'єднань, які на рівні двосторонніх зв'язків надають найбільше практичної і всебічної підтримки Україні в захисті своєї державності та цінностей, входять США, Велика Британія, ЄС, Канада, Німеччина, Польща, Латвія, Литва, Естонія, Чехія.

¹³ У 2022 році Україна стала третім імпортером зброї у світі. – The Page, 13 березня 2023 р., <https://thepage.ua/ua/news/hto-najbilshe-nadav-zbroji-ukrayini>.

¹⁴ Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. – Міністерство фінансів України, 7 червня 2023 р., https://www.mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435.

¹⁵ Як Латвія обігнала США. Топ-10 країн, які витратили найбільше на підтримку України під час війни – NV порахував обсяги міжнародної допомоги. – NV Бізнес, 31 травня 2023 р., <https://biz.nv.ua/ukr/economics/latviya-obignala-ssha-yaki-krajini-naybilshe-vitratili-na-pidtrimku-ukrayini-50328250.html>.

Однак цими країнами список потенційних стратегічних партнерів України не обмежується, і динаміка загального політичного треку між державами і об'єднаннями може змінюватися в подальшому.

ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ В РАМКАХ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА З ДЕРЖАВАМИ СВІТУ

В умовах повномасштабного збройного вторгнення РФ Україна відстоює наступні пріоритетні інтереси:

- ✓ Ефективна протидія збройній агресії РФ; повне відновлення своєї територіальної цілісності та суверенітету, що включає в себе звільнення усіх окупованих територій (включно з Кримом і ОРДЛО) і виведення російських військ;
- ✓ Міжнародне визнання і притягнення РФ до відповідальності за агресію проти України; створення спецтрибуналу для розслідування злочинів Росії; розробка і впровадження механізму відшкодування збитків Росією Україні;
- ✓ Повоєнне відновлення (вступ України в ЄС; відбудова зруйнованої інфраструктури; відновлення економічного і трудового потенціалу держави; залучення іноземних інвестицій; вирішення гуманітарних питань тощо);
- ✓ Отримання міжнародних гарантій безпеки (системна підтримка Збройних сил України; інвестиції в розвиток оборонно-промислового комплексу; різнопланові превентивні заходи для уникнення нової агресії РФ).

Реалізація відповідних інтересів України неможлива без розвитку відносин стратегічного характеру з ключовими міжнародними партнерами. Ці відносини мають базуватися на спільних демократичних цінностях, безпекових пріоритетах і стратегічному баченні держав і включати в себе:

- ✓ Регулярний політичний діалог між сторонами на різних рівнях (у т. ч. формалізований через угоди або декларації

стратегічного партнерства, двосторонні органи стратегічного рівня тощо). До початку повномасштабної війни угоди чи декларації щодо стратегічного рівня відносин або особливого партнерства Україна мала зі США, Польщею, Великою Британією, Туреччиною, Грузією, Литвою, Канадою, Японією, Азербайджаном, КНР; а спільний орган — раду чи комісію — зі США, Туреччиною, Литвою та Грузією¹⁶.

- ✓ Надання практичної (збройної, фінансової, розвідувальної) допомоги для відбиття російської агресії та звільнення окупованих територій України. До списку цих держав і об'єднань, з огляду на вищезазначену інформацію, вже входять США, Велика Британія, Канада, ЄС, Німеччина, Польща, держави Балтії, Чехія тощо.
- ✓ Запровадження санкційних обмежень проти РФ та її прибічників. У даному випадку, мова йде передусім про держави «Великої сімки» та ЄС.
- ✓ Дипломатична підтримка на рівні багатосторонніх форматів співробітництва (голосування за резолюції Генеральної Асамблеї ООН; лобіювання взаємних безпекових пріоритетів у рамках Ради безпеки ООН, ОБСЄ, Ради Європи; на самітах ЄС і НАТО, «Великої двадцятки», «Великої сімки», Європейської політичної спільноти та ін.). У даному випадку до стратегічних партнерів входять держави, які послідовно лобіюють інтереси України «на полях» міжнародних засідань і зустрічей (США, Велика Британія, держави Центральної та Східної Європи — Польща, держави Балтії, Словаччина, Чехія тощо).
- ✓ Допомога у документуванні воєнних злочинів РФ; координація роботи і процедурних моментів щодо створення механізму розслідування цих злочинів, а також відшкодування Росією завданих збитків. До відповідного процесу має долучатися велике коло держав (на квітень 2023 р. їх стало 35)¹⁷, які зацікавлені у міжнародно-правовому

¹⁶ Стратегічне партнерство без стратегії. Рада зовнішньої політики «Українська призма», 2021 р., https://prismua.org/strategic_partners/.

¹⁷ Молдова приєднується до створення спецтрибуналу над РФ — Кулеба. — Європейська правда, 27 квітня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/27/7160639/>.

врегулюванні російсько-української війни, адже це створює унікальний прецедент на майбутнє щодо можливих військових конфліктів за участю інших держав.

- ✓ Політико-дипломатична підтримка вступу України в ЄС, а також її курсу на євроатлантичну інтеграцію. Декларації на підтримку європейської перспективи України були підписані з державами Центральної та Східної Європи, проте цим коло прихильників вступу України до ЄС не обмежується. Враховуючи набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС, а також рівень підтримки з боку європейських інституцій, Євросоюз як політичний суб'єкт цілком справедливо може вважатися стратегічним партнером України. Крім того, станом на червень 2023 р., 20 держав НАТО офіційно підтримали членство України в Альянсі (серед них — держави Центральної та Східної Європи, Італія, Франція, Німеччина, Канада та ін.)¹⁸.
- ✓ Залучення до процесу повоєнної відбудови України (зокрема, інвестиції у відновлення енергетичної, транспортної та соціальної інфраструктури; надання фінансової, консультаційної, технологічної підтримки; проведення спільних експертних і бізнес-форумів). У даному випадку, з огляду на наші євроінтеграційні процеси та пріоритетні напрямки співробітництва, мова йде, перш за все, про розвиток діалогу та залучення інвестицій від ЄС і держав «Великої сімки».
- ✓ Робота щодо стабілізації безпекової ситуації в європейському просторі у повоєнний час — зокрема, спільне формування безпекових гарантій для

України. Згідно з пропозицією української сторони, до забезпечення таких гарантій можуть доєднуватися США, Велика Британія, Канада, Польща, Італія, Німеччина, Франція, Австралія, Туреччина, а також країни Північної Європи та Балтії, Центральної та Східної Європи¹⁹. Тобто мова йде про держави, які мають з Україною спільне стратегічне бачення безпеки, відіграють важливу роль в забезпеченні регіональної стабільності, усвідомлюють глобальні наслідки російсько-української війни.

Таким чином, у реаліях повномасштабної війни до категорії стратегічних партнерів Києва, попри розмитість відповідного формулювання, можна віднести держави і об'єднання, які мають з Україною спільні демократичні цінності та безпекові пріоритети, а також надають їй всебічну практичну допомогу. При цьому поточні інтереси та безпекові пріоритети України вимагають у подальшому розвитку стратегічних відносин з тими міжнародними партнерами, які готові надавати підтримку звільненню українських територій, притягненню РФ до відповідальності за агресію, повоєнній відбудові України, а також забезпеченню для неї гарантій безпеки.

¹⁸ 20 держав НАТО офіційно підтримали членство України в Альянсі — ОП. — Європейська правда, 10 червня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/10/7163438/>.

¹⁹ Київський безпековий договір. Міжнародні гарантії безпеки для України: Рекомендації. — Офіційне інтернет-представництво Президента України, 13 вересня 2022 р., https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/15/93/cf0b512b41823b01f15fa24a1325edf4_1663050954.pdf.

ПАРТНЕРСТВО КИЄВА І БРЮССЕЛЯ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ

Вероніка МОВЧАН,

Директорка з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Для України Європейський Союз — це об'єднання, членство в якому є довгостроковою стратегічною метою. До широко-масштабної військової агресії росії проти України, відносини Києва і Брюсселя будувалися на розумінні, що членство в ЄС, хоча й є стратегічною ціллю України, наразі не поділяється більшістю країн-членів Євросоюзу. Тому треба використовувати будь-які інші методи інтеграції. Основним інструментом європейської інтеграції України на той момент була Угода про асоціацію, яка містить можливості глибокої економічної інтеграції в окремих сферах, але й не передбачає власне членства.

Війна дала поштовх до зміни ставлення ЄС щодо приєднання України, і у червні 2022 р. Україна отримала статус країни-кандидата. Водночас Європейська комісія сформувала перелік з семи рекомендацій, виконання яких розглядається як передумови для початку переговорного процесу. Також широко-масштабна війна дуже сильно змінила поточну економічну взаємодію України та ЄС.

Поточні економічні відносини України та ЄС можна досить умовно згрупувати в кілька блоків.

Перший блок — це питання, пов'язані з процесом отримання членства в ЄС, де одним з наріжних елементів є зміни в економічному регулюванні внаслідок процесу перенесення європейського законо-

давства на українське тло. Також мають відбутись інституційні зміни, підготовка до реалізації спільних політик ЄС тощо. На сьогодні Україна знаходиться на етапі підготовки до переговорів і виконання рекомендацій Європейської комісії.

Водночас, оскільки зрозуміло, що членство — це завдання на середньо- або й довгострокову перспективу, не менш важливим компонентом відносин України та ЄС є **поточна економічна взаємодія**. Це включає забезпечення максимально вільного доступу до ринку ЄС та розбудови інтегрованої інфраструктури, тобто все те, що і раніше було передбачено у рамках Угоди про асоціацію, й що зараз набуло ще більшого значення, з огляду на фізичні обмеження виходу України на інші ринки. Окремим аспектом поточних відносин з ЄС є відносини у сфері руху робочої сили та міграційних процесів в цілому. Війна спровокувала величезну міграцію: зараз приблизно десята частина населення України знаходиться в ЄС, що створює низку нових викликів. Також тут цікаво відмітити активізацію процесу виходу українського бізнесу на ринки ЄС, як шляхом розширення мереж, так і створення нових бізнесів.

Третій блок економічних відносин ЄС та України — це фінансові питання, які з початком широкомасштабної агресії також суттєво змінились. Якщо до лютого 2022 р. увага була зосереджена на залученні прямих іноземних інвестицій, зараз фокус змістився

на питання фінансування поточних видатків бюджету України для забезпечення певного рівня макроекономічної стабільності в умовах масштабних воєнних дій на території країни, а також фінансування відбудови та відновлення.

Розглянемо поточні відносини України та ЄС у кожному з цих блоків трохи детальніше.

ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС

У червні 2022 р. Єврокомісія підтримала надання Україні статусу кандидата¹ та сформулювала сім рекомендацій, виконання яких розглядається як передумова початку переговорного процесу. Ці рекомендації стосуються подальшого реформування судової системи, зокрема Конституційного суду, Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС), боротьби з корупцією, деолігархізації, боротьби з відмиванням грошей, питань захисту меншин та законодавства про медіа.

Україна досить активно працює над виконанням цих рекомендацій. У червні 2023 р. Єврокомісія надала першу усну оцінку прогресу, згідно з якою Україна повністю виконала дві з семи рекомендацій — щодо формування ВРП та ВККС та ухвалення законодавства щодо медіаринку². Країна також досягла хорошого прогресу у реформуванні Конституційного Суду (за оцінками ЄС, у цій сфері виконана понад половина завдань). Щодо решти чотирьох завдань оцінка ЄС більш поміркована: Україна досягла певного прогресу, але ключові рішення ще не ухвалені. В цілому оцінка прогресу України є доволі позитивною й дає надію, що так само позитивним буде й висновок Єврокомісії у жовтні, що відкриє дорогу до початку власне переговорного процесу.

Цікаво, що оцінки представників експертного середовища України щодо прогресу

у виконанні семи рекомендацій³ не є ідентичними до наданих Європейською комісією. Зокрема, українські експерти значно нижче оцінюють прогрес у реформуванні Конституційного суду, але вище — стан виконання рекомендації, пов'язаної з законодавством про національні меншини. Ці розбіжності є гарним прикладом того, наскільки важливим елементом підготовки до членства є швидка та публічна оцінка прогресу України саме з боку ЄС (цього елементу часто бракувало у процесі виконання Угоди про асоціацію). Це потрібно для об'єктивного розуміння, що вже зроблено та де потрібні додаткові зусилля. Це важливо також у ситуаціях, коли бачення ЄС та України щодо вирішення певних завдань відрізняється, а отже потрібне вироблення компромісного рішення, яке буде прийнятне й для українського суспільства, й для країн-членів ЄС.

Паралельно з виконанням рекомендацій Україна у лютому 2023 р.⁴ запустила процедуру самооцінки (self-screening) для розуміння якого прогресу досягнуто країною у наближенні українського законодавства до норм ЄС, які містяться у понад 27 тис. актах *acquis*. У серпні були оприлюднені перші результати, згідно з якими приблизно 22 тис. актів наразі не потребують імплементації, бо це або різного роду рекомендації, висновки, протоколи, обміни листами тощо (20 тис. актів), або міжнародні договори, рішення щодо приєднання до яких буде ухвалюватись пізніше. Україна вже імплементувала близько 1 400 нормативних актів ЄС та має повністю або частково впровадити ще близько 3 тис.⁵ Очікується, що до кінця 2023 р. буде розроблено проєкт Національної програми нормативно-правового наближення до актів права ЄС.

Найкраще джерело оцінки готовності України — це офіційні звіти Єврокомісії щодо країн-кандидатів, які публікуються кожного жовтня. Однак перший звіт, який базується на аналізі відповідей України на запитальник ЄС та який є стартовою оцінкою стану

¹ European Commission (2022) Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. — European Commission, 16 червня 2022 р., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en.

² European Commission (2023) Press remarks by Neighbourhood and Enlargement Commissioner Oliver Varhelyi, following the informal General Affairs Council. — European Commission, 22 червня 2023 р. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_3460.

³ Кандидат Check. Випуск 4, Центр «Нова Європа», 15 червня 2023 р. — Центр «Нова Європа», <http://neweurope.org.ua/project/analitichna-infografika-kandydat-check/>

⁴ Уряд запустив селф-скринінг адаптації законодавства України до права ЄС. — Урядовий портал, 28 лютого 2023 р., <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uriad-zapustyv-self-skrinyh-adaptatsii-zakonodavstva-ukrainy-do-prava-ies>.

⁵ Уряд презентував результати першого етапу селф-скринінгу. — Урядовий портал, 22 серпня 2023 р., <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-prezentuvav-rezultaty-pershoho-etapu-self-skrinyhu>.

України, був опублікований у лютому 2023 р.⁶ За оцінками ЄС, Україна має хороший рівень готовності (4 з 5 умовних балів) у чотирьох з 32 оцінених розділів, зокрема у двох, що стосуються безпосередньо економіки. Це енергетика та митний союз. Також ЄС оцінив як середній рівень готовності (3 з 5 балів) у п'яти інших розділах, які також переважно стосуються економіки. Це вільний рух товарів, цифрова трансформація, продовольча безпека, економічна та монетарна політика, а також наука та дослідження.

Іншим зручним, хоча й не настільки повним індикатором стану готовності країни є стан виконання Угоди про асоціацію, додатки якої містять перелік з декількох сотень нормативних актів. За даними Пульсу Угоди, офіційної системи моніторингу реалізації плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, станом на середину серпня 2023 р., Україна виконала 74% завдань, у т.ч. 79% у сфері санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ) та 88% у сфері технічних бар'єрів у торгівлі (ТБТ), які включають велику кількість нормативних актів⁷. Експертні оцінки менш оптимістичні, але теж свідчать про значний прогрес. За оцінкою Українського центру європейської політики, станом на кінець 2022 р., Україна виконала 55% зобов'язань Угоди про асоціацію, причому рівень виконання зобов'язань у сфері ТБТ складає 85%, у сфері СФЗ – 62%⁸.

При оцінці готовності України треба розуміти, що процес адаптації не є лінійним, бо перелік з тисяч нормативних актів ЄС включає як системні закони, які формують загальні правила, та багато підзаконних нормативних актів, які безумовно важливі, але ухвалення яких займає значно менше часу. Угода про асоціацію якраз була покликана сформулювати певні засадничі правила, спрямовані на вирівнювання «правил гри» на українському та європейському ринках. Тому можна очікувати, що після початку перемовин Україна зможе достатньо швидко реалізовувати необхідні реформи, незважаючи на суттєву різницю в кількості нормативних актів, включених в Угоду про асоціацію, та тих, що діють в ЄС.

ПОТОЧНА ЕКОНОМІЧНА ВЗАЄМОДІЯ

Поточна економічна взаємодія України з ЄС дуже різноманітна. Це й питання регуляторної взаємодії, у першу чергу в рамках Угоди про асоціацію, що створює передумови для інтеграції у ринок ЄС «вже зараз» через усунення бар'єрів або гармонізацію регулювання. Це й нові ініціативи ЄС, покликані додатково полегшити доступ на ринок ЄС для українського бізнесу, а отже й пом'якшити наслідки агресії рф. Це й реалізація інфраструктурних проектів та розвиток транспортного сполучення, а також питання руху людей.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає не просто полегшення взаємної торгівлі, а глибокі зміни у внутрішньому регулюванні української економіки для того, щоб ринки України та ЄС могли відкритися один для одного. Глибока економічна інтеграція передбачена для п'ятнадцяти сфер, щодо яких Угода містить або зобов'язання надання режиму внутрішнього ринку, або підписання угод про взаємне визнання, або аналогічні інструменти інтеграції⁹. Ці сфери включають технічні бар'єри в торгівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, систему спільного транзиту, взаємне визнання авторизованих економічних операторів, інтеграцію на ринках газу та електроенергії, можливості інтеграції у секторах транспорту, взаємне відкриття ринків державних закупівель, визнання кваліфікацій, а також режим внутрішнього ринку для телекомунікацій, фінансового ринку та поштових послуг.

Важливо, що після лютого 2022 р. рух України на шляху реалізації Угоди про асоціацію не припинився. Як й було заплановано, у жовтні 2022 р. Україна приєдналась до системи спільного транзиту. Ще раніше, у березні, відбулось приєднання до ENTSO-E на ринку електроенергії. У 2023 р. почався процес взаємного відкриття у рамках Угоди про асоціацію для сфери державних закупівель. Водночас триває підготовка до укладання Угоди по оцінці відповідності та прийнятності промислових товарів (ACAA),

⁶ Commission Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis. – European Commission, 2 лютого 2023 р., https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en.

⁷ Пульс Угоди. Моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди. Станом на 20 серпня 2023 р., <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/current-progress>.

⁸ Науменко Д., Акуленко Л. Перевірка готовності до переговорів про вступ: як Україна виконує Угоду про асоціацію з ЄС. – Європейська правда, 19 червня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/06/19/7163733/>.

⁹ Інтеграція в рамках Асоціації: динаміка виконання Угоди між Україною а ЄС. – Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. Видання 5-те, доповнене. За редакцією В. Мовчан та І. Коссе., http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Report_Integration_2023_ua.pdf.

що є спеціальним видом угоди про взаємне визнання.

Окремий вимір співпраці України та ЄС — це інфраструктурна та транспортна взаємодія, яка дуже посилилась після початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну. ЄС став ключовим логістичним хабом для української зовнішньої торгівлі внаслідок блокування морських шляхів України та закриття кордону з РФ та Білоруссю.

У короткостроковій перспективі ключовою ініціативою ЄС, яка стосується інфраструктурної взаємодії, є т. зв. «Шляхи солідарності» (Solidarity Lanes), які були започатковані у травні 2022 р. для забезпечення аграрного експорту України¹⁰. Під егідою цієї ініціативи відбувається розвиток пунктів пропуску, а також була підписана тимчасова угода щодо автомобільного сполучення, яка скасувала потребу у транспортних дозволах¹¹. У довгостроковій перспективі дуже важливим рішенням ЄС є повноцінне приєднання України до мережі TEN-T¹².

Інфраструктурна співпраця надалі активізувалась влітку 2023 р. після припинення дії Чорноморської зернової ініціативи та, відповідно, зростання потреби формування додаткових логістичних шляхів для вивезення українського зерна. Мова йде у першу чергу про формування транспортних коридорів для вивезення української аграрної продукції через порти країн-членів ЄС, для чого треба також забезпечити ефективну систему наземного транзиту, зокрема через Польщу. Також варто зазначити отримання Укрзалізницею фінансування ЄС на розбудову її мережі.

Якщо говорити про торгівлю, то у 2022 р. частка ЄС у торгівлі товарами вперше перевищила половину загального зовнішнього товарообігу України. Це було значною мірою викликано змінами у логістиці товарів, спровокованими частковим блокуванням

морських шляхів й, відповідно, зростанням ролі ЄС у транзиті товарів як наземним, так й морським шляхом. Оскільки товар все одно спочатку потрапляв до ЄС, це створило стимул для пошуку можливостей вести торгівлю в першу чергу в самому ЄС.

Іншим фактором стало пришвидшене скасування ввізних мит, а також тимчасова відмова від тарифних квот та ввізної ціни на українські продовольчі товари, а також антидемпінгових мит та спеціальних захисних заходів щодо чорних металів походженням з України. Активізація торгівлі з ЄС, експорт до якого у 2022 р. зріс на 5% на тлі скорочення загального експорту на 35% порівняно з 2021 р., відбулась у першу чергу за рахунок збільшення поставок на ринок ЄС аграрної продукції, яка до цього була під захистом тарифних квот¹³.

На жаль, це викликало кризу у відносинах України з її найближчими країнами-сусідами. У квітні 2023 р. Польща, а за нею Угорщина, Словаччина та Болгарія тимчасово заборонили імпорт багатьох сільськогосподарських товарів та товарів харчової промисловості з України. Формальною причиною стало зниження закупівельних цін на сільськогосподарські товари в цих країнах, що спровокувало протести фермерів, хоча динаміка цін в цих країнах відповідала загальноєвропейській¹⁴. На початку травня Єврокомісія та п'ять країн-членів (до країн, які ввели обмеження, приєдналися Румунія, яка обмеження не вводила, але розглядала таку можливість) досягли домовленості про заміну односторонніх санкцій на обмеження, які були введені Єврокомісією як тимчасові й надзвичайні та які офіційно були пов'язані з проблемами логістики та зберігання товарів¹⁵.

Обмеження були спочатку введені до кінця червня, а потім на прохання п'яти залучених країн продовжилося до 15 вересня. На сьогодні не зрозуміло, чи будуть скасовані ці обмеження, як передбачалось, бо

¹⁰ EU-Ukraine Solidarity Lanes. — European Commission, https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_en.

¹¹ Україна і ЄС на рік продовжили «транспортний безвіз». — Європейська правда, 16 березня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/16/7158122/>.

¹² UkraineInvest (2022) The EU includes Ukrainian logistics routes in the Trans-European transport network. — Ukraine Invest, <https://ukraineinvest.gov.ua/en/news/05-08-22/>.

¹³ Movchan V., Polushkin G. Changes in Ukraine's trade structure since the beginning of the full-scale war. — Policy Briefing, <https://www.german-economic-team.com/en/publication/changes-in-ukraines-trade-structure-since-the-begin-of-the-full-scale-war/>.

¹⁴ European Commission. Cereals Prices., <https://agrigdata.ec.europa.eu/extensions/DashboardCereals/ExtCerealsPrice.html>.

¹⁵ Commission adopts exceptional and temporary preventive measures on limited imports from Ukraine. — European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2562.

після зупинки Чорноморської зернової ініціативи відновився тиск на альтернативні маршрути через ЄС, і Польща вже висловила намір продовжити обмеження після 15 вересня для захисту свого ринку. Водночас більша частина країн-членів ЄС виступають проти продовження обмежень¹⁶. Ці обмеження також суперечать логіці рішення Єврокомісії про продовження безмитної торгівлі з Україною ще на рік, яке було ухвалене у червні 2023 р.¹⁷

Окреме питання партнерства України та ЄС — це питання руху людей. Перший важливий крок був зроблений Україною ще у далекому 2005 р., коли Україна скасувала візи для громадян ЄС. У 2017 р. Україна отримала режим «безвізу» для подорожей в ЄС, а після агресії РФ в лютому 2022 р. ЄС активізував дію Директиви щодо тимчасового захисту щодо громадян України. Це дало українцям, які шукали притулку в ЄС, на три роки права не лише проживання в ЄС, а також право на роботу, на соціальний захист, на навчання, на отримання медичних послуг тощо. Таким чином були створені умови для інтеграції українців в економічне життя ЄС вже зараз, задовго до отримання членства.

Станом на 30 червня 2023 р., за даними Євростату, в ЄС перебувало понад 4 млн українських громадян, які мали статус «тимчасового захисту». Це близько 10% загального населення України перед початком широкомасштабної агресії. Опитування свідчать, що значна частина тих, хто поїхав, не планують вертатись. Рішення залежатиме як від безпекової ситуації в Україні, так й глибини економічної та соціальної інтеграції мігрантів в країнах перебування. Наприклад, наявність роботи, навчання дітей у школах тощо є факторами, які стримуватимуть повернення в Україну навіть після завершення війни. Водночас вже очевидно, що Україна втратила значну частину свого населення. Це

означає необхідність перегляду міграційної політики, а також її узгодження з відповідною політикою ЄС.

Подальший активний розвиток торгівлі призвів також до посилення виходу на ринок ЄС українського бізнесу. Одним з наочних прикладів є розвиток мережі Нової Пошти, яка після лютого 2022 р. вийшла на ринок Польщі, Литви, Чехії, Румунії та Німеччини¹⁸. Також відбувається експансія українських рестораних мереж, наприклад, «Чорноморки». Відбувається перенесення в ЄС частини промислового виробництва. Наприклад, «Фармак» будує завод в Іспанії¹⁹, тоді як Metinvest хотів купити завод в Угорщині²⁰. Також відомі й протилежні приклади. Наприклад, німецький Rheinmetall відкриває завод з виробництва бронетехніки в Україні²¹.

ФІНАНСОВА ВЗАЄМОДІЯ

Ще до початку широкомасштабної військової агресії РФ проти України ЄС був дуже важливим донором для України, а також основним джерелом прямих іноземних інвестицій. За даними НБУ, у 2021 р. на ЄС припадало \$49 млрд або 74% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в країну. Більш того, саме з ЄС надходила значна частина грошових переказів. Лише у 2021 р. з країн ЄС надійшло \$8,6 млрд переказів, що складає 62% річного притоку.

Після лютого 2022 р. притік прямих іноземних інвестицій в Україну майже припинився, тоді як притік грошових переказів нівелювався імпортом послуг «подорожей». Водночас Україна стала дуже залежною від надходжень як грантових, так кредитних грошей міжнародних партнерів для фінансування її бюджетних зобов'язань, а отже підтримки макроекономічної стабільності на тлі повномасштабної війни та глибокої економічної кризи, яку вона спровокувала.

¹⁶ ЗМІ: ЄС може накласти санкції на Польщу, якщо вона продовжить ембарго на зерно з України. — Європейська правда, 19 серпня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/19/703397/>.

¹⁷ EU extends trade benefits for Ukraine. — European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3059.

¹⁸ «Нова пошта» створює окрему компанію для експансії на ринок ЄС. — Європейська правда, 12 липня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/12/702144/>.

¹⁹ Українських ліків у Європі стане більше: «Фармак» будує завод в Іспанії. — Європейська правда, 24 листопада 2022 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2022/11/24/694157/>.

²⁰ Орел І. «Метінвесту» Ріната Ахметова не дали купити завод в Угорщині, який міг збільшити дохід на \$200 млн. Чому найбагатший українець так завзято шукає виробництво у європейських сусідів. Форбс, 4 серпня 2023 р., <https://forbes.ua/company/metinvestu-rinata-akhmetova-ne-dali-kupiti-zavod-v-ugorshchiny-yakiy-mig-zbilshiti-dokhid-na-200-mln-chomu-naybagatshiy-ukrainets-tak-zavzyato-shukaє-virobnitstvo-u-evropeyskikh-susidiv-04082023-15240>.

²¹ У Rheinmetall повідомили, коли в Україні відкриють завод з виробництва бронетехніки. — Європейська правда, 10 липня 2023 р., <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/10/702068/>.

За даними Міністерства фінансів України, у період після 24 лютого 2022 р. й до 16 серпня 2023 р. Україна отримала \$19,4 млрд від ЄС, а також \$1,7 млрд від Європейського інвестиційного банку та \$3,5 млрд від окремих країн-членів. Сумарно це складає 41% загального обсягу фінансування, яке надійшло за цей період. Для порівняння, частка США у фінансуванні склала за цей час 34%.

Крім фінансування поточних видатків, важливими є плани на наступні періоди. Європейська комісія запропонувала виділити Україні €50 млрд на 2024-2027 рр. в рамках спеціального інструменту, який дозволить реагувати на потреби України у цей період²². Хоча лівова частка цих грошей (понад три чверті) буде виділена на покриття фіскальних потреб країни, певна частка буде спрямована на відбудову через механізм гарантування інвестицій.

У липні 2023 р. Уряд створив міжвідомчу робочу групу для підготовки Плану заходів у рамках реалізації пропозиції Європейської Комісії щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС про створення Українського фонду²³ (коротко, «План України»), який має стати основою для надання цих €50 млрд. Очікується, що «План України» міститиме перелік реформ, які стануть умовами виділення грошей та основою квартальної оцінки прогресу. Водночас ЄС також має ухвалити законодавство, необхідне для впровадження нового інструменту підтримки України.

Окреме питання фінансової допомоги — це її умови, а саме співвідношення грантів та кредитних коштів, а також умов кредитування. У фінансовій допомозі, яку Україна отримує зараз від ЄС, домінують пільгові кредити. Доступ до Інструменту підтримки перед вступом та структурних фондів ЄС може допомогти збільшити обсяги грантової підтримки.

Важливо відмітити, що процес євроінтеграції та процес фінансової підтримки ЄС дуже тісно переплетені. Оскільки Україна

готується до вступу під час війни, коли частина її активів зруйнована або пошкоджена, важливо правильно використати гроші, які спрямовані на відбудову. Вже зараз відбудова має відбуватися у спосіб, що дозволить також максимально ефективно використати ці гроші як підготовку до членства в ЄС.

ВИСНОВКИ

Економічні відносини України та ЄС значно поглибилися після початку широкомасштабної агресії РФ. Ключовою зміною є, вочевидь, надання Україні статусу кандидата, що перевело відносини між Україною з ЄС з партнерських у відносини, які передбачають повну інтеграцію у майбутньому. Але це залишається довгостроковою перспективою, тоді як відповідні зміни стосуються й поточних відносин.

У торгівлі товарами частка ЄС зросла з 40% до понад 50%, що зумовлено як логістичними проблемами, так й переорієнтацією торгівлі на ринок ЄС. Хоча ці зміни також викликані конфліктами, зокрема кризою, пов'язаною з продовольчим експортом, процес поглиблення торговельних зв'язків є незворотнім, бо паралельно зі змінами торговельного режиму відбувається інтеграція виробничих ланцюжків. Цьому сприяє посилення міграційних потоків, вихід на ринок ЄС українських підприємців та відкриття українцями нових бізнесів в ЄС.

Тривали також заплановані в рамках Угоди про асоціацію процеси інтеграції, зокрема відбулось приєднання до ENTSO-E, Україна стала учасницею Європейської системи спільного транзиту, готується до укладання АСАА.

ЄС є зараз ключовим донором України. Очікується, що саме ЄС буде відігравати основну роль у відбудові України, що пов'язане з необхідністю узгодити процеси відбудови та підготовки до інтеграції України у спільний ринок ЄС. Економічні відносини України та ЄС ще ніколи не було такими тісними. Можна очікувати, що у наступні роки вони будуть надалі поглиблюватись.

²² EU to set aside 50 billion euros for Ukraine – von der Leyen. – Reuters, <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-eu-von-der-leyen-id/INS8N36708M>.

²³ Постанова КМУ від 14 липня 2023 р. № 737 «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань підготовки плану заходів у рамках реалізації пропозиції Європейської Комісії щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про створення Українського фонду», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/737-2023-%D0%BF#Text>.

РЕАЛІЇ ТА ПРАКТИКА СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Надія КОВАЛЬ,

Завідувачка відділу аналітично-дослідницької роботи
та академічних програм Українського інституту

Питання відносин стратегічного партнерства України з іншими державами — одне з найбільш популярних в українській політичній науці й аналітиці ось уже кілька десятиліть. Феномен визначення різноманітних зовнішньополітичних партнерів як стратегічних коріниться ще у 90-х роках минулого століття, і на сьогодні накопичена значна і розрізнена емпірична база, в якій точну кількість таких партнерів досі не вдалося підрахувати¹. Існує дилема стратегічної співпраці з партнерами, цілі й методи яких і щодо нашої держави, і щодо розвитку міжнародної системи часом є взаємовиключними. Приміром, наразі стратегічними партнерами України вважаються одночасно США та Китай, а до агресії 2014 р. певний час компанію їм складала і Російська Федерація. Це проблематично як для теоретизування «що ж таке стратегічний партнер», так і для послідовної політики формування і підтримки стратегічних партнерств.

Важливо зазначити, що Україна радше вписувалася в загальний світовий тренд пошуку різноманітних стратегічних партнерів

на міжнародній арені, на противагу розбудові жорстких формальних союзів, характерних для періоду Холодної війни. Цей гнучкіший формат, який дозволяє співпрацю на різних рівнях і з різними цілями, з більш чи менш дружніми партнерами швидко набув популярності фактично по всьому світу².

Навздогінна теоретизація чи принаймні узагальнення цього процесу і в українській, і у світовій науці назагал хвибували на спроби підвести певні критерії під те, що формувалося на ad hoc принципах: і політики різних країн, і вчені-теоретики вибудовували надто різні підходи до стратегічного партнерства. В цьому контексті цікавішим було дослідницьке питання, чому «стратегічне партнерство» виявилось настільки популярним як політичний інструмент і як риторична рамка. Вочевидь відповідь лежить в аналізі певного хаосу та переструктурування міжнародної системи за останні десятиліття, особливостях глобалізації та розбудови нових зв'язків, більшої уваги до неконвенційних загроз та зростання економічних можливостей.

¹ Передовсім на першому етапі цифри, на які посилаються різні дослідники, варіюються від 19 до 40.

² Tyushka Andriy and Czechowska Lucyna. Strategic partnerships, international politics and IR theory. In States, international organizations and strategic partnerships Edward Elgar Publishing, 2019.

Тож до останнього моменту й українська політика й наука застосовувала радикально конструктивістський підхід: стратегічний партнер — це той, кого ми вважаємо стратегічним партнером на цей момент часу. Відтак стратегічне партнерство нерідко відзначало декларативність і односторонність, часто воно лише відображало ідеї певних політичних лідерів щодо бажаних напрямків активізації та розширення географії діяльності зовнішньої політики України. Для країни, яка майже 30 років знаходилася у позиції бажаної чи вимушеної багатовекторності, не маючи змоги повністю приєднатися до бажаних регіональних альянсів (ЄС) і уникаючи надмірної прив'язки до інших (СНД, Митний Союз, ЄвразЕС) у такому маневруванні та пошуках можна знайти певну логіку, хоча навряд чи можна говорити про успішні результати.

І якщо дефініції «стратегічного партнерства» часом хибують на розмитість і описовість, каталогізацію неуніверсальних ознак, визначальними все ж залишаються базові питання «стратегічності» і «партнерства», іншими словами, ширших цілей і взаємності відносин. Приміром, взаємність в контексті стратегічних партнерів України фактично до останнього моменту була досить умовною навіть відповідно до підписаних двосторонніх документів щодо стратегічного партнерства, або ж (не)внесення України до переліку стратегічних чи важливих партнерів у стратегічних документах інших країн. Втім навіть таке внесення не завжди витримує випробовування практикою. Так, попри те, що Китайська Народна Республіка проголошена стратегічним партнером України (і навзаєм) ще в 2011 р., реалії 2022 р. показали, що РФ залишається для цієї держави значно більш стратегічним партнером. Натомість партнерство зі США, щодо якого ще в 2008 р. було підписано відповідний доку-

мент, а в 2021 р. оновлено відповідно до сучасних пріоритетів³, продовжує активно розвиватися. Але у цьому випадку «великих» партнерів, які поділяють наші цілі, залишається виклик суттєвої асиметрії і балансування різних стратегічних цілей щодо розвитку відносин з нашою державою і східноєвропейським регіоном.

Очевидно, що в ситуації асиметричної залежності малих і середніх держав, на кшталт України, годі сподіватися на рівноправне партнерство з великими гравцями, однак така держава принаймні має бути регіональним фокусним пріоритетом іншої держави. Не може бути стратегічним партнером держава, яка не зацікавлена у розвитку політики в певному регіоні, надає перевагу співпраці з іншими регіональними гравцями, чи вважає регіон сферою відповідальності іншої великої держави, або й загалом своїм «життєвим простором» (приміром, російські стратегічні документи до початку війни у 2014 р.). Відтак США, а також Велика Британія, з якою підписано Угоду про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство у 2020 р.⁴ і накопичено досить результативний досвід співробітництва, сповнюють критерії стратегічного партнерства.

У кілька останніх років і серед теоретиків⁵, і серед практиків⁶ відбувалися спроби переосмислити феномен стратегічного партнерства, передовсім через пошук актуальних критеріїв і перегляд усталених переліків. Так, Стратегія національної безпеки 2020 р. виділила «пріоритетний стратегічний характер для України» відносин зі США, Великою Британією, Канадою, Німеччиною, Францією⁷. Станом на 2020 р., стратегічне партнерство з двома останніми державами було під питанням, адже попри провідну роль в Нормандському форматі та подальший

³ Спільна заява щодо стратегічного партнерства України та Сполучених Штатів Америки. — Офіційне інтернет-представництво Президента України. 1 вересня 2021 р., <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-shodo-strategichnogo-partnerstva-ukrayini-ta-s-70485>.

⁴ Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії від 18 серпня 2020 р. — Сайт Верховної Ради України, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_001-20#Text.

⁵ Одне з останніх великих досліджень: Шелест Ганна. Стратегічне партнерство без стратегії. Хто вони, стратегічні партнери України? Аналітичне дослідження. Рада зовнішньої політики «Українська призма», 2021 р., <http://prismua.org/wp-content/uploads/2021/11/Strategic-Partners.pdf>.

⁶ Зокрема дослідник стратегічного партнерства у 2000-х роках Ігор Жовква обіймає посаду заступника Керівника Офісу президента з питань зовнішньої політики. Див.: Жовква, Ігор Іванович. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України: дис. канд. політ. наук. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005 р. — 213 арк.

розвиток відносин України з ЄС, вони не поспішали напругу підтримувати Україну військово, не мали чіткої позитивної позиції щодо майбутнього членства України в ЄС і НАТО, вважали важливим відновлення відносин з РФ і загалом виступали з радше примирницько-посередницьких позицій.

З іншого боку, позиція України на той час також була націленою на діалог і мирне вирішення війни в рамках Мінських домовленостей, тож це той випадок, коли позиції обох сторін в результаті еволюціонували. В цій Стратегії не знайшлося місця для стратегічного партнерства з державами Центральної та Східної Європи. (Для справедливості, зазначимо, що і для Стратегії польської зовнішньої політики на 2017-2021 рр. партнерство з Україною втратило пріоритет⁸). Але попри ці зауваження, перелік стратегічних партнерів для України вперше набув певної реалістичності та відповідності зовнішньополітичним умовам.

Натомість Стратегія зовнішньополітичної діяльності 2021 р., з одного боку, частково повернула усталену номенклатуру стратегічних партнерів: на додачу до вказаних в Стратегії національної безпеки, вона зараховує до таких Польщу, Туреччину, Азербайджан, Грузію, Литву, Китай, Бразилію (вочевидь, посилаючись на більш ранні двосторонні документи), але також посиляється на «глобальне партнерство» з Японією (спільну заяву⁹ підписано у 2023 р.) і «важливе партнерство» з Індією (досі одностороння декларація). Також ідеться про необхідність встановити відносини стратегічного партнерства (вочевидь, підписати відповідні угоди/декларації) з Румунією та Молдовою. Стратегія частково відновила справедливість стосовно ролі в зовнішній політиці України Польщі, Литви та Японії і розширила цілі та інструменти політики поза суто безпекові міркування. Однак, з іншого боку, станом на 2021 р., українська зовнішня політика застрягла між потребою

стратегічного вибору в зовнішній політиці та залежності від попередньо ухвалених рішень і документів. Тому, перед самим початком повномасштабної агресії сформувався досить різномірний «клуб» стратегічних партнерів, включно з країнами, які отримали такий статус в умовах, які вже не відповідали викликам реальності.

Ситуація повномасштабної війни виявила цю проблему в максимально відвертий спосіб. **По-перше, і найголовніше, сама Україна здобулася на стратегічну визначеність під тиском зовнішніх і внутрішніх обставин**, чого бракувало в попередні 30 років. Війна остаточно скоригувала її стратегічні пріоритети (попри початкові хитання щодо доцільності членства в НАТО і розгляд опції нейтралітету навесні 2022 р. в контексті переговорів у Стамбулі) на користь абсолютного пріоритету європейської та євроатлантичної інтеграції та тактики тотального збройного опору агресору. Зазначимо ще раз, що саме надмірна гнучкість і багатовекторність зовнішньої політики України попередніх періодів і породила дивну комбінацію стратегічних партнерів.

По-друге, екзистенційний характер конфлікту звів головні критерії стратегічного партнерства до базових безпеково-політичних вимірів, в яких умовний нейтралітет в політико-безпекових питаннях в ім'я налагодження економічних відносин унеможливився. Тож неймовірні конфігурації «стратегічних партнерств», лавіювання і недомовки, можливі в умовах мирного часу, змінилися на чіткі питання військової і політичної (не)підтримки однієї зі сторін.

По-третє, ситуація прямого конфлікту розвіяла туман недосказаності і дипломатичності, тестуючи альянси на практиці, відтак дозволила оцінити елемент реальної взаємності. Зрештою, російська агресія зумовила серйозну переоцінку альянсів і партнерств по всьому світу, тож не лише

⁷ Указ Президента України № 392/2020. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України». офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

⁸ Див., зокрема, аналіз «Стратегії польської зовнішньої політики на 2017-2021 рр.» (Strategia Polskiej Polityki Zagranicznej 2017-2021, <https://www.msz.gov.pl/resource/978285e3-5684-4fcb-8d7e-d0a8bfbdb0fdb:JCR>); Коваль Надія. Окрім історичних суперечок: яке майбутнє для польсько-українських відносин? Польський погляд. «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта, листопад 2018 р., с. 9-11, <https://prismua.org/wp-content/uploads/2019/01/14974.pdf>.

⁹ Спільна заява про особливе глобальне партнерство між Україною та Японією від 21 березня 2023 р. — Офіційне інтернет-представництво Президента України, <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-pro-osoblive-globalne-partnerstvo-mizh-ukrayin-81717>.

Україна, а й чимало інших держав з інклюзивним набором стратегічних партнерів опинилися під проблемою вибору пріоритетів.

Відтак, станом на поточний момент, можна зрештою виокремити два ключові критерії стратегічності відносин з міжнародними партнерами.

Першим і найважливішим критерієм є практичне і проактивне сприяння українській обороні від російської агресії, зумовлене розумінням необхідності об'єднати зусилля в протидії російському експансіонізму як довгостроковій спільній меті на міжнародній арені, яке проявляється в дипломатичній та военній підтримці, накладанні санкцій. Натомість держави, які позиціонують себе як рівновіддалені посередники чи дотримуються показного нейтралітету, не можуть вважатися власне стратегічними партнерами. Хоча співпраця і діалог з ними можуть бути доцільними, бажаними й ефективними в певних питаннях і за інших зовнішньополітичних умов.

Йдеться про країни, які зробили ставку на нейтралітет різного ступеня умовності, намагалися залишити певну кількість дверей все ж відкритими для швидкого відновлення відносин з Росією в повоєнний період, підтримують російську стратегію на встановлення багатополосного світового порядку, чи навіть сприяють їй в обходженні санкцій, надають обмежену політичну підтримку в міжнародних організаціях, намагаються здобути власні економічні та політичні вигоди в поточній ситуації.

Коротко подивимося на дані, доступні для оцінки цього критерію, у дослідженні «Відслідковування підтримки України» (Ukraine Support Tracker) Кільського інституту світової економіки¹⁰. Воно показує, що США є головним постачальником військової і невійськової допомоги, в той час як найбільшим постачальником фінансової допомоги є ЄС. Серед індивідуальних країн обсягами наданої військової допомоги виділяється Велика Британія, а далі з певним відривом йдуть Німеччина, Канада, Польща, Франція,

замикають десятку Нідерланди, Норвегія та Японія.

У розрізі співвідношення наданої допомоги до загального розміру ВВП лідерами є Естонія, Латвія, Литва, Польща і США (важливо, що вони залишаються лідером і в абсолютних показниках, і відносно відсотку ВВП); за ними йдуть Болгарія, Норвегія, Велика Британія, Канада, Чехія і Словаччина. Показово, що Франція і Німеччина займають 22 і 14 місця відповідно. Стратегічний партнер Туреччина на 36 позиції з 40 країн, а Румунія, з якою ми сподіваємося встановити відносини стратегічного партнерства, посідає місце майже наприкінці списку (38), за нею лише Індія і Китай, які практично ніякої військової допомоги та не надавали.

Важливими ініціативами у підтримці Україні стали: а) запровадження та активна діяльність платформи «Рамштайн» (Ukraine Defence Contact Group, 54 держави) для підтримки ЗСУ, координації й погодження постачання озброєння та боєприпасів; б) рішення ЄС щодо дозволу відшкодування коштів членам ЄС, які надають допомогу Україні озброєнням та боєприпасами з фінансових ресурсів Європейського фонду миру (€3,1 млрд було виділено на потреби України з загального бюджету ЄФМ); в) ініціатива з навчання українських військовослужбовців на території країн-партнерів (лідер — Велика Британія); г) впровадження Місії ЄС з надання військової допомоги Україні; д) комплексний пакет (нелетальної) допомоги від НАТО тощо.

Що стосується **промоторів посилення санкцій**, то тут ситуація ще більш однозначна, ніж у питаннях надання військової, фінансової та іншої допомоги. Згідно з даними сайту НАЗК, найбільше впровадили санкції — ЄС (1 124 особи та 567 компаній, загалом 11 пакетів санкцій), Велика Британія (1 470 осіб та 173 компанії), США (1 325 осіб та 1 347 компаній), Канада (1 587 осіб та 397 компаній), Швейцарія (1 392 осіб та 569 компаній), Австралія (1 029 осіб та 538 компаній), Японія (961 особа та 519 компаній)¹¹. У цьому питанні ми бачимо повне домінування країн

¹⁰ Christoph Trebesch, Arianna Antezza, Katelyn Bushnell, André Frank, Pascal Frank, Lukas Franz, Ivan Kharitonov, Bharath Kumar, Ekaterina Rebinskaya and Stefan Schramm The Ukraine Support Tracker: Which Countries Help Ukraine and How? Kiel Working Paper, Kiel Institute for the World Economy, 2023.

Глобальної Півночі, що трохи послаблює наративи стратегічного партнерства з іншими регіонами, але й консолідує наратив про належність України до західного світу. Знову ж таки, Туреччина до санкцій не приєдналася, як і згадані партнери з Глобального Півдня, зате яскраво проявили себе Японія та Австралія, які також долучилися до військової та фінансової підтримки України.

Другим критерієм стратегічного партнерства є підтримка європейської і євроатлантичної інтеграції України, стратегічну визначальність якої остаточно утвердила повномасштабна війна. Йдеться передовсім про подання Україною заявкою щодо членства в ЄС і НАТО (у випадку ЄС — отримання статусу кандидата) у 2022 р., і досить агресивне лобювання Києвом якомога швидшого прогресу саме на цьому шляху, в т. ч. і як способу остаточного розриву з російськими інтеграційними проектами.

Відповідно, держави, які не підтримують інтеграцію України в західний світ ні вербально, ні практично, які продовжують розглядати Україну як буферну, нейтральну зону між політичними і військовими об'єднаннями, стратегічними партнерами України на даному етапі вважатися не можуть. Більше того, для справді стратегічного партнера визначальним буде не лише прийняття ідеї євроінтеграції України, а й активні дії в напрямі її втілення. Так, вже з перших днів повномасштабного вторгнення цілий ряд держав Центральної, Східної та Південної Європи розпочали лобювання надання Україні статусу кандидата в члени ЄС (Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина та Словенія¹¹, а згодом навіть Угорщина). Інші держави довелося переконувати, і, власне, виступ Німеччини, Франції, Італії та Румунії від 16 червня 2022 р. був вирішальним для ухвалення рішення про статус кандидата.

Аналогічно лідерами підтримки членства України в НАТО, які висловилися одразу після подання нею заявки теж стали передовсім держави Центрального та Східноєвропейського регіону. Станом на

початок липня 2023 р., Україна підписала декларації про підтримку членства з 23 державами НАТО, в т. ч. з Норвегією, Італією, Францією, Німеччиною, Нідерландами, Румунією та Іспанією. Швеція (наразі країна-кандидат) також підтримала членство України. Натомість Туреччина поки обмежилася усною підтримкою, а кілька важко-ваговиків досі вагаються (США, Велика Британія), що знову повертає нас до викликів асиметричності відносин зі значно потужнішими стратегічними партнерами.

Важливою є і **стратегічна готовність країни-партнера долучитися до поствоєнної відбудови** України, яка по суті наповнює додатковим змістом декларації щодо політичної і військової підтримки. Україна як стабільна і невід'ємна частина західного світу потребуватиме коштів і організаційної підтримки як для відбудови зруйнованого під час війни, так і для розбудови нової економіки та нової держави. Наразі очевидним є лідерство у цьому питанні ЄС як організації, а також держав G7.

Ці дві осі стратегічного партнерства одночасно покривають політичні, безпекові й економічні потреби України в контексті візії перемоги у війні, стабілізації регіонального положення України, а також повоєнної відбудови і запобігання війні у майбутньому. Важливо, що практика показує, наскільки обидва виміри взаємопов'язані. Тобто держави, які бачать необхідність приєднання України до західних коаліцій в тій чи іншій формі, схильні також надавати максимальну підтримку в протистоянні російській агресії. Так, навіть Велика Британія, попри власний вихід з ЄС, активно підтримує членство в ньому України, оскільки зацікавлена і в прив'язці України до західного світу, і у її перемозі в протистоянні з Росією. Важливо також, що визначення стратегічних партнерів в рамках ЄС має гібридний вимір, адже особливості зовнішньої політики ЄС вимагають співпраці і з загальноєвропейськими інституціями, і з країнами-членами поодиночі, вирішуючи подвійне завдання: підтримки членства в організації і військової підтримки.

¹¹ Головна база даних санкцій накладених після нападу Росії на Україну. — Національне агентство з питань запобігання корупції, <https://sanctions.nazk.gov.ua/>.

¹² Open letter by Presidents in support of Ukraine's swift candidacy to the European Union. President of Lithuania, February 28, 2022, https://www.lrp.lt/en/media-center/news/open-letter-by-presidents-in-support-of-ukraines-swift-candidacy-to-the-european-union/37859?fbclid=IwAR2Q8hm6eAjwE9Zo0M69vrSUXISB_05Y1II2EgB3rQe6BCIKx1jcDd7gLMY.

ВИСНОВКИ

Зміна міжнародної реальності після повномасштабної агресії РФ поставила багато питань щодо доцільності та способів використання «стратегічного партнерства» як інструмента зовнішньої політики і для України, і для багатьох інших держав та міжнародних організацій. В умовах повномасштабної війни найнадійнішими в стратегічному сенсі партнерами виявилися ключові захисники євроатлантичного порядку денного — передовсім США, Велика Британія, Канада; на додаткову увагу заслуговує також розвиток відносин з Австралією.

Великий потенціал залишається також у поступовому розвитку партнерства з Францією і Німеччиною. Оскільки у цьому випадку йдеться не лише про асиметрію сил і спроможностей партнерів України, а й про переоцінку ними усталених підходів до східноєвропейського регіону та пріоритетів політики щодо РФ. Така еволюція значно повільніша і займе ще певний час, перш ніж можна буде говорити про справжнє стратегічне партнерство.

Значно більшої уваги і співробітництва, чи то в контексті стратегії розбудови малих альянсів, чи то в двосторонніх відносинах, заслуговують держави Центральної і Східної Європи, які легітимізували свою позицію в ЄС щодо загроз від РФ, максимально сприяючи обороні України та її інтеграції до Західного світу, вкладаючи в це значну частку власних ресурсів. В цьому контексті варто звернути увагу і на балканські країни, на кшталт Болгарії і Північної Македонії, де бажання безпекової співпраці треба доповнити також витісненням проросійських наративів з публічного поля. Також вартувало б формалізувати партнерства з окремими скандинавськими державами, на кшталт Швеції та Норвегії, з огляду на їхній внесок в підтримку зовнішньополітичних цілей, військових зусиль та внутрішнього реформування України.

Особливу роль у підтримці України на міжнародній арені в останні півтора року відіграє Республіка Польща, яка навіть вийшла з ініціативою нового міждержавного договору,

(на кшталт Єлисейського договору 1963 р. між Францією і Німеччиною), який мав би задати досить високу планку інституціонального та формалізованого стратегічного партнерства. Поки підписання такого документа не відбулося, програмний виступ Міністра закордонних справ Польщі З. Рау¹³ перед парламентом чітко показав, що Україна наразі знаходиться в центрі польської зовнішньополітичної стратегії воєнного часу.

Натомість наразі втратило сенс стратегічне партнерство з КНР, Бразилією та Індією, де варто поставити собі трохи менш амбітні цілі. Складним і двозначним залишається партнерство з Туреччиною і Азербайджаном, а останній рік сильно деградувало традиційно показове партнерство з Грузією (натомість з'явилися нові можливості у відносинах з Молдовою). Анонсоване радикальне географічне розширення зовнішньополітичних інтересів України на країни Глобального Півдня повинне враховувати величину необхідних ресурсів, адже наразі серед цих країн ми не маємо значної політичної чи економічної, чи санкційної підтримки.

Зрештою, поточні стратегічні цілі дають нам ясність щодо стратегічних партнерств на наступні роки, але їхнє досягнення неминуче створить нові виклики, нові альянси, нові рішення. Неминучим є періодичне оновлення поняття стратегічного партнерства разом зі змінами зовнішньополітичної ситуації та внутрішньополітичного контексту країни-партнера, досягнення чи модифікації зовнішньополітичних завдань України.

¹³ Детальніше див.: Панченко Ю., Коваль Н., Україна у пріоритеті: як Польща переосмислює відносини із сусідами та союзниками. — Європейська правда, 18 квітня 2023 р., <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/04/18/7159968/>.